

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

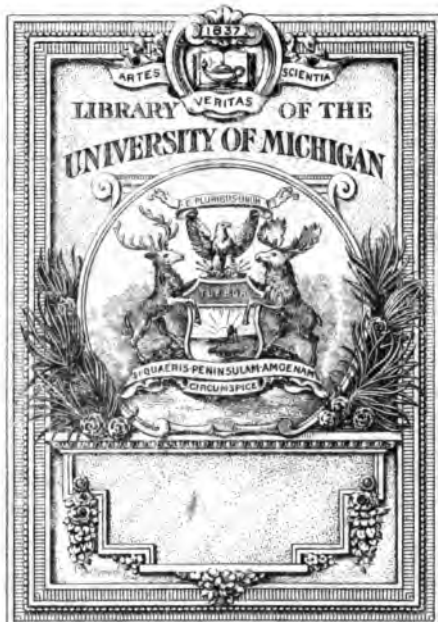
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

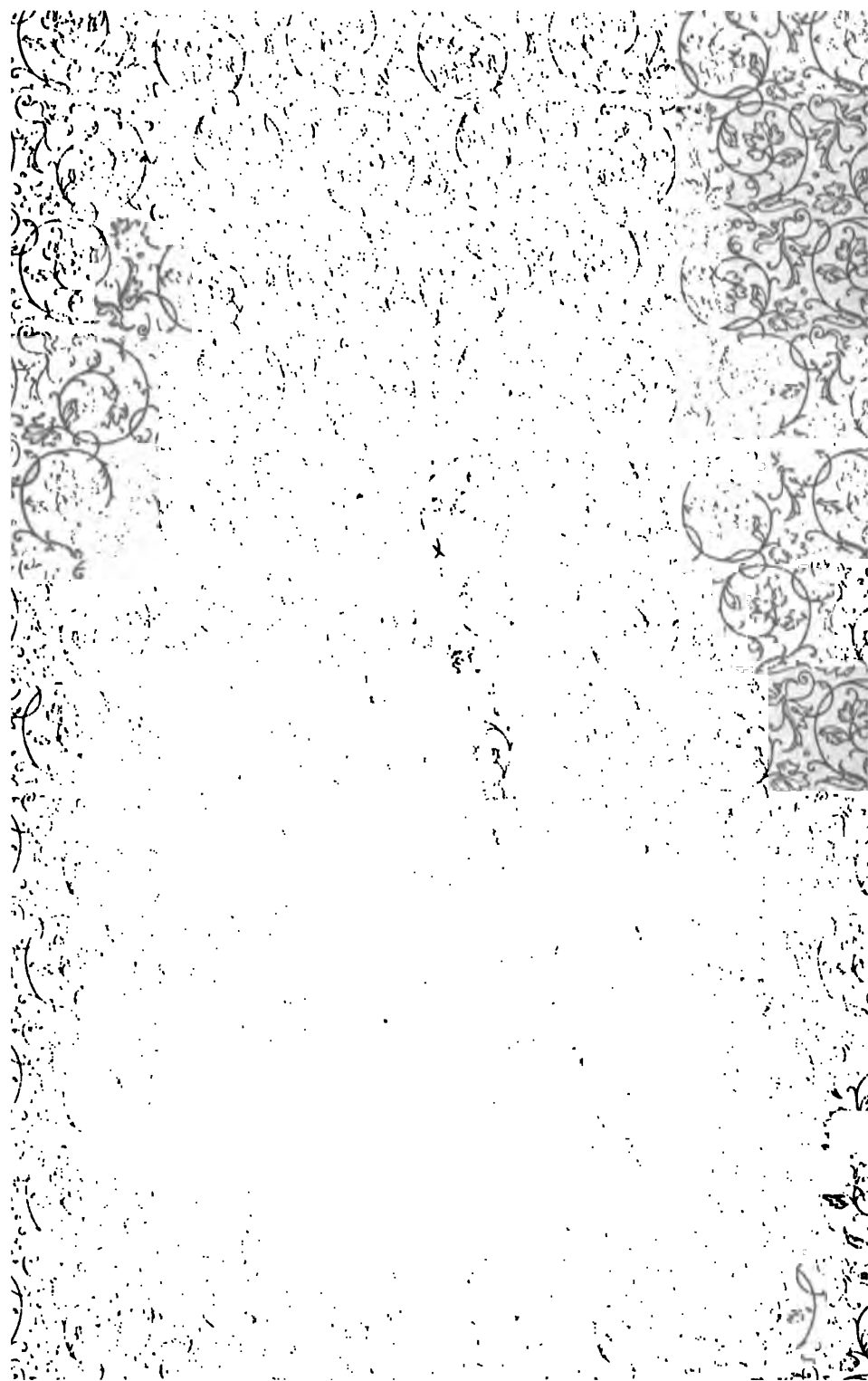
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

A

857,619

878

C86

D67

COMMODIANI CARMINA.

78246

RECENSUIT

ET COMMENTARIO CRITICO INSTRVXIT

BERNHARDVS DOMBART.

VINDOBONAE

APVD C. GEROLDI FILIVM BIBLIOPOLAM ACADEMIAE

MDCCCLXXXVII.

CAROLO ERNESTO GEORGES

GVILELMO HARTEL

HERMANNO ROENSCH

S.

PRAEFATIO.

De Commodiano eiusque carminibus.

Commodianus ubi natus sit uel uitam degerit et qua usus sit fortuna, parum constat. De aetate eius maior est consensus; nam quin media fere parte tertii post Christum saeculi carmina sua composuerit, non iam dubium uidetur esse ¹⁾. Quae autem scripsit, ea Christianis illorum temporum, si licet ex silentio facere coniecturam, haud multum arrisisse apparet. Neque id mirum; tunc enim illi iam assuerant praeter rerum ueritatem sermonis quoque elegantiam spectare, quam in Commodiano non poterant non desiderare. Accedebat, quod in libris eius quaedam inueniebant, quae a regula fidei Christianae abhorrent. Quinto demum saeculo eoque exeunte bis mentionem illius fieri conperimus a Gelasio papa et a Gennadio scriptore. Illo auctore in 'notitia librorum non recipiendorum', de quibus capite V relationis de conciliis a Gelasio papa habitis agitur, Commodiani opuscula apocrypha uocantur atque inprobantur. (Cf. Migne, patrol. ser. lat. tom. LIX p. 163.)

Gennadius autem capite XV catalogi uirorum inlustrium de Commodiano haec dicit: 'Commodianus dum inter saeculares litteras etiam nostras legit, occasionem accepit fidei. Factus itaque Christianus et uolens aliquid studiorum suorum muneris

---

¹⁾ Cf. Henrici Dodwell dissertatio miscellanea II in appendice annal. Velleian. ed. Oxon. ann. 1698; Guilelmi Cave histor. litter. ann. 1705 p. 88 sqq.; Pitrae prolegom. in spicileg. Solesm. uol. I p. XXI; Adolphi Ebert commentat. de Commodiani carm. apolog. (Abhandlungen der philol.-hist. Classe der saechs. Gesellsch. d. Wissensch. V) p. 408; Zeitschr. f. wissensch. Theol. XXII p. 384 sqq. 388; Guil. Meyer in commentat. Acad. reg. Monac. XVII p. 288 sq.

Longo interuallo primus Iacobus Sirmondus, vir clarissimus, uetustum instructionum exemplar nactus in ea carmina animum intendit et in editione sua Ennodii, quae anno 1611 excusa est, ad duos locos inlustrandos, epist. II 1 et VI 9, alterius instructionum libri acrostichon XXVII integrum, acrostichi XXXII quinque uersus allegauit. Idem siue ipsum quem inuenerat codicem siue apographa eius cum amicis liberaliter communicauit, unde, ut ait Rigaltius in praefatione instructionum, Commodianus 'benigne excipi ac foueri coepit.' In eorum amicorum numero fuit Gilbertus Gaulminus, qui in commentario, quem libello Eustathii de Ismeniae et Ismenes amoribus anno 1618 Lutetiae Parisiorum ab ipso edito adiunxit, alterius instructionum libri acrostichi XVI sex uersus affert, quos descripsisse se 'ex codice P. Sirmondi' dicit.

Tum quoque plus triginta anni praeterierunt, priusquam uniuersa acrosticha Nicolai Rigaltii opera publici iuris fierent. Cuius editione, quae anno 1649 Tulli Leucorum typis exscripta est, quamquam cautum erat, ne Commodiani nomen rursus obliuione obrueretur, tamen etiamtum per duo saecula solae instructiones eius noscebantur, cum anno 1852 a Iohanne Baptista Pitra in primo uolumine spicilegii Solesmensis carmen editum est, quod nullo auctoris nomine inscriptum in codice quodam bibliothecae Mediomontanae siue Middlehillensis inuenerat, inuentum descripserat. Quod carmen quia homo doctissimus uidebat et rebus et uerbis et uersuum ratione mirum quantum cum instructionibus Commodiani congruere³⁾, non dubitauit Commodiani nomen ei praeponere. Hoc eum iusto iure fecisse neque fugere quemquam potest, qui duo illa carmina inter se comparauerit, et Adolfus Ebert⁴⁾ nouis insuper allatis argumentis aperte docuit. Quo factum est, ut Commodiano tot saeculis interiectis sua tandem restituerentur.

De fontibus Commodiani.

Vt alii scriptores ecclesiastici, ita Commodianus quoque multas et res et sententias ex sacris litteris mutuatus est.

³⁾ Spicil. Solesm. uol. I proleg. p. XVIII sq.

⁴⁾ l. c. p. 414 sqq.

offerre Christo, suae salutis auctori, scripsit mediocri sermone quasi uersu aduersus paganos. Et quia parum nostrarum adtigerat litterarum, magis illorum destruere potuit dogmata quam nostra firmare. Vnde et de diuinis repromissionibus aduersus illos agens uili satis et crasso, ut ita dixerim, sensu disseruit, illis stuporem, nobis desperationem incutiens. Tertullianum et Lactantium et Papiam auctores secutus moralem sane doctrinam et maxime uoluntariae paupertatis amorem optime prosecutus studentibus inculcauit.

Haec aliquanto pauciora sunt, quam quae noscere de Commodiano uelimus; et utinam ea ipsa, quae Gennadius memoriae prodit, omnia uera uel certa essent! Quae quidem de auctoribus dicit, quos secutus Commodianus sit, ea haud parum mouent dubitationem.

Et ex Papiæ libris tam exiguae supersunt reliquiae, ut, quae intercesserit inter illius et Commodiani libros necessitudo, non iam possis inuestigare. De Tertulliano utique uerum uidit Gennadius. At Lactantium aetate non priorem, ut ille putabat, sed posteriorem Commodiano fuisse nunc quidem tantum non inter omnes constat. Error Gennadii inde uidetur profectus esse, quod et Commodianus et Lactantius ex eisdem fontibus hauserunt, quorum fontium princeps atque praecipuus Cyprianus fuit ²⁾. Huius uestigiis, id quod Gennadium fugiebat, Commodianum pedisequi modo instituisse certissimum est.

Post Gennadii tempora de Commodiano apud scriptores rursus altum est silentium; nihilo tamen setius medio quod dicitur aeuo carmina eius identidem describebantur. Et conplures eorum codices aetatem tulerunt, quorum pars non ita pridem uidetur perisse. Typographica autem arte inuenta cum ingens exortum esset certamen ad libros et classicorum et ecclesiasticorum scriptorum typis inprimendos, Commodianus ob nimiam, opinor, et sermonis et uersuum asperitatem diu nemini doctorum dignus uisus est, qui ederetur.

²⁾ Cf. p. IIII.

ille congeffit exemplis instr. I 3, 9 sqq.⁹⁾, qui locus non fortuitam similitudinem cum Horat. carmine IV 8, 5 sqq. prae se fert.

Idem Lucretium quoque Commodiano cognitum fuisse duobus propositis exemplis docet¹⁰⁾, carm. apol. u. 123, coll. Lucret. IV 569, III 222 et u. 876 (883), coll. Lucret. I 278. Multo apertius autem ea res elucet, ubi comparaueris Lucret. V 221: quare mors inmatura uagatur et Commod. instr. I 16, 4: inter utrumque uias mors inmatura uagatur; Lucret. II 763, IV 570: rationem reddere possis et Commod. instr. I 16, 13: rationem reddere possint. Animaduertendum est hic bis in uno Commodiani acrosticho Lucretiana uerba recurrere.

Errat igitur Martinus Hertz, pace uiri summe uenerandi dixerim, cum censet instructiones nullam antiquarum litterarum memoriam suscitare¹¹⁾.

In alia quoque re uir doctissimus fallitur. Commodianus in carm. apol. u. 583 sq. haec dicit:

Vergilius legitur, Cicero aut Terentius item;

Nil nisi cor faciunt, ceterum de uita siletur.

Vtcumque uerba 'cor faciunt' aut interpretanda aut emendanda sunt: illud certum est Vergilii, Ciceronis, Terentii studium hic uituperari; de Horatio, quem ab ipso lectitatum esse apparet, Commodianum tacere. Hoc Martinus Hertz a Commodiano callidissime existimat factum esse, ut palam Vergilii, Ciceronis, Terentii contemptorem ageret et ab eorum imitatione in carminibus suis caueret, clandestino autem Horatii, de quo tacet, studio lectores suos falleret ideoque clam ridens manus sibi perfricaret siue, ut aiunt Romani, in sinu gauderet¹²⁾.

O hominem ueteratorem, si egisset tam callide! Atqui Vergilianae quoque et lectionis et imitationis in utroque

⁹⁾ Cf. comment. crit.

¹⁰⁾ Indic. lection. p. 8.

¹¹⁾ Ibid. p. 6.

¹²⁾ Ibid.

Commodiani carmine suppetunt exempla eaque plura, nisi fallor, et manifestiora quam Horatianae aut Lucretianae.

Hoc ut ostendam, ab eo loco initium faciam, de quo iam supra egimus, instr. I 16, 4: Inter utrumque uias mors inmatura uagatur. Huius uersus posteriorem partem Lucretii esse iam cognouimus; sed ne prior quidem pars ipsius Commodiani ingenio debetur; hic enim Vergilianum illud imitatus est: Inter utramque uiam leti discrimine paruo (Aen. III 685).

Alia Vergilianae imitationis exempla haec sunt: Instr. I 4, 7: uenit inops animi; cf. Verg. Aen. IV 300: saeuit inops animi. — Instr. I 13, 7: uertebatque boues; Aen. VIII 207 sq.: tauros auertit. — Instr. I 18, 6: uentum est ad summum; Aen. XII 803: uentum ad supremum est. — Instr. I 18, 11: erumpebat enim uoces; Aen. XI 377: rumpitque .. uoces. — Instr. I 19, 12: adflatum numine ligni; Aen. VI 50; adflata est numine quando. — Instr. II 4, 3: dat gemitum terra; Aen. IX 709: dat tellus gemitum. — Instr. II 11, 9: per spelaea ferarum; Verg. Ecl. 10, 52: inter spelaea ferarum. — Instr. II 23, 17: neci.. mittas; Aen. XII 513 sq.: neci.. mittit. — Instr. II 32, 14: mactandum ad aram; carm. apol. 515: mactatus ad aras; Aen. II 663: obtruncat ad aras. — Instr. II 35, 3: fundere preces; Aen. VI 55: funditque preces. — Instr. II 39, 9: Vertitur interea caelum; Aen. II 250: Vertitur interea caelum. — Carm. apol. 523: at ego non tota, sed summa fastigia carpo; Aen. I 342: longae ambages; sed summa sequar fastigia. — C. a. 587: insanumque forum; Aen. Georg. II 502: insanumque forum. — C. a. 631: uenturus conmixtus (conmixto M) sanguine nostro; Aen. VI 762: Italo conmixtus sanguine surget. — C. a. 861: tollit in auras; Aen. IV 176: attollit in auras. — C. a. 931: e caelo .. uox reddita; Aen. VII 95: ex alto uox reddita luco est. — C. a. 1030: saxa uolant; Aen. I 150: saxa uolant.

Haec ubi legerit Martinus Hertz, ingenue, opinor, fatebitur hominem simplicissimum inmerito a se in calliditatis malignae suspicionem esse adductum.

Ceterum Commodiani profanarum litterarum studia non eis, quos memorauimus, scriptoribus se continuerunt. Ciceronem quoque, Ovidium, Tibullum, alios interdum uidetur secutus esse; ego uero cum et temporis angustiis et uirium mediocritate impediatur, aliis rem accuratius tractandam relinquo; qui si in Commodiani carminibus suum cuique reddere conabuntur, non multo angustior eis campus patebit quam in Ammiano Marcellino.

De codicibus instructionum.

Baluzio¹³⁾ si fides habenda est, Iacobus Sirmondus Cod. Andecauensis deperditus. apographum, quo Rigaltius postea usus est, ex uetusto codice Andecauensi ipse descripserat. Hunc codicem non iam comparere Ernestus Ludwig, nouissimae editionis auctor, a Lemarchandio, bibliothecae Andecauensis praefecto, litteris certior factus est. Eo magis operae pretium est accurate colligere, si quid homines doctos inde exscripsisse aut certum aut uerisimile est, praesertim cum etiam apographum illud Sirmondianum ad hanc aetatem non uideatur peruenisse.

Et primus ipse Sirmondus, ut supra memorauimus, in editione Ennodii, deinde Gilbertus Gaulminius in editione Eustathii particulas quasdam instructionum attulerunt, quae aut ex ipso illo codice uetusto aut ex apographo a Sirmondo scripto uidentur fluxisse. Rigaltius autem instructionum uetus exemplar nullum se uidisse, sed apographo tantum Sirmondiano in editione curanda usum esse in praefatione ipse fatetur.

At Baluzius lectiones ex ipso codice Andecauensi haustas compluribus operum suorum locis non ita paucas adfert. Ea de re uberius egi in Blätter f. d. bayer. Gymn. XVI p. 341 sqq.¹⁴⁾

Pataunus quoque Commodiani codex, quem Montfaucon Cod. Pataunus deperditus. in bibl. bibl. tom. I 487* sic designat: 'ex Musaeo Laurentii

¹³⁾ Not. in Lactant. de mort. persecut. c. 11; Cypr. ed. Paris. ann. 1726 p. 453.

¹⁴⁾ Cf. Sitzungsberichte CVII p. 733 sqq.

Pignorii Patauini', non iam exstat. Cf. Ernest. Ludw. in praefat. ad instruct. p. XI.

Cod. Mediomontanus uel Cheltenhamensis = C.

In hac tanta factorum iniquitate est, cur nobis gratulemur, quod codex Mediomontanus (Middlehillensis) aetatem tulit, qui in catalogo Haeneli (p. 861) in libris Meermannianis sic describitur: 'Commodiani Instructiones per litteras uersuum primas seu uersibus, qui dicuntur acrostichides, cum quibusdam aenigmatibus, saec. XI, membranaceus.'

Hunc cum uniuersa bibliotheca Mediomontana Cheltenhamum translatus Ernestus Ludwig, priusquam carmina Commodiani ederet, in usum suum conuertere conatus est; sed sumptibus, qui pro uenia librorum Cheltenhamensium inspiciendorum exigi solent, deterritus incepto destitit. Quo factum est, ut editio eius propter ceteras uirtutes admodum laudabilis certiore tamen textus conformandi fundamento careat.

Insignitus est codex ille hunc in modum: 'cod. Mediomontanus 1825 (Meermannianus 708)'. Prima uiginti quattuor folia continent Commodiani instructiones; a folio 25 sequuntur tetrasticha enchiridii Prudentiani, quorum primum inscribitur 'Adam et Eua.' Haec excipiuntur aenigmatibus sexaginta duobus, quorum Haenelium in catalogo mentionem facere supra memorauimus¹⁵⁾.

Accedunt deinde in eodem codice alia quaedam, quae commemorare longum est.

Hic codex in instructionibus Commodiani ut multas affert lectiones eis, quae in editiones receptae sunt, praestantiores¹⁶⁾, ita plurimis et foedissimis scatet mendis. Nam praeterquam quod librariorum incuria uel inscitia factum est, ut saepissime uerba aut miris modis deformarentur aut omnino omitterentur, ne interpolationum quidem desunt exempla, quod deprauationis genus facillime cognoscitur, ubi uerborum abundantia iustum modum uersus excedit uelut II 14, 4; 21, 2; 32, 10.

Scripturam primam codicis aut eadem manus aut altera interdum correxit. Alterius autem manus emendationes et ad-

¹⁵⁾ De eisdem egit Guil. Meyer l. c. p. 413.

¹⁶⁾ Cf. Sitzungsberichte CVII p. 742 sqq.

modum raræ et eius modi sunt, ut coniecturam sapiant, non ex archetypo uel alio aliquo fonte haustæ esse uideantur.

Praeter codicem Cheltenhamensem ex instructionum libris Codd. Parisin
et Leidensis mss. soli restant Parisinus (bibl. nation. mss. lat. n. 8304) et Leidensis (Vossianus in octauo n. 49), uterque chartaceus, uterque saeculo septimo decimo exaratus, quorum uarias lectiones J. B. Pitra in spicilegii Solesmensis uolumine IV p. 224—230 primus prelo mandauit et multum facere ad emendandas instructiones docuit. Idem cod. Parisinum littera B, Leidensem littera A insigniuit. Hos denuo atque accuratius inspexit et exscripsit Ernestus Ludwig, qui in editione sua Parisinum inprimis ducem secutus est. Et est ille codex haud Cod. Parisin
= B. parui momenti, quamquam auctoritate minus ualet quam Cheltenhamensis. Hunc eum propinquitate contingere cum ex aliis rebus tum inde apparet, quod permultæ lectiones in utroque inueniuntur, quæ corruptelam prae se ferant. Idem quia cum editione Rigaltiana crebro conspirat, et Pitra et Ludwig censuerunt esse eum apographum illud Sirmondianum, quo Rigaltius in editione sua conformanda se usum esse ipse fatetur. Ea opinio cum iam prius mihi minus probaretur¹⁷⁾, postea argumentis satis magnis ostendisse mihi uideor codicem Parisinum non esse ipsum apographum Sirmondi¹⁸⁾. Quorum argumentorum nescio an grauissimum sit, quod acrostichon I 18 in Parisino codice initio omissum extrema eius parte Rigaltii ipsius manu additum est. Qui si, ut ipse in praefatione dicit, uetus instructionum exemplar non uidit, unde potuit illud acrostichon supplere, nisi ex uero apographo Sirmondiano?

Itaque, nisi fallor, sic se res habuit: Rigaltius Sirmondianum exemplar acceptum nescio cui describendum dedit. Hic nouus liber ex Sirmondiano descriptus B noster est. Quem dum perlustrat Rigaltius et cum apographo Sirmondiano comparat, cum alios librarii errores correxit tum acrostichon XVIII illius incuria omissum ipse suppleuit.

¹⁷⁾ Sitzungsberichte XCVI p. 452 sq.; Blätter f. d. bayer. Gymn. XVI p. 345.

¹⁸⁾ Sitzungsberichte CVII p. 737 sq.

Nouas quasdam res addo, unde appareat non utique solum codicem B Rigaltio ad manus fuisse, cum instructiones edendas curaret.

In relationum Academiae Caesar. Vindob. uolumine CVIII p. 738 sq. multos attuli locos, quibus editio princeps cum cod. Cheltenhamensi conuenit, a cod. Parisino differt. Quae exempla quamquam sufficiunt, unum tamen, quod illic omisisse me paenitet, hic addam.

I 23, 14 in editione principe haec leguntur:

In supplicem prodix dei, sub aspectu tyranni.

Illud *dei* neque in B neque in A inuenitur ideoque ab Ernesto Ludwig omittitur, quamquam ea re uersus claudicat. At Cheltenhamensis editioni principi hoc quoque loco suffragatur. Itaque cum ne sagacissimus quidem homo coniecturâ supplere uocem *dei* potuerit, dubium non est, quin Rigaltio praeter Parisinum alius quoque codex adfuerit, quem consuleret.

Acrostichi I 13 uersum 5 Rigaltius sic scripsit:

Cum si deus esset unquam non furto uiuebat.

Idem in commentario adnotat: 'Est qui malit: *cum si deus esset, utiq.* (sic!) *non furto uiuebat.* Sed haec particula *utique* rursus occurret uersu proxime sequi.' — Quis est ille, qui *utique* malle dicitur quam *unquam*? In Parisino quidem sola lectio *unquam* inuenitur; non magis in Leidensem codicem cadunt, quae Rigaltius dicit; ibi enim in textu *nunquam*, in margine *unquam* scriptum est neque quidquam praeterea additum. Apparet igitur Rigaltium lectionem *utique* ex alio fonte petiuisse, quem genuinum fuisse documento est, quod Cheltenhamensis quoque *utiq.* (sic!) praebet.

Insequentem eiusdem carminis uersum editio Rigaltiana hunc in modum tradidit:

Terrenus utique fuit et monstriuora natura.

Ibidem in commentario additur: 'Placet emendatio: *Monstruosa.*' Quae emendatio utrum ipsius sit an alius alicuius Rigaltius non dicit. At, nisi fallor, haec ne est quidem emendatio, ut Rig. falso opinabatur, sed antiqua et uera lec-

tio. Eadem certe in codice Cheltenhamensi inuenitur, cum codd. BA solam lectionem *monstruora* habeant.

Ad haec duo exempla inter se similia tertium accedit. In alterum eiusdem acrostichi uersum Rigaltius adnotat, pro *Nunc ergo retro*, quod ipse in textum recepit, 'a quibusdam' confici scripturam '*Nunc ergo reticeo*.' Atqui hanc lectionem altera manus codicis Cheltenhamensis praebet, quae primae manus scripturam *retiuo* ita correxit ut sit *reticeo*, cum in codd. BA una eademque lectio *retiuo* inueniatur, unde satis apparet illud 'a quibusdam' non ad horum codicum alterum utrum, sed ad alium aliquem fontem pertinere.

Ter igitur in uno eodemque carmine perexiguo uestigia nobis occurrunt, quibus monemur Rigaltio, cum instructiones ederet, ad fontem quendam patuisse aditum, qui non fuit B (uel A) et similis fuit codici Cheltenhamensi.

Hunc autem fontem quem alium fuisse dicamus nisi apographum Sirmondianum? Hoc Rigaltius, quamquam plerumque Parisino nostro (B) utebatur, interdum tamen, ubi in locis difficilioribus haerebat, uidetur consuluisse ibique in textu aut inter lineas aut in margine ¹⁹⁾ lectiones repperisse, quae in cod. B deerant. Hunc enim codicem fontis antiquioris, quicumque fuit, non accurate repraesentasse imaginem iam inde perspicitur, quod in ipso codice B et totum acrostichon I 18, ut supra (p. VIII) demonstrauius, et capitulationis pars ²⁰⁾ omissa erant. Quae res si ita se habuit, non iam est quod miremur tam multas lectiones, quae desunt in codd. BA, editioni principi cum codice Cheltenhamensi communes esse ²¹⁾. Has

¹⁹⁾ In apographo Sirmondi praeter primam etiam alteram manum interdum fuisse conspicuam inde apparet, quod Rigaltius in uersum 15 acrostichi 53 (II 12) haec adnotat: 'In apographo scriptum fuerat: *Tu tibi praeterea in delictis parcere noli*. Quae scriptura ferri et explicari posset, nisi nos admoneret is, qui apographum recensuit, ueterem manum fuisse *in Belian*.' — Hoc igitur certe loco primâ manu *in delictis*, alterâ *in Belian* scriptum fuit; at in B itemque in A haec inueniuntur: ^{in delian} *in dictis* eaque omnia una eademque manu exarata.

²⁰⁾ Sitzungsberichte CVII p. 719.

²¹⁾ Ibid. p. 738 sq.

enim quoque suspicio est Rigaltium ex ipso apographo Sirmondiano petuisse.

Restat, ut pauca dicamus de uariis lectionibus, quae in cod. B praeter textum adiunctae sunt. Earum magnam partem prima manus supra lineas scripsit; quaedam autem altera illa manu adiecta sunt, quae acrostichon I 18 primo omissum suppleuit. Hanc alteram codicis B manum ipsius Rigaltii esse cognoui, ubi mihi contigit, ut codicem B cum notis et commentatiunculis compararem, quas Rigaltius Berolinensi editionis principis exemplari sua manu subiunxit; de qua re uide Sitzungsberichte CVII p. 714 sq.

Cod. Leidensis
= A.

Codici Parisino Leidensis simillimus est. Idem cum non paucis locis inter se differant, Ernestus Ludwig putauit non alterum ex altero descriptum esse, sed utrumque ex uno eodemque antiquiore archetypo fluxisse. Ego uero et singulos accurate excutiendo et ambos inter se comparando dubium non esse intellexi, quin Leidensis ex Parisino ita sit descriptus, ut librarius codicis Leidensis, homo doctus aliquis, non pauca mutauerit et addiderit; qui utrum omnibus locis, quibus ab exemplo suo abcessit, suo tantum ingenio usus sit an interdum praeter codicem B etiam alium inspexerit librum, equidem non ausim decernere. Cf. Sitzungsberichte CVII p. 720 sqq.

Apographum
Sirmondi.

Apographi Sirmondiani saepius iam mentionem fecimus. Descriptum illud a Sirmondo ex codice Andecauensi fuisse, ut supra (p. VII) memorauimus, Baluzius testatur. Idem antiquissimum fuisse fundamentum cognouimus, quo editio Rigaltiana nitebatur. Inde codicem B descendisse arbitramur (cf. p. VIII); ipsum autem apographum Sirmondianum non iam uidetur comparere. Quamquam, id quod paulo post ostenditur, non paucae eius lectiones editione principe nobis seruatae sunt.

De editionibus instructionum.

Editio princeps
(1649).

Editio princeps a Nicolao Rigaltio curata sic est inscripta:
'Commodiani Instructiones per litteras uersuum primas. Tempore Siluestri P. R. sub Constantino Caes. compositae. Nunc

primum typis mandatae. Tulli Leucorum. Apud Sim. Belgrand & Io. Laurentium, Typographos Regios. M.DC.XLIX. Cum priuilegio Regis.'

Ea editio qua ratione sit instituta, quoniam alias iam exposui ²²⁾, illic quae dixi nolo repetere. Illud tantum monuerim, in editione principe praeter textum instructionum eam inprimis appendicis partem alicuius esse momenti, qua uariae lectiones ex apographo Sirmondi proferuntur.

Anno post publicatam principem altera prodiit editio eodem homine docto curante, cuius haec est inscriptio:

Editio altera
(1650).

'Commodiani Instructiones aduersus Gentium Deos. Pro christiana disciplina. Tempore Siluestri P. R. sub Constantino Caes. compositae. Nunc primum typis mandatae. Tulli Leucorum. Apud S. Belgrand et I. Laurentium, Typographos Regios. M.DC.L. Cum priuilegio Regis.'

Textus alterius editionis a principe non paucis locis diuergit neque tamen ideo melior factus est. Nam Rigaltius in altera editione, ut aliquot manifesta editionis principis menda correxit, ita crebro aut ipsam lectionem genuinam aut genuinae indicia praepostere aboleuit. Cf. Sitzungsberichte XCVI p. 455 sqq.

Editio altera commentarium quoque continet, quo ed. princeps caret. In eo commentario praeter rerum et uerborum explicationes haud raro uariae lectiones ex apographo Sirmondi commemorantur, quae in appendice editionis principis desunt.

De ceteris, quae in ed. altera notabilia uidentur, cf. Sitzungsberichte XCVI p. 460 sqq.

Harum duarum editionum exemplaria, quae iam saeculo septimo decimo exeunte admodum rara fuisse Gisbertus Cuper in Lactantiani libri de mort. persecut. c. 2 adnotat, paucissima nunc supersunt, quo factum est, ut de editione principe diu peruersa fuerit hominum doctorum opinio ²³⁾.

Ac principis quidem editionis Parisiis duo, Berolini unum; alterius editionis singula Parisiis et Berolini in bibliothecis publicis exemplaria seruantur. Berolinensia exemplaria,

²²⁾ Sitzungsberichte XCVI p. 447 sqq.

²³⁾ Ibid. p. 448.

quae ipse identidem meis oculis lustraui, uno uolumine continentur hunc in modum insignito: 'Libr. inpr. c. not. mss. Quart. 49.' In hoc uolumine, quod olim fuit in numero librorum Ezechielis Spanheim, editionis principis titulus et praefatio et index, quo capitula instructionum enumerantur, desunt; cetera ita sunt composita: Praemittuntur editionis alterius titulus et praefatio; subsequitur editionis principis textus cum appendice; claudunt agmen reliquae editionis alterius partes. Accedunt autem ad ea, quae typis sunt inpressa, commentationes et adnotationes quaedam in conpluribus foliis albis adglutinatiss ipsius Rigaltii manu eleganter conscriptae. Praemittitur inscriptio: '*Curae ad Commodianum secundae*'; deinde haec sequuntur:

'Observatio ad Instr. VI.

cur annis ducentis

Fuistis infantes?

Huic poematio Commodianus impressit uestigia' etc.

Sunt haec eadem, quae Henricus Leonh. Schurzfleisch anno 1709 in supplementis suis prelo mandauit. Cf. Sitzungsberichte XCVI p. 466 sqq.

In bibliotheca nationali Parisina, ut supra diximus, tria inueniuntur editionum Rigaltianarum exemplaria, duo principis, unum alterius editionis. Et alterum editionis principis exemplar, quod sic insignitur: 'Inventaire c 1640 C 597 Réservé (in 4°)', praeter textum typis exscriptum commentarium continet, quem Rigaltius in foliis albis bibliopecti opera interiectis conscripsit, cum editionem alteram parabat. Iam Alfredus Schoene, qui de exemplaribus Parisinis, qua est eximia liberalitate, primus me docuit, ante hos octo annos perspexit scriptum illum commentarium cum eo, quem typis inpressum editio altera continet, fere congruere.

Idem confirmavit Antonius Kunz, qui, dum anno 1882 Parisiis uersatur, rogatu meo accuratius rem indagauit. Quae ille tum litteris mecum benigne communicauit et exemplis luculentis propositis demonstrauit, ea breuiter referam.

Notae Rigaltianae editioni principi in foliis uacuis interiectis conscriptae commentario editionis alterius typis in-

presso quamquam simillimae sunt, tamen ab eo interdum differunt, ut appareat hunc non ex ipsis illis notis fluxisse, sed aliud aliquod intercessisse scriptum exemplar, quod typothetae sequebantur. Aliis locis commentarius manu scriptus typis inpresso prolixior est, aliis breuior; nihilo tamen setius uerbis magis quam rebus inter se differunt.

In textu quoque exemplaris illius Rigaltius quaedam calamo mutauit. Earum mutationum maiorem partem Antonius Kunz in alterius editionis textum esse receptam docet; idem nonnullas notauit, quae in altera editione non leguntur; sunt autem hae: II 4, 5 *euitante*²⁴) pro *euitate*; ibid. u. 11 mereunt (sic!); II 16, 1 *Sunt* pro *Si*; ibid. u. 24 *Et* pro *Eum*; II 21, 10 *Vincimus . . qui* pro *Vicimus . . quo*; II 22, 3 *illa* pro *illo*; ibid. u. 5 *illud* pro *illum*; u. 7 *refuriam* (in margine) pro *furorem*. — Haec in commentario critico non debui omittere.

Vt in exemplari Berolinensi editioni alteri, ita in Parisino editioni principi aliquot folia uacua subiuncta sunt, in quibus Rigaltius ampliores quasdam adnotationes in conplures instructionum locos conscripsit. Ibi crebrae correctiones ipsius Rigaltii manu factae testimonio sunt illum, quae secum commentabatur, primum tunc uerbis concepisse. Earum adnotationum initia haec sunt:

‘*Obser. ad Instr. VI.*

CVR ANNIS DVCENTIS INFANTES FVISTIS] *Huic poematio Commodianus impressit uestigia*’ etc. — Finiuntur autem illae hunc in modum: ‘*Suprema lex Gazeo nostro fuit, Nullis carminum legibus obligari. Ceterum.*’

Haec prope ad uerbum consentiunt cum eis, quae in fine exemplaris Berolinensis, ut supra (p. XIII) diximus, eleganti scripturae forma ab eodem Rigaltio exarata sunt.

Extrema exemplaris Parisini parte insuper adiuncta est epistula Rigaltii Francogallico sermone ad Sirmondum scripta, quem Vollmoeller, uir et humanitate et doctrina insignis, mihi descripsit. Cf. Sitzungsberichte XCVI p. 471 sqq.

Tertium editae instructiones sunt anno Domini 1666. Tunc enim Parisiis sumptibus Ioannis Du Puis Cypriani opera post

· Editio tertia
(1666).

²⁴) Idem Rigaltius repetit in supplementis (cf. indic. siglorum).

Nicolai Rigaltii mortem Ph. Priorius denuo ita typis inprimenda curauit, ut aliorum quoque scriptorum ecclesiasticorum libros adderet, quorum ultimum locum Commodiani instructiones obtinent sic inscriptae:

‘Commodiani instructiones aduersus gentium deos. Pro christiana disciplina. Tempore Siluestri P. R. sub Constantino Caes. compositae. Nunc primum typis mandatae, Cura et studio Nicolai Rigaltii cum eiusdem Notis.’

Haec si quis parum caute legerit, non potest non opinari illic aut ipsam editionem principem Rigaltii aut certe simillimum eius exemplar oculis suis offerri; quorum neutrum uerum est. Nam Rigaltius tum iam duodecim annis ante uita decesserat et Priorii editio non primam, sed alteram Rigaltianam ita repraesentat, ut, ubi ab illa diuergit, plerumque noui editoris incuria causam sustineat. Cf. *Sitzungsberichte* XCVI p. 463.

Et tamen huic tertiae potissimum editioni ludibrio quodam fortunae contigit, ut subolem satis amplam propagaret. Ac prima quidem illinc deriuatur editio instructionum, quae in uolumine XXVII Maximae bibliothecae patrum Lugduni anno 1672 typis inpressa est; deinde Schurzfleischiana, Dauisiana, Gallandiana, de quibus disputauimus in *Sitzungsberichte* XCVI p. 463 sq. Eandem uiam sequuntur editiones Pisaurensis (in collectionis Pisaurensis tom. V anno 1766 ed.) et Augustana (in P. Dominici Schram analysis operum s. s. patrum tom. VI anno 1784 ed.). Non magis editio Migneana (Migne, patrol. ser. lat. tom. V) anno 1844 Parisiis uulgata antiquiorem fontem repraesentat; nam religiose Dauisii et Gallandii errores seruat atque repetit, qui ipsius Rigaltii editionibus inspectis facile potuerunt emendari.

Paulo meliorem est ingressus uiam Franciscus Oehler, qui Commodiani instructiones in bibliothecae patrum ecclesiasticorum Gersdorffianae uolumine XIII anno 1847 edendas curauit. Is in commentario ex priorum editionum farragine, quae utilia uidebantur, satis prudenter excerptis nonnulla ex sua doctrina addidit. Idem Berolinensē editionum Rigaltia-

narum exemplar ipse uidetur inspexisse, quibus cur non saepius et constantius usus sit, ualde mirandum est.

Ceterum ne hoc quidem sufficebat. Omnium primum ipsi codices mss. tandem aliquando adeundi erant. Hoc primus post Baluzium J. B. Pitra fecit, qui in spicilegii Solesm. uolumine IV p. 224 sqq. uarias lectiones codicum BA exscripsit. Quo in opere cum uideret quanta licentia et negligentia Rigaltius in editione egisset, non iniuria proditorem potius illam Commodiani quam editionem esse dixit.

Haec Pitra anno 1858 scripserat. Sed uicesimo demum anno post prodito Commodiano ab Ernesto Ludwig subuentum est, qui, cum nouam editionem ²⁵⁾ pararet, ut supra iam diximus, codd. BA denuo perlustrauit et Parisinum inprimis secutus permultis locis ueram lectionem feliciter restituit. Idem in praefatione apparatus criticum et in fine libelli indices accurate compositos addidit. Cui si Cheltenhamensis quoque codicis copia esset facta, totam uidetur rem absoluturus fuisse.

De codice ms. carminis apologetici.

Carmen apologeticum uno codice ms. continetur, qui et ipse in celeberrima illa bibliotheca Mediomontana uel Cheltenhamensi seruatur. Hunc codicem paulo ante, quam typis exscriberetur, ex Italia 'quasi e uetere libraria Bobiensis' allatum esse Pitra in prolegomenis p. XVII testatur. Est ille membranaceus, signatus numero 12261, saeculo VIII fere scriptus. In eo carmen apologeticum a folio 182^v usque ad folium 197^v patet. Extrema pagina situ et tineis tam male habita est, ut scripturae interdum aut perpauca aut nulla supersint uestigia. Antecedunt quaedam Augustini et Hieronymi opuscula. Folio 182^r, ut ait Pitra, haec est inscriptio: 'Incipit argumentum Augustini episcopi ad Alypium episcopum'; reliqua pars paginae uacua est; in altero autem folii latere (182^v) nullo uel auctoris nomine uel carminis titulo scripto ipsius carminis initium inuenitur:

Cod. Medioma-
tanus = M.

Quis poterit unum proprie Deum nosse caelorum etc.

²⁵⁾ Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri. MDCCCLXXVIII.

Litterarum ferme minuscula est forma, nisi quod singuli uersus a singulis uncialibus litteris initium capiunt, ante quas punctum supra lineam poni solet ad uersus distinguendos, qui praeterea uno tenore scripti sunt. Raro librarius per totos uersus unciali scriptura utebatur, uelut u. 138—140. Praeter primam librarii manum altera quoque occurrit, quae siue ex ipso codicis **M** archetypo siue ex alio antiquiore libro, quae aut perperam scripta aut omissa fuerunt, diligenter corrigebat.

De editionibus carminis apologetici et commentationibus quibusdam.

Primus, ut iam diximus, J. B. Pitra carmen apologeticum ex codice, quem Thomas Phillipps, bibliothecae Mediomontanae conditor, illi peruestigandum tradiderat, in spicilegii Solesmensis uolumine I anno 1852 edidit. Textus carminis illic a pagina 20 usque ad p. 49 pertinet. Praemittitur in prolegomenis p. XVI—XXV commentatio editoris. Praeterea nouae eiusdem curae accesserunt in eodem uolumine p. 537—543 et in uolumine IV anno 1858 edito p. 222—224, ubi extrema pars carminis ex recentiore Thomae Phillipps collatione iterum recensebatur.

Anno post primum spicilegii Solesmensis uolumen editum J. L. Jacobi commentationem scripsit, qua quaeritur, quae fuerit Commodiani de trinitate opinio ²⁶).

Satis longo interiecto temporis spatio noua lux Commodiano adfulsit, cum anno 1870 ea, quae Adolfus Ebert in Saxonica litterarum societate inprimis de ratione, origine, aetate carminis docte et ingeniose disputauerat, typis mandarentur ²⁷). Inde coeperunt et philologi et theologi Commodiano diu neglecto certatim operam nauare.

Adolfi Ebert uestigia pressit Carolus Leimbach, qui in programme paschali scholae ciuilis superioris Schmalcaldensis anno 1871 edito, quae ad id locorum de carmine apo-

²⁶) Commodianus und die altkirchliche Trinitätslehre. Deutsche Zeitschrift f. christl. Wissensch. u. christl. Leben. 1853 p. 203—209.

²⁷) Abhandl. der philol.-histor. Classe der königl. sächs. Gesellsch. d. Wissensch. V (1870) p. 387—420.

logetico disputata erant, et diligenter congeffit et recensuit prudenter et suis doctis commentationibus auxit.

Deinde nouam carminis editionem Hermannus Roensch adgressus est in 'Zeitschrift für die historische Theologie' ann. 1872 p. 163 sqq. Editionis Roenschianae tres sunt partes, quarum unâ praefatio continetur, alterâ noua carminis recensio cum commentario critico, tertiâ commentarius, quo et res et uerba accurate explicantur. In hac tertia inprimis parte mira uiri doctrinae ubertas enitet, cum ibi eae agantur res, in quibus ille iam diu regnat, uulgaris dico latinitatis rationem et antiquitates Christianas et biblicorum latinorum lectiones uetustas.

Anno 1877 tertia carminis apologetici editio Ernesto Ludwig curante in bibliotheca Teubneriana prodiit. Neque ille ea re actum egit; nam cum ipse quoque uulgarem Romanorum sermonem penitus cognitum haberet et uia ac ratione progrediretur, satis prospere ei res cessit, quoad eius sine noua codicis Mediomontani collatione fieri potuit.

De noua collatione codicum Mediomontanorum.

Quas modo memorauimus carminis apologetici editiones et commentationes, eae omnes sola Pitrae collatione nitebantur, quamquam hic ipse fatebatur 'raptim se ignotum carmen' ex codice descripsisse²⁹). Itaque uiris amplissimis, qui corpori scriptorum ecclesiasticorum latinorum iussu et sumptibus Academiae Caesareae Vindobonensis edendo praesunt, operae pretium esse uisum est, nouam codicis Mediomontani instituere collationem.

Et primo Henricus Stephanus Sedlmayer anno 1879, dum aliorum negotiorum causa Cheltenhami uersatur, illorum uirorum monitu non solum codicem 1825, quo instructiones continentur, sed etiam codicem 12261, unde Pitra carmen apologeticum edidit, inspexit et utriusque conferendi periculum fecit. Extremam autem carminis apologetici paginam totam accurate depinxit et uestigia scripturae, quae magna ex parte euauerat, studiose indagauit. Quas ille ex utroque libro

²⁹) Spicil. Solesm. IV p. 222.

novas et egregias notavit lectiones, eas nemini non potuerunt cupidinem inicere cetera quoque cognoscendi.

Itaque anno insequenti Pio Knoell, cum in Angliam proficisceretur, mandatum est, ut inchoatum a Sedlmayero opus absolueret, qui rem tanta et diligentia et rerum peritia peregit, ut, si quid in nostra editione laude dignum uidebitur, magna ex parte illi acceptum referamus.

In collatione Pii Knoell non inveni capitulationes instructionum²⁹⁾. Has postea Henricus Beckh, amicus meus, dum studiorum causa in Anglia versatur, rogatu meo ex codice C benigne descripsit.

De nouissimis commentationibus ad Commodiani carmina pertinentibus.

Novis lectionibus Mediomontanis primus usus est Fride-ricus Hanssen, qui in commentatione egregia, quam de arte metrica Commodiani edidit (Argentorati apud Carolum J. Truebner. MDCCCLXXXI), postquam collationis novae ei ex parte copia facta est, permultos locos sanavit. Idem illa commentatione ostendens Commodiani uersus, qui et aliis multis et mihi ipsi prope nullo certo ordine fluere uidebantur, tamen legibus quibusdam teneri ceteris quoque probabilem rationis metricae normam proposuit, ad quam recensendi operam dirigerent.

Nuperrime de Commodiano Guilelmus Meyer bene meritus est. Is in commentatione, quae inscribitur 'Anfang und Ursprung der lateinischen und griechischen rythmischen Dichtung'³⁰⁾, ipse quoque de uersuum Commodiani structura egit, carminis apologetici potissimum ratione habita, quia illud minus quam instructiones mendis deformatur.

Illic cum alia multa acute disputavit, tum legem ab ipso primo perspectam protulit, quam secutus Commodianus toto fere carmine binis uersibus singulas sententias concludebat. Hoc Columbi quoddam ouum erat; nam quod unus inuenit, id, postquam inuentum est, tam facile intellectu uidetur, ut

²⁹⁾ Cf. editionis nostrae p. 3 sq., 56 sq.

³⁰⁾ Abhandl. d. k. bayer. Akad. d. Wiss. XVII. (1885) p. 288—307.

se quisque idem inuenire potuisse crediderit. Eius legis auxilio multis carminis locis uerborum distinctio melius quam antea institui potuit.

Ceterum uno loco, u. 565 (561) sqq., ipse Guilelmus Meyer Commodianum legem illam neglexisse concedit; sed aliis quoque locis idem uidetur euenisse, uelut u. 15 sqq. 143 sqq. 341 sqq. 621 sqq. 657 sqq. 913 sqq. 930 sqq.

Idem uir doctissimus, postquam lectiones Mediomontanas cum eo communicauit, cumulatam mihi rettulit gratiam, cum praeter eas, quas in commentatione illa proposuit, emendationes alias quoque non paucas per litteras mihi suppeditauit.

Pauca de nostra qualicumque opera addenda sunt. Inuitus rem difficillimam adgressus sum, cunctanter cedens benignae amicorum adhortationi, qui iusto melius de uiribus meis iudicabant. In ipso autem opere identidem inopinatis interpellatus impedimentis sum, et cum tandem typis exscribi libellus iam coeptus esset, nouo atque laborioso repente munere publico mihi iniuncto negotiis insuetis adeo distinebar, ut in Commodianum non tantum quantum requirebat curae inpendere possem et postremo differre editionem cogerer. Nunc uero mensibus aliquot interiectis ipse de nonnullis alia atque antea sentire coepi et retractanda quaedam censeo.

I 6, 4. Scripsi: *Versari maturum* <in> *infantia non capit aeuum*. Praepositio *in* quamquam post *maturam* et ante *infantia* facillime potuit excidere, tamen, quoniam ablatiui sine praepositione usus apud Commodianum late patet³¹⁾, ne hoc quidem loco fuit interponenda.

I 26, 17. Claudicare sententiam iam diu intellexeram (cf. Sitzungsberichte CVII p. 756); nunc paenitet me non recepisse, quod olim in mentem uenerat, *unda* pro *uita*. Comparatur enim incerta uitae humanae condicio cum nauigatione periculorum plena. De adiectiuo *uitrea* cum *unda* coniuncto cf. Verg. Aen. VII 759.

---

³¹⁾ Cf. indic. uerborum et locutionum.

I 39, 6. Hic uersus in cod. C ita scriptus est: *Vnde simulatis aliene christo credatis*. Ego post multam haesitationem haec recepi: *Vnde simulantis alieni Christo credatis*. Sed et codicis scripturae et sententiae uniuersae magis congruit, quod sero intellexi: *Vnde simulatis alia, ne Christo credatis*, — i. e. 'Vos, Iudaei, quod Rebeccae de caelo nuntiaturum est, aliter, atque oportet, interpretamini, ne uidelicet uera interpretatione Christo credere cogamini.' — *Vnde* idem ualet quod 'de qua re.'

II 12, 16. Et sententiae et uersui succurres, si scripseris: *ut reddat(ur) fama pro morte*.

II 14, 7. Pro antiquissima lectione *quā* cum ceteris scripsi *nam*; sed nescio an *quando* potius fuerit recipiendum, quae uox alias quoque apud Commodianum idem ualet quod *cum* aduersatiuum; cf. II 23, 2. 35, 10.

II 15, 12. *Rectos, corde bonos, deuotos legi diuinae*] Comma post *corde*, non post *rectos* ponendum erat, cum locutio *rectus corde* in interpretationibus latinis scripturae sacrae saepe occurrat, uelut Psal. 7, 11. 10, 3. 31, 11. 36, 14.

II 18, 18. Pro *momeriū*, quod in cod. C inuenitur, *momentum* scripsi. Satius fuit eius loco *materiam* ponere; cf. II 26, 2: *Et dare materiam ceteris exemplo uiuendi*, ubi *materia* eadem notione uidetur usurpari, qua *norma* uel *praeceptum*.

II 33, 8. Scripsi: *Faustum felicem[que] diem in exitu uultis habere*; sed debui syllabarum abundantiam in potius quam *que* deleta coercere.

II 35, 15. *fundenda* magis quam *fienda* arridet; cf. u. 3: *quo uenisti fundere preces*.

A. 189. *esse*, quod ms. habet, pro *ex se* restituendum est. Cf. 537: *Ille duos populos praedixerat esse futuros*.

A. 543. *setis (e)rectis*] Conuenientius erat codicis lectionem *rectis* retinere; cf. Cypr. p. 253, 18: *alta et recta ceruix, .. tumens animus et superbus*.

Praeterea haec corrigenda uel addenda sunt:

A) in textu:

I 18, 10 lege *retacuit* pro *reticuit*;

I 22, 2 l. *sortis* pro *sortes*;

- I 30, 18 post *sterilis*: semicolon pro exclamationis signo ponendum;
- I 36, 8 l. *numquam* pro *nunquam*;
- II 12, 3 l. *quoniam* pro *quonium*;
- II 12, 6. 16, 1 l. *expecta, expectant* pro *exspecta, exspectant*;
- II 19, 21 l. *Xancta* pro *Xanta*; cf. I 35, 21;
- II 23, 2. 36, 8 l. *extinguis* pro *extinguis*;
- II 27, 1 l. *zacones* pro *Zacones*;
- II 35, 19 l. *subridis* pro *subrides*;
- A. 152 l. *Diabuli* pro *diabuli*;
- A. 303 comma post *est* delendum;
- A. 659 l. *ydrias* pro *hydrias*;
- A. 834 l. *ebdomadis* pro *hebdomadis*.

B) in commentario critico:

- I 26, 31 addendum: *Tertull. adu. Iud.* 5: 'uox sanguinis fratris tui proclamat (cod. Fuld.) ad me de terra';
- I 34, 11 *Caesares* pro *Caesar* scribendum;
- II 13, 3 add. praeter *Genes.* 9, 25 etiam: *Dan.* 13, 56: 'semen Chanaan' et *Ezech.* 16, 3: 'radix tua .. de terra Chanaan';
- II 15, 5 locis Tertullianis add.: *Lucif. Calar. p.* 271, 7 H.;
- II 19, 17 add.: cf. *A.* 202: *Praetermisso Deo luxurias saeculi mauult*;
- II 24, 8 in Hansenii lectione *te* pro *de* scribendum;
- II 27, 6 in codicum Cheltenhamensis et Andecauensis lectione ante *ministeria* excidit *sacra*;
- II 31, 2 add.: in *Cypriani testim. p.* 109, 15 H., quem locum *Commodianus* uidetur imitatus esse, codicis A manus 1. et ipsa 'communica' scripsit;
- A. 231 caro nata] add.: cf. *incert. auct. adu. Marcion. V* 139: 'Christus caro nasci uenit in orbem';
- A. 703 in lectione codicis M *dñm* pro *ñm* scribendum;
- A. 780 add.: cf. *u.* 712: 'modo credere fas est'.

C) inter textum et commentarium:

- I 28, 1 add.: *Gal.* 5, 22;
 II 1, 13 add.: *Act.* 9, 5; cf. *Lucif. Calar.* p. 270, 26 H.:
   '*calcem mittere contra stimulum*';
 II 2, 12 add.: *Iudith* 16, 18;
 II 3, 14 scrib.: *Apoc.* 21, 23 pro 20, 23;
 II 4, 7 add.: *Psal.* 96, 5; *Iudith* 16, 18;
 II 16, 19 add.: *Gal.* 2, 14;
 II 22, 12 add.: *Esai.* 58, 7 (*Cypr.* p. 108, 20 H.);
 II 26, 9 add.: *Incert. auct. carm. adu. Marcion.* III 227;
 II 31, 2 add.: *Tob.* 4, 9 (*Cypr.* p. 109, 15 H.);
 II 38, 4 add.: *Matth.* 21, 22; *I Ioh.* 3, 22;
 A. 268 add.: *Dan.* 9, 26 (LXX);
 A. 580 add.: *Luc.* 8, 15;
 A. 972 add.: *Mich.* 5, 8;
 A. 1000 add.: *Malach.* 4, 1 (*Cypr.* p. 94, 22 H.).

Iam denuo prodeat Commodianus non ille quidem tersus atque limatus, at sui ipsius, spero, paulo similior. Multa etiam nunc restant melius conformanda, multa explicanda accuratius, quibus doctiores et acutiores quam nos sumus prospere operam inpendant.

Superest, ut Guilelmo Hartel et Marco Zucker, qui in plagulis corrigendis opera et consilio benigne et enixe me adiuuabant, maximas pro meritis agam gratias.

Scribebam Onoldi mense Martio anni 1887.

Bernhardus Dombart.

**COMMODIANI INSTRUCTIONES
PER LITTERAS VERSVVM PRIMAS.**

Index siglorum.

- S.* = Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften.
- b. Gbl.* = Blätter für das bayer. Gymnasialschulwesen.
- C* = cod. Cheltenhamensis, membran., n. 1825 (saec. XI).
- B* = cod. Parisinus, chartac., lat. n. 8304 (saec. XVII).
- A* = cod. Leidensis, chartac., Vossianus lat. in octauo n. 49 (saec. XVII).
- O* = *CBA*
- t, m, s* litterae codicum siglis additae indicant lectiones in textu, in margine, supra lineam scriptas.
- And.* = cod. Andecauensis perditus (cf. *b. Gbl.* 16 p. 341 sqq.; *S.* 107 p. 733 sqq.)
- Σ^1 = uariae lectiones apographi Sirmondiani in appendice editionis I exscriptae (cf. *S.* 96 p. 450 sq.; 107 p. 737 sq.).
- Σ^2 = eiusdem apographi lectiones in commentario editionis II citatae.
- Σ = Σ^1 et Σ^2 .
- r^1 = ed. I anni 1649 } ab ipso Rigaltio curatae et Tulli Leucorum
- r^2 = ed. II anni 1650 } publicatae (cf. *S.* 96 p. 448 sqq.).
- r = r^1 et r^2 .
- r^3 = ed. III, quae anno 1666 post mortem Rigaltii Phil. Priorio curante sub Rigaltii nomine Parisiis prodiit (cf. *S.* 96 p. 462 sq.).
- E^1, E^2, E^3 = tres indices emendationum editioni I subiuncti (cf. *S.* 96 p. 449 sq.; 451 sq.).
- Rig. suppl.* = supplementa typis impressa, quae editioni II Rigaltianae addita sunt (cf. *S.* 96 p. 462).
- Rig. ms.* = adnotationes in locos quosdam Instructionum in exemplari Berolinensi (libr. impr. c. not. mss. quart. 49) editioni I et II manu Rigaltii conscriptae (cf. *S.* 96 p. 466; 107 p. 714).
- Schurzfl.* = ed. Schurzfleischiana anni 1705 (*S.* 96 p. 464 sqq.).
- Schurzfl. suppl.* = Schurzfleischii supplementa ad Commodianum anno 1709 edita (cf. *S.* 96 p. 466 sqq.).
- Dau.* = Iohannes Dauisius (Dauies) in editione Instructionum anno 1712 Cantabrigiae publicata (cf. *S.* 96 p. 468).
- Oehl.* = Franciscus Oehler in editione Instructionum anno 1847 Lipsiae in bibliotheca patrum eccles. lat. Gersdorffiana sumptibus Tauchnitzii publicata.
- Ld* = Ernestus Ludwig in editione Teubneriana anni 1878.
- v* = *Oehl.* et *Ld.*
- C. A.* = Carmen Apologeticum.
- s. u.* = sub uoce.
- s. l.* = supra lineam.
-

COMMODIANI INSTRVCTIONES PER LITTERAS VERSVVM PRIMAS.

LIBER PRIMVS.

- I. Praefatio.
- II. Indignatio Dei.
- III. Cultura daemonum.
- IIII. Saturnus.
- V. Iuppiter.
- VI. De fulmine ipsius Iouis <audite>.
- VII. De septizonio et stellis.
- VIII. De sole et luna.
- VIIII. Mercurius.
- X. Neptunus.
- XI. Apollo sortilegus falsus.
- XII. Liber pater Bacchus.
- XIII. Inuictus.
- XIIII. Siluanus.
- XV. Hercules.

In codd. CBA haec capitula primo libro praemissa binis exarata sunt columnis; in B¹ et A desunt numeri, quos in B Rigaltius, ut videtur, addidit; et is quidem in numeris scribendis arabica, librarius codicis C romana utebatur forma. Editiones Rigaltianae octoginta utriusque libri capitula uno tenore scripta praebent; Oehler capitula omnino omittit. Inscriptio Liber primus deest in O; in C autem ante capitula haec leguntur: Incip commodiani instructiones per litteras versuum primas; cf. p. 5 V Iupiter Cr VI audite om. Or¹; in r¹ hoc uerbum uncino seclusum XII bachus C XIII Syluanus BA

- XVI. De dis deabusque.
 XVII. De simulacris eorum.
 XVIII. De Ammudate et deo magno.
 XVIIIII. Nemesiacis uanis.
 XX. Titanes.
 XXI. Montesianis.
 XXII. Hebetudo saeculi.
 XXIII. De ubique paratis.
 XXIII. Inter utrumque uiuentibus.
 XXV. Qui timent et non credent.
 XXVI. Repugnantibus aduersus legem Christi <Dei uiui>.
 XXVII. Stulte non permoreris Deo.
 XXVIII. Iusti resurgunt.
 XXVIII. Diuiti incredulo malo.
 XXX. Diuites humiles estote.
 XXXI. Iudicibus.
 XXXII. Sibi placentibus.
 XXXIII. Gentilibus.
 XXXIII. Item gentilibus ignaris.
 XXXV. De ligno uitae et mortis.
 XXXVI. De crucistultitia.
 XXXVII. Qui iudaeidiant fanatici.
 XXXVIII. Iudaeis.
 XXXVIII. Item Iudaeis.
 XL. Iterum ipsis.
 XLI. De Antechristi tempore.

XVI diis *Or*; cf. ipsius carminis inscriptionem XVIII deo]
 dō *C*; in *A* et *B*¹ lacuna unius uersus est, quam Rigaltius in *B* recte
 expleuit XXII seculi *O*; cf. acrostichi initia XXV credent
 scripsi (cf. acrostichi inscriptionem et initium u. 20); credunt *BAr*;
 in *C* extremae litterae parum dilucide scriptae XXVI aduersus
 legem Christi (Christi om. *r*¹) *Cr*; aduersus leg. (sic, omisso Christi)
BA dei uiui *r*¹; om. *Or*²; cf. p. 33 XXX aestote *C* XXXVI
 crucistultitia scripsi; crucis stultitia *Or*; sed uide, quae ad acrostichi
 inscriptionem notauimus XXXVII Qui iudaeidiant (iudeidiant *C*) fana-
 tici (fantatici *C*) *CB*² (= *Rig.*) *r*; Qui Iud. (ceteris omissis) *B*¹*A*
 XXXVIII iudeis *C* XLI Antechristi scripsi; cf. acrostichi inscrip-
 tionem et initium u. 6; Antichristi *Or*

I.

PRAEFATIO.

Praefatio nostra uiam erranti demonstrat
 Respectumque bonum, cum uenerit saeculi meta,
 Aeternum fieri, quod discredunt inscia corda.
 Ego similiter erravi tempore multo
 Fana prosequendo parentibus insciis ipsis; 5
 Abstuli me tandem inde legendo de lege.
 Testifico Dominum: doleo pro ciuica turba,
 Inscia quod pergit periens deos quaerere uanos;
 Ob ea perdoctus ignaros instruo uerum.

1, 2 sq. Tit. 1, 2; 2, 13; 3, 7   7 2 Cor. 1, 23; Matth. 15, 32

In codd. BA ante primum acrostichon legitur inscriptio: Commodiani instructiones per litteras (litteras A) uersuum primas, quae inscriptio hic deest in C (cf. p. 3) I, inscript. et I I. Praefatio. | Praefatio rOehl. (cf. S. 96 p. 461; Frid. Hanssen in dissert. de arte metrica Commodiani p. 40); Praefatio. | Prima praefatio CB¹A; ante Prima B² add. 1; I | Praefatio. | Prima praefatio Ld 2 seculi Or 3 quod] quoniam Pitra Spicil. I p. 543 4 Ego CA^mrv; ergo BA' 5 sq. prosequendo. Parentibus . . ipsis, | Abstuli La Croze (Schurzfl. supplem.) 6 Abstuli rv; Abstulit O 7 Testifico C (cf. Neue² II p. 323); Testifcor BARv 8 pergit periens CLd (coniecturâ); perdit periens BA'; perdit pergens A^m Oehl.; perdit, pergens r; perit pergens Dauies querere C uanos CB² (= Rig.) Arv; uarios B' (cf. S. 107 p. 731) 6 sqq. interpunctio in edd. uariat: de Lege. | Testifcor Dominum; doleo. prò ciuica turba! | Inscia . . uanos. r; de Lege, | Testifcor Dominum. Doleo pro ciuica turba | Inscia . . uanos! Oehl.; legendo (de lege | Testifcor Dominum): „Doleo pro ciuica turba.” Roensch (Zeitschr. f. d. hist. Theol. ann. 1873 p. 218); de Lege | (Testifcor Dominum): Doleo pro ciuica turba! | Inscia . . uanos! Ld 9 perdoctus B'A'rv; perdoctos CB¹A^m

II.

INDIGNATIO DEI.

In lege praecepit dominus caeli, terrae marisque:
 Nolite, inquit, adorare deos inanes
 De manibus uestris factos ex ligno uel auro,
 Indignatio mea ne uos disperdat ob ista.
 Gens ante, Moysi rudis, sine lege morata 5
 Nesciensque Deum, defunctos reges orabant,
 Ad quorum effigies faciebant idola uana.
 Translatis Iudaeis Dominus de terra Aegypti
 Inposuit legem postmodum et ista praecepit,
 Omnipotenti sibi soli deseruire, non illis. 10

De resurrectione quoque docetur in ipsa
 Et spe fortunata rursum in aeuo uiuendi,
 Idola si uana relinquantur neque colantur.

2, 1 Psal. 145, 6; Act. 4, 24   2 sqq. Exod. 20, 3—5; Deuter.
 6, 13—15   10 Deuter. 6, 13   12 cf. 1, 2

II inser. II Indignatio dei *C*; similiter in *C* plerumque numeri
 acrostichorum inscriptionibus praeponuntur, interdum tamen postponun-
 tur uelut I 24: Inter utrumque uiuentibus XXIII 1 precepit *C*
 Deus *Pitra Spicil. I p. 543* terrae *OE^rv*; terraeq. (sic!) *r¹*
 2 inquit *C* 3 De m. 1 in ras. 5 genr *C* moysi *C* (rudis Moysi
 = ignara mandatorum diuinorum); Moysem *BALd*; Mosen *r Oehl.*;
 Gens rudis ante Moysen (iam) *Pitra l. c.*; post ante comma inter-
 posui 6 Nestiensque *C* defuncto^t reges *C* (f m. 1 superscripsit;
S. 107 p. 716; b. *Gbl. 16 p. 350*); defunctos deos *And. v*; morientes
 (moriētes *A*) deos *BAR* 7 faciebant *C* 8 egypti *C* 9 Inposuit
C pmodū *C*; cf. 11, 3 irta precepit *C* 10 Omnipotenti *OLD*;
 Omnipotens *r Oehl.* 11 resurrectione .. decetur *C* 12 spe fortunata
Ld; spē fortunatā *C*; spem fortunatam (fortunatum *r¹*) *BAR¹*; spe,
 fortunatum *E^rr² Oehl. coll. 12, 15* simile uiuentes; 34, 19 immortale
 uiuere euo uiuend *C* 13 relinquant neque colantur *C*

III.

CVLTVRA DAEMONVM.

Cum Deus omnipotens exornasset mundi naturam,
 Visitari uoluit terram ab angelis istam;
 Legitima cuius spreuerunt illi dimissi;
 Tanta fuit forma feminarum, quae flecteret illos.
 Vt coinquinati non possunt caelo redire, 5
 Rebelles ex illo contra Deum uerba misere.
 Altissimus inde sententiam misit in illis;
 De semine quorum Gigantes nati feruntur.
 Ab ipsis in terra artis prolatae fuere,
 Et tingere lanas docuerunt et quaeque geruntur, 10
 Mortales et illi mortuos simulacro ponebant.
 Omnipotens autem, quod essent de semine prauo,
 Non censuit illos recipi defunctos e morte.
 Vnde modo uagi subuertunt corpora multa;
 Maxime quos hodie colitis et deos oratis. 15

3, 2 sqq. Gen. 6, 2 sqq.

III, 1 C////////dñ C¹ (post C quattuor uel quinque litterae erasae; dñ quoque erasum, ita tamen ut legi possit); Com dñ C² in margine exornasset C; exornaret BARv; ornaret Pitra Spicil. I p. 543 3 culus C demissi A 4 feminañ q C 5 quoinquinatio C possunt CBAᵐ Ld (de ut = ex quo cf. Georg. HW¹ p. 2988 sq.); possent A¹r Oehl. celo C; ita plerumque C habet celum, celestis etc. 4 sqq. Tanta .. illos, | Ut .. non possent .. redire. | Rebelles r Oehl.; melius uerba distinxit Ld, nisi quod comma post redire in textu omisit 7 sententia C illis CBAᵐ Ld; illos A¹r Oehl. 9 artis C; artes BARv prolatae BARv (cf. locum Horatianum infra allatum); probata C fuere C; fuerunt BARv 10 quaeque Ld coll. C. A. u. 749; 803; qcuq C; quaecunque BAR Oehl.; Et tingi lanas docuerunt quaeque geruntur Pitra Spicil. I p. 543 11 illi mortuos (mortuo r¹; cf. S. 107 p. 736) simulacro (simulacra r¹) Or¹ (cf. Horat. carm. IV 8, 5 sqq. artium, Quas aut Parrhasius protulit aut Scopas, Hic saxo, liquidis ille coloribus Sollers nunc hominem ponere, nunc deum); illis mortuis simulacra BARv 12 Omñ C 13 censu & C recepi B defunctos C 14 consentire hic cum reliquis codd. et edd. Andeca. uensem testatur Baluzius; cf. b. Gbl. 16 p. 351 15 et deos C; deos et BARv

IIII.

SATVRNVS.

Saturnusque senex si deus, deus quando senescit?
 Aut si deus erat, cur natos ille uorabat?
 Terroribus actus, sed quia deus non erat ille,
 Viscera natorum rabie monstrosa sumebat.
 Rex fuit in terris, in monte natus Olympo, 5
 Nec erat diuinus; sic deum esse dicebat.
 Venit inops animi, lapidem pro filio sorpsit:
 Sic deus euasit; dicitur modo Iuppiter ille.

V.

IVPPITER.

Iuppiter hic natus in insula Creta Saturno
 Vt fuit adultus, patrem de regno priuauit,
 Proinde nobilium uxores sororesque delusit.
 Praeterea sceptrum fecerat faber illi Pyracmon.
 Initio caelum, terram Deus et mare fecit; 5
 Terribilis autem iste medio tempore natus
 Ex antro processit iuuenis furtimque nutritus.
 Respice querellas! Alter est Deus, non Iouis ille.

IIII, 2 sqq. uorabat, | Terroribus actus: Sed . . erat ille, | Viscera *r*¹; uorabat | Terroribus actus? Sed quia deus non erat ille, | Viscera *r*²*v*; ego post uorabat posui interrogationis signum; a uerbis Terroribus actus responsionem orditur poeta 4 monstrosa *CB*Ld; monstrosā *A*; monstrosa *r* Oehl. 6 diuinus *BA**rv*; diuin¹ *C*; diuini (= *dei filius*): sic Seb. Dehner (et hanc et alias, quarum infra mentio fiet, eiusdem uiri docti coniecturas ex litteris eius benigne ad me missis cognoui) si^o *C*¹ (= sic temere; de qua notione cf. quae Heindorf adnotat in Horat. serm. I 2, 106; similiter in Graeco sermone usurpantur οὐτως, ἀδώς; de se omisso cf. S. 107 p. 796); se *BA*Ld; sed *r* Oehl. esse *O*Ld sese *r* Oehl. 7 Venit inops animi] cf. Verg. Aen. 4, 300; Ouid. Met. 6, 37 sorpsit *A*^m*r*²*v*; sersit *C*¹; al¹ forb | fit *C*^m; sorbsit *r*¹; sensis sorpsit *B*; sensis *A*¹. 8 dicitur] dic *C* V, inscr. et I Iuppiter *r* 4 Præerea *C* faber om. *A* ille *C* Pyracmon *Brv*; Pyracmon *A*; pyracmon *C* 5 Initium *C* (I in ras. m. I) 6 Terribilis] T in *C* m. 1(?) in ras. ist¹ *B* 7 andro *C* 8 querellas (post que uidetur i erasum) alter ^{et} (est m. 2 add.) *C* (querellas = *controuersias Dei ueri et Iouis*; cf. Petron. 15 aduocati . . flagitabant, uti . . iudex querellam inspiceret); quod rerum autor (auctor *rv*) est *BA**rv*; Respice, quae (pue)rilia — alter est Seb. Dehner

VI.

DE FVLGINE IPSIVS IOVIS AVDITE.

Dicitis o stulti: Iouis tonat, fulminat ipse.

Etsi paruulitas sic sensit, cur anni dicentes?

Fuistis infantes: numquid et semper eritis?

Versari maturum <in> infantia non capit aeuum.

Lusus puerilis cessit: sic et corda recedant; 5

Moribus utique consilia uestra debentur.

Insipiens ergo Iouem tonitruare tu credis

Natum hic in terris et lacte caprino nutritum;

Ergo si illum deuorasset * * Saturnus,

In istis temporibus quis pluebat illo defuncto? 10

Praesertim mortali patre deus nasci credatur?

Saturnus in terris senuit et defecit in ipsis.

Illum non aliquis prophetauit ante pronasci.

6, 2 sq. Prou. 1, 22; Ephes. 4, 14

VI, *inser.* audite *CLd*; *om.* *BAΣ' r Oehl.* 2 *Etsi scripsi*; Et si *Orv* sic sensit *Cr Oehl.*; sic (sis *A*) censit *BA*; sic censet *Ld* cur] cum *malit Oehl.* anni dicentes *C* (*de toto loco cf. S. 107 p. 789 sqq.*); annis ducentis *BArv* 3 numquid *Oehl.*; nūquid *C*; nunquid *BArLd* 4 Versari maturum *scripsi*; Versari maturum *C*; Versa in maturum *BArv* in *addidi* capit *Or Oehl.*; agit *Ld*; sapit *Huemer (Zeitschr. f. d. österr. Gymn. 1879 p. 34)* aeuum *BArv*; *om. C*; Versa in maturum infantia nuncupat aeuum *Hanssen* 5 cessit *C*; aetas cessit *Arv*; αταδ (= aetas) ceffat *B*; actus cessat *Σ'* 4 sq. aeuum | Lusus; puerilis aetas *rv* 6 utique *C*; uirilibus *BArv*; *cf. b. Gbl. 18 p. 302* 7 tonitruar&u *C* 8 natum *OLd*; natus *r Oehl.* hic *Cr Oehl.*; sic *BALd* et *C*; *om. BArv* nutritum *ALd*; nutritus *CB*; nutritur *r Oehl.* 9 Ego *C*; *r add. m. 2* deuorasset Saturnus *Or Oehl.*; deuorauisset Saturnus *Ld*; deuorasset (metu) Saturnus *Hanssen* 9 sq. Ergo si illum uorasset Saturnus in istis | Temporibus, quis (iam tunc) pluebat, illo defuncto *Pitra Spicil. I p. 543 (immemor legis acrostichidis)* 11 Praesertim (Presertim *C*) *OLd*; (= disertim, manifesto? *cf. 41, 17; C. A. 647*); Praesertim si *r Oehl.* credatur? *scripsi*; credatur, *r'*; credatur. *r' Oehl.*; credatur! *Ld* 12 et ibi defecit (*om. in ipsis*) *Pitra l. c.* 13 ante pronasci *C'*; idem *Oehl. in adnot. coniecerat*; ante prenasci *C'*; ante praenasci *BA Ld*; praenasci (*om. ante*) *r Oehl.*; patre renasci *Pitra l. c.*

Vel, si tonat ipse, lex ab ipso lata fuisset.
Seducunt historiae fat(u)os confictae (inanes). 15

Ille autem Cretae regnauit et ibi defecit.
Omnipotens nobis factus Semeles amator.
Viuus ipse modo amaret similiter [si uiuere] ille.
Inpuros oratis et dicitis esse caelestes
Semine mortali natos de Gigantibus illis. 20

Auditis et legitis natum in terra fuisse:
Vnde bene meruit corruptor ascendere caelum?
Dicitur et fulmen Cyclopas illi fecisse,
Inmortalis enim habuit a mortalibus arma.
Tot reum criminibus, parricidam quoque suorum, 25
Ex auctoritate uestra contulistis in altum.

14 lota C 15 Seducunt historiae fat(u)os confictae (inanes) *scripsi*
(cf. 17, 1); Seducunt istoriae fatos cū fue< C; Seducunt historiae per
uates confectae (confictae A^m r Oehl.) BARv; Seducunt per uates historiae
confictae Pitra l. c.; Seducunt historiae fat(u)os cum fu(tile narrent)
Hanssen; S. h. fat(u)os cum fue(rint finctae) Dehner 16 autem] a. A
Cretae regnauit Hanssen (cf. Minuc. Fel. 21, 8 Cretae .. regnauit
illic obiit); hor& inregna ū C; in Creta regnauit BARv; Cretam
regnauit Dehner 17 Semeles Dehner (cf. 12, 6; de clausula ' u ' u
cf. 8, 3); Ganymedis A¹E²r² in lemmate adnotationis, Schurzfl. suppl.;
et medis C; ame B; erme ... A^m; crme (erme?) Σ; Alcmenes r in
textu 18 Viuus *scripsi* (= si uiueret; cf. Plaut. Menaechn. u. 245
R. Verum aliter uiuos (= si uiuo) numquam desistam exsequi); Viuis
OLd; Viris Ld in praef.; Viuos r Oehl. amaret similiter *scripsi*;
similiter amaret Or Oehl.; simularet (scil. amorem) Ld si uiueret
BARv; si uiuere C; ego haec uerba seclusi, quae ad explicandum
uocabulum uiuus primo in margine scripta deinde in uerborum contextum
uidentur irrepsisse; cf. 34, 19; II 32, 10*; Viuos (uel Viros) isto modo
(huc pertinere glossam similiter) amaret, si uiueret ille Huemer
19 Inpuros C 22 maeruit B cel C 23 siclopas C fecissent
C 24 Inmortalis C hebuit C 26 autoritate BA

* Haec cum iam scripsissem, ex litteris, quas supra memorauī,
cognoui Seb. Dehnerum de hoc uersu mirum in modum mecum con-
sentire, nisi quod hic pronomen ille aut omittendum aut inter similiter
et amaret inserendum putat.

VII.

DE SEPTIZONIO ET STELLIS.

De circulo zonae fallit uos imperitia uestra,
Ex eo quod forte Iouem experitis orandum.

Saturnus fertur ibi, sed stella, non ille; effugit
Expulsus a Ioue. Aut Iouis in stella credatur?
Poli quoque sidera tractauit solusque sator, 5
Troianis qui bellum fecit, auem mortalem amauit.
Ipsis sideribus aut Mars qui cum ipsa deprensus
Zelo maritali deus nominetur aduliscens?
O nimium stulti, qui putatis moechos ab astris
Nascentes regere aut totam mundi naturam. 10

VII, 1 zone *C* uña *C* 2 qđ (= quod) *C*; quod *BA*; que
r Oehl.; quid *Ld*, qui post orandum interrogationis signum posuit; Ex
eo quod forte idem uidetur ualere quod Si forte ex eo expetitis *Dau.*
Oehl. 3 sq. stella, non ille: effugit | Expulsus *Ld*, nisi quod comma
post stella omittit; stella non ille | Effugit (Exfugit *C*; cf. II 33, 6)
expulsus *O*; stella; nam ille | Effugit, expulsus *r*¹; Effugit expulsus *Σ*
quoque habuisse testatur *r*² in comment.; stella; nam ille | Expulsus *r*²;
stella; nam ille effugit | Expulsus *Oehl.*; fortasse: stella, non ille qui
fugit | Expulsus; cf. *Verg. Aen.* 8, 319 sq. Saturnus .. arma Iouis
fugiens 5 quoque *C*; quoque *BA*¹; qui *r*²*v* solusque sator
*Or*¹*Ld* *Hanssen*, qui mensuram solu'que cunctanter admittit; solique
sator *r*² *Oehl.* 6 auem mortalem *O Σ*²*r*¹*Ld*; Venerem almam *r*² *Oehl.*
7 Ipsis in sideribus *Ld* qui scripsi (qui deprensus = ὁ ἀλώς; cf.
C. A. 345; *Roensch. It. et Vulg.* p. 443); q *C*; om. *BA*^v ipsa *Or*
Oehl. (= domina; cf. *Georg. HW*^v p. 375; *Woelfflini libellum de com-*
paratione p. 3); ista *Ld* ('scil. Venere'; at Veneris in antecedentibus
codices non faciunt mentionem) deprensus *Oehl.* in comment. (cf.
Ouid. Met. 4, 184); deprensus *C*¹; deprehensus (depraehensus *A*) *BA*
rv 8 Zelo *CA*¹*rv*; et ilo vel elo *BA*^m mortali *r*¹ hominetur *O*
Ld (ut u. 4 credatur); nominatur *r Oehl.* interrogationis signum post
aduliscens primus posuit *Ld*; maritali? deus .. aduliscens. *Oehl.*; mor-
tali. Deus (maritali; Deus *r*²) .. aduliscens. *r*; maritali, Deus nominatur
ulciscens *Pitra Spicil.* I p. 543; maritali, deus nominetur adulter.
Hanssen 9 O nimium *CB*² (= *Rig.*) *rv*; O nimium *A*¹; Omnium
*B*¹ (expunctum altera manu) *A*^m moechos *CLd*; marhos *BAnd. Σ*²;
natos *r*¹; Maiores *r*²; Magnos *Oehl.* 10 totam mundi naturam *rv*; tota
mundi natura *O*

In uulnera positi et ipsi sub fata uiuentes,
Obsceni, furiosi, bellatores, impii uitae,

Et filios totidem mortales illi fecere:
Terribilis omnis, stulti, septizonio fortis!

Si stellas colitis, colite et bis sena sigilla! 15

Tam arietem, taurum, geminos toruumque leonem
Et dein quae uadunt in piscis tu quoque probabis.
Lex sine lege, fuga uestra, quod uult esse ualebit.
Lasciua uult esse, sine freno uiuere quaerit.

Ipsi quod uultis erit, et deos et deas oratis. 20

Sic ego colui, dum erraui, quod modo culpo.

VIII.

DE SOLE ET LVNA.

De Sole et Luna, licet sint praesentanea nobis,
Erratis; quod ego prius putatis oranda.

11 uulnere *Pitra Spicū. I p. 540* fata *A'rv*; facta *CBA^m*; fato
Oehl. in comment.; cf. 17, 3 12 Obsceni *Crv*; obsceni *BA* (*Rigaltius*
in B per errorem s. l. scripserat o nimium; sed atramentum recens ipse
extinxit) furiosi *CDau.* (*coniecturā*) *Oehl.*; curiosi *BArLd* impii
uitae (uite *C*) *O*; impiae uitae *rv* 13 filius *C* 14 Terribilis omnis
.. fortis *O*; Terribiles omnes .. fortes *rv* 16 Tam *O* (= *aeque, haud*
secus ?); Tum *rv* toruumque scripsi (*cf. II 36, 4; Cic. deor. nat.*
II 42, 106; 43, 110 ubi toruu' draco, magnu' leo et ipsa de caeli
signis dicuntur); *cofo^uorūq* *C* (*C'*: *cororūq*, quod correxit *m. 2*); ferum-
que *BArv*; cancrumque *Dehner coll. Auien. Arat. 369 sqq.* 17 dein
quae scripsi; deinq; *C*; denique *BArv* euadunt *r¹ Oehl.* piscis
scripsi (qui bisseña zodiaci sigilla complectuntur uersiculi uulgares, sic
desinunt: Caper, Amphora, Pisces' *r² comm.*); piscibus *Orv*
tu quoque *OrLd*; coque *r¹ Oehl.*; tuque *Hanssen* 15 sqq. *uulgo sic*
fere interpungebantur: sigilla | Tum, arietem .. leonem; | Et denique ..
in piscibus: tu quoque (piscibus, coque,) probabis? (.) 18 fuga uestra
(u^{ra} *C*) *OrOehl.* (= *indomita fabulandi libido atque licentia? Diez,*
etym. Woerterb. 4 p. 371 censet uocabula romanica foga, fougne origi-
nem ducere ab eo quod est fuga); fugat astra: *Ld*; idem 'olim' maluit
fata uestra qd *C* 19 freno *Crv*; fraeno *A'*; frario *Σ'BA^m*
querit *C* 20 qd *C* 21 culpi *C*; cului correxit *m. 1* quod *r Oehl.*;
quo *OLd* VIII, 1 uobis *A^m* 2 quod *Or* (= *id quod*); (Erratis),
quod, ut *Dau. Oehl.*; quae *Ld*

Sunt quidem in astris, sed non sua sponte currunt:

Omnipotens illos, cum conderet omnia primum,

Locauit ibidem cum stellis quarta dierum.

5

Errorem antiquus quin cum * * *

Et quidem in lege iussit, ne quis illos adoret.

Tot deos oratis, qui nihil de uita promittunt,

Lex quorum in terra non est, nec ipsi praedicti;

Vos autem seducunt sacerdotes pauci <inanes>,

10

Numina qui dicunt aliquid morituro prodesse.

Accedite legis <edictis> et dicite uerum.

VIII.

MERCVRIVS.

Mercurius uester fiat cum saraballo depictus

Et galea et planta pinnatus et cetera nudus.

8, 7 Deuter. 4, 19; 17, 3

3 sponte currunt *Orv* (de clausula $\perp \cup \perp \cup$ cf. 17, 9; II 6, 8; 17, 19; 22, 2; 27, 9; 31, 10; U. A. 66); sponte <de>currunt *Hanssen*
 5 locauit r^2v ; locauitque Or^1 ; cf. 11, 5 cum] eum *C* stellis
A^mr Oehl. (*Genes.* 1, 16); seclis *O*; saeclis *Ld* ('h. e. temporibus, quae
Sole et Luna constituuntur') 6 antiquus *CBA^mrv*; antiquis *A^t*
 quia *A* post cum in *C* spatium duodecim fere litterarum uacuum
 relinquitur; *Oehl.* lacunam sic explet: Errorem antiquus (sc. *Moses*) quin
 cum <uideret, notauit> 7 legē *C* 9 predicti *C* 10 sacerdotēs
C pauci] prauī *A^m*; pauci prauī *Ld coll.* 17, 1 Deludunt uos pauci
 scelerati uates inanes; ex eodem loco *Hanssen* restituit pauci inanes
 11 Numina qui *ALd*; Nomini qui *CB*; Numinis qui r^1 *Dau. Oehl.*;
 Numinis quid r^2 12 Accedite *Arv*; Accedit *CB* legis <edictis>
 et dicite uerum *scripsi* (cf. II 26, 8 cum fe(ce)ritis edicta); legis et
 ..... dicite uerum *C*; legis et dicite uerum *BA^t* (pro legis in
B ueris scriptum fuit, quod m. 1 correxit); discite *A^m*; (Accedite,) legite
 et discite uerum *r Oehl.*; (Accedite) Legi et (discite et) dicite uerum *Ld*;
 (Accedite) legi, (legite) et dicite uerum *Hanssen* VIII, 1 fiat *C*
BA^mΣ¹rv; fuit *A^t*; fit *Oehl.* in comment. saraballo r *Ld*; Saraballo
B; saraballo *A*; saraballo *C*; abolla *B^mA^mΣ¹ Oehl.* 2 et planta *scripsi*
 (cf. *Tertull.* *Nat.* 1, 14 extr.; *Apol.* 16 extr.; b. *Gbl.* 17 p. 446); et
 pallā *C*; et palam *BAΣ¹*; aut pileum r ; et pileum *Oehl.*; (galea,) et
 ala *Ld* pinnatus *CArLd*; primatus *B* (ante m et a atramenti ex-
 tincti maculae); pennatus $Σ^1$ (?) *Oehl.*

1, 7, 5
 cf 2, 32
 193
 CA 29
 422

Rem uideo miram, deum <cum> saccello uolare:
 Currite pauperculi cum gremio quo uolat ille,
 Vt sacculum effundat, uos extunc estote parati. 5
 Respicite pictum, quoniam uobis hic ab alto
 Iactabit nummos; uos tunc saltate securi.
 Vane, non insanis, colere deos pictos in axe?
 Si uir esse nescis, cum besteis perge morari.

X.

NEPTVNVS.

Neptunum facitis deum ex Saturno pronatum,
 Et tridentem regit, ut pisces suffigere possit.
 Patet esse deum: humerale illi parate!
 Troianis non ipse cum Apolline muros eduxit?
 Vnde deus factus inops caementarius ille? 5
 Non Cyclopem genuit monstrum? non moechus et ipse?

3 cum saccello r Oehl.; saccello (quod cunctanter repudiavi; cf. u. 5)
 O; saccello Ld (idem in commentario cum haud improbare uidetur)
 4 pauperculi Cr Oehl. (S. 107 p. 772); paupercli Hanssen; pauperenti BA⁺;
 proper. (sic!) A^m; properanti Ld 5 Ut] in^m B saculum C⁺; cf.
 C. A. 611 extunc] tunc Oehl. in comment. parati CA⁺rv; parato
 BA^m 6 quò (= quoniam) Crv; quo BA hic C; sic BA⁺rv
 7 uol//τ//ue C; uos tunc BA⁺Ld; uos nunc Oehl. 8 colore C
 9 uir omne nescis scripsi; uiu//fentefcif C; uiuere nescis BA⁺rv
 besteis C⁺ (S. 107 p. 766; Schuch. Vokal. II p. 38; Woelfflin. Arch. f.
 lat. Lex. u. Gramm. I p. 250; 588; III p. 107); bestiis BA⁺rv X, 2 regit
 Cr⁺ Ld; gerit r⁺ Oehl. sufficere C⁺ 3 humerale illi parate scripsi
 (humerale = uestis sacerdotalis; cf. Vulg. Levit. 8, 7; Eccli. 45, 10;
 Eccl. 28, 4; Ducange s.v.); humerale milli parate C; cumatilem illi p.
 BA; (deum!) cumatile illi parate! Ld; (deum) cumatilem illo paratu r
 Oehl. 5 inops C⁺ caementarius rv; Coementarius A; cimentarius
 CB 6 tenuit C; quod m. 1 correxit ut sit tenuit (= genuit; cf.
 Wattenb. lat. Palaeogr.³ p. 41) moechus CA⁺And. (b. Gbl. 16 p.
 348); marhus BA⁺2⁺; Malus r; Magnus Oehl.; Num Magnus et ipse |
 Viuere non p. etc. 'olim' maluerat Oehl. ipse?] interrogationis signum
 Ld in commentario primus posuit, in textu omisit

Viuere non poterat de suo, quod structuram gerebat.
Sic genuit generatus, qui fuit iam mortuus olim.

XI.

APOLLO SORTILEGVVS FALSVS.

Apollinem facitis citharoedum atque diuinum.
Primum de moechia natus in insula Delo;
Oblata mercede postmodum structuram secutus
Laomedonti regi Troianorum muros eduxit
Locauitque sese, quem deum seducti putatis; 5
Ossibus cuius amor Cassandrae flagrauit,
Subdole quem lusit uirgo, falliturque diuinus,
Officio uerbenis <non> potuit scire bicordem;
Repudiatus enim discessit inde diuinus.
Torrui hunc uirgo specie, quam ille deberet. 10
Illa prior utique debuerat deum amasse.

7 quod *Or*; quid *v* structuram gerebat *Ld*; structura gerebat
Or; structura merebat *Oehl*; structor agebat *Dehner* de suo? ..
gerebat? *uulgo interpungebatur*; cf. *Zeitschr. f. wissenschaft. Theol. XXII*
p. 399 sq. XI, 1 citharoedum *r Oehl*. (cf. *Prud. in Symmach. 2,*
523 laurum citharoedi uatis); citharedū *C*; cytharae (cytarae *B*)
deum *BA*; citharae deum *Ld* 2 moechia *C*; moecha (?) *And. (S.*
107 *p. 772)* *Ld*; marhia *BAE'*; Maia *r*; Magna *Oehl*. 3 meicide
C pmodū *C'*; postmodū *C'*; cf. 2, 9; *S. 107 p. 775* structuram
secutus *Ld*; structura secutus *CBA'*; structuram secutus *A'*; structor (,) *Oehl*.
obsecutus *r Oehl*. 4 Laomedonti regis *C* (f add. m. 2) 6 cassandre
C 7 falliturque *r Oehl*. (cf. *Ouid. Met. 1, 491* suaeque illum oracula
fallunt); falliturq *C*; falliturq *B(?)A*; fallitur qui *Oehl. (in comment.)*
Ld diuinus] ^udinus *C'* 8 Offitio *C* uerbenis *CBA'* (*Seru. in Verg.*
Aen. 12, 120 Abusiue .. uerbenas iam uocamus omnes frondes sacratas
ut est laurus, oliua uel myrtus); uerberis *A' Ld*; ueruecis *r Oehl*.
non *interposuit Hanssen*; *om. codd. et edd.* bicorde *O* 9 Repudi-
atus] e in *C* ex u correctum enim] exin *Oehl. in comment.*
in]le *C*; ante e erasum m 10 Torrui *r'* (*in comment.*) *v*; Terrui
Or spetiem *C* 11 Illa *r'* *Oehl*.; Ille *Or' Ld* prior utique ..
deum *scripsi* (utique prior *Hanssen*); prior tuq .. dñ *C*; prior tu qui
.. deum *BA*; prior, te qui .. deum *r'*; prior quae .. deum *r' Oehl.*
(*idem in comment.*: 'Olim malui: Illa purior, quae respuerat'); prior qui
tum (tum qui *in praefat.*) .. deam *Ld* amasse *Hanssen (coll. II 9,*
6; *Roensch. It. et Vulg. p. 431)*; amauisse *rv*; amanse *C*; amause *BA*;
post amasse cum *r'* punctum pro commate posui

Lasciuientemque Dafinem sic coepit amare.
 Et tamen insequitur, dum uult uiolare puellam:
 Gratis amat stultus, nec potuit consequi cursu.
 Vel, si deus erat, occurreret illi per auras: 15
 Sub tectis illa prior uenit, remansitque diuinus.
 Fallit uos gens hominum, nam ui robusti fuerunt.
 A primitia quoque pecora pauisse refertur.
 Lusibus in positis dum mitteret discum in altum,
 Sublapsus non potuit retinere, prostrauit amicum: 20
 Ultimus ille dies fuit Hyacinthi sodalis.
 Si diuinus erat, mortem praecessisset amici.

XII.

LIBER PATER BACCHVS.

Liberum patrem certe bis genitum dicitis ipsi.
 In India natus ex Ioue Proserpina primum
 Belligerans contra Titanas profuso cruore

12 Lasciuientemque *CLd*; Lasciuientem qui *BAr*¹; Lasciuens qui *r*² *Oehl.* dafinem *C* (cf. *Schuch. Vokal. II p. 412*); daphnem *B*; daphem *A*; Daphnen *rv* cepit *C* amare. *scripsi*; amare: *r*; amare, *Oehl.*; *interpunctionem deleuit Ld* 13 Et tamen insequitur *Or Oehl.* (*uidetur poeta incautius imitatus esse Ouid. Met. 1, 540* Qui tamen insequitur); Et amens insequitur *Ld* 14 cursu *C* 16 diuin⁺ *C* 17 gens *r*²*v*; genus *Or*¹ ui robusti *scripsi* (cf. *Cypr. p. 541, 1 H.* uirtute robustus; *cogitandum uidetur de gigantibus priscis; cf. Gen. 6, 4* Gigantes autem erant .. isti sunt potentes a saeculo uiri famosi; 10, 9 Et erat (Nemrod) robustus uenator, *quibus locis inter ueterimas interpretationis Graecae recensiones de lectionibus γίγας et βίαιος, γίγαντες et βίαιοι ambigebatur*); *birotafli C*; *biyo* (= bigo? cf. *Wattenb. Tat. Palaeogr.*³ p. 41) tristi *B*; *biyo* tristi *A*; *bizo* (?) tristi *Σ*; uictu tristi *r*; typho tristi *Oehl.*; *biuo triti Ld*; *idem suspicatur: uitio triti*; uitiosi isti *Huemer* 18 A primitia *C*; *aprmutia B*¹; *Aprmutia A*^m; *Admeti* *aduerti* *Aprmutia Σ*¹; *aprmutia Σ*²; *Admeti A*^r (cf. *Cypr. Quod idola etc. c. 2 p. 20, 1 sqq. H.; b. Gbl. 16 p. 350 sq.*); *aduerti B*¹ in marg. peccora *C*; *om. r*³, *Schurzfl.*; cf. *S. 96 p. 464* fertur *Oehl.* 19 Lusibus *BArv*; Libus *C* in positis *scripsi*; inpositis *C*; inpositis *BArv* 20 postrau *C* 21 diacynthi *C* 22 praecessisset *C*; praecessisset *A*^m; praesciisset *B*; praesciisset *A*^r *v* XII, inscr. *bachus C* 2 Ioue Proserpina *Or* (= *Proserpinâ natus ex Ioue*); Ioue et Proserpina *Dau. v* 3 titanis *CAr Oehl.*; Titanes *BLd*

Expirauit enim sicut ex mortalibus unus.
Rursus flato suo redditus in altero uentre.

5

Percepit hoc Semele iterum Iouis altera moecha,
Absciso cuius utero prope partu defunctae
Tollitur et datur Niso nutriendus alumnus.
Ex eo bis natus Dionysus ille uocatur,
Religio cuius in uacuo falsa curatur,

10

Bacchantur et illi, qualis nunc ipsi uidentur,
Aut † peticulones mineruionis quesutoris
Conspirant in malo, proludunt fincto furore,
Ceteros ut fallant dicturos numen adesse.

4 Expirauit C enim] exin Oehl. in comment. 5 flato C (l altera (?) manu expunctum) BA^m r¹ (flato = spiritui, animae, uitae? cf. u. 4 Expirauit; August. de ciu. Dei XIII, 24, uol. I pag. 595, 8 D¹: Hoc (πνοή) .. est in Graeco etiam illo loco apud Esaiam (57, 16), ubi deus dicit: Omnem flatum ego feci, omnem animam sine dubitatione significans; Prudent. Peristeph. 3, 168 sq. Pax datur artibus ex animis, | Flatus in aethere plaudit ouans; de metaplasms declinationum cf. indicem); fato A¹rv redditur Oehl. in comment. in] is A 6 Percepit scripsi; Percipiet CB; Praecipiet A; Percipit rv hoc Or Oehl. (sc. flatum?); hunc Oehl. (in comment.) Ld semel C moecha CA^m And. (b. Gbl. 16 p. 348) Ld; marha BA¹; Maia r Oehl. 7 Absciso C; Abscisso BARv partu O (u littera in B paene a est) r¹ Ld; partum r² Oehl. 9 dionisius C; Dionysius BA 10 Religio C; j (= i) per e litteram m. 2 duxit uacuo CB A¹r Oehl. (cf. Jenaer Literaturzeit. 1879 p. 194); uacho A^m; Baccho Ld 11 Bacchantur C qualis C; qualia BARv 12 peticulones mineruionis quesutoris C; periculones Mineruionisque (Mimnermonisque Σ¹r²) sutores Σ¹r; periculones Minermionisque sutoris BA; Mimnermerique sutores r² in comment. ('qui ex Mimnermi et Homeri carminibus in alium sensum consutis et concinnatis risum captabant in theatris'); periculosae Mimallonesque sorores Oehl. (quod haud improbandum uidetur, si pericyclades pro periculosae scripseris); heri calones, mimi Erenisque tutores Ld 13 ficto C¹; ficto BARv Conspirante Malo, proludunt ficto furore Hanssen 14 dicturos] dicendo Ld in praefat. numen Arv; nom C; nomen B

Hinc manifeste rudes homines sine le<ge> uiuentes 15
 Vino permutati, primo quod expresserat ille,
 Sub ludicro suo honorem illi dedere.

XIII.

INVICTVS.

→ Inuictus de petra natus si deus habetur,
 Nunc ergo reticeo; uos de istis date priorem!
 Vicit petra deum, quaerendus est petrae creator.
 Insuper et furem adhuc depingitis esse,
 Cum, si deus esset, utique non furto uiuebat. 5
 Terrenus utique fuit et monstruosa natura,
 Vertebatque boues alienos semper in antris,
 Sicut et Cacus Vulcani filius ille.

15 Hinc manifeste rudes homines sine le<ge> uiuentes *Hanssen* (cf. 2, 5 Gens ante, Moysi rudis, sine lege morata); Huic manifeste rudes homines simile uiuentes *C*; Hinc manifeste rudes homines simile uincentés *BA*; Hinc manifeste uidet homines simile uiuentes *r Oehl.*; Hinc manifeste uidet homines sic mille uincentés *Ld* 16 permutati *CB A'r¹Ld*; moti *Aᵐ*; permutati *r¹Oehl.* pr^omo *C* (litteram *j m. 2 scripsit*); primo *r¹*; primus *BAr²v* qd̄ *C* 17 dedere *r¹Oehl.*; debere *Or¹*; debere *Ld* XIII, 1 Inuictus] cf. *Timoth. Fabri dissert. de Mithrae dei solis inuicti apud Romanos cultu* (Elberf. 1883) p. 26 sqq. petra *rv*; patre *O* 2 ergo reticeo *C²Σ²(?)*; ergo reticeo *Cⁿ*; ergo reticeo *BA⁴*; rogo *Aᵐ*; ergo retro *r Oehl.*; malim ego reticeo uos de istis date priorem *Or Oehl.* (= *Ego ipse tacebo, uos audiam loquentes; exhibete mihi eum, qui et Inuicto illo et petra, unde ortus est, prior sit; iam ipsi peruenietis ad Dei ueri cognitionem. — Praepositio de hic, ut alias ab, pro quam aut ablatiuo comparationis usurpatur; eius rei exemplum Georges, HW.* p. 1768, e *Gromaticis uett. 11, 19 affert*); Nunc ergo terreno uos dedistis: date priori! *Ld* 3 quendus .. petre *C* 5 utiq non *C*; 'est qui malit: Cum si Deus esset, utique non furto uiuebat. Sed haec particula rursus occurret uersu proxime seq.' *Rigalt. in comment. ed. II*; unquam non *BAᵐ*; unquam, non *v*; nunquam non *A¹* 6 monstruosa *COehl.*; 'Placet emendatio: Monstruosa' *Rigalt. in comment. ed. II*; monstriuora *BArLd* (*Tres primae edd. habent monstriuora; falso igitur Ld: 'monstruosa edd.'*) 8 uulgani *O*

XIII.

SILVANVS.

Siluanus unde deus iterum apparuit esse?
 Inde forte placet, eo quod bene fistula cantat?
 Largitur quoniam lignum? Nam forte non esset.
 Vaenalem emisti dominum, cum tu ipse sis illi.
 Aspice, deficit lignum! quid illi debetur? 5
 Non te pudet, stulte, tales adorare tabellas?
 Vnum quaere Deum, qui post mortem uiuere dicit!
 Secede ab istis, qui sunt biothanati facti.

XV.

HERCVLES.

Hercules quod monstrum Auentini montis elisit,
 Euandri qui solitus erat armenta furare,
 Rustica mens hominum, indocilis quoque, pro laude
 Cum gratias agere uellent, absentis Tonantis

XIII, 1 apparuit O 2 qđ C 3 quoniam rv; quō C; quō B;
 quoq. A nam Crv; non BA 4 Venalem emisti A; Vanalem emisti
 B; Vanale memisti C; Venalem emisti rv; cf. Paulin. Nol. poem. adu.
 pagan. u. 31; Jahrb. f. class. Philol. 123, p. 431 sq. deum r²
 comm. cum tuipsesis C; cum impseris B; cum empseris Arv
 illi rv (= cum tu ipse illi sis dominus); ille O uulgo sic interpunge-
 batur: dominum: cum empseris, illi, | Aspice 5 Adspice A deficit
 Hanssen; fortasse: defecit 6 p//det C 7 quaere A¹rv; querere C;
 quaerere BA^m deum] dō C, quod m. 1 correxit ut sit dō p morte
 C¹; p^{on} mortē C²; cf. S. 107 p. 775 dicit Davies (coniecturā; cf.
 21, 8; 35, 21; C. A. 763 qui promittit uiuere semper) Hanssen;
 dicē (1 = i altera manu scriptum) C; diat B; diat A; diat r; docet
 Σ¹Σ² ('pro emendatione' r² comm.) Oehl.; duat Ld^r comment., ubi
 haec adnotantur: 'Quid si Commod. scripserit duat? archaice, pro de-
 derit'; sciat Vonck lect. lat. I p. 74; ego suspicabar duit (= faciat)
 scribendum esse; cf. 26, 37; 28, 2 et b. Gbl. 17 p. 447; ceterum illic
 quae disserui, non iam omnia mihi probantur XV, 1 qđ C
 montes C 2 solit, (= us) C furare C (cf. Georg. HW.¹ s. u.); furari
 BA^{rv} 3 mens CrLd; mons BA; gens Σ²; cf. S. 96 p. 453
 indocilisq. A^m 4 uellint C absentis tonantis Or¹Ld; absenti
 Tonanti E¹r²Oehl.; cf. Dion. Halic. 7, 39

Vouerunt hostias inepto ut deo orando, 5
 Laetandas aras in memoriam sibi fecerunt.
 Ex eo perrexit, de uetusto more colatur.
 Sed deus hic non est, licet fuit fortis in armis.

XVI.

DE DIS DEABVSQVE.

Dicitis esse deos, qui sunt manifeste cruenti,
 Et dicitis fata genesis adscribere nobis?

Dicite nunc ergo, quibus primum sacra ferantur:
 Inter utrumque uias mors inmatura uagatur.
 Si tribuunt fata genesis, cur deum oratis? 5

Deciperis, uane, qui Manes quaeris orare,
 Et qui fabricantur dominos tibi nuncupas esse.
 Aut feminas quoque nescio quas deas oratis,

5 Vouerunt *A^mrv*; Voluerunt *C*; Voluerunt *BA*^t inepto *OLd*;
 inepti *rOehl*. dō/// *C* (eras. m) 6 Laetandas *OLd*; Lactentes
rOehl; Litandas *Pitra Spicil. IV p. 225* 7 perrexit *Guil. Hartel*;
 prorrexit *CBA^m*; prorrepsit *A*^t; prouenit *rOehl. in textu*; prouenit ut
Oehl. in comment.; pro rectis *Ld*; prouexit (sc. mens) *M. Zucker*
 colantur *Ld*; idem aris ad rectis, arae ad colantur *supplet et confert*
C. A. 1015 quos .. pro magno colebant XVI, insor. diis *O*;
 cf. quae in u. 4 adnotauimus 1 q^u *C* (ui m. 2 add.) 2 genesis
 malit *Pitra Spicil. IV p. 225* ascribere *Ld* nobis *O*; uobis
rv 4 utrūque *C*; utramque *BA* (= utrorumque; cf. *Neue² II p.*
256); utrimque *rv*; fortasse utramque uiam; cf. *Verg. Aen. 3, 685*:
 Inter utramque uiam leti discrimine paruo inmatura *C* post
 u. 4 in *O* unius uersus spatium relinquitur praemissa una littera *I*; ne-
 que tamen excidisse hic quidquam uidetur, sed librarius aliquis perperam
 haec interposuisse, ut uersuum initia formae diis, quam in inscriptione
 inueniebat, accommodaret 5 Si tribuunt *rv*; Si tribuunt (spatio
 interiecto) *BA*; Si & tribuunt *C* fa///ta *C* (ante t erasum c)
 genesis *CBA^mrv*; geneses *A*^t; genesis *Pitra l. c.* 6 quis *C*^t; qris
*C*² 8 At *Oehl.* quoq^u *C* (ue m. 2 add.)

Bellonam et Nemesim, deas Furinam, Caelestem,
 Virgines, et Venerem, cui coniuges uestrae delumbant. 10
 Sunt alia praeterea daemonia <procul a> fanis,
 Quae nec numerantur adhuc et in collo feruntur,
 Vt nec ipsi sibi rationem reddere possint [pestes].
 Exportari magis in ultima terra deberent.

XVII.

DE SIMVLACRIS EORVM.

Deludunt uos pauci scelerati uates inanes,
 Extricare suam dum quaerunt * * uitam.

Subornant aliis ex se sub mysteria falsum.
 Inde simulantes concussi numine quodam
 Maiestatemque canunt et se sub figura fatigant. 5
 Vidistis saepe Duellonarios, quali fragore

9 Nemesim *scripsi*; nemissem *C*; Nemesin *BARv* Furinam, Caelestem *scripsi* (de *Caelesti uirgine* cf. *Augustin. de ciu. Dei* 2, 4); furiāma celestem (caelestem) *O*; Fariam unā Coelestem (coelestem *r*¹) *r*; 'in *apographo* (= *Σ*) legitur: Furiam' *r*² *comment.*; Fariam, unā Caelestem *Oehl.*; Fariam, iram caelestem *Ld* 10 Virgines *A'rv*; Virginis *CBA*^m coniuges *C*; 1 m. 2. in *rasura scripsit*; primo eius locum g uidetur tenuisse; coniungere *A* uestre *C* 11 p̄te rea demonia *C* post daemonia (doemonia *A*) in *BA spatium duarum uel rium litterarum relinquitur* <procul a> fanis *scripsi* (= quae templa non meruerunt); <plurima> fanis *Hanssen*; uestris in fanis *Huemer*; fanis *O* (*Ld falso*: fana *AB*) *rv* 13 rationem reddere possint. *scripsi* (cf. *Lucret.* 2, 763; 4, 570); possint rationem reddere pestes *O*; possint rationem reddere. Pestes | (Exportari) *rv*; Ut nec ipsis possint rationem reddere pestis *Hanssen*; ego pestes, quod uerbo possint bis scripto ortum esse opinor, uncis inclusi 14 ultimas terras *r*³ *Oehl.* XVII, 2 querunt *C* post quaerunt uel uitam excidisse aliquid apparet; mercede uitam *Pitra Spicil.* I p. 543; uitam inanem *Ld* (*comm.*); uitam egenam *Hanssen*; fraudibus uitam *M. Zucker* 3 alias *A*^m ex se *Oehl. Ld* (cf. 19, 11); esse (ēe *C*) *Or* misteria *C*; sub mysterio *Oehl. in comment.*; sed cf. 7, 11; 27, 19 falsum] sacrum (*Ld falso* sanctum) *Dau.* 4 Inde simulantes *r* *Oehl.* (*S.* 107 p. 749); Indisimulantes *C*; Indisimulantes *BALd* concussi *Or*¹ *Ld*; concuti *r*² *Oehl.* numine *Arv* (cf. *Verg. Aen.* 7, 385 simulato numine); nomine *CB* 5 Maiestateque *Oehl. in comm.* 6 sepe *C* Duellonarios *scripsi* (cf. *S.* 107 p. 748 sq.); dulcemarios *C*; didemarios *BAΣ*¹; Dindymarios *r* *Oehl.*; dites moechos *Ld*

Luxurias ineunt, dum furias fingere quaerunt,
 Aut cum dorsa sua allidunt parca bipinne,
 Cum doctrina sua cernant, quod cruore sanent.
 Respicite, quoniam non illos numina cogunt, 10
 Ipsi qui se primum componunt integra mente;
 Sed stipem ut tollant ingenia talia quaerunt.

Ex eo uidete, quoniam sunt omnia ficta.
 Obumbrant populum supplicem, perituri ne credant.
 Res semel in uano de uetustate processit, 15
 Vt uaticinanti credantur prodita falsa;
 Maiestas autem illorum nulla locuta est.

7 Luxurias *CBr* (cf. *Schuch. Vokal. II* p. 159); luxias *A* ineunt
rv; ineū *C*; in eum *B*; ineant *A* qrun *C* 8 allidunt] *B* *primo*
scripserat alligunt; sed eadem manus allidunt correxit parca *OLd*
 (cf. *Cypr. de laps. c. 14* manu parcente contrectat); spurca *rOehl.*
 bipinne *C* (*Schuch. Vokal. I* p. 345); idem in *B* *primo scriptum erat*;
 bipenne *B* (ex correctione primae manus) *AS¹(?)rv* 9 doctrinam
 suam *Ld* cernant *Cr¹* (*S. 107* p. 750); seruant *BAr²v* quod cru-
 ore *CrOehl.* (de clausula $\dot{\bar{u}} \dot{\bar{u}} \dot{\bar{u}} \dot{\bar{u}}$ cf. 8, 3); quid corpore *Ld*
 sanent *C*; sanant. (sanant? *Ld*) *BArv*; Cum doctrinae suae seruiunt,
 quod cruore sanant? *Oehl. in comment.* 10 Respicite *CArv*; Respuite
B quoniam *Ld*; quō *C*; quod *A^m*; quo *BA¹rOehl.* n̄ illos *C*;
 non illos *BArOehl.*; nonnullos *Ld* numina *A¹* (corr.); nomina
A¹ (*primo*); nomine *CBA^mOehl.*; numine *Ld* 11 ipsi *OLd*; ipsis
rOehl. componunt *C* 12 spem *C¹* querunt *C* (idem sic constanter
 aut quero aut qro) 13 qm̄ *C* facta in *C* *primo scriptum erat*;
 deinde prius a mutatum in l (= i) 14 supplicem *Ld*; supplice *C*
BA¹; simplicem *A^mrOehl.* ne credant *OLd*; (simplicem, perituri) n̄
 credant *rOehl.* 16 Vt *Or¹r²v*; Et *r¹* (*S. 96* p. 462 sq.); falso igitur
Dau. Oehl. Ld uel editiones uel Rigultium Vt exhibere dicunt uati-
 cinanti *A^mrv*; uaticinanti *C*; uatici manti *BA¹* credantur prodita
Hanssen; credatur proditi *C*; credatur prodit *BA*; credatur prodenti
rOehl.; credatur prodiit *Ld* 17 locuta est *A^mrv*; locutus est *B*;
 locutus est *CA¹*; fortasse legendum locutust; de generis insolito usu cf.
C. A. 467: Tunc sic et ipsa maiestas .. profitetur ipse quis
 esset

XVIII.

DE AMMUDATE ET DEO MAGNO.

Diximus iam multa de superstitione nefanda,
Et tamen exsequimur, ne quid praeterisse dicamur.

Ammudatem qui suum cultores more colebant,
Magnus erat illis, quando fuit aurum in aede;
Mittebant capita sub numine quasi praesenti. 5
Ventum est ad summum, ut Caesar tolleret aurum:
Defecit numen uel fugit aut transit in ignem.
Auctor huius sceleris constat, qui formabat eundem.
Tot uiros et magnos seduxit false prophetans,
Et modo reticuit qui solebat esse diuinus. 10

Erumpebat enim uocis quasi mente mutata,
Tamquam illi deus ligni loqueretur in aurem.

XVIII *Hoc acrostichon, suo loco positum in C, omissum in B¹ et A, extrema codicis B parte additum est manu Rigaltii (= B²); de qua re cf. S. 107 p. 718 sq. — De Ammudate recentiore aetate disputauerunt Hamann in Ludwigi praefatione p. XXXIII, Mordtmann et Redslob in Zeitschr. d. deutsch. morgenl. Gesellsch. XXXI p. 91 sqq.; XXXII p. 733; Ed. Meyer in lex. mythol. Roscheri p. 291; Studniczka in archaeol.-epigr. Mittheil. aus Oesterreich-Ungarn VIII p. 59 sqq.* 2 qđ pterisse C 3 Ammudatem qui scripsi; Ammudatemque B¹rv; Ambuatemq C morecolebant C; more (= stulte?) tollebant? 4 aede B¹rv; edem C 5 Mittebat C numine B¹rv; nomine C 6 sumum C cesar C auro C 7 Defecit B¹rv (= mortuum est; cf. 6, 12; 16; Cypr. p. 254, 26 H.); Deficit C numen uel scripsi; numen ut CB²; numen, aut r; numen aut Oehl.; numen: aut Ld 8 constat qui B¹rv; constataq C eundem B¹rv; eudē C 9 seduxit scripsi; seducunt CB²r¹; seducit E¹r²v false Cr Oehl. (cf. 19, 13; II 32, 12; C. A. 393); falsa B²Ld prophetant Pitra (Spicil. IV p. 225) perperam sibi uidebatur in codice legisse 10 modo reticuit qui B¹rv; modere tacuitq C; retacuit fortasse retinendum 11 Erumpebat CB²Ld; Erumpebant r Oehl. uocis C (Verg. Aen. 11, 377 rumpitque has imo pectore uoces); uoces r Oehl.; uenis B²Ld 12 Tāquā O

Dicite nunc ipsi, si non sunt numina falsa,
Ex eo prodigio quot perdidit ille propheta.
Oblitus est iste prophetare, qui ante solebat. 15

Monstra deo ista fincta sunt per uiniuoraces,
Audacia quorum damnabilis numina fingit.
Gestabatur enim et aluit tale sigillum:
Nunc et ipse silet, nec ullus de illo prophetat.
O nimium sed<ulo> uos ipsos perdere uultis. 20

XVIII.

NEMESIACIS VANIS.

Non ignominium est uirum seduci prudentem
Et colere tale<a>m aut Dianam dicere lignum?

13 n̄ sunt C (cf. 37, 10); non sint B²rv numina B²rv; nomina C 14 p̄digio C quot B²rLd (= si reputaueris quot; epiphonema causale relatiuum; cf. b. Gbl. 12 p. 176); qđ C; quod Oehl. 16 Monstra deo C; Monstra adeo B²rv; Monstra dei Hanssen fincta f̄ (f̄?) C (cf. 12, 13; 19, 4); ficta sunt B²rv u'ni (sic!) uoraces C 17 Auditiacorū C noma C 18 Gestabatur (sc. curru uel equis) Hanssen; gestabunt C; Gestabant B²rv aluit C; aruit B²rv 19 Nunc C Mordtmann (coniecturā; cf. S. 107 p. 751); Nam B²rv 20 O nimium sed<ulo> uos scripsi (cf. quae adnotantur in 7, 9); Omnū sed uos C; Omnino sed uos B²rv; (prophetat |) Omnino; sed uos v; Omnia no(u)istis; sed uos Hanssen; fortasse ut 7, 9 legendum: O nimium stulti perdere C (post perdere tres litterae erasae) B²rOehl.; dementes perdere Pitra Spicil. I p. 543; deperdere Ld uoltis B² XVIII De argumento huius acrostichi conferenda sunt, quae Oehler in commentario affert I uirum CA²rOehl.; uirium BA^m; Virbium Ld haec addens in commentario: 'hoc l. nomen proprium desiderari ex uerbis hisce: colere talem aut Dianam dicere lignum adparet; neque uero deae nemoris numen quodlibet coniungi potest, sed solus deus nemoris ac uenationis Dianae similis uel eiusdem deae sacerdos, quem esse Virbium antiquissimum Regem Nemorensem ac sacerdotem Dianae in nemore Ariciensi cultae codicum scriptura probatur' 2 Et colere CBrv; Aut colere A tale<a>m scripsi (= ramum desectum; cf. Serv. in Verg. Aen. 6, 136; Arnob. adu. nat. 6, 11 coluisse .. lignum learios pro Diana indolatum; Roscheri lex. mythol. p. 595; de uocabulo talea (Ital. taglia) cf. Non. 4, 473 taleas scissiones lignorum uel praesegmina Varro dicit (r. r. I 40, 4); Diez, etym. Woerterb.⁴ p. 313 sq.); talem Orv aut Dianam Arv; audianā CB; aut diuam Gothofredus in adnot. in cod. Theodos. XIV 7, 2 lignum B

Mane ebrio, crudo, perituro creditis uno,
 Ex arte qui fincte loquitur quod illi uidetur;
 Seuere <diuinum> dum agit, sibi uiscera pascit. 5
 Incopriat ciues unus detestabilis omnes
 Adplicuitque sibi similis collegio facto,
 Cum quibus historiam fingit, ut deum adornet.
 Ipse sibi nescit diuinare, ceteris audet.
 Succollat, quando libet, eum, et quando, deponit; 10
 Vertitur a se<se> rotans cum ligno bifurci,
 Ac si putes illum adflatum numine ligni.
 Non deos uos colitis, quos isti false prophetant:
 Ipsos sacerdotes colitis in uano timentes.
 Sed si corde uiges, fuge iam sacraria mortis. 15

3 perituro *CBA'* *And.* (b. *Gbl.* 16 p. 346) *r Oehl.* (cf. 17, 14; periturus ideo dicitur sacerdos *Dianae Aricinae*, quia cogebatur cum eo certamen singulare inire, qui locum eius petebat; cf. *Seru. in Verg. l. c.*; *Maxim. Taurin. serm.* 101 more gladiatorum paratus ad pugnam ferrum gestat in manibus); periuro *A^m Ld* uno *C* (*S.* 107 p. 773); uiro *BArv* 4 arte *CA* (*Ouid. Her.* 16, 142 lusimus arte uirum; *Maxim. Taur. l. c.* hoc autem — ut uino se paret ad plagas deae suae — non solum de <in>temperantia sed et de arte faciunt, ut minus uulnera sua doleant); ante *B*; antro *Ld* fincte *CBr* (cf. 18, 16); fecte *Av* quid *r* 5 <diuinum> dum scripsi; d(iuin)um *Hanssen*; dū *C*; dum *BAr Oehl.*; deum *Ld* pascit *rv*; poscit *CA Gothofr. l. c.*; poscit *B* 6 Incopriat *Arv*; Incopriat *CZ*; incopriat *B'* om̃s *C* 7 adplicatque *Gothofr. l. c.* similis *C*; simili *BArv* collegia facta (facto?) *A* 8 hystoriam *C* deam *Gothofr. l. c.* adornet *Cr Oehl.*; adarnat *B*; adornat *ALd* 9 Ipsa *Oehl.* 10 libet (= libet) *B*; liber *A*; cf. *S.* 107 p. 723 eum *CB²* (= *Rig.*) *rv*; cum *B'A*; deum *Oehl. in comment.*; eam *Gothofr. l. c.* deponet *C* 11 a se<se> *Guil. Hartel*; a se *Or Oehl.* (= ἀπ' ἐαυτοῦ, non instinctu diuino); asse (= axe) *Ld*; ac se *Oehl. comment.*; ante rotans *M. Zucker inseruit* sonans *coll. Verg. Aen.* 6, 49 Et rabie fera corda tument, maiorque uideri | Nec mortale sonans, adflata est numine quando; Iam propiore dei 12 adflatum *BAr* numine *B'* in *marg. rv*; nomine *CB'A* 13 isti *C*; ipsi *BArv* 15 si *Or Oehl.*; in *Ld* (errore typograph.?) uiges *CA'rv*; ur̃ges *B* (correctio utrum primae an alterius manus sit non liquet); ur̃ges *A^m*

XX.

TITANES.

Titanas uobis tutanos dicitis esse;
 Ita Mutas, Tacitas sub culmine uestro rogatis,
 Tot Lares aediculis, simulacra facta Titano!
 Adoratis enim stulti malo leto defunctos,
 Non legem ipsorum legentes; non ipsi loquuntur,   5
 Et deos audetis eramine dicere fusos?
 Solueretis eos magis in uascula uobis.

XXI.

MONTESIANIS.

Montes deos dicitis, dominantur in auro,
 Obscurati malo aliena mente iurantes.

XX inser. tita nes *C*   1 Tutanos *B*² (= *Rig.*) *Oehl.*; titanis *C*
*B*¹ ('Titania' falso *Ld*) *A*; Titanias *Ld*   dicitis *CB*²*A*¹*rv*; dictus
*B*¹*A*^m   2 Ita Mutas, Tacitas *scripsi* (aut *Mutae uel Tacitae deae*
nomen ad filios eius i. e. Lares transfertur aut numerus pluralis no-
minis proprii uniuersum eius modi deorum genus significat; cf. R.
*Kuehner. a. Gr. §. 20, 3); Aut mutas tacitas CB*²*A*²*Σ*²; Immites tacitos
*B*² (= *Rig.*) *r*; Immotos, tacitos *Oehl.*; Immites, tacitas *Ld*; *Dauies*
subtiliter haec adnotat: 'forsan legendum: ITA MUTAE TACITAE
sub culmine uestro rogatis Tot lares; nam Lares Mutae deae filii.
Lactant. Div. Instit. I 20: Hanc (Mutam) esse dicunt, ex qua sint nati
Lares. Vide sis Ouid. Fast. 2, 572; 583 sqq.'   post uestro in *O*
erasum *f*   post rogatis punctum ponebatur   3 Tot] in *C* primo
scriptum erat Tol, quod m. 1 correxit   aediculis *ALd* (= in *aed.*);
 ediculis *C*; aediculæ *B* (1 in *a* *B*² superscripsisse uidetur); aediculas
r; aediculae *Dau. Oehl.*   simul acra *C*   facta *O*; ficta *r* *Oehl.*
 4 Adoratis enim stulti malo leto (laeto *B*) defunctos *And.* (b. *Gbl.* 16
 p. 350) *B*² *rv*; *A. e. s. m.* leto (laeto *B*; leto *A*) defuncti *CB*¹*A*
 6 eramine *C* (cf. *II* 9, 19); aeramine *B*² (= *Rig.*) *rv*; aranurae *B*¹*A*
 7 Solueretis *C* (= *soluere debebatis; cf. Kuehner. a. Gr. §. 47, 7);*
 Solueritis *BARv*   Deos *A*   **XXI inser.** monte sia nis *C*
 1 Montes deos *CA* *And.* (b. *Gbl.* 16 p. 344) *Σv*; Montes deos *B*;
 Montes et deos *r*; Montes esse deos *Oehl.* (in comment.) *Hanssen*
 dominantur *E*²*rv* (cf. 27, 11; *Verg. Aen.* 2, 327 dominantur in urbe);
 nominentur *CA*; nominentur *B* (d et a *B*² = *Rig. superscriptit*); dominantes
Hanssen   in auro *C*²*r*²; in ^{auro} *B* (g altera manus — *Rig.?* —
superscr.); in ^{auro} *A*; in aruo *E*²*r*¹; post auro uulgo non interpunge-
 batur   2 Obscurati malo *CB*¹*A*¹*rv*; Obsecratis (sic!) male *B*² (= *Rig.*)
*r*¹   iurantes *C* (altera littera incertum utrum u an n sit); iurantes
*BAR*¹; iuantes *r*²*v*; malim curantes (= colentes); cf. 12, 10; *C. A.* 680

Nam si purus animus et mens serena maneret,
 Tu tibi de illis ipsi disputare deberes.
 Excordaris homo, si putas, ut isti te saluent 5
 Seu regant, seu minuant, nisi quid tu fani decurris.
 Iustitiam legis quaere magis quam illa; salutis
 Auxilium portat et fieri dicit aeternum.
 Nam quicquid in uano sequeris, per tempora gaudes,
 In breui laetaris et postmodum plangis in imis: 10
 Subtrahe te illis, si uis resurgere Christo.

XXII.

HEBETVDO SAECVLI.

Heu doleo, ciues, sic uos hebetari de mundo!
 Excurrit alius ad sortes, aues aspicit alter,

3 mens *saena* B (= *serena*; cf. S. 107 p. 723) *rv*; mens *seuere* A;
menseraena C manerent *Oehl.* 5 isti O (*etiam* BA, quod Ld non
notauit); ipsi *rv* saluent Cr² *Oehl.*; saluant BAr¹Ld 6 rogant
 A nisi qđ C; nisi quod A; nisi quod B (*correctio* si quid *Rigaltii*
uidetur esse); siquid *rv* fani A (*Ld falso: fana*); C *primo* fatu
deinde fani; fani B (s *Rigaltius superscripsisse uidetur*); sani *rv*
decurris scripsi (cf. 24, 11 in *synagoga decurris*); decurr C; de|curis
 B¹; de curis A; requiris B² (= *Rig.*) *rv* (cf. 24, 13 *fana re-*
quiris; C. A. 693 *sancta requirit*) 7 *Iusticiam* B qre C;
 quare B (e *Rig. superscr.*); quare A quam Or¹; om. E¹r² *Oehl.*; nam
 Ld portat *rv*; porta CA; porta B (t *Rig. add.*) dicit (diē C)
 Orv; cf. 14, 7 9 quicquid CA; quidquid BLd; quod rDau. *Oehl.*
 in uano C (cf. *indicem*); in uanis BrLd; in///uani A (*post in uidetur*
f uel f scriptum fuisse); inanes Dau. *Oehl.* temp C; cf. 26, 4
 gaudes CDau. (*coniecturā*) v; gaudet BAr 10 letaris C; lactaris
 r¹ pmodum C; cf. 11, 3 in imis Arv; in imi^{in imis} B¹ (*correctio est*
Rigaltii); *ibidem in margine scriptum*: inimis; iminis C 11 Subtrah&e
 C suis] ruius C Christo CAr²Ld; cumfiro B (Christo *Rig.*
add.) XXII *inscr.* seculi BA 1 hebetari Arv; habitari B²;
 habetare C; habitare B¹ 2 Excurrit *rv*; Excurrēt O sortis C;
 sortes B²Arv; fortes B¹

Belantum cruore fuso malus inspicit alter
 Et cupit audire responsa bona crudelis.
 Tot duces et reges ubi sunt consulti de uita, 5
 Vel portenta sua scisse quo profuit illis?
 Discite quaeso bonum, ciues, simulacra caute:
 Omnipotentis enim in legem quaerite cuncti.
 Sic ipsi conplacuit domino dominorum in altis,
 Ad probationem nostram daemones in mundo uag<ar>i. 10
 Et tamen ex alia parte mandata praemisit,
 Caelestis fieri qui relinquant aras eorum.
 Vnde non hoc curo disputare paruo libello:
 Lex docet in medio; uos consulete pro uobis!
 In duas intrastis uias: condiscite rectam. 15

3 Belantum *scripsi* (S. 107 p. 774); Bellantum C; Balantum B² (= *Rig.*) *rv*; Ballantum B¹; Ballatum A¹; (Ball)antem A^m malus inspicit CB¹ (S. 107 p. 773); manus inspicit B² (= *Rig.*) Arv; manes elicit Dau. 4 bona crudelis CLd; bona crudelis B¹A; uana credulus r Oehl. 6 quo OLd; quid r Oehl, illis A^mrv; illi CBA^t
 7 Discite rv; Dicite C; Dicite B; Discite A qso C simulacra B¹ caute C¹ 8 in legem quaerite (qrite C) CB^rLd; in legem quaerite A; in Lege quaerite r² Oehl. 9 conplacuit C 10 Adprobationem r¹; Ad probatjōnem nostrā Hanssen; nostram fortasse delendum daemones (daemonas r²) in mundo uagari Ar Oehl; daemones (demonas C) in mundo uagi CAnd. (b. Gbl. 16 p. 351) Ld; daemones in mundo uagi B 11 mandata praemisit (p̄misit A) Arv; manda praemisit B; manda p̄misit C; malim mandato (= pactione) promisit; cf. C. A. 763 12 Celestis C; Coelestis B; Caelestes (is?) A; Coelestes (Cael. v) rv relinquat C¹; relinquunt BARv 13 cura B² (= *Rig.*) rv; caro CB¹A disputari C paruo B² (= *Rig.*) rv (cf. II 39, 25); paruo C; paruit B¹A 14 medio: uos consulete pro uobis scripsi (cf. Neue² II p. 429; Venant. Fort. IX 2, 89; 96); medio oror confulete pro uobis C; medio ~~oror~~ consulete pro uobis B (uos *Rig. superscr.*); medio orot (littera paenultima parum perspicua) consulete p. u. A; medio eret c. p. u. Z¹; medio ciet, (ciet: E²Oehl.) consulete p, u. rOehl.; medio uos: Consulete p. u. Ld; in medio: ergo consulete p. u. Hanssen 15 intrastis Orv; intrasti BA condiscite CDau. (con- iecturā) v; condicite BAR rectam rv; rectū CB; rectam A

XXIII.

DE VBIQUE PARATIS.

Dum uentri seruis, innocentem esse te dicis,
Et quasi communis facis te ubique paratum.

Vae tibi, stulte homo, mortem circumspicis ipse,
Barbaro de more sine lege uiuere quaeris:
Ipse tibi figis asciam in crure de uerbo. 5
Qui simplicem fingis, simpliciter uiuo cum isto
Viuiere te credis, dum uentrem cupis implere?
Exiguus tyranni in domo resides, praue,

Paratus ad epulas, et refugis Dei praecepta.
Aut quia discredis Deum iudicare defunctos, 10
Rectorem caeli facis te tute pro illo?
Aspicias ad uentrem, quasi tu sis prouidus illi.
Tu modo profanus, modo sanctus esse uideris.

XXIII, 1 dicis *A* (correctum, ut uidetur, ex dicis) *rv*; dicis *CB*
2 communis] alterum *m* in *B* compluribus lineolis oblitum; 'ambiguum
est in apographo (Sirmondi), communis legi debeat an comis' *r*² com-
ment. 3 Ve *CB* montem *C* 5 Ipse tibi figis asciam in crure
de uerbo *scripsi* (*S.* 107 p. 751); Ips& ibitibificis asciam in crure de uerbo
C; Ipse tibi hynnificis asciam in cinere de uerbo *B*; Ipse tibi infligis
(hynnificis *A*^m) asciam in cinere de uerbo *A*; ... hynnificis ... *Σ*²;
Ipse tibi hymnificas etiam incinere de uerbo *r*; Ipse tibi hymnifica etiam
in cinere de Verbo *Oehl.*; Ipse tibi inimicus asciam impingere uerbo!
Ld; Ipse tibi asciam infligis in crure de uerbo *Hanssen* 6 uiuo *CB*
A^r (fingis: Simpliciter uiuo); uiue *A*^m 7 te *Arv*; de *CB*
uentrem *Brv*; uentre *C*; uentrum *A* 8 Exiguus tua In domo resedes
praue *C*; Exiguus tua (tera *A*^r; tyranni *A*^m; tua *rv*) in domo residere
(resedere *BA*) praue *BArv*; Exigis tyranni in domo residere praue
Hanssen 9 refugis Dei praecepta *scripsi* (cf. 35, 1 ut Dei praecepta
uitaret; *C.* *A.* 331); refugiscere praecepta (pcepta *C*) *Orv*; refugiscens
uel refugire *Ld* in praef.; refugis sequi praecepta *Hanssen* 10 quid
C 11 te tute *scripsi*; te tupte *C* (fortasse legendum: te tupte); te
inepte *BArv* 13 modo *Arv*; modus *B*¹; modus *C*

In supplicem prodīs Dei sub aspectu tyranni.
Senties in fatīs, cuias modo leges inanīs.

15

XXIII.

INTER VTRVMQVE VIVENTIBVS.

Inter utrumque putans dubie uiuendo cauere,
Nudatus a lege, decrepitus luxu praesepis,
Tot <uana> uane prospicis; quid? quaeris iniqua!
Et quidquid egistis, istinc remanere defuncto
Respiceite. Stulte, non eras, et ecce uideris!

5

Vnde processisti nescis nec unde nutriris.
Tu Deum excelsum fugis tuae uitae benignum
Rectoremque tuum, qui te magis uiuere uellet;
Vertis te in faciem et dorsum Deo remittis,
Mergis te in tenebris, dum putas te in luce morari.

10

14 dei *Cr Oehl.*; om. *BA Ld* tyranni *A^mrv* (cf. b. *Gbl.* 18 p. 299);
tyranne *BA^t*; tiranne *C*; In supplicem prodīs domini sub aspectu, tyranne,
(*i. e. supplicis partes agis, dum dominus esse uideris*) *Hanssen Hartelio*
assentiens 15 fatīs *CBA^mrv*; factis *A^t* cuias modo leges inanīs
A^t Hanssen (b. *Gbl.* 18 p. 299 sq.); cuias (cuius *A^t*) modo lege inanīs
CBA^t Ld; cuius modo lege iuuaris *r Oehl.* **XXIII.** 1 putans *r Oehl.*;
putauit *O*; putas *Ld* uincendo *B* cauere *Arv*; canere *B ab initio*,
quod m. 1 mutauit in cauere 2 praesepis (= *mensae*) scripsi cf. *Horat.*
epist. I 15, 28; de confusis litteris p et d cf. II 35, 14); praesedis *C*; prae-
sedis *BA^m*; praecedis *r*; procedis *Dau. Oehl.*; praesenti *A^t Ld* 3 <uana>
uane scripsi; uanitatēs *Hanssen* prospicis, quid quaeris iniqua? *rv*
4 egistis *OLd*; egisti *r Oehl.* isthinc *A* defuncto *C^t*; defuncto *BA*
r Oehl.; defunctos *Ld* 5 Respiceite *CLd*; Respiceite *B*; Respice tu
r Oehl.; Respice te *A* Respice tu stulte: non *r*; R. tu stulte. Non
Oehl. eris *A* et ecce *Cr Oehl.*; *c^t* (= et, nisi quod extrema lineola
parum accurate scripta est) ecce *B*; ecce *ALd* 6 processisti *C*
7 tue uite *C* 8 Rectoremq; *C* te *Crv*; se *B*; te *A* uellis *C*;
fortasse legendum uelit 9 fatiem *C* de ore mittis *BA* 10 tene-
bris *OLd*; tenebras *r Oehl.* 11 *ae C^t* (altera littera e fuit, quod m.
1 in u mutauit)

Quid in synagoga decurris saepe bifarius?
 Vt tibi misericors fiat quem denegas ultro?
 Exis inde foris, iterum tu fana requiris;

Vis inter utrumque uiuere, sed inde peribis.
 Insuper et dicis: 'Quis est, qui a morte rediuit' 15
 Vt credamus ei, quoniam ibi poenae aguntur.
 Ea non sunt sic, ut tu putas esse, maligne!
 Nam illi qui prodest, post funera recte qui uixit?
 Tu tamen mox moreris, duceris in loco maligno;
 In Christo credentes autem in loco benigno, 20
 Blanditurque quibus haeret amoenitas illa.
 Vos autem dabit is uiui sine corpore poenas;
 Suscitabit in faciem tortoris ordo clamare.

15 Luc. 16, 31

11 synagoga *C* decurris saepe bifarius *v*; d. sepe (saepe *BΣ*²)
 bifarios *CBΣ*²; d. saepe bifarios *A*; decurris ad Pharisaeos *r* 13 Ex
 sis *CB* fraena *A*^m 15 quis est qui a morte *rv*; qf qui a morte
C; quid est qui a monte *B*; quia (*S. 107 p. 722*) est quia a morte
A rediuit *scripsi* (*S. p. 753 sq.*; cf. etiam libri *Sapientiae c. 2, 1 sqq.*);
 redemit *Orv*; post redemit *edd.* interrogationis signum ponebant
 16 qm̄ *C* poenae *rv*; poenas *C*; παῖνα (= *paenae*) *c1* (= *et*) *B* (*Ld*
falso: *paenae B*); poenae et *A* 17 Ea non sunt sic, ut tu *scripsi*
 (*cf. 26, 28* Haec autem sic non sunt; *S. 107 p. 752*); Ea n̄ f̄////cur
 tu (*ab initio fuerat*: sunt cur tu) *C*; Eia non si (sic *A*^m) aut *BA*; Eia,
 non sic ut tu *r1*; tu *om. r2 Oehl.*; Eia! non, si ait, tu *Ld* maligne
O (*A quoque, cui Ld lectionem maligno ascribit*); (esse,) maligne. (;)
r Oehl.; (esse) maligno? *Ld* 18 Nam illi qui prodest, post funera
 recte qui uixit *scripsi*; Nam illi qui p̄dē p̄ funera recte (fecte?) que uixit *C*;
 Nam illi qui prodest per (post *A*^m) funera recte uixit *BA*; Nam illi
 prodest post f. r. qui uixit *r Oehl.*; Nam ille, qui pro Deo est, post funera
 recte uixit *Ld*; ... post funera reuiuiscet *Huemer* 19 mox moreris
C (*cf. 29, 16*); moriens *BArv* loco maligno *Crv*; loco (loca *A*)
 maligni *BA* 21 quib; heret *C* 22 dabit is *A*; dubiis *CBr Oehl.*;
 dubii *Ld* uiui *scripsi*; uiuos *C*; in nos *BArLd*; intus *Oehl.*
 poenas *A* (*om. Ld*); poena *CBrv* 23 fatiem *C*; fratrem *BArv*
 tortorid̄ *B* (*cf. u. 15*); tortoria *A*; tentatoris *E*¹

XXV.

QVI TIMENT ET NON CREDENT.

Quamdiu, stulte homo, Christum cognoscere non uis?
 Vitas agrum pinguem et sterili semina iactas.
 In silua manere quaeris, ubi latro moratur.

Tu dicis: Et ego Dei sum, et foras oberrias.
 Ingredere iam nunc totiens inuitatus in aula: 5
 Matura iam messis, tempus totidemque paratum,
 Ecce modo mete; quodsi non, te paenitet inde.
 Nunc, si non habes, collige; uindemia uenit;
 Tempus adest uitae credendi tempore mortis.

Est Dei lex prima fundamentum posterae legis, 10
 Teque designabat. Crede sis in lege secunda;
 Nec minus † ex ipsos et ex ipsas ibi prudentes;
 Obstupe iam factus ora tu credere Christo,
 Nam testamentum uetus de isto proclamat.

XXV, inscr. credent *Or Oehl.* (cf. u. 20); credunt *Ld* I Quandiu
BA cognoscere *O* (*A quoque, quod om. Ld*) *r¹ Ld*; agnoscere *r²*
Oehl. 2 Vitas agrum pinguem *A¹rv*; Vitas acrum pingem *C*; Vita
 sacrum pinguem *BA^m* sterili semina *rv*; stereli semina *C*; serili
 semina *B*; sterili semine *A* 3 sylua *A* 4 Tu dicis *CA¹rv*; Iudicis
BA^m 5 totiens *C*; toties *BArv* aula *OLD* (cf. II 10, 6); aulam
r Oehl. 6 messis *Arv*; messes *C*; messus *B* 7 quod si *BALd*; quotai
C; quid *rOehl.* de interpunctione huius loci cf. b. Gbl. 17 p. 447;
 mete. quid? non te paenitet? inde (*Inde Oehl.*) | Nunc *rOehl.*; meta.
 Quodsi non te paenitet, inde | Nunc *Ld* 8 si manus habes *Hanssen*
 uenit *C*; uina *BArv* 9 abest *Oehl.* uite *C* credendo *C¹*
 mortis] litteras tis primo omissas m. 1 s. l. scripsit 10 prostere *C*;
 postere *B* 11 Teq designabat *C* (*gentilem hominem poeta adloquitur,*
quem crediturum uetus testamentum praedixit; cf. Cypr. test. 1, 31);
 Te qui designabas *BA*; Tequidem signabat *rOehl.*; Te cui designabas?
Ld Crede sis *scripsi*; Crederis *OLD*; crediturum *rOehl.* 12 Nec
 minus *scripsi* (cf. II 1, 31); nec minos *C*; Nec minae *BArv* ex
 ipsos & ex ipsas ibi prudentes *C*; ex ipso sed ex ipsa sibi (tibi *rv*)
 pudenter (pudentes *A*; potentes *rv*) *BArv* 13 fatus *CB* Obstupe
 — iam — factus *A* ora tu *OLD*; iura te *rOehl.* 14 isto *C*;
 illo *BArv*

Credere nun<c> opus est, tantum in isto defuncto 15
 Resurgere posse <et> uiuere tempore toto.
 Ergo si quis ea discredat esse futura,
 Dummodo uincatur reus in morte secunda,
 Euentura *canam* paucis in isto libello;
 Nam cognosci potest, ubi sit spes uitae ponenda. 20
 Tamen uos adhortor quantocius credere Christo.

XXVI.

REPVGNANTIBVS ADVERSVS LEGEM CHRISTI DEI VIV

Respuis, infelix, bonum disciplinae caelestis
Et ruis in mortem, dum uis sine freno uagari.
Perdunt te luxuriae et breuia gaudia mundi.
Vnde sub inferno cruciaberis tempore tota.
Gaudia sunt uana, quibus oblectaris, inope.
Non illa te reddunt hominem fuisse defunctum.
Anni te non possunt iam triginta reddere doctum.
Nescius si primum errasti, respice caelum.

25, 18 Apoc. 2, 11; 20, 14   **20** Tit. 1. 2. 3.

15 Credere nunc scripti; Credo enim C: Credere nunc
C; ipso BARB defuncto] defunctum? cf. F. 2 N = ...
17 discredet scripti; discredis ARV; discedit C. ...
B* (incertum an altera manu) A: res B: ...
19 Euentura canam r Oehl. Hansen: Euentura ...
canam Ld 20 uite ponenda C (cf. C. A. F. ...)
21 adortor C quantotius C ...
om. C; cf. p. 4 1 Respicias A ...
uacari C 3 Perdunt te luxurie scripti ...
208 etc.); Perduite luxorie C: Perduite ...
(s. l. B) inferno crutialberis CB ...
5 salut] f O. 6 te reddens] ...
mamque omnem fuisse (cf. Hous. ...)
i. e. ut non solum corpus, sed anima ...
ierit; cf. u. 27 6 ...

XV.

Tu putas nunc uitam isti te perfrui laetum?
 Iniuriae, lites ibi sunt et damna diurnum, 10
 Bella uel infanda, fraudes, cum sanguine furta,
 Vlceribus corpus uexatur, gemiturque, ploratur,
 Seu luis inuadit, aut longo morbo teneris,

Aut natis orbaris, aut perdita coniuge defles;
 Destruitur totum, ruunt dignitates ab alto; 15
 Vreris pauperie dupliciter certe si langues:
 Et dicis uitam, ubi uitrea uita moraris?
 Respice iam tandem hoc tempus inritum esse:
 Sed in futuro tibi spes est sine dolo uiuendi.
 Viuere uolebat utique <pater> paruoli rapti; 20
 Sed uita priuati iuuenis et senescere forte,

9 nec C¹ isti CBLd; istic ArOehl.; cf. 32, 12; Cypr. p. 356, 26; 368, 15; 481, 24 te C; om. BARv laetum BA; latum C; laetam rv 10 Iniurias lites C (cf. S. 107 p. 755); innuicias inter B; In inuias inter A; Iniurias inter? rv et C; om. BARv diurnum OLd; tuorum rOehl. 11 infanda BLd; infunda C; infandae ArOehl. fusta C¹ 12 uexator gemitque C 13 luis OLd; lues r¹; leues r²; leuis (morbus scil.) Dau.Oehl. 14 natis B¹ (= Rig.) Arv; noctis CB coniuge B² (= Rig.) rv; ðugule C; coniugale B 15 Destruitur A^m (S. 107 p. 755 sq.); Deseritur C; Desœuitur B; desœuitur A¹Ld; Deseritur rOehl. totum ruunt C; totum, heu ruunt BAR; totum. Heu ruunt v dignitatis C 16 Vreris C; becucke (= breues) B; breues A; Vitiis rOehl.; Breui Ld langues v; languis Or 17 moraris C; moralis BALd; mortalis rOehl. (idem in comm. 'Malim: Et dicis uitam uti uitreâ uitâ mortales?') 18 temp; C inritum B¹ (= Rig.) rv; inruitum CB¹A 19 dolore Dau.; dolio Oehl. (in comment. ad 29, 18); sed cf. S. 107 p. 786 sqq. 20 uolebat C; uolebat (= uolebat) B; uolebas A (cf. S. p. 723); uolebant rv utique r; de quo accentu cf. Haussen p. 27; idem tamen in uitia pro utique recepit pater paruoli scripsi; paruoli Or¹r²Ld; paruoli r² Dau.Oehl. 21 Sed uita (primo sita, deinde uita C¹) Or; Sunt: uita v iuuenis (= genetiuius pendens a uocabulo pater) scripsi; iuuenes Orv et senescere scripsi (sc. filium; idem u. 20 ad Viuere supplementum); esse (eē A) nescire CA; 'ee' nescire B; senescere rv

Lautitias diues perfrui quia ipse parabat;
 Et tamen inuiti reliquimus omnia mundo.
 Gens et ego fui peruersa mente moratus
 Et uitam istius saeculi ueram esse putabam 25
 Mortemque similiter sicut uos iudicabam adesse,

Cum semel exisset, animum periisse defunctum.
 Haec autem sic non sunt; sed conditor orbis et auctor —
 Requisiuit enim fratrem a fratre peremptum —:
 Impie, dic, inquit, ubinam frater? — Ille negauit. — 30
 Sanguis enim fratris ad me proclamauit in altum.
 Torqueris, uideo, ubi nil sentire putabas,
 Ille autem uiuit et loca dextera tenet,

Delicias fruitur, quas tu perdidisti, nefande!
 Et cum renouasti saeculum, et ille praegressus 35
 Immortalis erit; nam tu sub tartara planges.

26, 29 sqq. Genes. 4, 9; 10

22 Lautitias diues scripsi (cf. Petron. 21, 5 lautitiarum apparaturus); Lautities diues C; Laetities dies (sic!) B; Laetitiior (r? s?) dies (sic!) A; Laetificos dies Oehl.; Laetitias diu Ld perfrui (= perfrundas? cf. C. A. 305) quia ipse (ipso A) parabat O (supplendum: pater filii); perfruique ipsi parabant rv 20 sqq. Viuere uolebant in uitia paruoli rapti; | Sed uita priuatur iuuenis, senescere forte, | Lautities diues perfrui qui ipse parabat. Hanssen 23 relinquimus scripsi; reliquimus C; rem primus BA; reponimus rv omnia O; oia B mundo BA 24 Gens! et Oehl. 25 seculi C ueram And. (? cf. b. Gbl. 16 p. 347) r Oehl.; coram CA'; coram B; solam A^m; caram Ld 26 sic C adeo C 27 Cum] Cur B animum rv; atum B; animus C; animas A perisse O 28 autor BA 29 frēm C 30 dic A'rv; dico CBA^m fr C 31 proclamauit BARv; pelamauit O; clamauit Pitra Spicil. I p. 543 32 uideo] adeo B² (= Rig.) s. l. (a Ld omitt.); malim: tu ideo 33 uiuit rv; uiuēt C; uiuet BA 34 deliciis A nefande, | Et v 35 renouastis saeculum scripsi (S. 107 p. 757); renouasti saeculum C; renouasti saeculum (saec.) BARv pgressus C; progressus B 36 Immortalis BARv; Iam mortalis C; Iam immortalis? erit CBA^mrv; est A' tartaro Oehl. comment.; sed cf. 27, 19

Viniit certe Deus, qui defunctos uiuere fecit,
 Innocuisque bonis ut reddat praemia digna,
 Vesanis autem et impiis tartara saeva.
 Incipe sentire iudicia Dei, seducte!

40

XXVII.

STVLTE, NON PERMORERIS DEO.

Stulte, non permoreris nec mortuus effugis actus,
 Tu licet disponas nihil te sentire defunctum.
 Vinceris, insipiens: uiuit Deus conditor orbis,
 Legitima cuius clamat(ur) ualere defuncto.
 Tu autem dum praeceps sine Deo uiuere quaeris, 5
 Extinctum in fatis iudicari tu futile credis.
 Non ita disposuit, ut tu putas, Deus aeternus,
 Oblitos esse mortuos de gesto priore.
 Nunc nobis imperitis fecit receptacula mortis,
 Post cineres autem nostros uidebimus illa. 10
 Erue te, stulte, qui putas, post funera non sis.

37 Viuit *rv*; Viu& *C*; uiuet *BA* q *C* 38 reddat *rv*; reddas
O pnia *C* 39 Versaris *O* sensu *C* 40 iuditia: *C*
 XXVII, inser. permoueris *A* 1 permoueris *A* acti *C* 2 sentiri &
C defunctum *rv*; defuncto *C*; definito *B*; finito *A*^m; defunctam
*A*¹ 3 incipiens *C* uiuet *Huemer* o'rbis *C* 4 clamat(ur) scripsi
 (cf. *C. A.* 451; 473; 673); clamat *Or*¹; clamant *r*²*v* defuncto *Or*¹
Ld; defunctas *r*¹ *Oehl.* (*Ld falso*: definitos *edd.*); defunctum *Huemer*
 6 Extinctum *C* iudicari tu scripsi; iudicas ut *O Ld*; iudicas et *r*
Oehl. Hansen futile *Hansen*; futile *C*; fatale *BArv* 8 Oblitos
rv; Obluitor (*r?* *s?*) *C*; obliuitor *BA* 9 nobis *r Oehl.*; nō *C*; nō
B; non *ALd* imperitis scripsi; imperitas *C*; imperitad. *B* (*primo*,
 -tus uel -tas; sed ultima littera perplexum in modum correctā); imperitum
ALd; imperitans *r Oehl.*; fortasse imperita (= incompetat?) scriben-
 dum. mor *C*^{is} 10 Post cineres *Arv*; Preseineris *C*; reserueris *B*
 (*Ld falso*: post cineres *B*); Reserueris *Σ*^{na serueris} illa *CBA*^r *Oehl.*; illum
A^m *Ld* 11 Erue & *C* (cf. 34, 6); Eruere *BALd*; Exuere *r Oehl.*
 post funera *A* (*Ld falso*: per *A*); p funera *C* (*S. 107 p. 775*); per
 funera *Brv* non sis *OLd* (cf. 21, 1); ut non sis *r Oehl.* 10. agn.
 mutauimus interpunctionem uulgatam: illa (illum) | Eruere . . non sis, |
 Rectorem

Rectorem dominumque tuum nihil posse fecisti.
 Mors autem in uacuum non est, si corde retractes.
 Optandum noscas, nam sero senties illum.
 Rector eras carnis, non te certe caro regebat; 15
 Exemptus ab illa, reconditur illa tuorum.
 Recte mortalis homo separatur a carne.
 Idecirco nec poterint oculi mortales aequari —
 Sic habet abyssus noster — de Dei secreta.
 Da nunc ergo Deo, fragilis dum moreris, honorem, 20
 Et crede, quod Christus uiuum te de mortuo reddit.
 Omnipotenti laudes in ecclesia reddere debes.

XXVIII.

IVSTI RESVRGVNT.

Iustitia et bonitas, pax et patientia uera
 Viuere post fata faciunt, et queri de actu:

12 nihil C; nil BA^{ro} 14 Optand^o C nosces A illud A^m
 15 regē C¹ 16 Exemptus ab illa (ab illa A) Or Oehl. (= ubi ex-
 emptus illā eris; de eiusmodi participio absoluto cf. Victor. Vitens. 3,
 71 Nam [putrefactus et ebulliens uermibus, non corpus, sed
 partes corporis eius uidentur esse sepultae; alia indidem exempla
 Petschenig in indice editionis suae affert); Exemptus (es) ab illa Ld
 recondit illa tuorum (tuorū C) O Ld, qui haec addit: 'tua intellege
 animi carnisque coniunctionem, quarum partium illa (caro) sola recon-
 ditur; sed forte duorum legendum'; reconditur illa, tu horum r Oehl.
 18 nec poterint O Ld; non poterunt r Oehl. equari C; caecari Oehl.
 19 abysus C secreta O (cf. C. A. 106, 502; I 29, 11 uiuitur in Dei
 secreta; aliis quoque locis Commodianus accus. plur. neutr. gen. cum
 praepositionibus ablatiuum regentibus coniungit uelut I 7, 11 sub fata;
 17, 3 sub mysteria; 26, 36 sub tartara; II 3, 12 in aurea castra;
 5, 10 sine damna; 16, 5 in . . uolumina; C. A. 263 In quorum
 stadia esse; 708 de sua facta; 813 cum multa milia); secreto rv
 18 sq. post aequari et post noster parenthesis signa posui Da] d.
 B 20 fragilid^o B; fragilia A (S. 107 p. 722) moraris Pāra
 Spicil. I p. 543 21 reddit O Ld; reddet r Oehl. XXVIII, 1 pati-
 entia] sapientia Daues ingeniosius quum uerius; cf. Oyr. p. 398; II
 sqq. H. si sapientia illic (in philosophia) uera non est, esse non potest
 et uera patientia. Vera patientia opponitur fucatae patientiae
 Stoicorum et Cynicorum 2 pfecta C (S. 107 p. 775) et qri C
 (= paenitentia propter peccata?); et quare BA; et cura rv (Ld in
 praefat.: et curae); malim: nec queri deleta commate post faciunt; quod si
 uerum est, de actu idem ualet quod de iudicio nouissimo; cf. S. 107 p. 784

Subdola gens autem, noxi(os)a, perfida, praua
 Tollit se in parte et fera mente moratur.
 Impie, nunc audi, qui * * malefacta lucraris: 5
 Respice terrenos iudices, in corpore qui nunc
 Excruciant poenis diros: aut ferro parantur
 Supplicia meritis aut longo carcere flere.
 Vltime tu speras Deum inridere caelestem
 Rectoremque poli, per quem sunt omnia facta? 10
 Grassaris, insanis, detractas nunc et Dei nomen?
 Vnde non effugies, poenam post fata qui ponet.
 Nunc uolo sis cautus, ne uenias ignis in aestu.
 Trade te iam Christo, ut te benefacta sequantur.

XXVIII.

DIVITI INCREDVLO MALO.

Differ(r)is, diues, nimium tua cuncta uidendo,
 Insatiabiliter quibus adhuc adgerere quaeris.
 Viuere post ista, dicis, non spero defunctus.
 Ingrate summo Deo, qui sic Deum iudicas esse,

28, 14 Apoc. 14, 13

3 gens *Ld*; mens *OrOehl*. noxi(os)a *Hanssen*; noxia *Orv*

4 re *C* parte *O* (= recedit a Deo uel ab ecclesia; cf. II 11, 2);
 partes *rv* fera *A* mente *Or¹Ld*; morte *r²Oehl*. 5 qui per male
 facta *r*; quid per m. f. *Oehl*; qui malefacta *OLd*; fortasse: qui uel quae
 in malefacta (cf. 27, 19; II, 23, 3) 7 Excruciant *r¹v*; Excrutiant *Cr²*;
 Excruciauit *BA* au *C¹* parat *C* 10 omnia *C* 11 nom *C*
 12 Vnde non *Arv*; Vnde nom *C*; Vnde nomen *B* (*Ld om.*) poenam
 post fata qui ponet scripsi (*S. 107 p. 775*); poenam p factaq' ponet *O*;
 poenam (*Ld om.*) per factaque ponet (pones *A*) *BA*; poenas per factaque
 ponet *rv* 13 cautus *Arv*; autus *CB* aestu *BA^mLd*; estu *C*; aestus
A¹; aestum *rOehl*. XXVIII, 1 Differis scripsi; Differes *Orv*;
 Differis *Ld in praefat.* 2 adgerere quaeris scripsi (cf. *C. A. 607* Dum
 cupiunt multa oculo, dum augere quaerunt; *Sen. ad Helu. 10, 6 opes*
opibus adgeritis); adarere quis *C*; adhaerere quaeris *BA* (*Ld falso:*
adhaerue A) *rv* 3 post *rv*; p *C*; pro *BA* dicis *CrOehl*; dices
BALd

Te qui nescientem protulit, deinde nutriuit; 5
Ipse prata tua gubernat, uineas ipse,

Ipse greges pecorum et quicquid possides ipse,
Nec istis adtendis. Aut tu regis omnia forte?
Caelum hoc et terram et maria salsa qui fecit,
Reddere decreuit nos ipsos in aureo saeclo, 10
Et modo si credis, uiuitur in Dei secreta.
Disce Deum, stulte, qui uult te inmortalem adesse,
Vt gratias illi referas in agone perennes.
Lex docet ipsius, sed quia uagari tu quaeris,
Omnia discredis, et inde in tartaros ibis: 15

Mox animam reddis, duceris quo te paenitet. esse,
Ac luitur ibi poena spiritalis aeterna;
Lugia sunt semper, nec permor(i)eris in illa,
Omnipotentem Deum iam tunc ibi sero proclamans.

29, 9 Psal. 145, 6; Apoc. 10, 6; 14, 7 etc.

5 nescientem *Dau. v*; nesciente *CBr* malim et deinde *totus uersus*
in A deest 6 prata *r Oehl.* (*Cypr. de bono pat. c. 4* gratias agentibus
et ingratias Dei nutu tempora obsequi . . fructus mitescere uinearum
. . prata florere; *Horat. epist. I 16, 3* Pomisne an pratis an amicta
uitibus ulmo; *Auson. Edyll. 3, 21—23*); para *C*; pars *BALd*
uineas *Cv*; uiuas *B*; uias *A* 7 greges *OLd*; gregem *r Oehl.*
quicquid *C* possidet *A* 8 *sq. ordo uersuum 6 et 7 in A inuersus*
8 attendis *r Oehl. Hanssen*; adtendistis *C*; attendistis *BA*; attendisti
Ld om̃a *C* ante aut *uulgo nulla interpunctio, post forte punctum*
ponebatur 10 nos *rv*; n̄ *C*; non *BA* saeclo *O* 11 si credis *rv*
(*cf. 32, 10*); sic credis *A*¹; sic reddis *BA*^m; sicreddis *C* secreta *Or*¹
Ld; secreto *E*¹*r*² *Oehl.* 12 q uult inmortalem *C* 13 referas *rv*;
referas *C*; referas *B*; deferas *A* ago ne *B* pennis *C*; perennis
BA; perennes *rv* 15 tartaros *rv*; tartaras *O* (*A quoque, quod Ld*
om.) 16 penitet *C* 17 Ac luitur *scripsi*; adluitur *OrOehl.*;
abluitur *Ld* spital *C*¹; spiritalis *A* 18 permoreris *scripsi* (27, 1
permoreris *praesentis temporis est*); permoreris *Orv* 19 Om̃pm *C*
tunc *Or*¹*r*² *Ld*; nunc *r*² *Dau.* (*S. 96 p. 468 sq.*) *Oehl.* proclamas *A*

XXX.

DIVITES HUMILES ESTOTE.

Disce, moriture, bonum ostendere cunctis.
 In medio populi quid te facis alterum esse?
 Vadis ubi nescis, et inscius inde recedis;
 Impie tractas cum ipso corpore, sitis
 Tu super diuitias, nimium te tollis in altum 5
 Et † stifam ducis, nec respicis pauperes ultro
 Subditos nunc vobis, nec parentes pascitis ipsos.

Heu miseri! fugiant longius mediocres a vobis.
 Vixit et extinxit pauper † ebreica clames.
 Mox furiis ageris, cum pereas ipse, Charybdis. 10
 Indisciplinati sicut * * diuites estis:
 Legem datis istis, nam vobis parcitis ipsis.
 Exue te, diues, tantis malis Deo reuersus,
 Subueniat [uti]que tibi, quod nunc operasti si forte.

XXX, 1 bonum ostendere *OLd* (cf. *S. 107 p. 796*); bonum te ostendere *r Oehl.* 2 te *rv*; de *O* faris *Oehl. comm.* 5 sup *C* (cf. *Horat. serm. I 1, 68 sqq.*); semper *Brv*; per *A* 6 stifam *C*; ~~fifam~~ *B*; *fifam A'*; diuam *A^m*; typhum *r Oehl.*; diuum *Ld*; stipamen? cf. *II 9, 19* ultro | Subditos *v*; ultro. | Subditos *r* 7 uob *C* pascites *C* 9 Vixit et extinxit (extinxit *C*) pauper *Or¹ Ld*; Vixit. & Extinxi. Pauper *r¹*; Vixit et extinxit pauperes *La Croze, Schurzfl. suppl.*; Vixit et exiuit pauper *Oehl.* ebreica clames *C*; ebreica clamor *B*; ebraica clamor *A*; Ebraea clamor *Σ¹*; Ebraea clamat *r¹*; *EV RHKA clamat E¹ r² Oehl.*; saeculi amore *La Croze, Schurz. suppl.*; ebriacus clamas *Ld in textu*; Abrahae amor *Ld in praefat.* 10 carybdis *O* 11 Indisciplinati *Ld* siō (= sicut) *C*; sic *BA Ld*; sic uos *r Oehl.*; sic ut(ique) *Hanssen*; fortasse sicut bestei; cf. 34, 17 12 ipsis istis *A* nam vobis parcitis *C*; nam vobis paratis *BA*; non vobis paratis *rv* 13 Exue te, diues, tantis *r Oehl. Hanssen*; Exuete (Exuite *A*) diuites tantis *O*; Exue te diuitis tantis *Ld* reuersus *Ld Hanssen*; peruersus (puersus *C*) *CBA¹*; peruersis *A^m* 14 Subueniatque tibi *Hanssen*; Subueniat utique tibi *Orv* quod nunc operasti, si forte *r* (cf. *Cypr. de op. et elem. c. 2*: adsidua et iugis operatio . . Dei rursus indulgentiam largiatur; b. *Gbl. 17 p. 448*); q nunc (quod nun *A*) operisti si forte *O*; quod nunc operasti in morte *Oehl.*; quid nunc operisti si forte *Ld*

Estote communes minimis, dum tempus habetis; 15
 Sicut ulmus amat uitem, sic ipsi pusillos.
 Terribilem legem malis bonis atque benignam
 Obserua, nunc sterilis! subditus in prosperis esto:
 Tollite corda fraudis, diuites, et sumite pacis.
 Expiate malum uestrum benefactis a Summo. 20

XXXI.

IUDICIBVS.

Intuite dicta Salomonis, iudices omnes,
 Vno uerbo suo qualiter uos ille detractat:
 Dona quam et xenia corrumpunt iudices omnes!

31, 3 Sirac. 20, 31

15 cōmunes *C And.* (b. *Gbl.* 16 p. 349; cf. *Instr.* II 22, 11) *Pitra Spicil.* IV p. 226; cōes *BA*; comes *rv* 17 bonis atque *O* (= atque bonis); bonis aequae *rv* benignam *rv*; benigna *O* 18 sterelis *C*; sterilita (= sterilis) *B*; sterilia *A* (*S.* 107 p. 722) subditus scripsi; subtitis *C*; sub totis *B A Ld*; subtitus *r Oehl.*; subtristis, subcautus, submissus (= subditus!) *Oehl. comm.* 19 paces *BA* (cf. *Horat. epist.* II 1, 102); quae lectio si retineretur, corde pro corda, fraudes pro fraudis esset legendum; sed cf. 33, 4 20 Expiate scripsi (b. *Gbl.* 17 p. 449; *Cypr.* p. 377, 12 *H.* eleemosyna a morte liberat et ipsa purgat peccata — *Tob.* 12, 9 —); Expectate (*Expect.*) *O Ld*; Et spectate *r Oehl.* benefactis *A^m Ld*; benefacitis *CB*; bene facitis *Aⁱ*; (uestrum) Benefacitis? *r Oehl.* a Summo (= apud summum?) *Hanssen* p. 53 in nota (quod prius iniuriā repudiāui); absumi idem in textu; a sumo *C*; asurio (a surio *Aⁱ*) *BAⁱ*; usuram *A^m*; Adsum *r Oehl.*; ac sacris *Ld*; idem in praefatione p. XVIII et XLIII lectionem usuram praefert XXXI, 1 Salomonis] locus, quem *Commodianus* u. 3 affert, ex *Siracide* sumptus est; sed caue de nomine quidquam mutaueris, cum et *Commodianus* ipse II 32, 4 *Siraciden* uel *Ecclesiasticum* 'Salomoniacum librum' dicat et *Cyprianus* eundem librum *Salomoni* adscribat; de qua re cf. *Cypr. Test.* III, 51; 109: Apud Salomonem in *Ecclesiastico* 2 detractat *Cr^v*; detractat *BA^r* (*Ld* falso: detractat *A* edd.) 3 et in *C* primo omis. m. 1 s. l. add. exenia *CB* omf (= omnes) *C*; om. *BA*; (iudices:) inde *rv*

Idem: V(o)s, sequit(ur), datorem semper amatis;
 Cum quaerit(ur), causa uictoriam tollit iniqua. 5
nec Innocens hic ego sum, nec uos incuso pusillus,
 Blasphemium tollat Salomon, qui <clamat> aperte.
 Vobis autem Deus est uenter et praemia iura.
 Suggestit hoc Paulus apostolus, non ego pulex.

XXXII.

SIBI PLACENTIBVS.

Si locus aut tempus fauet aut persona prouenit,
 Index esto nouus. Quid nunc extolleris inde?
 Blasphema(s), indocilis; de cuius praestantia uiuis,
 In fragilitate tanta non respicis umquam.

31, 5 Prouerb. 19, 6; 22, 9   8 Phil. 3, 19   9 I Reg. (Sam.)
 24, 15; 26, 20

4 Idem: Vos, sequitur datorem semper amatis *scripsi* (sequitur =
pergit dicere; de qua notione cf. *August. de ciu. Dei* 16, 3 uol. II
 p. 128, 7 D²: Deinde sequitur Scriptura dicens; *ibid.* p. 121, 16; 229,
 15 etc. *Poeta hic cogitauit*; fortasse de *Prou.* 19, 6; certe u. 5 *Prou.*
 22, 9 uictoriam . . acquireret qui dat munera *secutus est*); Inde
 mussequit datorem s. a. C; Inde ^{munus sequitur} mussequit dator s. a. B; Inde
^{munus sequitur} musse quit. ^{torem} Dator est s. a. A; Inde ius sequitur. (; *Oehl.*) datores s.
 a. r *Oehl.*; Inde mussitatur: datorem s. a. Ld 5 Cum quaeritur *scripsi*;
 cum quaerit BA; Cum qrit C; Cumque erit r *Oehl.*; Cum qua erit
 Ld uictoriam tollit iniqua r²; uictoria tollit iniqua C; uictoria
 tollit iniquam BA $\Sigma^2 r^1 v$ 6 hic C; sic BA r v pusillus r *Oehl.*
 (cf. u. 9); pusillos O Ld 7 Blasphemiam r¹ tollat O r¹ Ld; tollit
 r² Σ^1 (? cf. *S.* 96 p. 457) *Oehl.* salamon C; Solomon r² qui clamat
 aperte *scripsi*; q apte C; q aperte B; quod aperte A Ld; quia aperte r
Oehl. 8 premia C 9 Suggestet CB non ego pulex B r¹ r²
 (*S.* 96 l. c.); n ego pulix C (pulix fortasse *retinendum*); non ergo pulex
 A (in ergo littera r primo omissa eadem manu uidetur inserta esse);
 non ergo duplex r³ *Oehl.*; non ergo iudex Ld XXXII, 1 pruenit C;
 prouenit BA v; prouenit r *Oehl.* 2 Quid A r v; qd CB 3 Blas-
 phemas r *Oehl.*; Blasphemans *Oehl. comment.*; Blasphema O Ld cul
 (= cuius) prestantia C 4 umquã C

Per gradum et lucra audus fortunae praesumis, 5
 Lex tibi non ulla est, nec te in prosperitate dignoscis.
 Auro licet cenes cum turba choraulica semper,
 Cruciarium Dominum si non adorasti, peristi.
 Et locus et tempus et persona tibi donatur,
 Nunc si tamen credis; sin autem, pro eo timebis. 10
 Tempera te Christo et ceruicem illi deponere:
 Istic honor remanet et tota fiducia rerum.
 Blanditur quando tibi tempus nunc, cautior esto.
 Vltima fatorum non prouidens, quae te oportet,
 Sine Christo nequis esse (ui)tae conpotis unquam. 15

XXXIII.

GENTILIBVS.

Gens sine pastore ferox iam noli uagare.
 Et ego, qui moneo, idem fui nescius errans.

33, 1 Matth. 9, 36; Marc. 6, 34

5 gradum *Ld*; gradu *O*; gradus *r Oehl*. audus *rv*; audū *CB*
 audum *A* (*uarias lectt. codd. BA om. Ld*) fortunae *rv*; furtune
O; furta ne *BA* 6 tibi non ulla *rv*; tibi nulla *C*; tibi nonnulla
BA dignoscis *O Ld*; dinoscis *r Oehl*. 7 cenes cum turba choraulica
scripsi (*S. 107 p. 758*); cenis cūtur *ba* choraulica *C*; ceniseuntur bacchor
 aulica *B A^m*; censeur turba choraulica *A^t*; censeantur, bacchent aulica
r Oehl; censeant turbam choraulicam *Ld*; Auro licet splendes cum turba
 choraulica semper *Hanssen* 8 dñm *C* (*cf. S. 107 l. c.*); dñni *B A*
(om. Ld); Domini *rv* 9 donatur *Cr Oehl*; donatur (= *donatur*)
B; donetur *A Ld* 10 Nunc si tamen credis; sin autem, pro eo time-
 bis. *scripsi* (*cf. b. Gbl. 17 p. 449*); Nunc, si tamen credis: sin autem
 (, *r*) pro eo timebis *rv* 12 Isti *Oⁿ*; Isti *BA rv* honor remanet
rv; honorē manet *C*; honorem manet *BA* fiducia *C* rerum *C*
rv; reum *BA* 13 Blandit̃ *O* nē *C* 14 q *O* 15 nequis esse
 uitae *scripsi* (uitae = *uitae uerae*; *cf. C. A. 172*); nec uisissete *C*; nec
 uifis sere (*uel* seu) *BA*; reuiscere *rv*; nequis surgere *Hanssen p. 10*,
ut incisionis semiquinariae lex teneatur; *cf. ibid. p. 7 sq.* conpotis
C (= *nominat.?* *cf. Georg. HW¹ s. u. compos extr.*); compotis *B*;
 compositus *A*; non potes *rv*; compositus *Hanssen* ūquam *C*
 XXXIII, 1 postore *A* uagare *A^mrv*; uacare *CBA^t*; *cf. 26, 2*
 2 nestius *C*

Nunc ideo Domini figuram sumite uestri,
 Tollite corda fera et exasperata seorsum:
 Intrate stabulis siluestris ad praesepia tauri, 5
 Latronibus tuti sub regia tecta manentes.
 In silua lupi sunt, ideo refugite sub antro.
 Bellaris, insanis nec respicis, ubi moraris.
 Vno crede Deo, ubi mortuus uiuere possis
 Surgas et in regno, cum sit et resurrectio iustis. 10

XXXIII.

ITEM GENTILIBVS IGNARIS.

Indomita ceruix respuit iugum ferre labori,
 Tunc iuuat in campis crassis satiari coliclis.
 Et tamen inuita domatur utilis equa
 Minuiturque ferox esse proinde domata;

33, 3 Rom. 13, 14; Gal. 4, 19 5 Esai. 56, 9

3 summite *C* 4 exasperata *r Oehl.*; exasperate *O Ld* seorsum
O Ld; sursum *r Oehl.* 5 Intrate *C* stabulis *Rig. ms. v*; stabiles
r Σ' (?); stabilis *O Σ' (?)*; stabula *Dodwell* siluestris (= *siluestres*)
C; siluestres uel siluestris *Dodwell (coniecturâ)*; siluestri *B A Σ'*;
 Siluestri (*papae!*) *r*; siluestri (= *siluestres*) *Rig. ms. v*; uestra *Sirmond*
 (*S. 96 p. 473*) ad praesepia (*praesaepia B A Ld*) tauri *O Σ' Rig. ms.*
v; ad praesepe pastoris *r*; *de toto hoc loco cf. S. 96 p. 467 sq.; 471*
sqq. 6 tuti *r v*; toti *O* regia *r v*; regi *O* manentes *O (Ld*
falso: manentis B Oehl.) r v; manentis *Oehl.* 7 sylua *BA* 9 Vno *O*
Ld; Vni *r Oehl.* ubi *O Ld*; uti *r Oehl.* uiuac (= *uiuere*) *B*;
 uivire *A* 10 resurrectio *C*; resurrectis *B* XXXIII, 1 ceruix *B*
r v; ceruis *A*; ceruia *C* ferre labori *B A Ld (cf. C. A. 199* Gens
 ingrata bonis noluit iugum ferre praeceptis); ferre laboris *r*
Oehl.; terre labori *C* 2 Tunc iuuat *r v*; Tunc iubat *C*; nunc iubat
 (= *iubat*) *B*; nunc iubar *A* (*S. 107 p. 723*) satiari *Σ' r v*; satiare
O coliclis (= *cauliculis*) *Oehl. in comm. Ld*; caliglis *C*; caliglis
BA; siliquis *r Oehl. in textu* 3 utilia *A* equae *C* 4 proinde
 domata *scripsi (S. 107 p. 758)*; *p̃* in (*p̃* in *B*; *p* in *A*) dedomata *C*
 primum dedomata *r v*

Gens, homo, tu frater, noli pecus esse ferinum, 5
 Erue te tandem et tecum ipse retracta:
 Non utique pecus nec besteis, sed homo natus,
 Tu te ipse doma sapiens et intra sub antra.
 Idola, quae sequeris, nihil nisi uanitas aevi.
 Leuia uos corda perducunt poenali barathro. 10
 Ibi aurum, uestes, argentum ulnis refertis,
 Bellatur ibi, dein canta(n)tur pro psalmis amore(s).
 Vitam esse putas, ubi ludi(s) aut prospicis ista:
 Sortiris, ignare, extincta, aurea quaeris.
 Inde non effugies pestem, licet ipse diuines. 15
 Gratiam, quam misit Dominus in terra legendam,
 Non requiris eam, sed sic quasi besteus errans.
 Aurea post fata ueniet tibi saecula, si credis,
 Rursus ut incipias immortale uiuere semper.
 Illud quoque datur scire, quod ante fuisti: 20
 Subiectum te praebe Deo, qui cuncta gubernat.

5 fr C 6 Erue te C retracta C¹ 7 bestia (qd natus
 pertinens) OB; bestia A Ld; bestia es r Oehl. nati C 8 antra
 scripsi (cf. 33, 7; C. A. 66); antro Dau.; arma (arma' C) Oro; fortasse
 aula uel antram; cf. 25, 5; II 10, 6; ubi BA aula praebent 9 quae
 Oehl. in comment. Ld; q C; qui BA r Oehl. in textu. eni C
 10 perducunt O Ld; perdunt r Oehl. poenali barathro Ld; poenali
 baratro C; poena liber atro BA; poena liberatos r Oehl. 11 uestes
 BA ulnis refertis C; ulnis refertur rv; cl nra refertur B; cl nies
 refertur A; cf. Anthol. lat. ed. Riese II: p. LXX: me (Seruorum) Caesar
 ulnis efferunt et reges 12 cantantur pro psalmis amor Hanssen
 (coll. II 19, 19); cantatur pro psalmis amor (amore C) Oro 13 ludis
 r Oehl.; ludi O Ld pspicis C ista: Ld; ista? r Oehl. 14 extincta
 C 15 diuines scripsi (S. 107 p. 758); diuinis Q; diuinus rv
 16 legenda: C 17 besteus errans G; lestend errand B; lestens: &
 errans A (vocabulorum) lestens. et: errans littera ultima s in rasura
 scripta; de qua re cf. S. 107 p. 728); bestius errans r; bestius erras
 Dau. v 18 post fata scripsi (S. p. 774 sq.); p fata C; p fata B;
 per fata A Ld; praefata r Oehl. ueni & C (cf. 35, 17); uenient r Oehl.;
 uenit (= uenis) B Ld; uenis A secla O 19 Rursus] Recte credis
 rursus C (recte credis uerbo credis explicandi causa ab homine docto
 aliquo additum; cf. 6, 18); Nec te credis rursus BA; in B altera manus
 (Rig. ?) uerba Nec te credis uncis inclusit ut incipias O Ld; et incipies
 r Oehl. uiuere BA 21 Subiectum C rv; Subiectum B; Subiectum
 A (Ld om.) prebe C gubernat C

XXXV.

DE LIGNO VITAE ET MORTIS.

Adam protoplastus ut Dei praecepta uitaret,
 Belias seruator fuit de inuidia plasmae.
 Contulisset nobis seu boni seu mali quod egit
 Dux natiuitatis; morimur itemque per illum,
 Ex diuino ipse ut [recedens] exsul factus a uerbo. 5
 Finitis sex milibus annis immortales erimus.
 Gustato pomi ligno mors intrauit in orbem:
 Hoc ligno mortis quaeramus uitae futurae.
 In ligno pendit uita ferens poma, praecepta:
 Kapite nunc <inde> uitalia poma credentes. 10

35, 7 Sap. 2, 24; Rom. 5, 12

XXXV, inser. uite C 1 protoplastus *scripsi*; protoplaustus C
 (S. 107 p. 759); protolapsus BA *rv* 2 Belias *r²v*; Bellias O; Belial
r¹ seruatur *scripsi*; seruatur O; tentator *rOehl. Hanssen*; seruatus
 Ld plasmae C (cf. C. A. 315); psalmae BA; palmae *rv* 3 Con-
 tulisset O Ld; Contulit et *rOehl.*; Contulitque *Hanssen* boni seu
 mali *rv*; bonis seu malis O 4 natiuitatis O *Dau. v*; nati natiuitatis
r itemque *scripsi* (cf. C. A. 324); idemq C; idemque (idem que B)
 B Ld; idem quod A natiuitatis, (morimur . . illum,) | Ex diuino
 Ld 5 ipse ut recedens exsul (exul BA) factus a uerbo O (recedens
explicandi causa uidetur exsul uoci adiunctum esse; cf. 34, 19); ipse
 ut recedens exul a uerbo *rOehl.*; idem in comment.: 'Olim pro ut malui
 at uel etiam erat'; ipse, at recedens e. f. a. u. Ld; ipsest recedens e. f.
 a. u. *Hanssen**) 6 millibus *rOehl.* immortales C 8 quaeramus
 uitae futurae BA (*supplendum*: lignum); queramus uite future C; gene-
 ramur uitae futurae *rOehl.*; quaeramus uitam futuram Ld 9 pendit
 O Ld (cf. II 20, 9); pendet *rOehl.* precepta C; praecepta B (a
 paene u est); praeceptu A 10 Kapite Ld; Capite *Dau. Oehl.*; Kanete
 Cr; Cauete B (initio Cauete, quod altera manus (Rigaltii?) lineola
 addita correxit); Cauete A inde uitalia *Hanssen*; uitalia O *rv*;
 nobis in mentem uenerat: uobis (ub) uitalia

*) Versuum 3—5 haec esse sententia uidetur: Ita fuit ab initio
 comparatum, ut, quidquid primus homo egisset siue boni siue mali, id
 in nos quoque, prolem eius, transferretur; mors quoque ab illo nobis
 profecta est, ut ipse Dei uerbo ex uita diuina exsul factus est; cf. Optat.
 Donat. 1, 12: ueritatis exules (= haeretici) a domo ueritatis satis
 extorres.

Lex a ligno data est homini primitiuo timenda,
 Mors unde prouenit neglecta lege primordi:
 Nunc extende manum et sume de ligno uitali.
 Optima lex Domini sequens de ligno processit;
 Perdita lex prima; gustat, unde licet illi, 15
 Qui deos adorat uetitos, mala gaudia uitae.
 Respuite gustum; sufficiet scire quod esset.
 Si uiuere uultis, reddite uos legi secundae,
 Templorum culturam, daemonum fana uitate.
 Vertite uos Christo, et eritis Deo sodales. 20
 Xancta Dei lex est, quae mortuos uiuere dicit.
 Ymnum sibi soli Dominus proferre praecepit,
 Zabolicam legem omnes omnino uitate.

XXXVI.

DE CRVCISTVLTITIA.

De duplici ligno dixi, mors unde processit,
 Et iterum inde procedere uitam frequenter.
 Crux autem stultitiam facit adulteri genti.

35, 21 Ioh. 10, 28; 11, 25   22 Deuter. 6, 13; Eph. 5, 19
 36, 3 I Cor. 1, 18; 28

11 timda C   13 sūme C   15 illi Or; ille v, nulla post gustat
interpunctione posita   16 uetilos B; uetilos A (S. 107 p. 724)
 17 esset] malim essent sc. mala gaudia; sed cf. 34, 18; Roensch. It. et
 Vulg. p. 435; S. 107 p. 764; 775   18 uiuere rv; uere BA; uere C
 legis secunde C   19 culturam Ld; cultura O; culturas r Oehl.
 demonum C   fana Dau. (cf. 1, 5; 16, 11; 21, 6; 24, 13; 37, 22);
 fana Orv   21 Xancta CB (cf. II 19, 21); Sancta A; Xanta rv
 Dei rv; dñ C; deus B; Dei A   q C   dicit C; dicit B; docet A;
 docet r Oehl.; duat Ld; cf. 14, 7   22 soli C (S. p. 759 sq.); solus
 B; solva A (S. p. 722)   23 omf C; oēs B; oīes A   oīo B totum
 uersum, ut editus est, And. habebat (b. Gbl. 16 p. 345)   XXXVI,
 inscr. crucistultitia CLd; crucis stultitia BAR; sed Rig. in commen-
 tario: 'Aut composito uocabulo legendum: crucistultitia... aut deerit acro-
 stichidi uersus'   1 duplici C   2 uitam rv; uita O   3 stultitiam
 facit Ld; stultitia faō O; stultitia facta est r Oehl.   adulteri O
 (= diaboli; cf. II 16, 7; 32, 12; C. A. 179; 206; 985); adulterae rv

Rex aeternitatis per crucem diros adumbrat,
 Vt sibi non credant. O stulti, morte uiuentes! 5
 Cain iuniorem occisit nequam repertus:
 Inde Enoch subolis Chananaei nati feruntur.
 Sic genus iniquum increuit mundo, qui nunquam
 Transmutat animos in Domini credere crucem.
 Venit in errorem, et dicunt se uiuere recte. 10

36, 4 Matth. 13, 14 sqq.; Rom. 11, 8; 10 6 Gen. 4, 8
 7 Gen. 4, 17 sqq.

4 eternitatis *C* crucem *rv*; gregem *C*; ^{gregem} gregem *B*; ^{crucem} crucem *A*;
 cf. 35, 21; *S.* 107 p. 729 diros *Dau. v*; dirus *Or* 5 non credant
Dauies (coniecturâ); *ñ*credant *C*; nunc credam (= credant) *B*; nunc
 credam *A* (cf. u. 13; *S.* p. 723; 760); nunc credant *rv* o stulti *C*
Brv (cf. 7, 9); non stulti *A*; pro stulti *Roensch* 6 iuniorem
Cr Oehl.; innocuum *ALd*; iunioiem (inmoiem?) *B*; cf. *S.* p. 731;
 738 occisit *OLd*; occidit *r Oehl.* 7 Enoch subolis Chananaei
scripsi*); nohel subolis (suboles *Σ?*) Chananaei (chananei *C*; Cananaei
r¹ Σ²) *Or¹ Σ²* (cf. II 13, 3); Enoch suboles Cainaea *r² v* 8 genus
 iniquum *CLd* (coniecturâ); *Gchas* (*Gchas A*) iniquum *BA* (*S.* p. 727;
de confusis litteris n et h cf. 34, 18); gens iniqua *r Oehl.* increū *C*
 qui nunquam *Hanssen*; q nūquā (nunquam *B*; nunquam *A*) *O*; quae
 nunquam *r Oehl.*; quod nunquam *Ld* 9 Transmutat *C* (*S.* p. 760 sq.);
 Transmittat *BA Ld*; Transmittit *r Oehl.* aīos *B* in dñi *C*; in
 deum *BA*; in Deum. *r¹*; in Deum: *r² v* crucem *B*, sed apicibus satis
 perplexis scriptum; cruam *A*, quod altera manus in crucem mutauit
 (*S.* p. 724) interpunctio post crucem uulgo mittebatur 10 errorem
scripsi (*S.* p. 761); errorem *C*; errorem *BA rv* uiuere *rv*; uidere
O

*) Chananaei, quam uocem falsa originatione a Cain nomine poeta uidetur deduxisse, per synecdochen pro hominibus uniuersis a Deo alienis ponuntur; a Cain nati dicuntur non uera nimirum, sed spiritali quadam generatione, nisi forte Sethitarum errore imbutum fuisse Commodianum arbitrabimur, de quo incertus quidam scriptor in libelli 'aduersus omnes haereses' inscripti capite 2 agit; cf. Oehlerii ed. min. Tertull. p. 1169. — Idem, qui hic a Cain nati perhibentur, alias (u. 3 et II 16, 7) diaboli quoque uocantur filii. Similiter bonos atque fideles u. 16 poeta 'Abel genus', II 16, 7 'Altissimi prolem' nominat.

Lex in ligno fuit prima, et inde secunda
 Terribilem legem primam cum pace <p>raeuenit.
 In peruersitate saeua scelerati ruerunt:
 Traiectum clauis Dominum cognoscere nolunt,
 In cuius iudicium cum ue<ne>ri<n>t, ibi dignoscunt. 15
 Abel genus autem credit modo Christo benigno.

XXXVII.

QVI IVDÆIDIANT FANATICI.

Quid? medius Iudaeus, medius uis esse profanus?
 Vnde non effugies iudicium Christi defunctus.
 Ipse caecus eras et ad caecos intras, inepte;
 Idcirco caecus caecum in fossa reducit.
 Vadis ubi nescis, et inscius inde recedis. 5
 Discentes ad doctos eunt, ut docti recedant,
 At tu <t>alis adis, unde nihil discere possis:

37, 2 Rom. 2, 16   3 Rom. 2, 19   4 Matth. 15, 14

11 secunda *Ld* (cf. 38, 5); secundo *O*; secunda. *rOehl*. 12 primam *Ld*; prima *O*; primo *rOehl*. praeuenit (= *superauit*) *Ld*; reuenit *OrOehl*; reuincit *Dauies* (*Ld falso*: reuinxit *Dau.*) 13 peruersitate saeua sceleratis *scripsi*; peruersitates uanas scelerati *Hanssen*; parua dictatione seua scelati *C*; parua dictatione renascelati *BA*; praeuaricationes uanas elati *rOehl*; praua luctatione uana scelerati *Ld*; . . . recalciati (= *rebelles*) *Pitra Spicil. IV p. 227*; uix *impedior metri difficultate, quominus ed. primam ex parte secutus scribam*: praeuaricatione saeua; cf. *ep. Pauli ad Rom. 2, 23, ubi Iudaeo dicitur*: per praeuaricationem legis Deum inhonoras ruam *B*; &ruerum *A*; cf. *u. 5* 15 In cuius iudicium (iuditium *C*) *O Ld*; Iudicium cuius *rOehl*. cum uenerit *Ld*; cum (cū *BA*) uerit *O* (*Schuch. Vokal. II p. 439*); uenerit *rOehl*. dignoscunt *O* (in *B u litterae a simile*); dignoscent *rv* XXXVII, inscr. iudeidiant *C*; iudaei diant *BA* 1 Iudaeus *rOehl*. (cf. *ep. ad Rom. 2, 17*); nudus *OLd* (*h. e. sine deo, profanus, cf. I 24, 2'*)
 profanus
 prophanus *B¹* 2 iuditium *C* 3 eras *Or*; erras *Dau. v* 3 sq. cecus etc. *C* 4 caecum caecus *rOehl*. fossam deducit *rOehl*.
 6 Discentes *rOehl*. (cf. *Roensch. It. et Vulg. p. 107 sq.*; *Zeitschr. f. wissensch. Theol. XXIV p. 480 sq.*); Discendentes *C*; Discendentes *BA* eunt *OLd*; eant *rOehl*. ut docti *OLd*; doctique *rOehl*.
 7 At *r²v*; Aut *Or¹* tu talis (= *tales*) adis *scripsi* (cf. *u. 6*); tu aliis uadis (suadis *BA*) *O*; tu ad eos uadis *rOehl*.; tu alias uadis *Ld*

Exis pro foribus, inde et ad idola uadis.
 Interroga primum, quid sit in lege praeceptum,
 Dicant illi tibi, si iussum est deos adorare. 10
 Ignoratur enim propter quod maxime sumus:
 At illi quoniam rei sunt ex ipso delicto,
 Nil de praeceptis Dei nisi mirabilia narrant.
 Tunc tamen in fossam secum uos caeci deducunt.
 Funera sunt; nimium de illis tota deferre, 15
 Aut quia concludor agere co(a)ngustus aratri.
 Noluit Omnipotens illos intellegere Regem;
 A scelere tanto refugit ipse cruentis.
 Tradidit se nobis (noua) superaddita lege,
 Inde modo latrant nobiscum re(ge) deserti. 20
 Ceterum in illis (uobis) si spem esse putatis,
 In totum erratis, si Deum et fana colatis.

8 et] ec C 9 qd C 11 Ignoratur scripsi; Ignorantur Orv
 propter] pp O sum + C; possunt B; possunt Arv; malim quid .. simus
 12 qm C uulgo post sunt, non post delicto interpungebatur; ipso =
 eodem 13 Nil scripsi (cf. 41, 4); Nihil Orv pceptis C deis C
 ni Hanssen mirabilia O Ld; mirabile r Oehl. 14 fossam C; fossam
 B; fossam (m altera manus in ras. scripsit) A ceci C 15 ante
 nimium (= longum est) semicolon pro commate posui tota deferre
 O Ld in lemme praefat.; nota referre r Oehl.; tota referre Ld in
 textu 16 concludor O Ld; concludit r Oehl. agere (= aggere?)
 Ld; agere C; agerem BA; agrum r Oehl. co(a)ngustus scripsi (cf.
 Paucker, Addend. lex. lat. subrel. p. 24*; Cypr. p. 411, 20 H. angusto
 fine concluditur; Verg. Aen. 1, 425; 5, 755 et Seru. ad hunc locum);
 congurtus C; congustus BA; congestus rv aratri rv; aratrix C;
 aratrix B; aratrix A; r² in comment. 'acrostichidos modus non capit
 plura' 17 omnipotes A illos rv; illo O intellegere C Ld;
 intelligere BA r Oehl. 18 A scelere tanto rv; A scelera tanto C;
 a scelera tanta BA cruentis scripsi (S. 107 p. 775); cruentes O
 (Ld falso: cruentis BA); cruentos Davies; cruentus rv 19 se O;
 sese rv; se regem Hanssen noua scripsi (cf. II 1, 6; C. A. 287);
 om. Orv legem O 20 latrant O Ld; latitant rv nobiscum
 rege deserti r Oehl. (= expositulant nobiscum, a rege deserti; cf. August.
 de ciu. Dei uol. I p. 557, 21; 558, 15 D² anima Deo deserta); nobis
 cū (cum A) re deserti (deser ti C) O; nobis curae deserti Ld; nobis
 commiseratum deserti Hanssen 21 Casterum BA in] m C
 uobis si spem esse scripsi; si spem esse Orv; si spem superesse Hanssen

XXXVIII.

IVDAEIS.

Inprobi semper et dura ceruice recalces,
 Vinci uos non uultis: sic exheredes eritis.
 Dixit Esaias incrassato corde uos esse.
 Aspiciis legem, quam Moyses allisit iratus;
 Et idem Dominus dedit illi legem secundam. 5
 In illa spem posuit, quam uos subsannatis erecti.
 Sic ideo digni non eritis regno caelesti.

XXXVIII.

ITEM IVDAEIS.

Inspice Liam typum Synagogae fuisse,
 Tam infirmis oculis, quam Iacob in signo recepit;
 Et tamen seruiuit rursum pro minore dilecta,
 Mysterium uerum et typum ecclesiae nostrae.

38, 1 Exod. 32, 9; 33, 3; 5; 34, 9; Act. 7, 51 3 Esai. 6, 9;
 Matth. 13, 15; Act. 28, 27 39, 1 sqq. Gen. 29, 17 sqq. (Cypr. test.
 1, 20 med.)

XXXVIII, 1 Inprobi *C*; Improbi *BArv*; fort. inprouidi; cf. *C. A.*
 229; II 16, 24 recalces *Crv*; recalca (= recales) *B*; recalca *A* (cf.
S. 107 p. 722 sq.) 2 Vinci *BArv*; Vincir' (= Vinciri?) *C*; quae si
 uera lectio est, uos pronomen uidetur abundare; cf. *S. p. 761* exere
 des eritis (deseritis *BA*) *O* 4 Aspiciis *O Ld*; Aspiciis *rOehl*.
 Moyses *O Ld*; Moses *rOehl*. 5 legem secundam *rv*; lege secunda
O 6 quam *O Dau.* (coniecturâ) *Ld*; quod *r*; quid *Oehl*. subsan-
 natis erecti scripsi (*S. p. 761*); subsanati (cf. 40, 11) sericti *C*; sub-
 sannati reiciti *BA*; subsannati reicitis *rOehl*.; subsannatis reiecti *Ld*
 7 Sic ideo *C*; Sed ideo *Jddo BA* (*S. p. 727*); Sed ideo *rv* digni *rv*;
 indigni *O*, quod ferendum est, si post caelesti interrogationis signum
 posueris XXXVIII, 1 Liam *Crv*; iam *BAΣ¹* in *C* inter Inspice
 et Liam duae litterae (he?) erasae sinagoge *C* 2 Tam *Crv*;
 iam *BA* infirmis *rv* (cf. *Cypr. p. 53, 1 H.*); infirmis *CB*; infruis
A 3 seruiuit *Crv*; seruuium *B*; seruuium *A*; cf. 36, 5; 13 dilecta
r'v; delicto *OΣ²r¹* 4 Misterium *C* ecclesie *C*

Intuite plenae dictum Rebeccae de caelo, 5
 Vnde simulantis alieni Christo credatis.
 Deinde Thamar partum geminorum adite;
 Ad Kain intendite, primum terraeque cultorem,
 Et Abel pastorem, priscus immaculatus offertor
 In sacrificio qui fuit mactatus a fratre. 10
 Sic ergo percipite iuniores Christo probatos.

XL.

ITERVM IPSIS.

Incredulus populus non est nisi uester, iniqui,
 Tot locis et totiens reprobatus lege clamantum.
 Et sabbata uestra spernit et tricensimas Altus

39, 5 Gen. 25, 23   7 Gen. 38, 27 sqq.   8 Gen. 4, 2 sqq.
 40, 3 Esai. 1, 13 sq.

5 plenae *scripsi* (= *praegnant*); plene *Or Ld*; plane *Oehl.*
 rebecca *C* 6 simulant *rOehl.*; simulatis *C*; simulans *BA*; simulant
Ld alieni (sc. *ab Iudaeorum gente*) *scripsi*; aliene *O*; alienae *rv*
 7 par *tū C* post Thamar fortasse quoque uel etiam *excidit*; *ceterum*
Hanssen p. 71 hic nihil desiderat 8 Kain *C*; Cain *BA rv* terrae-
 que cultorem *Ld*; terreque cultorem *C*; terraeque cultore *BA*; terrae
 cultorem *rOehl.*; Ad Cain terrae cultorem intendite primum *Hanssen*
 9 sq. pastorem, priscus immaculatus offertor | In sacrificio qui fuit mac-
 tatus a fratre *scripsi* (cf. *Cypr. de dom. orat. c. 24*); pastorem priscusq
 fuit | Inm aculatū offertor *I* fratris euitō q fuit actatus a frē *C* (*apparet*
 q fuit *per errorem bis scriptum esse*); pastore (-ré *B*) prisco qui (q *B*) fuit
 immaculatus (-tū *B*) offertor | In fratris euitō (euitō *A*) qui fuit mactatus
 a fratre *BA*; pastorem qui fuit immaculatus | In fratris exitio offertor
 mactatus a fratre *rOehl.*; pastorem, priusquam fuit mactatus a fratre |
 In fratris saeuitu offertor immaculatus *Ld*; in fratris crisi (= *iudicio*)
Pitra Spicil. IV p. 227; pastorem offertorem immaculatum | In agrum
 secuto qui fuit mactatus a fratre *Hanssen* 11 praecipite *A* (*om.*
Ld) XL, 1 nisi *ū C*; nisi *vi B*; nisi *vi A* (*Ld falso: u A; vi*
B) 2 Tot *Crv*; te *BA* tociens *C* 3 sabbatas *C*; sabbatha
BA uestra *rv*; urās *C*; *cucāt BA* spernit et *rv*; spernite *O*
 3 tricensimas *Or*; tricesimas *v* altas *C*

Rescidit omnino uniuersas uestras de lege,
Vt nec sacrificia faceret(is) illi praecepta, 5
Mittere qui dixit lapidem in scandalo uestro.

Iniqua si quis uestrum non crediderit morte perisse,
Pars alia legis clama(t): 'Videbitis inde
Suspensam in ligno uitam; nec illi credetis'.
Ipse Deus uita est, pependit ipse pro nobis, 10
Sed uos indurato corde subsannatis eundem.

XLI.

DE ANTECHRISTI TEMPORE.

Dixit Esaias: Hic homo, qui commouet orbem
Et reges totidem, sub quo fiet terra deserta.

Audite, quoniam propheta de illo praedixit;
Nil ego composite dixi, sed <de> lege legendo.

40, 6 Rom. 9, 33; Esai. 8, 14 8 Deuter. 28, 66 (Cypr. test.
2, 20) 41, 1 sq. Esai. 14, 16 sq. (Cypr. test. 3, 118)

4 Rescidit *scripsi*; Resciuit *C*; Rescuu (= *Reseuut*) *B*; Resenuz
A; Respuit *rv* *Hanssen*; fort. resecuit oīo *BA* uniuersas uestras
(uīas *O*) *Orv*; uniuersa uestra *Hanssen* 5 nec *C*; ne *BArv*
faceretis *rv*; faceret *O* precepta *C* 6 dix *C*; dix' *B*; dix' *A*
uīo *C* 7 Inique *A* (in *B* iniqua ita scriptum est, ut a littera paene
e sit) quis *O*; qui *rv* crediderit *scripsi*; crediderint *Orv*
perise *C*; periisse *r*² 8 Pars alia legis (*Hanssen*) clamat: Videbitis
inde *scripsi* (*S.* 107 p. 762); Pars alias leges clamaui debetis (deletis
BA) inde *O*; Perque alias leges saluari dilectos: inde *r Oehl*; Perque
alias leges clamauit dilectis: inde *Ld*; Pars alia legis clamauit de lege
secunda *Hanssen* 9 credetis *scripsi*; credistis *O Ld*; creditis *r Oehl*.

11 nos *A* subsannatis *O*; cf. 38, 6 XLI, inscr. antechristi *B*
Ld (cf. u. sexti initium; *Schuch. Vokal. II* p. 5); antichristi *CAr*
Oehl; cf. p. 4 1 Esaias *Arv*; Isaias *CB*; Esdras *La Croze*,
Schurzfl. suppl. coll. apocr. Esdr. IV 12, 23 commouit *C* 2 q
A 3 qm̄ *C* 4 Nil *Guil. Hartel* (cf. 37, 13); Nihil *Orv*
composite *C* dixi, sed de lege legendo *scripsi* (cf. 1, 6; *C. A.* 579;
S. 107 p. 763); dixi sed lege legendo *C*; dixisset nege (nerge *A*) legendo
BA; dixi, sed negligendo *rv*; dixi sed inde legendo (sc. apud *Esdras*)
La Croze, *Schurzfl. suppl.*; dixi sed legi legenda *Hanssen Hartelium*
secutus; fort. legem legendo; cf. 20, 5; *Sedul. carm. pasch.* 2, 84
legemque legendo

Tum scilicet mundus finitur, cum ille parebit 5
 Et tres imperantes ipse deuicerit orbe.
 Cum fuerit autem Nero de inferno leuatus,
 Helias ueniet prius signare dilectos,
 Res qu(i)a sub fine regit † et artatio tota.
 In septem annis tremabit undique terra: 10
 Sed medium tempus Helias, medium Nero tenebit.
 Tunc Babylon meretrix (erit) incinefacta fauilla;
 Inde ad Hierusalem perget, uictorque Latinus
 Tunc dicet: Ego sum Christus, quem semper oratis,
 Et quidem conlaudant illum primitiui decepti, 15
 Multa signa facit quoniam eius pseudopropheta.
 Praesertim, ut credant illi, loquetur imago;

41, 12 Apoc. 18, 2; 10; 21 17 Apoc. 13, 15

5 mundus *B* 6 Et *O Ld*; In *r Oehl. Ebert* (*Abhandl. d. saechs. Ges. d. W. V p. 419*) deuicerit *B A Dau. (coniecturâ) Ld* (cf. *C. A. 911 sq.*; uidetur poeta *Sibyll. 5, 51 perperam intellexisse*; cf. *Alexandre, excurs. ad Sibyll. p. 501*); diuicerit *C*; diuiserit *r Oehl. Ebert* orbe (= in orbe) scripsi; orbem *O r Oehl. Ebert*; orbi *Ld*; *Ebert l. c. haec quoque proponit*: (In tres imperantes) sese diuiserit orbis 7 Nero de inferno *r v*; nero d///inferno *C* (post d *erasum e*); Herode (-des *r*)

inferno *BAΣ²r¹* 8 Helias *rv*; Hesaias *C*; Hesaias *BA* signare] ante s in *A* d littera extincta dilectos] c in *B* litterae r simile; disertos *A* 9 Res quia sub fine scripsi; cf. *Sulp. Seu. Chron. 2, 29 extr.* sub saeculi fine; *S. p. 763*; Resqua suf fine *C*; Res quas affine *BA*; Res quas Africae *r Oehl.*; Res quassat fine *Ld* regit *C*; regis *BA Ld*; regio *r Oehl.* et artatio tota *O Ld* (idem ante tota comma ponit et hanc uocem cum insequentibus coniungit); Arctoa natio tota *r Oehl.*

10 anf *C* 11 helyas *O* Nero *Cr v*; uero *BA* 12 erit incinefacta scripsi; incinefacta *r Oehl.*; incme facta *C*; incmc facta *B*; incuig facta *A*; in igne facta *Ld* 13 Hierusalem *BA*; hyerusalē *C*; Ierusalem *rv* 14 Tun diō *C*; Tunc dic *BA* 15 claudant *C*; conclaudant *A*

16 eius *rv*; cuius *O* speudopropheta *C*; speudo^{propheta} *BA* (*Schuch. Vokal. II p. 364*) 17 Presertim *C* credant *rv*; credat *O* loqtr *Cr Oehl.* (cf. *S. p. 776*); loquitur *BA Ld* post Praesertim et illi interpuncti; praesertim enim (= disertim) cum loquetur coniungendum uidetur; cf. *C. A. 647; Instr. I 6, 11*

Omnipotens tribuit, ut <spiri>talis eradat.

Recapitulantes scripturas ex eo Iudaei

Exclamant pariter ad Excelsum sese deceptos.

20

18 ut <spiri>tales *Roensch* (*Berl. philol. Wochenschr. V p. 400*) ut talis *Orv*; formam ut talis (euadat) *Hanssen*; *idem postea* (*Philol. Anzeiger 1885 p. 510*) haec proponit: ut totos fideles eradat eradat *O* (*Ld falso*: 'euadat *B*; eradat uel euadat *A*'); euadat *rv* 19 Recapitulantes *Crv*; neca pitulantes *B*; nec opitulantes *A* post uersum 20 in codice *C* haec inueniuntur:

Exp̃ lib. I. Inc̃p̃ lib. II.

Deinde sequitur capitulatio libri secundi

LIBER SECVNDVS.

- I. De populo absconso sancto omnipotentis <Christi>
Dei uiui.
- II. De saeculi istius fine.
- III. De resurrectione prima.
- IIII. De die iudicii.
- V. Catecuminis.
- VI. Fidelibus.
- VII. Fideles caue te malum.
- VIII. Paenitentibus.
- VIIII. Qui apostatauerunt Deo.
- X. De infantibus.
- XI. Desertores.
- XII. Militibus Christi.
- XIII. De refugis.
- XIIII. De lolii semine.

Tituli I—XXI (XX) inueniuntur in CBA; ceteros omiserunt B¹ A, in B altera manus (Rigaltii, ut uidetur) suppleuit. Numeri titulorum hic quoque sicut in capitulatione prioris libri eadem manu altera in margine sunt additi, desunt in AB¹ I Omnipotentia BA; idem inde nouum uersum ordiuntur Christi om. BA r sancto — uiuo om. C; cf. p. 58 II seculi BA I—III tres primi tituli in B sic scripti sunt:

1	1	De populo absconso sancto
	2	Omnipotentia dei uiui
2	3	De seculi istius fine
3	4	De resurrectione prima

Numeri alterius manus sunt; eadem lineolam inter uocabula De et Omnipotentia duxit. Apparet inde Rigaltium(?) initio arbitratum esse ab Omnipotentia alterum titulum initium capere; dein intellecto errore uocem Omnipotentia lineola cum antecedentibus copulauit, numeros primo scriptos expunxit uerioresque eorum loco posuit VIII penitentibus C XII χρί C XIII refugiis O

- XV. Dissimulatori.
 XVI. Saecularia in totum fugienda.
 XVII. Christianum talem esse.
 XVIII. Matronis ecclesiae Dei uiui.
 XVIII. Item ipsis.
 XX. In ecclesia omni populo Dei.
 XXI. Martyrium uolenti.
 XXII. Bellum cottidianum.
 XXIII. De zelo concupiscenciae.
 XXIII. Qui de malo donant.
 XXV. De pace subdola.
 XXVI. Lectoribus.
 XXVII. Ministris.
 XXVIII. Pastoribus Dei.
 XXVIII. Maioribus natis dico.
 XXX. Infirmum sic uisita.
 XXXI. Pauperibus sanis.
 XXXII. Filios non lugendos.
 XXXIII. De pompa funeris.
 XXXIII. Clericis.
 XXXV. De fabulosis et silentio.
 XXXVI. Ebriosis.
 XXXVII. Pastori.
 XXXVIII. Oranti.
 XXXVIII. Nomen Gasei.

XV Dissimulatori (Dessimulatori C) secularia in totum (totò C) fugienda O. *Antiquo igitur errore, ut ipsa acrosticha XV et XVI (cf. p. 78), ita etiam tituli eorum coaluerunt. Quo factum est, ut acrostichis insequentibus XVII, XVIII, XVIII etc. in CB falso numeri XVI, XVII, XVIII (16, 17, 18) etc. adtribuerentur; qui error in editionis primae titulis correctus est; ibi enim legitur: 56. Dissimulatori. 57. Secularia in totum fugienda etc. (cf. S. 107 p. 741 sq.) XVII tale C XVIII Item CBr (cf. titul. I, 39 et p. 85); Iterum ALd XXI Marturium Ld; cf. p. 89 XXIII concupiscenciae C; concupiscenciae r² XXVI Rectoribus r XXVIII Maloribus C dico om. C; cf. p. 99 XXXV fabulis B(?) XXXVIII GASEI C; gasei B (cf. p. 110); Gazei r¹; Gazaei r²v*

I.

DE POPVLO ABSCONSO SANCTO OMNIPOTENTIS CHRISTI
DEI VIVI.

Desidet <populus> absconsus ultimus sanctus,
Et quidem ignotus a nobis ubi moretur.

Per nouem tribuum <cum> agant et dimidiam ipsi,
Omissae duae tribum haec sunt et dimidia nobis.
Praecepitque Christus per legem uiuere priscos. 5
Viuiamus nunc omnes, nouellae traditio legis,
Lex ut ipsa docet! Apertius indico uobis.
Obrelictæ duae tribuum et dimidia: quare

Ab istis dimidia tribuum? Vt martyres essent,
Bellum cum infer<r>et electis suis in orbem, 10

1, 8 sqq. Numer. 34, 13; 15; Esdr. IV, 13, 40 sqq.

I *Hoc primum secundi libri acrostichon Oehler numero XLII
inscriptum priori libro adiungit et librum secundum ab altero acro-
sticho orditur, de qua re agebamus S. 107 p. 741 sq. inscr. sancto*
— uiui om. C; cf. p. 56 Christi om. r¹ 1 Desidet populus
scripsi (S. p. 743 sq.); Desideret O; Desideretur hic r¹; Desideretur
r² Ld Hanssen; Desideratur Oehl. 3 tribuum Dau. Ld; tribum (tribū
C) Or Oehl. (cf. Schuch. Vokal. II p. 506 sq.) cum scripsi; om. O
rv agant O; agens rv ipsi C; nobis BARv 4 Omissae duae tribum
haec sunt et dimidia nobis scripsi; Ommisse dē tribū haec sunt & dimidiā
nobis C; om. BA; in edd. deesse hic uersum sic indicatur: O.....
5 Precepitq C Christus O Ld; om. r Oehl. priscos C (= sanctos,
integros? cf. I 39, 9); prisca- B; priscam Arv 6 nouellae traditio
legis scripsi (cf. I 37, 19; C. A. 287); nouell&traditio legis C; nouella
tr. l. BARv 7 apertius indico C Dau. (coniecturā) v; aptius iudico
BAR ante apertius maiorem pro minore posui interpunctionem
8 Obrelicte due C; Ob relictae duae A tribuum rv; tribū O
dimidia, quare? r¹ 9 Ab istis BAR Oehl. in textu; Abistis Oehl. in
comment. Ld (Abisti quoque Oehl. suspicabatur); Abhistis C tribuum?
ut r Oehl.; tribuunt C; tribuum A; tribum B; tribuum? Ld martires
C; martyrea A 10 cū inferret r Oehl.; inferet C; infert BA
Ld Ecclesias electis A orbē C

Seu certe sanctorum chorus prophetarum ad illam
 Consurgeret plebem, qui frenum inponeret illis,
 Obsceni quos equi trucidarunt calce remissa;
 Nec ruent ad manus pacem aliquando tenere.
 Semotae sunt istae tribuum, ut mysteria Christi 15
 Omnia per istas compleatur saeculo toto.

Sunt autem de scelere duorum fratrum enatae,
 Auspicio quorum facinus secutae fuere.
 Non merito tales dispersi sunt ipsi cruenti?
 Conueniunt iterum propter mysteria castris. 20
 Tunc autem properant conpleri legis narrata.
 Omnipotens Christus descendit ad suos electos,

Obscurati nobis qui fuerunt tempore tanto,
 Milia tot facti; illa est gens uera caelestis.

11 certes anctorum *C* 11 sq. ad illam | Consurgeret plebem
Hanssen; prophetarum | Consurgere (Consurgeret *Ld*) ad illam plebem
O Ld; prophetarum (profetarum *r*¹) | Consurgeret ad plebem *r Oehl*.

12 qui *r*²*v*; quae *r*¹; q *O* inponeret *C* 13 Obscaeni *B*; Obscoeni
A equ&trucidauerunt *C* calci *C* 14 Nec ruent ad manus pacem
 aliquando tenere scripsi (= ut pacem aliquando teneant; de infinit.
 finali cf. indicem; de locutione ruere ad manus cf. Cic. ad Att. II 1,
 7 si nulli barbati in piscinis sunt, qui ad manum accedant. Varr.
 r. r. II 7, 13); Nec ruerit ad manus pacem aliquando temere *C*; Nec
 ruerit ad pacem manus (signo // inuersio indicatur) aliquando (*Ld falso*:

aliquando) temere *BA*; Nec rueret temere ad pacem manus aliquando
r Oehl. Hanssen; Nec rueret manus pacem temere aliquando *Ld*

15 Semote *C* istae *rv*; isti *O* ut *C*; et *BARv* misteria *C*

16 Oia *CB* compleatur (compleatur *BA*) *O*; complentur *rv*; comple-
 antur? (*S. p. 763*) saeculo *O* 17 Seclae *B*; sectae *A* (*Ld falso*:
 sectae *A*); cf. *S. p. 723* (duobus locis) enate *C* 18 Auspicio *C*
 secute *C* 19 merito *C*; immerito *BARv* post cruenti uulgo semi-
 colon ponebatur 20 Conueniunt *CB'A*; conuenient *B*² (*Rig.?*) *Σ*¹(?)

rv castris *C* (cf. 11, 8); castus *B*; Christi *A*; castus *Σ*¹*Σ*²; Christi

rv 21 aũ *C* conpleri *C* leges *O* narrata *B*; narratu

A 22 Christus descendit *O Ld*; descendit Christus *r Oehl*. 23 fueñ

C 24 Milia *O* tor *CB*(?) facti *Crv*; iacti *BA*

Non natus ante patrem moritur ibi, neque dolores 25
 In suis corporibus sentiunt uel ulcera nata.
 Pausantes in lecto suo mature recedunt
 Omnia complentes legis, ideoque tutantur.
 Transire iubentur ad Dominum partibus istis,
 Exsiccat fluuium quibus sicut ante traiectis, 30
 Nec minus et Dominus ipse producit cum illis.
 Transiit ad nostra, ueniunt cum rege caeleste.
 In quorum itinere quid dicam quod Deus educet?
 Subsident montes ante illos et fontes erumpunt:
 Caelestem populum gaudet creatura uidere. 35
 Hic tamen festinat matrem defendere captam.
 Rex autem iniquus, qui obtinet, illum ut audit,
 In partem boreae refugit et colligit omnes.
 Sed cum se inlidet exercitu Dei tyrannus,
 Terrore caelesti prosternuntur milites eius, 40
 Ipse cum infando comprehenditur pseudopropheta;

1, 37 II Thess. 2, 7 sq. 41 sq. Apoc. 19, 20

25 patrē morit̃ *C* neq̃ (neque *B*) doleris (o in *B* e litterae simile est) *CB*; neque deleris *A* 26 uel *scripsi*; ut *O*; aut *rv* ulcera nata *CLd* (*ingeniosā coniecturā*; coll. I 26, 12; *C. A.* 801); ubera nato *BAΣ*²; tubera naso *r Oehl.* 27 pausantes *BA* 28 complentes *C* 29 partibus istis *scripsi* (*S. p.* 777); patribus istis *O*; partibus dextris *r Oehl.*; patribus iustis *Ld* 30 Exsiccat fluuiū qbus *C* traiectis *rv*; traiectus *C*; traiectas *BA* 31 Dominis *BA* producit *O Ld*; procedit *r Oehl.* 32 n̄ra *O* celeste *C* (*cf.* 3, 1 sq.; 15, 2; *C. A.* 722; *Neue*² II p. 31); caelesti (coelesti) *BArv* 33 quid dicam quod *r*²*v*; quod dicam *r*¹; qđ dicam qđ *C*; quod dicam qđ *BA*; *malim*: quid dicam quī (= *qua ratione*) d̄r̄ *C* 36 Hic tamen festinat *scripsi*; Hic tamen festinant *Or*; Hi tamen festinant *v* matre defendere capta' *C*; matre deffendere (deffendere *A*) capta *BA* 37 aũ *C* iniquis *C*; uugm̄a *B* obtinet, illum *scripsi* (*cf. S. p.* 778); obtinet illum *O*; obtinet illam (,) *rv* ut audit *rv*; ut audet *CB*; et audet *A* 38 sefugit *C*; sed *m. 1 litteram l mutauit in r* colligit *C* 39 S& *C* exer citu *C* tyrannus *C* 40 milites el; *O* (*cf. S. p.* 764); milites Eli *BAΣ*²*r*¹; milite coeli *r*¹; milites illi *Dau. v*; milites; Eli | Ipse *Pitra Spicil. IV p.* 228 41 comprehenditur *C* pseudoprophēa *C*; *cf. I* 41, 16

Decreto Domini traduntur uini gehennae.
 Ex eo primores et duces seruire iubentur.
 Intrabunt tunc sancti ad antiquae ubera matris,
 Vt tandem et illi refrigerent, quos malus ille [suasit] 45
 In uariis poenis cruciabat sibi credendos.
 Ventum est ad finem: quo tollantur scandala mundo,
 Incipiet Dominus iudicium dare per ignem.

II.

DE SAECVLI ISTIVS FINE.

Dat tuba caelo signum sublato leone
 Et fiunt desubito tenebrae cum caeli fragore.
 Summittit oculos Dominus, ut terra tremescat,
 Adclamat et(iam), ut audiant omnes, in orbem:
 Ecce diu tacui sufferens tanto tempore uestra! 5
 Conclamant pariter plangentes sero gementes,

1, 48 Esai. 66, 16; II Thess. 1, 8   2, 1 sq. Apoc. 8, 12 (?)
 5 Esai. 42, 14

42 gehenne C   43 sauire (= *seruire*) B; sauire A (S. p. 723)
 44 antiquae rv; antiqua O   45 tandem scripsi; autem Orv
 malus ille (*deleto* suasit) Hanssen p. 11 sq.; *idem haec adnotat*: 'ut
pendet a uersu qui praecedit; autem fortasse corrigendum est'; mal-
 (= *um? us?*) ille suasit C; male ille suasit BARv   44 sqq. uulgo
sic interpungebatur: matris. | Vt . . refrigerent, quos . . suasit, | In
 uariis   46 penis C   cruciabat (*crutiabat* C) O; cruciabit rv
 credendos O Ld (= *ut sibi crederent*; cf. I 41, 17 sq.; Koffmane, *Gesch.*
d. Kirchenlat. p. 127); credentes r Oehl.   47 quo rv (cf. C. A. 44); quod
 O   tollantur C; tolluntur BARv   mondo B   48 Incipiet Or (S.
 p. 778); Incipit v   iuditium C   cum ultimis uersibus cf. apocr. Esdr.
 IV 12, 34   II, inser. seculi BA   istius ||||| C (*erasum*: tius)
 l caelo] malim: de caelo   leone] fortasse: Nerone; cf. C. A. 891
 3 desubito C (cf. C. A. 249); subito BARv   tenebre C   3 dñs CB
 ut] et BA   tremescat O Ld; tremiscat r Oehl.   4 Adclamat C
 et(iam) ut scripsi; et ut C; ut et BARv; uti et Kaelberlah (*Curarum in*
Commodiani Instructiones specimen; Halis Sax. 1877); dicens ut
 Hanssen   oms C; oēs BA   5 temp C; cf. I 26, 4   uña O
 6 gementes C

Vlulatur, ploratur, nec spatium datur iniquis.
 Lactanti quid faciet mater, cum ipsa crematur?
 In flamma ignis Dominus iudicabit iniquos:

Iustos autem non tanget ignis, sed immo delinget. 10
 Sub uno morantur, sed pars in sententia flebit.
 Tantus erit ardor, ut lapides ipsi liquescant,
 In fulmine cogunt uenti, furet ira caelestis,
 Vt, quacumque fugit, impius occupetur ab igne;
 Subpetium nullum <tunc> erit, nec nauticae puppis. 15

Flamma tamen gentis media partitaeque seruans,
 In annis mille ut ferant corpora sanctis.

2, 9 Esai. 66, 16; II Thess. 1, 8

7 olulatur *B*¹; sed o alterâ manu — *Rigaltii*? — in u mutatum;
 Vlulant, plorant *Hanssen*; cf. I 26, 12 8 Lactanti *B*² (= *Rig.*) *rv*;
 Laetanti *B*¹ *A*; L&anti *C* quid *rv*; quod *O* 10 aũ ñ *C*; autem om.
Hanssen; fort. autem ignis non tanget delinget *Cr Oehl.* (= *tactu*
innoxius lambet; cf. *Verg. Aen.* 2, 683); delingit *BA*; delinquet *Kaelb.*
Ld; relinquet idem *Kaelb.* 11 morantur *C* flebit *v*; fleuit *r*; fleũ *C*;
 fleui~ (= *fleuit*; *S.* 107 p. 722) *B*; fleui *A* 12 erit *rv*; erat *O*
 liquescant *rv* (cf. 4, 7); laquencant *C*; laquen eant *BA* (q in *B* q signi-
 ficat) 13 fulmine *CBLd*; flumine *A*; fulmina *r Oehl.* (*Ld falso*:
 flumina *edd.*) cogunt *O* (cf. *Lucret.* 6, 211 sq.; 274; 464); coeunt
rv furet *C*; furit *BArv* 14 Vt quacumque *CB*² (= *Rig.*?) *rv*;
 et quacunque *B*¹ *A* occupetur *ODau.* (*coniecturâ*) *v*; occupatur *r*
 ab] cob *C* 15 Subpetium *C* tunc inseruit *Pitra Spicil.* I p. 543
coll. C. A. 1013 nec nauticae puppis (= *genet. pendens ex uocabulo*
subpetium; cf. *Verg. Aen. ecl.* 4, 38 nec nautica pinus) *scripsi*; nec nauticae
 puppes (nautice pupes *C*) *O Kaelb. Ld*; nec nautica puppis *r Oehl.*
 16 Flamma tamen gentis media partitaeque seruans *scripsi* (cf. *C. A.* 834
 Tempore partito, medio hebdomadis axe; 926 partita locorum; 1019
 Pars incredulorum seruatur molliter usta); Flāma tamen gentes
 media p=artitq seruans *C*; flamma tamen gentend (= *ens*) media par
 titq (= *titque*) seruans *B*¹; flammāt Amen gentes, Medi Parthique feruent
*B*² (= *Rig.*); Flamma tamen gent eris media par' tir' q seruans *A*
 17 mille *BA* ferant *C* (cf. 39, 16); ferunt *B* (en *Rig. superscriptit*);
 ferunt *Ar Oehl.*; ferunt *Kaelb. Ld* corpora sanctis *O S² Ld* (cf. *C. A.*
 988); operta Ioannis *r Oehl.*; coperta Sancti *r² comment.* 16 sq. Flamma
 tamen gentes partitur media, seruans | In annis mille, ut ferunt corpora
 sancti *Hanssen*

Nam inde post annos mille gehennae traduntur,
Et fabrica cuius erant cum ipsa cremantur.

III.

DE RESVRRECTIONE PRIMA.

De caelo descendit ciuitas in anastase prima.
Et quid referamus de fabrica tanta caeleste?

Resurgimus illi, qui fuimus illi deuoti,
Et incorrupti erint iam tunc sine morte uiuentes,
Sed nec dolor ullus nec gemitus erit in illa. 5
Venturi sunt illi quoque, sub Antechristo qui uincunt
Robusta mar<tyr>ia, et ipsi toto tempore uiuunt
Recipiuntque bona, quoniam mala passi fuere,
Et generant ipsi per annos mille nubentes.
Comparantur ibi tota uectigalia terrae, 10
Terra quia nimium fundit sine fine nouata.
Inibi non pluuiā, non frigus in aurea castra,
Obsidiae nullae, sicut nunc, neque rapinae.

3, 1 Apoc. 21, 2; 10; 20, 5   5 Apoc. 21, 4

18 post] p C gehenn&raduntur C 19 cum ipso Oehl.
cremantur CB² (= Rig.) rv; armantur B'A III, inser. resurrectione
B 1 descendit O Ld; descendet r Oehl. anastase Cr; anastasi BA
r¹v 2 Et quid Ld; Et qd C; Et quod BA; Est quod r Oehl. celeste
C (cf. 1, 32; 15, 2); coeleste BA (om. Ld); coelesti (caelesti) rv
3 Resurgimus Or¹ Ld; Resurgemus r¹ Oehl. 4 erint CB; erunt Ar;
erimus Dau. Oehl. morte uiuentes Cr Oehl.; ^{mora uel morte} more uiuentes BA; more
uiuentes Σ¹; mora uiuentes Kaelb. Ld 6 antechristo C (cf. I 41);
Antichristo BARv qui Brv; q CA ^{uincunt} uincunt A (cf. u. 7)
7 martyria r Oehl. Hamssen; maria O; mala Kaelb. Ld uiuunt r¹v;
uiuum B; uinum A (S. 107 p. 722 sq.); uiunt Cr¹ 8 qm C
10 comparant C uectigalia terre C 12 inibi (= inibi?) B; intus
A pluuiā C; pluuiam BA friguā (= frigus) B; friget A
castra' C 13 Obsidie nulle siō . . rapine C

Nec lucernae lumen desiderat ciuitas illa:
Ex auctore suo lucet, nec nox ibi paret. 15

Per duodecim milia stadia lata, longa, sic alta;
Radicem in terra, sed caput cum caelo peraequat;
In urbem pro foribus aut sol aut luna lucebit.
Malus in angore saeptus propter iustos alendos.
Ab annis autem mille Deus omnia portat. 20

III.

DE DIE IVDICII.

De die iudicii propter incredulos addo:
Emissus iterum Dei do(mi)nabitur ignis;
Dat gemitum terra rerum tunc in ultima fine,

3, 14 sq. Apoc. 20, 23; 25; Esai. 60, 19 sq. 16 Apoc. 21, 16
4, 2 Apoc. 20, 9

14 lucerne lum C 15 auctore rLd (cf. Schuch. Vokal. II, 100 sqq.;
III, 197 sq.); augure C; ^{aratore} BA (aratore ex creatore eodem errore
ortum est, quo 2, 19 lectio armantur ex cremantur); creatore Σ'E
Oehl. nox ibi paret C (S. p. 739; 764); non ibi parat B A Σ'; non
ibi paret r; non ibi patet Oehl.; non ibi parata Ld 16 duodicē
C milia CLd; millia BA r Oehl. 17 in] cum Ld satis commode;
cf. Verg. Aen. 6, 782 Imperium terris, animos aequabit Olympo
aput . . pequat C non sibi parat | (Per . . alta) | Radicem Kaelb.
18 urbem O; urbe rv aut sol aut luna scripsi; aũ (= autem) sola
ut luna C; autem sol et luna BA rv 19 angore B' (= Rig.) rv;
augure CB'A septus B' (= Rig.) r Oehl.; saeptus Ld; septies CB'
AE' propter] p̄p O 20 om̄a C; om̄a BA portat C (cf. Hebr.
1, 3 portansque omnia uerbo uirtutis suae); pertat (sic!) B; perstat
A; perdet r Oehl.; praestat Kaelb. Ld III, 1 iuditii C propter]
p̄p C; p̄p BA 2 dominabitur Dau. Oehl.; donabitur (= dabitur) O
r Ld 3 gemitum r Oehl. (cf. Verg. Aen. 9, 709 Dat tellus gemitum;
b. Gbl. 17 p. 450); gēmitum C; genitum BA Ld Hanssen
rerum scripsi; uerū C; uerum BA r Oehl.; dirum Oehl. comment.; uirum
Kaelb. Ld Hanssen ultimo A

In ter(r)a gentes ut tunc incredulae cunctae;
Et tamen euitat sanctorum castra suorum. 5

In una flamma conuertit(ur) tota natura,
Vritur ab imis terra montesque liquescunt,
De mare nil remanet, uincetur ab igne potente,
Interit hoc caelum et ista terra mutatur.
Conponitur alia nouitas caeli, terrae perennis. 10
Inde qui mereunt mittuntur in morte secunda,
Interius autem habitaculis iusti locantur.

4, 4 Matth. 24, 3   5 Apoc. 20, 8   10 Apoc. 21, 1

4 In ter(r)a gentes ut *scripsi*; Inter agentes ut *O*; In terra agentes (et) *r* *comment. ex supplementis Rigaltii editionis II. additis* (*S. 96 p. 462 sq.*); Iter agentes et *r Oehl.*; In terra gentes et *Kaelb. Ld* 4 *sq. incredulae cunctae*; | Et tamen euitat (*cf. C. A. 996*) *scripsi*; incredule cunctenitat | Et tamen *C*; incredule cuncte (cuncti *A*) uitat | Si tamen *BA*; increduli cuncti | Euitate tamen *r¹r²*; increduli cuncti. (.) | Euitante tamen *r³* (*ex suppl. Rig. etc.*) *Oehl.*; increduli cuncti | Euitant tamen *Kaelb. Ld*; (ut cogantur) incredulae cunctae. | Euitat ignis tamen *Hanssen* 2 *sq. interpunctio in edd. mirum quantum uariat*: ignis: | Dat gemitum terra, uerum tunc: . fine. | Iter agentes, et . . cuncti | Euitate *r¹r²*; ignis: Dat . . terra uerum, tunc . . fine | Iter agentes (.) et . . cuncti. (.) | Euitante *r³* (*ex suppl. Rig.*) *Oehl.*; ignis, | Dat . . fine. | In terra . . cuncti | Euitant *Ld* 6 conuertitur *r Oehl.*; conuertit *O Ld* 8 mare *CB r Oehl.* (*cf. Neue² I p. 229 sq.*); mari *ALd* (*Ld falso: mari AB*) nihil *O* (*om. Ld*) remanet *C* uincet^{ur} *BA*; uincet *C*; uincitur *rv* 9 celū *C* et ista *Kaelb. Hanssen* (*S. 107 p. 778 sq.*); et ista et ista *C*; et ista et ista ^{ista} *B*; et astra et ista *A*; et astra et ista *r Ld*; et astra uel ipsa *Dau. Oehl.* terra mutatur *O Ld*; mutantur *r Dau. Oehl.* (*om. terra*) 10 Conponitur *C* alia *del. Kaelb.* celi terre pennis *C*; coeli terra perennis *BA*; caeli terraeque perennis *rv* 11 mereunt *CB r Oehl.* (*cf. Schuch. Vokal. II p. 504; Neue² II p. 433*); meruerunt *A* (*S. p. 723 extr.*); merunt *Ld*; meruerunt *Huemer, Hanssen* mittuntur *rv*; mittunt *O* 12 Interius *scripsi*; Interribus *C*; in terribus *BA*; In tribus *r¹*; Interioribus *r²v*; In terrae *Hanssen*; In aeternis? *cf. eu. Luc. 16, 9*

V.

CATECVMINIS.

Credentes in Christo derelictis idolis omnes
 · Admoneo paucis propter salutaria uestra.
 Temporibus primis per errorem si qua gerebas,
 Erogatus enim Christo tu cuncta relinque,
 Cumque Deum nosti, esto bonus tiro, probatus, 5
 Virgineusque pudor tecum uersetur in agno.
 Mens bonis inuigilet: caue ut non delinquas in ante;
 In baptismo tibi genitali(a) sola donantur.
 Nam si quis peccans catecuminus, poena notatur;
 Insignis illa uiuas, sed non sine damna moraris. 10
 Summa tibi: grauia peccata deuota tu semper.

V, inser. cate cuminis C; de uocabuli forma cf. *Schuch. Vokal. I* p. 395; b. *Gbl. 16* p. 347 2 propter] pp C uña C 3 si qua *Orv*; signa BA 5 Cūq C; Cumq B tiro Ld; tyro *Or Oehl.*; lyro B; [yro A 7 bonis rv; bonus CB; bong (= us) A ut non delinquas inante rLd (cf. 11, 8; *Woefflin. Arch. f. lat. Lexicogr. I* p. 437); ut non delinquas ^{in ante} BA (etiam in B inante prima manu superscriptum!); ut non delinquas unante C; non delinquas, ut inante *Dauies*; ut non delinquas ut ante *Oehl.* 8 genitalia sola donantur scripsi (cf. *C. A. 746*; *Cypr. p. 450, 21 H.*: Si haereticis in baptismo suo peccata donantur; *ibid. 821, 28 sqq.*; *append. 103, 23*); genitali sola (sola⁺ B) tenant̃ (tenantur BAE²) OΣ²; genitalia sola lauatur (leuantur *Oehl.*) r¹ *Oehl.*; genitale solox lauatur r²; genitali scelera leuantur *Dauies*; genitali stola lauatur (Ld falso: leatur) *Pitra Spicil. IV* p. 228; genitale (i. e. peccatum insitum) solum leatur *Kaelb. Ld* 9 cati-cuminus O poena notatur rv; peno notant̃ C; peno notant B; pene notant A catecuminus poena notatur, | In signis v; cf. 16, 1 sq. 10 Insignis (In signis C?) illa (= poenā notatus) CBr¹; Insignia illa A (Ld falso: insignis uel insignia AB; cf. *S. 107* p. 722); In signis (= in castris Christianis) ille r²v uiuas scripsi (= effugas fortasse mortem secundam); uiuat *Orv* non sine damna (cf. *I 27, 19*) moraris scripsi (= uiuis; cf. *I 9, 9; 24, 10; 26, 17; 27, 20*); ñ sine dāna memoraris C; non sine damna (in A alterum a litterae o simile) memoraris (memoraria A) BA; sed non sine damno. (ceteris omisis) r *Oehl.*; sed non sine damno. Memoraris, Ld; Ille uiuat (omisso In signis) sed non sine damna. Memorare (| Summa tibi:) *Kaelb.*; Insignis ille uiuat, sed non sine damno moratur *Hanssen*

VI.

FIDELIBVS.

Fideles admoneo, fratres ne odia tollant:
 Impia martyribus odia reputantur in ignem;
 Destruitur martyr, cuius est confessio talis,
 Expiari malum nec sanguine fuso docetur.
 Lex iniquo datur, ut possit sese frenare;
 Inde lotus debes cauere similiter et tu.
 Bis Deo peccas, qui lites fratri protendis.
 Vnde non effugies peccatum prisce sectans.
 Semel es lotus, numquid poteris denuo mergi?

5

6, 4 Hebr. 10, 4   5 I Tim. 1, 9

VI, 1 admoneo, fratres ne odia tollant *scripsi* (cf. 29, 5 quod ueritas odia tollat; 39, 4; *alludere poeta uidetur ad turbas in ecclesia Carthaginiensi motas, de quibus Cyprianus agit epist. XVsqq.*); admoneo (,) fratres (frs C) de odio tollant *Orv* ('h. e. ut fratres odio eximant neu odio persequantur'); admoneo fratres ne odio tollant *r' comment.*; admoneo fratres, de odio tollant *Dauies* (in *Minuc. Fel. iterata recens. p. 42*) *Kaelb.*   3 Destruitur *Dau. v*; Destruitur *Or*; Despuitur *Oehl. comment.*   martir *C*   5 iniqua *O*   possis *C*   fraenare *BA*

6 lotus debes cauere similiter et tu *scripsi*; lotus (lotus *B*; u fortasse altera manus superscripsit; *Ld falso*: notus *B*) debet (*CB*; delet *A*; cf. *S. 107 p. 724*) carere debis similiter (similit *C*) ut tu (tu' *C*) *O*; Inde debet carere dolis; (; om. *r'*) similiter et tu *r Oehl.*; lotus debet cauere, debes similiter ut tu *Ld in textu*; lotus cauere, debes similiter ut tu *Ld in lemmate praefationis*; lotus cauere debet, similiter et tu *Kaelb.*; lotus debet cauere, similiter ut tu *Hanssen*   7 q *C* peccat, quisquis . . protendit *Pitra Spicil. I 543*   8 peccatum prisce sectans *O Σ' Ld* (de clausula $\underline{\text{u}} \text{ } \underline{\text{u}} \text{ } \underline{\text{u}} \text{ } \underline{\text{u}}$ cf. *I 8, 3*); peccatum prisca sectans *r*; peccatum pristina sectans *La Croze, Schurzfl. suppl., Pitra Spicil. I p. 543*; peccatum pristinum sectans *Hanssen*; peccatum praescie sectans *Oehl.*; priscum persectans *Kaelb.*   9 lotus *Crv*; notus *BA*   nūquid *C*   lotus aqua: num poteris *Pitra l. c.*; lotus; aqua num poteris *id. I praef. p. XXI*

VII.

FIDELES CAVETE MALVM.

Falluntur uolucres et siluarum bestei uiscis:
 Iocis incantantur, quibus est ratio mentis,
 Decipiunturque strophæ ut esca sequentes,
 Et uitare malum nesciunt nec lege tenentur.
 Lex homini data est et doctrina uitæ legenda, 5
 Ex qua recordatur, ut possit uiuere caute,
 Sui quoque locum, mortis et deroget ea quæ sunt.

Condemnat se ipsum grauitur qui regi delinquet:
 Aut ferro ligatus aut de suo gradu deiectus
 Vel uita priuatus perdit, quod frui deberet. 10

VII, 1 Falluntur C siluarum bestei uiscis *scripsi*; cf. 23, 19; *Verg. Georg. 1, 139* Tum laqueis captare feras et fallere uisco; *Ern. Appel de genere neutro intereunte in l. l. p. 102*; siluarum bestei uiscis *Hanssen* (cf. *Cic. Cat. mai. 13, 44*: Plato escam malorum appellat uoluptatem, quod ea uidelicet homines capiantur ut pisces); siluarum bestei siluis C; *Æylarim* (bylarim A) lesti (Cestei A) filuis BA; siluarum bestiae siluis r *Oehl.*; siluarum bestiae cibis Ld; *eidem in mentem uenit* silphiis uel sil(i)quis; *ego prius conieceram*: siluarum bestei uiscis; cf. *S. 107 p. 765 sq.* 2 Iocis incantantur, quibus est ratio mentis *scripsi* (cf. *Lucret. 2, 677*); Iocis incauta nictura qbus es tradita m̄tis C; *icid* (= *icis*? B; Icta A; cf. *S. p. 722*) incanta inctura quibus es tradita mentis BA; Ipsi incanta (, r²) iactura quibus est tradita (, r²) mentis (, r²) r; Ipsi incautae natura quibus est tradita mentis *Oehl.*; Ita incantant, uestræ quibus sunt traditæ mentes Ld 3 Decipiuntq̄ strofa ut esca sequentes C; Decipiuntq̄ ^{aurea}Uofa ut esca sequentes BA; Decipiuntque (quæ Σ²) aurea etc. Σ E² *Oehl.*; Decipiuntque quaestiosa, ut esca, sequentes r; Decipiuntque antra etc. r¹ *comment.* (antra = 'fossae obtectae uirgultis'); Decipiuntque strophæ uestras (sc. mentes) ut escam sequentes Ld 5 uite C 7 Sui quoque O Ld; Suique r *Oehl.* 6 sq. recordatur, ut .. caute | Sui v; *ego cum r² post caute interpunxi* 8 regi C delinquet Or¹ Ld; delinquit r² *Oehl.* 9 ligatus aut de suo gradu deiectus rv; ligatur aut decus gradu dilectus C; ligatur (ligatur A) aut decus gradu dilectus BA 10 VI C priuatus rv (cf. *I 26, 21*); pbatur C; probatus B; priuatus A (cf. *S. p. 729*) p̄det C; perdet BA; perdit rv

Exemplo moniti grauter peccare nolite,
Translati lauacro magis caritatem habete,
Et escam muscipuli, ubi mors est, longe uitate.

Multa sunt martyria, quae sunt sine sanguine fuso.
Alienum non cupire, † uelli martyrii habere, 15
Linguam refrenare, humilem te reddere debes,
Vim ultro non facere nec factam reddere contra,
Mens patiens fueris: intellege martyrem esse.

VIII.

PAENITENTIBVS.

Paenitens es factus: noctibus diebusque precare,
Attamen a matre noli discedere longe,
Et tibi misericors poterit Altissimus esse,
Non fiet in uacuum confusio culpaeproinde,

11 moniti *rv*; si iste *C*; moniti non isto (sic!) *B*; non isto *A* 12 Tran-
lati *C*¹ caritatē *C*; charitatem *BA* 13 Et escā *C*; Et escam
*BAΣ*¹ *r*¹ *v*; Escam *r*² mos *A* est, longe uitate *r*² *v*; et longe uitate
*r*¹; et longe uite (uitae *BAΣ*²) *QΣ*² 14 quae *rv*; q *CB*; qui *A*
sunt *Or*¹ *Ld*; fiunt *r*² *Oehl*. 15 si *C* cupire *OLd* (*Schuch. Vokal.*
I p. 408); cupere *r* *Oehl*. uelli (uelle *BA*) martyrii habere *OΣ*²;
uelle martyrium habere *rv* 16 refrenare *BAr*³ *Oehl*. reddere
debes *Crv*; redde deles *BA* 17 factū *C*; factum *BA* ctra *C*
18 Mens *Dau. v*; Mons *Or* fueris *Crv*; fuerit *BA*; fuerit, sic
Hansen intellege *CLd*; intellige *BAr* *Oehl*. martyrem *CKaelb*.
(coniecturā); martyrem *BA*; te martyrem *rv* esse] *cc* (= esse) *B*; et
A; cf. *S. p. 724* VIII, inscr. penitenti bus *C* 1 Penitens *C*;
Paenitens *B*; Poenitens *A* 2 Attam *C*; at tamen *B*; Et tamen *A*
(om. *Ld*) mare *C*¹ disce//dere *C* (re eras.) 4 confusio *CΣ*¹ *E*²
Kaelb. Ld (cf. *Roensch. Ital. et Vulg. p. 309; 354 sq.*); confusio *BA*;
confessio *r* *Oehl*.; quod cunctanter repudiavi; cf. *Cypr. 258, 18; 260,*
4; 14 H. culpaeproinde. scripsi (proinde = deinde; ut *I 5, 3; 34, 4*);
culpaeproinde *Oehl*.; culpe pinde *C*; culpa (= culpaeproinde *B*;
culpaeproinde *A* (*S. 107 p. 724*); culpaeproinde *r* *Ld*

In reatu tuo sorde manifesta deflere, 5
 Tu si vulnus habes altum, medicumque require,
 Et tamen in poenis poteris tua damna lenire.
 Namque fatebor enim unum me ex uobis adesse
 Terroremque *item* quondam sensisse ruinae.
 Idcirco commoneo vulneratos cautius ire, 10
 Barbam <atque> comam foedare in pulvere terrae
 Volutarique saccis et petere summo de Rege,
 Subuenire tibi, ne pereas forte de plebe.

5 reatu *rv*; ///reatu *C* (c *eras*.); *leatu B*; *leutu A* sorde manifestâ deflere *scripsi* (deflere *subiecti locum obtinet*; cf. *Cypr. p. 262, 25 sq. H.*: stratos solo adhaerere cineri, in cilicio et sordibus uolutari; *antecedunt ibi haec*: quam magna deliquimus, tam granditer defleamus; 259, 21: ingemesceres et fleres, facie inculta, ueste mutata, neclecto capillo .. indicia maeroris ostenderes; 641, 20: dolorem delictorum .. manifesta lamentationis suae professione testantes);
 sedde manifesta deflere *C*; ^{discede}sedde (*B*; in uocabuli discede *extremis duabus litteris* — de — *recens atramentum de industria, ut uidetur, extinctum*;
^{sedde}discede *A*) manifesta deflere *BA*; disce manifeste (manifesto *Ld in praefat.*) deflere *r Oehl. Ld*; debes m. d. *Kaelb.* 6 habes altum medicumq. require ^{sabam}
Σ¹ Hanssen (*S. p. 779*); habes altū medicūq. require *C*; habes altum medicumque *r. BA*; habes herbam medicumque *r. r*; habes, Altum medicumque *r. Oehl.*; habes Alti medicamen *r. Kaelb. Ld* 7 Et tamen (tam *C*) *Or*; Et tum *v* paenis *B* 9 Terroremque item quondam sensisse ruinae *scripsi* (*de ruina fidei cf. S. p. 769*); Terroremque linquendâ sensisserumâ *C*; Terroremq. linquendâ sensisse minam *BA* (*Ld falso*: ruinam *A*; minam *B*); Terroremque linquendum sensi ipse (sensisse *Σ²*) ruinam *Σ²r*; Terroremque linquentem sensisse ruinam *Oehl.*; Terrorem qui ingentem sensi ipse ruinae *Ld*; Terrorem qui ipse et ingentem sensi ruinam *Hanssen*; *sed omnes huius acrostichi uersus finiuntur littera e* 10 uulneratus *Pitra Spicil. I praefat. p. XVIII* caucius *C* 11 Barbam <atque> comam *scripsi*; Barbâ comâ *C*; Barbam comam *BA*; Barbam comamque *rv* terre *C* 12 Volutarique saccis *rv* (*b. Gbl. 18 p. 302*); Volutareq. (*fortasse recte*) satis *CB*; Volutare qui satis *A*; Volutarique satis *Σ²(?) Hanssen* ^{sū}mo *C* 13 Subuenire tibi *Hartel, Hanssen* (*S. p. 766*); Subuenir&ibi *C*; Subuenies tibi *BA Ld*; Subueniet tibi *r Oehl.*

VIII.

QVI APOSTATAVERVNT DEO.

Quando bellum autem geritur aut inrigat hostis,
 Vincere qui poterit aut latere, magna tropaea,
 Infelix autem erit, qui fuerit captus ab illis.
 Amittit et patriam et regem, cui digne provenit,
 Pugnare pro patria qui noluit neque pro uita. 5
 Obisse debuerat quam ire sub barbaro rege,
 Seruitium quem pateat hostibus sine lege deferre.
 Tu si proeliando moreris pro terra, uicisti,
 At si manus dederis, incolumis lege peristi.
 Transfluuiat hostis, tu sub latebra <te> conde, 10
 Aut si intrare potest, † si nec ne cessa.

VIII, inser. apostauerunt *Ar*³ 1 aut inrigat hostis *C* (*S.* 107
p. 780; inrigat = *inundat*; cf. 10, 1); inrigat hostis *BA*; aut ingruit
 hostis *r Oehl*; inrigat hostis *Ld* 2 tropaea *C* 3 Infelix *CArv*;
 infelix infrelit *B* aũ *C* erit qui in *C* primo omisum *m.* 1. super-
 scripsit ab *BA* 4 cui digne provenit scripsi (= *conuenienter*,
apte contigit, ut pugnet pro patria et uita; cf. 21, 4; I 32, 1; *C. A.*
 797); cui digne puerit (*p* uerit *B*; *p* uerit *A*) *O*; qui digne pro ueritate
r Oehl; qui digne pro ueris *Kaelb. Ld* 5 qui = *si*; *neque tamen quid-*
quam mutandum; de duobus enuntiatis relatiuis iunctis, quorum alterius
loco sententiam condicionalem expectaueris, egi in editione mea Minucii
Felicis p. 137 6 debuerat quam (quã *C*) *Or¹ Ld*; deberat quam *r²*
r¹ Schwrsfleisch; deberet quam *Dauies*; deberet qui *Oehl*. 7 Seruitium
 quem pateat hostibus scripsi; Seruitiumq pateat q hostibus *C*; Seruitumq
 (*Ld falso*: seruitiumque) pateat q (qui *A*) hostibus *BA*; Seruitiumque
 petat qui hostibus *r Oehl*; Seruitium poterat qui *Kaelb. Ld*; Seruitium
 qui parat hostibus (*i. e. qui se seruum offert*) *Hanssen* siue *A*
 8 proeliando *rv*; praedicando *Σ¹*; predicando *C*; praedicando *BA*
p C terra *CΣ¹v*; terra *BA*; rege *r* 9 At si *CB r²v*; Ac si *A*;
 Aut si *r¹* dederis, incolumis *r Oehl*; dederis incolumē *C*; dederis in-
 columen (*sic!*) *BA*; dederis incolumes, *Kaelb. Ld* 10 tu sub latebra
 <te> conde *Kaelb.* (*de accentu uocis latebra* cf. *C. A.* 883; 1014); tu sub
 laterebra (*litteras* *re m.* 1. *del.*) cōde *C*; tu sub latebra conde *BA r Oehl*;
 tu <te> *s. l. c. Hanssen*; te *s. l. c. Ld* 11 si nec necessa (*neFessa C*;
in B a litterae e simile) *CB*; si nec necesse *A*; si necne, ne: cessa *r¹*;
 si necne, ne cessa *E¹ r² Oehl*; si nec, ne cessa *Ld*; sedulo certare ne
 cessa *Hanssen*

Vndique te redde tutum, tuos quoque: uicisti;
 Et uigilanter age, ne quis incurrat in illa.
 Rex infamis erit, si quis se propalat hosti.
 Vincere qui nescit et occurrit tradere sese, 15
 Nec sibi nec patriae laudem remisit ineptus;
 Tunc uiuere uoluit, cum ipsa uita periuit.

De<inde> si refugiat inops aut profanus ab hoste,
 Eramen ut sonans, facti uel ut aspides surdi,
 Orare satis debet uel se condere tali<s>. 20

X.

DE INFANTIBVS.

Duellum hostis subito <ubi> uenit inundans,
 Et prius quam fugerent, [et] paruulos occupauit inertes,

9, 19 I Cor. 13, 1; Ps. 57, 5

12 reddetutū C 14 Rex O (*Jenaer Literaturzeit.* 1879 p. 195);
 Res rv qf C 14 sq. hosti. | Vincere r; hosti, | Vincere v
 16 patrie C 17 uoluit scripsi (cf. *eu. Luc. 9, 24*); noluit Oro
 periuit Roensch Ld; peribit Or Oehl. 18 De<inde> si refugiat scripsi;
 De si refugiat C; De si u figuet BA (Ld falso: De si n — uel u —
 si qu et BA); Domini siquis r Oehl.; Deum si non sequitur Ld
 18 sq. ab hoste. | Eramen Ld 19 Eramen (cf. *ital. rame = cuprum*;
Schuch. Vokal. I p. 226 erugo) ut (uti Hanssen) sonans, facti scripsi;
 Erā ut sonans facti C; Eram <ouauā (B; Bouans A) facti BA; Eramen
 sonans facti (,) rv uel ut BAv (= ut aspides, quae aures sibi ob-
 turando ipsae surdas se fecerunt; quod quomodo fieri ueteres putauerint,
 ex Augustini enarratione in psalm. LVII cognoscas; ceterum poeta ut
 Prudentius in praefat. in Symmach. u. 37 uoci aspis praeter consuetu-
 dinem masculinum genus adtribuit; de uel particula postposita cf. I
 26, 11); uelut Cr 20 satis Crv; fati BA (om. Ld); malim saccis;
 cf. 8, 12 debet uel scripsi; debet ut O (cf. 7, 10); debent aut rv
 condere talis scripsi; conder&ali C; condere tali BA^r; condere tales
 r²v; fort. tabi = sordibus? cf. 8, 11; Georg. HW^r s. u. X, 1 Duell-
 um rv; De bellum C; De bellum BA; Duellum est ortum Hanssen
 desubito Kaelb. ubi scripsi; om. Oro mundans A(B?)
 2 fugerent, paruulos E³r²v; fugeret (fugeret & C) paruulos OΣ²(?);
 sugeret paruulus r¹ occupaū C post inertes comma pro puncto posui

Inproperandum eis non est, licet capti uidentur:
 Nec quidem excuso: ob delicta forte parentum
 Fuere promeriti, ideo Deus tradidit illos. 5
 Attamen adultos hortor, in aula recurrant
 Nascanturque quasi denuo suae matri de uentre.
 Terribilem gentem fugiant semperque oruentam,
 Impiam, indocilem, ferina uita uiuentem;
 Bellum enim alium cum fuerit forte gerendum, 10
 Vincere qui poterit, aut certe iam scire cauere,
 S . . . . .

XI.

DESERTORES.

Desertores enim genere non uno dicunt(ur):
 Est alius nequam, alius in parte secedit,
 Sed tamen utroque iudicia uera decernunt.

10, 7 Io. 3, 3

3 Improperandū C non] ð A 4 excuso E³r²v; excusso Or¹

6 Attam C aula CΣ¹ (cf. I 25, 5); aula B A; arma r Oehl.; aluum Kaelb.; aluo Ld; idem in praefat. alma proponit 7 Nascanturque rv; Nascunturque C; nascunturqui B; nascuntur A 8 gentem scripsi (cf. C. A. 171 Tunc genus indocile uitam feritatis agebat); legem Oro fugiant E³r² Oehl.; fugiens Or¹Σ²; fugient Ld semperque BArv (Ld falso: semper qui B); sempq C 9 ferina uita uiuentem (uiuentē C) Or; ferina uita uiuentes Kaelb.; ferinam uitam iubentem Oehl.; ferinam uitam uiuentem Ld in textu; f. u. uiuentes idem in lemmate praefationis 10 alium Or¹Ld; aliud r² Oehl. 10 sq. gerendum — scire om. A (non notatum a Ld) 12 hic uersus deest in codd. et edd. praeter primam litteram S, quam C edd. exhibent, B A om.; Oehl. lacunam inuita Minerua sic explet: Si non fuerunt quid sit bellum experti XI, 1 dicuntur rv; dicunt O 2 in parte secedit scripsi (cf. I 28, 4; secessio haereticorum a doctrina Christiana hic uidetur agi, cum illud nequam ad morum deprauationem pertineat); in partescedat C; in parte recedat BAr¹; in partes (parte r²) recedit E³r²Schurzfl. suppl. 3 temen A utroque Or¹Ld; utrique r² Oehl. iudicia B (sed u ad formam litterae n accedit) rv; iudicia A; iuditia C (Ld falso: iudicia A; iudicia B) decernunt CKaelb. (coniecturā) Hanssen; decernuntur BArv

Ecce militatur; Christo sicut Caesari pares:
 Refugium Regis pete, si delictor fuisti; 5
 Tu illum inplora, prostratus illi fatere:
 Omnia concedet, cuius sunt et omnia nostra.
 Repositus castris ulterius caue delinquas.
 Errare noli diu miles per spelaea ferarum.
 Sit tibi post peccare desistere gestum immensum. 10

XII.

MILITIBVS CHRISTI.

Militiae nomen cum dederis, freno teneris.
 Incipe tunc ergo: dimitte pristina gesta,
 α/ Luxurias uita, quoniam labor iuninet armis;
 Imperio Regis omni uirtute parendum,

12 II Tim. 2, 3

4 Ecē C; E ēē BA Cho A sicuti Oehl. militatur Christo,
 sicut v cesari C pares scripsi; paret O; paretur r Oehl.; parent
 Kaelb. Ld 5 delictor fuisti OE³r²v; dilector fuisti r¹; fuisti delictor
 Hanssen; fortasse: delicta fecisti 6 inplora C 7 Omā C; oia
 BA sunt r Oehl. (S. 107 p. 780); f̃ C; S BA omā C nra C;
 nra B (a parum accurate scriptum); nro A 8 Repositus Oehl.
 comment. (cf. Cypr. p. 297, 16 H. positus in caelestibus castris;
 p. 605, 3 cum .. militibus gloriosis et bonis congruat intra domestica
 castra consistere et intus positos agere; C. A. 959 Hic ergo
 populus, qui nunc est extra repostus; ceterum iam Rigaltius in com-
 mentario explicandi loci causa scripserat: 'Castris scilicet aduersus
 Ecclesiam rursus positus tu ipse post acceptam paenitentiam repositus
 Ecclesiae castris noli amplius esse desertor'); Repositis Orv; Oehl.
 in commentario etiam Repotitus proposuit delinquas rv; delinques
 O 9 Errari C spelaea rv (Verg. Aen. Ecl. 10, 52); spelunca
 CKaelb.; spelunca B; spelunca A 10 Sit tibi post peccare scripsi
 (cf. Verg. Aen. 9, 140 peccare fuisset | Ante satis; de p = post
 cf. S. p. 775); Si tibi propeccare (pro peccare BA) O; porro pec-
 care Ld in praefat. immensum C Si ultra peccare desistere gestis
 immensum Hanssen XII, inscr. milibus cristi C; litteras ti m. 2.
 superscr. 1 Milicie nom C fraeno BA ergo: dimitte Ld; ergo
 dimitte O; ergo dimittere r Oehl. 3 Luxurias C qm C
 iuninet C

Tempora postrema si uis pertingere laeta. 5
 Illa bonus miles semper exspecta fruenda,
 Blandire noli tibi, desidias omnis omitte;
 Vt tuo praeposito cottidie praesto sis ante,
 Sollicitus esto, matutinus signa reuise.

Cum uideris bellum, agonia sume propinquus; 10
 Haec gloria Regis, militem uidere paratum.
 Rex adest optato; propter spem dimicat uestram;
 Ille parat dona, ille pro uictoria laetus
 Suscipit et proprium satellem dedicat esse.

5 ptingere leta C 6 Illa v; Ille Or milis C exspecta CB;
 experta A fruenda B; finenda A 7 tibi noli tibi B omnis
 omitte *Hanssen*; omnes omitte *Kaelb.*; omo mite C¹; omnino mitte
BArv 8 praeposito r² (cf. C. A. 987; *Cypr.* p. 240, 23; 473, 17
 praepositis et plebi; 475, 15 praepositos et diaconos); proposito
 OΣ²r¹v cottidie rv (cf. II, 22); cotidie C; quotidie BA presto
 C ante (= coram, ἄντην) ut r¹ cum antecedentibus coniunxi; praesto
 sis, ante | Sollicitus esto r²v 9 signa reuise rv; signare uisa O; in
 B autem m. 2. (= Rig. ?) lineolis additis re a signa separatum et cum
 uisa coniunctum 10 agonia sume propinquus scripsi (cf. C. A. 209):
 agonia sūme ppinquus C; agonia (agonis A) summe propinquas BA;
 agonias sume propinquas Ld; agonia (agoni Oehl.) sume propinqua r
 Oehl. 11 Hec C 12 Rex BArv (cf. 9, 14); Res C adest optato:
 (cf. Ter. Andr. 533 optato aduenis) Oehl.; adest, optato rLd; adest ad
 latus Kaelb. propter spem dimicat uestram scripsi (= in bello, quod
 Christus cum diabolo gerit, de spe potissimum uestra agitur); pp spē
 dimicaturā C; pp spem dimicaturam BA Rig. ms. Ld ('i. e. dimicationem';
 Rig. ibid. dimicatum proponit); propter spem dimicaturum r (domini-
 caturum r² in lemmate commentarii, qui error quam mira habuerit fata,
 exposui S. 96 p. 466; repetitus est ille etiam in Dausii commentario!);
 praeter spem dimicaturum r² comm.; propter spem dimicaturum | Ille
 Oehl. 13 Ille rv; Illa O dona in A s. l. script. p C; fortasse;
 post uictoriam letus C 14 Suscipit et rv; Suscipi² C¹; suscipiet
 et BA satellitem Oehl. comment. dedicat esse rOehl. (cf. Lucret.
 1, 422 corpus enim per se communis dedicat esse | Sensus; Verg.
 Aen. 1, 73 propriamque dicabo); dedecat ēē C; dedicat (deduat
 B^mA^m) esse BA; deduat esse Σ² (lectio 'superlita') Ld (coll. I 14, 7);
 deduat sese Kaelb.

Tu tibi praeterea in d(ē)ictis parcere noli, 15
Impiger esto magis, ut reddat famam pro morte.

XIII.

DE REFVGIS.

Damnatorum animae merito se ipsae secernunt;
Ex hoc protegenti iterum ad sua recurrunt.

Radix Chananaea, maledictum semen, erumpit
Et in seruili gente sub barbaro rege refugit,
Flamma quos aeterna torquebit die decreto. 5
Vult uagus errare sine disciplina profanus,
Grassari per fauces ferarum lege solutus.
Isti ergo tales, quos nulla poena coegit,
Si <ce>dere nolunt ab idolis, respui debent.

13, 3 Gen. 9, 25

15 preterea C delictis r¹ Σ² (*Rig. in comment.: 'Quae scriptura ferri . . posset, nisi nos admoneret is qui apogr. recensuit, ueterem manum fuisse in Belian'*); in dictis C; in dictis BA; in Belian E¹ r²v 16 p C XIII, inser. De refugis r; De refugiis O Σ¹ l serenunt A 2 Ex hoc (sc. Christo rege, de quo antecedente carmine agebatur) protegenti O; Ex hoc protegente Ld; Ex hoc progeniti r Oehl. recurf C 3 Chananaea scripsi (cf. quae in I 36, 7 notauimus; ea quoque, quae sequuntur, maledictum semen et in seruili gente, argumento sunt, Chananaea ueram esse lectionem, si comparaueris Genes. 9, 25: Maledictus Chanaan, seruus seruorum erit fratribus suis); cananea C; Cananaea BA Σ²r¹; Cainaea r²v; cainina r² in lemmate comment. 5 eterna torqbit C 6 pfan (= profanus) C (S. 107 p. 766); profugus BA rv 7 ferarum scripsi (cf. 11, 9); uiarum rv; uariarum O 8 talcrt B; talc A in mss. post u. 8 unius uersus spatium relictum praemissa littera I (C; i BA) 9 Si cedere nolunt scripsi (cf. I 14, 8); Si dere uolunt C; Sydere nolunt B¹A Σ²; Si Fid B² (= Rig.) in margine; Si uiuere nolunt r; Si uidere nolunt Oehl.; Si fidere nolunt Ld Respui CB¹A v; respici B² (= Rig.) in marg. r uulgo sic interpungebatur: nolunt, ab idolis respui

XIII.

DE LOLII SEMINE.

De semine lolii qui stant in ecclesia mixti,
Expletis temporibus messis separantur a fructu.

Lolium est natum, quod non miserat dominus <agri>;
Omne [lolium] agricola collectum separat illud.
Lex ager nobis est: qui fecerit bonum in illa, 5
Ipsam uti<que> nobis praestat requiem ueram
Ipse Dominator; nam lolium igne crematur.

Si ergo putastis, quoniam sub uno morantur,
Erratis: sterilis Christianos uos esse designo.
Maledicta fuit arbor sine fructu ficulna 10
In uerbo Domini, et statim exaruit illa.
Non operas facitis, non donum gazo paratis:
Et sic promereri Dominum putatis inanes?

14, 1 sqq. Matth. 13, 24 sqq. 10 sq. Matth. 21, 19

XIII. inser. lilii *O*⁴; *primum* i m. 2. *mutauit* in o 1 qui *rv*;
q *C*; quae *BA* 1 sq. lolii qui . . mixti, | Expletis *r* *Hanssen*; lolii,
qui . . mixti. | Expletis *v* 2 messis *rv*; mensis *C*; mensis *BA*
separantur a fructu. *Hanssen*; separatur (separat *C*) a fructu *Orv*
3 Lolium est natum, quod non miserat dominus agri *Hanssen*; *eandem*
lectionem omisso agri *praebent* *BA*; Lolium ē natū qđ n̄ miserat domi-
nus *C*; Lolium enatum, quod non miserat (emiserat *Kaelb.*) Dominus
(Domnus *r*¹; Deus *Ld*) *rv*; miserat dominator *Huemer* 4 Omne lolium
Orv; lolium *del. Hanssen* collectum separat illud *rv* *Hanssen*;
collectā ēē parat illud *C*; collectum ēē parat illud *BA* 5 nob̄ *C*
qui *rv*; que *C*; quae *BA* 6 Ipsam *scripsi*; Ipsa *rv* utique *rv*;
uti *C*; uti *BA* prestat *C* uer^{utique}uam *B*; nouam *A*; cf. *S.* 107 p. 723
extr. 7 nam *rv*; quā *C*; quā ^{nam}*B*; nam ^{quā}*A* 8 putastis *C*; putatis *BA*
rv quō *O* 9 Erratis *Arv*; Eratis *CB* sterilis *BA*; sterelis
C; steriles *rv* ēē *C* 12 gazo paratis *r* *Oehl.* (cf. 31, 14); gazo-
philatio paratis *C*; gazophylacio ^{paratis}*B*; gazophylacio ^{paratis}*A*; gazophylacio *Ld*
13 putatis *r* *Oehl.*; portatis *O*; paratis *Ld*

XV.

DISSIMVLATORI.

Dissimulas legem tanto praeconio latam,
 In tuba praesentem caeleste uoce clamantem.
 Si propheta tantum <unus> declamasset in orbem,
 Sufficeret utique Domini uox missa per illum.
 In tot profatorum uolumina uox Domni proclamat; 5

XV, *inscr.* Dissimulatori *rv*; Dissimulatori (Disimulatori *C*) saecularia (secularia *C*) in totum fugienda *O*. *Sunt igitur inscriptiones carminum XV et XVI in mss. coniunctae (cf. p. 57); in iisdem post uersum 13 carminis XV (Inmites — demersit) nullo spatio interposito sequitur uersus 1. carminis XVI (Si quidam — uestra); ea cum re conueniunt in cod. C acrostichorum insequentium numeri ita scripti, ut carmini XVII numerus XVI, carmini XVIII numerus XVII praemittatur etc. In codd. BA, ut supra (p. 00) diximus, ab initio omnino deerant numeri acrostichorum, quos in B altera manus ita suppleuit, ut nulla diuisionis in duos libros ratione habita acrosticha a primo ad octogesimum numerentur; eadem manus lineolis interpositis et in inscriptione carminis XV uerba Saecularia fugienda a primo uocabulo Dissimulatori, et uersum 13. carminis XV a primo uersu carminis XVI separauit et suos utrique acrosticho numeros (56 et 57) adscripsit. Ordinem altera manu in codice B institutum editio I retinuit. Hanc Oehler et Ludwig secuti sunt, nisi quod ille XIV et XV, hic XV et XVI pro 56 et 57 posuit; cf. quae notauimus ad primum huius libri acrostichon et S. 107 p. 741 sq.* I Desimulas *C* latam *rv*; lata *O* 2 tuba praesentem (psentem *C*) *CB'A'Σ'v**; tot prophetarum *B'A'r* celeste *C* (cf. 1, 31; 3, 2); coeleste *BA*; coelesti (caelesti) *Σ'(?)rv* clamantem *r* (cf. 22, 15; *C. A.* 313); clamante *Ov* 3 unus add. *Hanssen* declamasset *r Oehl.*; declamasse *O*; declamauiisset *Kaelb. Ld* in orbem *Dau. Oehl. Hanssen* (cf. 2, 4); iñubem *C*; in nubem *r*; iñubem *BA* 5 pfatorum uolumina uox dñi *C* (pronuntiandum uolumina Domni, de quo syncopae genere cf. *Hanssen* p. 67; *Schuch. Vokal. II*, 411 sq.); profatorum uel munia uox dni *BA*; prophetarum uolumina lex Domni (Domini *Oehl.*) *r Oehl.* (*Tertull. adu. Iud.* 8; 13); profatorum uel minis uox Dei *Ld*

*) *Pitra (Spicil. IV p. 229) in cod. B non praesentem, sed praesertim legere sibi uidebatur. Nisi fallor casu quodam per errorem uerum inuenit, cum praesertim (= disertim) cum uerbo clamandi coniunctum in hanc sententiam apte quadret, si comparaueris, quae in I 41, 17 adnotauimus.*

Malitiam nullus dimittit [ita] aequae de corde.
 Vis bona uidere et fraudibus uiuere quaeris.
 Lex ipsa cur ergo processit tanto labore?
 Abuteris Domini mandata et te filium inquis;
 Tu si talis eris, sine causa fideris, inquam. 10
 Omnipotens mites quaerit sibi filios esse,
 Rectos, corde bonos, deuotos legi diuinae,
 Inmites autem iam scitis ubi demersit.

XVI.

SAECVLARIA IN TOTVM FVGIENDA.

Si quidam doctores, dum expectant munera uestra
 Aut timent personas, laxantes singula uobis,
 Et ego non doceo, sed cogor dicere uerum.
 Cum caterua Mali pergis ad spectacula uana,
 Vbi <a> Satana fragoribus pompa <pa>ratur. 5
 Licere persuades tibi, quodcumque placebit.

15, 6 I Petr. 2, 1   7 I Petr. 3, 10

● Malitiam *Ld*; Militia *O*; Malitias *r Oehl*.   eque *O*   8 ego
C   9 metri causa *malim* et filium *omisso* te; cf. *S. p.* 796   iniquis
O   [10 causa] cāa *A*   sine causa fideris *O* (= frustra confusus eris?
C. A. 76; *Roensch. It. et Vulg. p.* 306; *Zeitschr. f. d. oesterr. Gymn.*
1885 p. 9; *Neue II p.* 334); sine causa, uideris *r Oehl*.; sine causa
 uideris *Ld*; sine causa fideris *Hanssen*   11 Omnipotens *C*   quit . .
 ēē *C*   12 bonos *O Ld*; bono *r Oehl*.   diuine *C*   13 Inmites *C*
 añ *C*   sutis *C*   XVI, 1 expectant *O*   uā *C*   2 laxantes *B*¹
 (= *Rig.*; cf. 5, 9) *r*¹ *Hanssen*; luxante (lux ante *B*¹ *A*) *CB*¹ *A*; laxant
*r*² *v*   singula] *malim* uincula; cf. *Lucret. 6, 356*   doceo *O Ld* (*coll.*
22, 15); doleo *r Oehl*.; taceo 'olim' *Ld*   4 ///cateruā *C* (a ante c eras.);
 cateruam *BA*   Mali *E*¹ *v*; mali *r*   spectacula *r v*; expectacula *C*
 (cf. *Schuch. Vokal. II p.* 341 sqq.); ex rectacula *B*; ex ^{Spect}rectacula *A*
 5 Vbi <a> Satana fragoribus pom(pa) paratur *Hanssen* (cf. 18, 4; 19, 16;
C. A. 206; de uocabulo fragoribus cf. I 17, 6); Vbi Satanas fragoribus
 comparatus (comparatus *BA Σ*²; comparatur *Ld*) *OLd*; Vbi Satanas
 fragoribus circo operatur *r Oehl*.; *Ld* 'olim' maluit: compar paratur
 6 persuadis *O*   quodcumque *r v*; quocūq *C*; quocunque *BA*

Altissimi prolis cum filiis Zabuli mixta
 Respicere nunc uis, cui renuntiasti, priora?
 In ipsis uersaris iterum: qui proderit Vnus?
 Aut si pro languore datum quod stulte profanas 10

I . . . . .
 Nolite diligere mundum neque ambitum eius:
 Tanta Dei uox est, et tibi pro le(ui) uidetur.
 Obseruas mandatum hominis, et Dei deuitas;
 Tu fidis muneri, quo doctores ora procludunt, 15
 Vt taceant neque dicant tibi iussa diuina.
 Me uera dicente[m] sicut teneris, prospice Summum:

Filius cuius eras, illi te adsigna clientem.
 Viuere si quaeris gentiliter homo fidelis,
 Gaudia te mundi remouent a gratia Christi; 20
 Indisciplinate quod libe(t) licere praesumis,
 Et choros historicos et cantica musica quaeris,

16, 12 I Ioh. 2, 15 17 I Cor. 3, 1

7 prolis (plis C) CLd (cf. I 36, 7); proles BA; proles r Oehl.
 8 nunc scripsi (nunc et priora inter se opponuntur); ñ (= non) C; non
 quæd (= ques)
 BA; num rv uia A cui C (cf. Cypr. p. 122, 7 H.); cui B;
 quæd
 cui A; queis rv renuntiasti CLd; renunciasti BA r Oehl. priora
 BA; cf. u. 19 9 qui O (de BALd nihil notauit; cf. I 24, 18; Lm.
 XXVI 3, 3); quid rv Vnus Or (cf. C. A. 114; 771; 803); Vnctus
 Dau. (coll. 31, 15) v 10 profanas C; profanus BA rv 11 in mss. et
 edd. I littera praemissa ceterum spatium uacuum relictum 12 diligere
 C 13 pro leui uidetur Ld egregie (cf. 35, 1); ple uidetur C; prole
 (in A l paene b) uidetur BA; proba uidetur r Oehl. 15 fidis muneri,
 quo doctores rv; fidis (fides BA) muneris quod doctoris O; fidis mune-
 ribus, quod doctores Hanssen 17 dicente Dau. Oehl.; dicentem Or
 Ld sicut (sið C) teneris Or Oehl. (I Cor. 3, 1 ?); si uteris Ld
 18 ille C 19 Viuire C; Viuere BA; cf. u. 8 queris C hoö
 B 21 libet scripsi (b. Gbl. 17 p. 450); leue Or v 22 choros
 caros histriones
 historicos CΣ' Hanssen; choros historicos BA; caros histriones r; choros,
 histriones Oehl.; choros histrionicos Ld; cf. quae adnotauimus in C. A.
 877 quis C

Nec tali subolem insanire licentia curas.
 Dum uita frunisci putas, inprouidus erras.
 Altissimus iubet, et iusta praecepta deuitas.

25

XVII.

CHRISTIANVM TALEM ESSE.

Cum Dominus dicat, in gemitum edere panem,
 Hic ut quid nunc agis, qui cupis uiuere laetus?
 Rescindere quaeris sententiam Summi demissam;
 In protoplasto uide frenum procedere legis.
 Si Deus omnipotens cum sudore uiuere iussit,
 Tu qui iocundaris, ergo iam exter es illi.
 Indignatum ait Dominum scriptura Iudaeis:
 Ab esca refecti surrexerunt ludere fili.

5

17, 1 Gen. 3, 17   8 Exod. 32, 6; 1 Cor. 10, 7

23 Nec tali subolem insanire licentia curas *scripsi* (subolem = *filios* uel *filium* cf. C. A. 725); Nec tali subolem & (C; & B) uani recurentia (uanire curentia B) curas CB; Nec tali subolem uanni curentia curas A; Nec tali subolem garrire amentia curas r Oehl.; Nec talis abolere uani reuerentiam curas Ld; Nec talem Zabuli uanitatem iacere curas *Huemer*; Nec talja abuti uani reuerentia curas *Hanssen* 24 Dum]

Eum r inprouidus C 25 iubet rv; uiu& C; uiuet BA iusta

Crv; iuxta BA XVII (XVI C), inser. tale C 1 in] i C gemitum CLd; gemitu r Oehl. (cf. Cypr. p. 405, 4; 10 sq. H. in tristitia et gemitu edes); gemitum BA 2 Hic rv; His C; &is B; is A ut quid] et nunc quid B; ec quid Oehl. 3 Resindere C

summi demissā CLd; sumi demissa BA; summi Dei missam r Oehl.

4 protoplasto: Ld; ptoplausto C (cf. I 35, 1); protoplasto^{um} BA; protoplastum: r Oehl. uide C; uis BARv; uides (poenam) Ld sagaciter coniecerat, neque tamen in textum recepit fraenum BA procedere

CLd (coll. 19, 7); prodere BA; prodere r Oehl. 5 Omph C

6 ergo C; ergo^{eria} BA; eris rv exter es *scripsi* (Neue² II p. 3 sq.);

exteris C; exteris BA; exterus rv 7 iudeis C 8 surexeř C

Nunc ergo cur illos persequimur sponte profectos?
 Vnde perierunt illi, nos cauere debemus. 10
 Maxima pars uestra luxuriis dedita paret.

Transgredieris legem, cum te facis musicis inter.
 Apostolus clamat, <clamat> immo Deus per illum:
 Licentia uestra uos, inquit in ipsa, deperdit.
 Esto ergo talis, qualem uult esse te Christus: 15
 Mitis et in illo hilaris, nam saeculo tristis.

Excurre, labora, suda, cum tristitia pugna;
 Spes cum labore uenit, et uictoriae palma donatus,
 Si refrigerare cupis animam, ad martyres i!
 Expecta requiem futurorum transitu mortis. 20

17, 14 Rom. 1, 24(?); I Cor. 8, 9(?)

9 cur illos *rv*; cur rillios *C*; ^{cur illos} currilios *BA*. persequimus (pseq.
C) *Or*¹; prosequimur *r*² *Oehl*.; sequimur *Ld* (*errore typogr.*?) pro-
 fectos *C*; prosectos *BArv* 11 uestra *CLd*; *ura BA*; uestrum *r*
Oehl. luxuriis *C* dedit apparet *C* 12 facis musicis inter
C (cf. 16, 22; *S.* 107 p. 767; *Cypr.* p. 533, 15 *H.* inter martyribus
cod. T; *ibid. praefat. p. XLVIII*); facis musicis in te *BA*; facis musi-
 cis; in te *Ld*; fucis inficis, in te *r Oehl*. 13 clamat, <clamat> immo
Ld in praefat. Hanssen 14 *ura C* inquit in ipsa (*sc. lege*) *scripsi*;
 inquit, in ipsa *rv* deperdit *scripsi*; depdunt *Orv*; fortasse licentiae
 uestrae . . deperdunt; cf. *I* 26, 3 15 quale *C* te Christus *rv*;
 re (le?) *xpm C*; re ^{to christus} Christum *B*; te ^{re Christum} Christus *A* (cf. 7, 10) 16 hylaris
C saculo *B*; saeculo *C* 17 labora, suda, cum *rv*; laboras ludacū
C; laboras luda ^{suda} cum *BA* 18 uictorie palpa *C* donati (= *us*) *C*;
 donatur *BArv*; uulgo post donatur punctum ponebatur 19 animā
C (*S.* p. 767 sq.); om. *BArv* ad martyres i *Ld* (*de clausula* $\perp$ $\perp$
 $\perp$ $\perp$ cf. *I* 8, 3); ad martyres ibis *Hanssen*; ad martyris i *C*; ad mar-
 tyrisi *BA*; admartyriza *r Oehl*.; Refrigerare (*omisso Si*) cupis, admartyri-
 zare *Pitra Spicil. I* p. 543 20 Expectare quem *C* futurorum
 transitu *C* Σ' *E*^{am in} *Ld*; futurorum transitu *BA*; futuram in transitu
r Oehl.

XVIII.

MATRONIS ECCLESIAE DEI VIVI.

Matrona uis esse Christiana ut saeculi discens:
 Auro te circumdas aut serica ueste, pudica,
 Terrorem legis ex auribus uento remittis,
 Res uanas adfectas cuncta de Zabuli pompa,
 Ornas et ad speculum cincinnos fronte reflexos, 5
 Nec non et inducis malis medicamina falsa,
 In oculis puris stibium peruerso decore,
 Seu crines tingis, ut sint toto tempore nigri.

Est Deus inspector, penetrat qui singula corda.
 Ceterum pudicis ista necessaria non sunt. 10
 Casto ac pudico sensu pertundite pectus;
 Lex Dei testatur tales abscedere lege.
 Ex corde qui credit femina marito probata

18, 9 Hierem. 17, 10; Psal. 7, 10; Act. 1, 24

XVIII (XVII C), 1 Matrona A (non notauit Ld) Schurzfl. suppl.

Pitra Spicil. I p. 543; Matronis C'; Matronas Brv esse Christiana]
 expiana C seculi O discens scripsi (= discipula; cf. I 37, 6);
 dñ ces C; dñ cc B; D'oces A; domnas r Oehl. *Pitra l. c.*; domna Schurzfl.;
 duces Ld; diues Hanssen 2 circumdas A au' C' sirica O, quae
 forma fortasse recipienda fuit; cf. Georg. HW' s. uoce Ser 3 aurif-
 bus C' 4 hunc uersum sic, ut editur, And. habuit (b. Gbl. 16 p. 341;
 345) pōpa C 5 Ornas (Davies) et ad speculum cincinnos scripsi
 (S. p. 768; de forma speculum cf. Schuch. Vokal. II p. 404); Ornans
 & ad spelūcinnos C; Ornaris (ornaris + B) ad speculum hñciuuos BA;
 Ornaris ad speculum cincinnos rv; Ornaris et ad spelū (speculum emend.
 Gbl. Gaulmin) cincinnos And. (b. Gbl. 16 p. 341); idem cod. uersum
 6. exhibebat ut editur 6 Nec n̄ et C; cf. 19, 13; 24, 14; Kuehner
 § 149 not. 7 7 stibium rv; stiuium C; stiuium BA 8 temp C;
 cf. I 26, 4; II 2, 5 9 corda B; corde A 10 n̄ C 11 Casto
 ac pudico Hanssen; Casto atque pudico rv; Claros atq̄ pudicos C;
 claros (B; castos A) atque pudicos BA perfundite Guil. Hartel
 12 lege Oehl. Ld; legis C, quod mutatum est in leges; leges BA r
 13 qui] malim quae femina (famina B; foemina A) marito probata
 Or' Ld; feminae marito probatae r' Oehl.

Sufficiat esse non cultibus sed bona mente.
 Induite uestes quas oportet, frigus ut ostent 15
 Aut nimium solis, tantum ut pudico proberis;
 Et in plebe Dei facultatis dona demonstres.
 Dat tibi momentum <Tabitha> clarissima quondam
 Exanimata iace<ns> precibus uiduarum erecta.
 In dando promeruit, non contibus, inde leuari. 20
 Vos matronae bonae uanitatis fugite decorem:
 In<cesta in> feminas congruit cultura lupana.
 Vincite malignum, pudicae feminae Christi,
 In dando diuitias uestras ostendite totas.

18, 18 Act. 9, 36 sqq.

15 Induite *C And.* (*qui totum uersum eodem modo quo C exhibebat;*
cf. b. Gbl. 16 p. 348 sq.; de numerorum inconstantia cf. 32, 13; 35,
10; I 24, 4 sqq.); induite *BA*; Induere *rv* oportet frigus ut ostent
 (obstent *Ld*) *O And. Ld* (= arceant, defendant *cf. Hor. serm. I 3, 14;*
Schuch. Vokal. II p. 131); oportet frigus ut possent *Ld in praefat.*;
 optat frigus et aestus *r Oehl* 16 pudico pberis *C* (*sc. marito; cf. u.*
13); pudico proberis *B*; pudico praeberis *A* 17 demonstres *Ld* (*cf. I*
32, 7; 34, 15); demonstres *CB*; demonstras *A*; demonstra *r Oehl.*
 18 Dat *C*; Das *BA rv* momentum scripsi (= incitamentum; *cf. Liu.*
XXI 4, 2 ut pater in se minimum momentum ad fauorem concili-
 andum esset); momeriū *Cr v*; momnerium *BA* Tabitha scripsi (*cf.*
Cypr. de opere et elem. c. 6, quem locum hic secutum esse Commodi-
anum apparet); om. *Or v* clarissima quondam *rv*; clarissimo quodam
O 19 Exanimata *Cr v*; Examinata *B(?) A* iacens *rv*; iace *C*;
 iacens *BA* pberis *C* uiduar *C*; uiduar *BA* post erecta uulgo non
 interpungebatur 20 pmeruit *CB* non contibus *rv*; nī cōmitib; *C*;
 non comitibus *BA Σ* 21 matrone bone *C* 'uanitātis fugite
 decorem, nisi forte scribendum est: fugite uanitātis decorem' *Hanssen*
 22 congruit *rv*; congruet *O* lupana *CA Ld*; lupanu *B*; lupans *Σ*;
 lupanas *r*; lupanaris *Oehl.*; post lupana interrogationis signum posuit
Ld, quod retinuit Hanssen post feminas inserto uocabulo castas; ego
punctum post lupana restitui et In(cesta in)feminas scripsi; cf. Cypr.
p. 195, 25 H. Ornamentorum ac uestium insignia . . non nisi prosti-
 tutis et inpudicis feminis congruunt 23 femine *C*; faeminae
B; foeminae *A*

XVIII.

ITEM IPSIS.

Audi tu uocem, quae uis Christiana manere,
 Beatus Paulus qualiter rogare praecepit.
 Caeliloquax autem Esaias doctor et auctor
 Detestatur enim caritatem mundi sequentes:
 Exaltatae, inquit, ceciderunt filiae Sion.
 Fas in Deo non est Christianam coli fidelem.
 Gentili more quaeris procedere Dei sancta?
 Has Dei praecones damnant in lege clamantes
 Iniustas esse feminas, quae se taliter ornant.

5

19, 1 sq. I Tim. 2, 8 sq. 5 Esai. 3, 16 (Cypr. de habitu uirg. 13)

XVIII (XVIII C), 1 Audi tu *scripsi* (cf. 5, 11 deuita tu; *apocr. Eedr. IV 11, 16; 38* Audi tu, quae; *prius conieceram*: Audi Dei; cf. *S. 107 p. 780*); Audiui C; Audisti *Hanssen*; Audi *BArv* uocē *primo omissam* C¹ s. l. *scrips.* quae *Arv*; q C; qui B uir C christi ana C mare C¹ 2 rogare C (S. l. c.; *locis ibi allegatis addo Leuit. 5, 6* orabitque pro ea sacerdos; 5, 10 rogabitque pro eo sacerdos); ^{te ornari} rogare BA; te ornari rv praecepit. r; praecepit, v 3 Caeliloquax (Cael. C) CLd; caeliloquax BA; Coeliloquus (Cael.) r Oehl. autem (B?) A; añ C; item rv *interpunctionem, quae in edd. post auctor ponebatur, deleui, cum enim, quod sequitur, non causalem, sed affirmatiuam uim habeat*; cf. 8, 8; I 26, 28 sq.; C. A. 820 4 Detestat C enim caritate C (cf. *Cypr. p. 192, 22 H. — 1. Ioh. 2, 15 —*); enim ^{prauitatem} enim caritate BA; enim prauitatem rv; item prauitatem *Hanssen* sequentes rv; sequentur C; sequentur BA 5 Exaltate CA inquit C ceciderunt Ld (coll. *Cypr. p. 197, 5: exaltatae ceciderunt corruptae turpitudinem foeditatemque meruerunt*; cf. *Zeitschr. f. wissenschaft. Theol. XXII p. 386*); cecidef C; ceciderunt BA; iacebunt r Oehl. filie C 6 ñ ē C 7 mori C; sed m. 1. i *mutauit in e* pcedere C Dei Orv; fort. Domini 9 feminas (faem. B; foem. A) q O s&aliter C; se totaliter A (Ld falso: B)

Kapillos inficitis, oculos nigrore linitis, 10
 Lunatis comulas gradulatim fronte depinctas,
 Malam medicatis quodam superducto rubore,
 Nec non et inaures grauissimo pondere pendent,
 Obruitis collum margaritis, gemmis et auro,
 Palmas Deo dignas praesagio malo ligatis. 15
 Quid memorem uestes aut totam Zabuli pompam?
 Respuitis legem, mauultis mundo placere,
 Saltatis in domibus, pro psalmis cantatis amores.
 Tu licet sis casta, non te purgat sinistra sequendo:
 Vos ideo tales Christus cum gentibus aequat. 20

10 Kapillos *CLd*; Capillos *And.*? (cf. b. *Gbl.* 16 p. 342; 349) *BA*
r Oehl. infigitis *C* nigro relinitis *And.*(?); linigrore linitis *C*
(librarius uetus cum linigrore scriberet, ad insequentis uocabuli primas
litteras uidetur aberrasse); lungro relinitis *B*; lungro relinitis *A* (*S.* p.
 727); fuligine relinitis *r Oehl.*; de nigrore linitis *Ld* (*coll. Cypr.* p. 197
sq. H. oculos circumducto nigrore fucare; p. 384, 19: oculi superfuso-
 nigrore) 11 Lunatis *Ld* (*coll. Cypr.* p. 196, 23); Lonatis *C*;
 25¹zonatis (sic!) *B*; zonatis *A*; Leuatis *r Oehl.*; Lauatis *And.*? (b. *Gbl.*
 16 p. 342); Louatis uel Lobatis *Pitra Spicil. IV* p. 229 gradulatim
scripsi (cf. *Suet. Ner.* 51; *Quintil.* I 6, 44; XII 10, 47); gratulatim
O And.(?); granulatum *rv*; hanc lectionem *Rig.* tuetur compluribus locis
allatis, quibus grani capillorum commemorantur depinctas *C*; de-
 pictas *BA Ld*; reflexas *And.*(?); depicta *r Oehl.* 12 Malam *Ld*; Mala
O And.(?); Malas *r Oehl.* quadam *C* robore *C* 13 Nec si *C*
 14 collum margaritis *scripsi* (cf. *Cypr.* p. 259, 16 *H.* auro te licet et
 margaritis gemmisque condecoras); colūnaturalis *C*; colum naturalis
BA; collum monilibus *rv* (cf. *Cypr.* p. 197, 7 auro et margaritis et
 monilibus) gemmis *Arv*; gemis *C*; geuus *B* 15 praesagio
 malo sc. futurorum; cf. *Cypr.* p. 199, 9 uestes *r Oehl.*; uester *C*; ueste
BA; uestem *Ld* 16 totam Zabuli pompam *rv*; tota zabuli pompa
O And. (b. *Gbl.* p. 345) 17 mauultis *scripsi*; auultis *C*; cum uultis
BArv 19 purgat *O* (*Ld fulso*: 'purgas *A* edd.?' subiectum est hoc,
 sc. quod casta es; quamquam in gerundio aliud subiectum, tu, latet;
 nam sinistra sequendo idem ualet quod 'ubi tu sinistra sequeris'; de qua
 re cf. *C. A.* 178 Quo nulla uenia liberat (homines flagitiosos) se
 dicendo seductos (= ubi dicunt seductos se esse); 186 Vt faceret
 populum ad se transeundo dilectum; purgas *rv* sinistra *C*
 sequendo *rv*; sequenda *O*

Xanta Dei mulier diuitias corde demonstrat.
Ymnificato choro placitoque Christo seruite;
Zelantes fauore Christo offerte odorem.

XX.

IN ECCLESIA OMNI POPVLO DEI.

Iustus ego non sum, fratres, de cloaca leuatus,
Nec me supertollo, sed doleo uestri, qui cerno

Ex tanto populo nullum in agone coronari.
Certe si non ipse pugnat, uel suggerat illis.
Cladem obiurgate, ouantes officite luxu! 5
Laborat frater aduersante mundo sub armis,
Et fretus opibus nec pugnans nec pugnanti resistis?
Stulte, non intendis unum bellare pro multis?

19, 21 I Petr. 3, 3 sqq. 20, 1 Psal. 112, 7 (Tertull. Marc. 4, 28 extr.)

21 Xancta dī mulier diuitias corde demonstrat (sic!) C (S. p. 745);
om. BAr Oehl.; neque est in ceteris codd. et edd. uacuum relictum
spatium ut 1, 4; 23, 10; Ld autem Lucianum Muellerum secutus (cf.
Jahrb. f. cl. Philol. 97 p. 435) lacunam solito modo indicauerat
22 placitoq CB; placito qui A seruire C; placere BA; placete rv
23 Zelantes Crv; 2 Zelantes B; Telantes A fauore BA; fauorē C;
feruore r Oehl. odorē C; odorem BArv; adorem Luc. Mueller; sed
cf. Cypr. 291, 29 sq. H. (ep. ad Phil. 4, 18) recipiens ab Epaphroditō
ea quae a uobis missa sunt, odores (odorem Gv; odore W) suauitatis,
sacrificium acceptum et placitum Deo (Genes. 8, 21) XX (XVIII
C), inscr. eccle sia C 1 iustu B ffs C lauatus A (om. Ld)
2 ufi O 3 populū C in agone coronari] cf. Cypr. p. 492, 18 sq.;
493, 2 sqq. H. 4 uel] C 5 obiurgate O Ld; obiurgatis r Oehl.
ouantes Ar Ld (= si uiceritis; opponitur hoc uocabulo cladem);
ouanter CB (Ld falso: ouantes AB) Σ²; o uenter r Oehl. officite
luxu scripsi (= luxuriae obstate); effcite luxu O (in A primo officite
uidetur scriptum fuisse; sed o in e mutatum) Σ²; effcrite luxu r Oehl.;
effcite lucta! Ld 6 Laborat rv; Labora O ff C 7 fr&us Cr¹;
factus B; factus A; fartus r²v opibus rv; opidus C; opidus BA
resistis O Ld; te sistis r Oehl. 8 Stulte C

In talem pendit ecclesia tota, si uincat.
 Abstineres uides fratrem et pugnare cum hoste. 10
 Optas tu in castris pacem, foras ille repugnat.
 Misericors esto, ut sis ante omnia saluus.
 Nec intuis Dominum praeconio tanto clamantem,
 Inimicis etiam qui iubet alimenta praebere?
 Prandia ob ea prospice diurna, quae semper 15
 Omnibus omnino diebus cum pauperis sumpsit.
 Pascere tu quaeris, stulte, qui te denuo pascat.
 † Vis ille mihi paret, qui componi proponit.
 Laute cibatum distenso uentre declamas,

20, 14 Prouerb. 25, 21; Rom. 12, 20

9 pendit *OLd* (cf. *I* 35, 9); pendet *r Oehl.* ecclesiā *CB*
 10 Abstineres *OLd*; Abstineri *r Oehl.* frēm *O* oste *C* 11 Optas
r Oehl.; Obtas *C*; Obtas *BA Ld* pac ē *B*; pac ē *A* (*Ld falso in-*
uertit ordinem) 12 sis ante omnia saluus *r Oehl.*; sciant ea omnia
 saluus (saluud *B*; salua *A*; cf. *S.* 107 p. 722) *O*; fiant ea omnia salua
Ld; fort. ut sic tuam animam salues; cf. *Prou.* 11, 17 benefacit
 animae suae uir misericors 13 Nec intuis Dominum *CLd* (cf. *I*
 31, 1); haec intuis dūm *BA*; Nec metuis Dominum *r Oehl.* (cf. 32, 9)
 praeconio *rv* (cf. 15, 1); praeconia *O* clamantem *r Oehl.* (cf. 17, 13;
 30, 11; *C. A.* 352); clamante *O* 14 iubet *Crv*; lubet *BA* alimenta
C 15 ob ea scripsi (cf. *I* 1, 9; *S.* p. 739); ab ea *Cr*¹; ab eo *BA*
*Σr*²*v* diurna *Ld* (cf. *Macrob. Sat.* 2, 4 cena satis parca et quasi
 quotidiana); iurna *C*; lurna *BA*; lurna *Σ*¹; lurna *Σ*²; Iobe *r*¹;
 Tobia *r*²; Tobo *r*³ in comment. ex supplem. *Rig.*; lurco *Oehl.* quae
*r*¹; q *C*; q *BA* (om. *Ld*); qui *Σ*¹(?) *r*¹*v* 16 pauperis *OLd*; paupere
r Oehl.; pauperibus *Hanssen* sumpsit *Brv*; sūsit *C*; sumsit *A*
 17 q *C* ^{pascat} sumsit *A* 18 componi *C*; componi *BArv*; sibi componi
Hanssen; praepōnit *Oehl.* in comment. haec addens: 'Verba sunt diuinitis
 moniti respondentis: Tu dicis me quaerere pascere solum, qui me denuo
 pascat: sane. putasne tu me hoc expectare posse de his pauperibus,
 qui sepulturam omnibus conuiuiis praepōnunt?' quae copo mihi *Gul.*
Hartel 19 Laute *Cr*¹; laute *B* (1 paene *C* est); Cautē *A* (om. *Ld*)
 distenso *C*; dissenso *B*; dissekto *A*; distento *rr* declamas *O*; declamas.
Ld; declamat *r Oehl.*

Oppressus inopia <cu>m frater s<it> iuxta tabescens. 20

Die Dominica quid? Alius si non ante uocauit,
Ex suo [te] deturba pauperem, quem ad prandium ducas.
In tali spes est uestra de uestro refecto.

XXI.

MARTYRIUM VOLENTI.

Martyrium, fili, quoniam desideras, audi.
Abel qualis erat, esto, aut qualis [Isaac] ipse magister.
Rectamque delegit Stephanus sibi uiam in iter.
Tu quidem quod optas, res est felicibus apta.

20, 22 Esai. 58, 7; Luc. 14, 13   23 Matth. 25, 35 sqq.

20 Oppressus inopia <cu>m frater s<it> iuxta tabescens *scripsi* (cf. 22, 8; 24, 11); Oppressus inopiā (inopiam BA) frs iusta (iuxta BA; cf. 16, 25; 26, 5) tabescens O; Oppressus inopia frater iuxta tabescens. r Oehl.; Oppressus inopiam fratris iuxta tabescens! Ld (idem in *lemmate praefationis* 'tabescet!'); Oppressus inopia <du>m frater iuxta tabescens. *Hanssen*   21 Die dominica quid? *scripsi* (cf. 31, 1); De die dominica quid (qued C; quod BA) Orv (nulla in fine interpunctione posita) alius *scripsi*; dicis O; dicis? rv siñ C; si ū BA; si se non Oehl. uocauit O; locauit r Oehl.   22 Ex suo te deturba

C; Ex suo se de turba BA; Excute de turba Σ² *Hanssen* (cf. C. A. 878); Excita de turba r Oehl.   23 In tali spes est uestra de uestro refecto *scripsi* (S. p. 781 sq.); In tabulis spes est uestra (uñ BA) de uño (C; uño BA) refecto O; In tabulis spes est uestra de Christo refecto rv   XXI (XX C), inser. martyrium Cr Oehl.; marturium BALd;

cf. u. 1; 5; 14; 15; *Schuch. Vokal. II*, 262 sq.   Dolenti (= uolenti) B; Dolenti A; cf. S. 107 p. 725   1 Martyrium Cr Oehl.; Marturium BALd qm̃ C   2 qualis ipse magister. *scripsi* (S. p. 783); qualis Isaac ipse magis (C; magis B; magis A) O; qualis Isaac ipse, aut (Isaac, ipse aut Oehl.) r Oehl.; aut qualis Isaac ipse. (;) Ld   3 Rectāq C (S. p. 784); rectum qui BA; Rectam qui r Oehl.; Rectumque Ld delegit Dau. v; diligit O (in C tamen medium i m. 1. mutauit in e) r uiam Dau. Oehl. (cf. *Herm. Past. mand. VI* 1, 2 rectam uiam ingredere .. uia .. mala . nocibilis illis, qui per eam iter faciunt); uitam OrLd   4 felicibus apta (.) Or Oehl. (cf. C. A. 882); felicibus; opta (| Vincere) Ld

Vince[re] prius malum benefactis recte uiuendo. 5
 Rex illa tuus cum uiderit, esto securus.
 Ipsius est tempus et nos in utrumque gerentes;
 Vt si bellum adest, in pace martyres ibunt?
 Multi quidem errant dicentes: Sanguine nostro

Vincimus Iniquum; quem manentem uincere nolunt. 10
 Obsidiando perit et ideo sentit Iniquus,
 Legitimus autem non sentit poenas ad actus;
 Eiula † euoque zelando pectus pugnis pertunde.
 Nunc si benefactis uinc(es), eris martyr in illo;
 Tu ergo qui quaeris martyrium tollere uerbo, 15
 In pace te uesti bonis et esto securus.

21, 5 Rom. 12, 21

5 Vince prius Malum *r Oehl.* (cf. *S. p.* 784); Vincere (*Ld falso: Vince A edd.*) prius malum (Malum *Ld*) *O Ld Hanssen* (prius *A primo scripserat; sed eadem manus s pro a restituit; cf. S. p.* 722) benefactis *C* 6 illa *scripsi*; illo *C*; ille *BARv*; ille te *Hanssen* 7 et nos *Crv*; †ci uoa *B*; per uos *A*; cf. *S. p.* 725 8 adē (= adest) *C*; abest *BARv* martyrea *A* post ibunt *interrogationis signum pro puncto posui* 9 quidam *A* erant *A* nō *CB*; nō *A* 10 Vincimus *CLd*; Vincimimus (*sic!*) *B*; Vincimimus *A*; Vicimus *r Oehl.* quem manentem *scripsi* (*prius conieceram quem manentes uel qui manentes; S. p.* 784); q manente (menente *A*) *O*; quo manente *rv*, quod *Oehl.* ita explicat: 'manente hoste non perstant in fide' 11 perit] cf. 22, 13 sq. ideo *Or*; adeo *v* iniquus *r¹* 12 penas *C*; paenas *B* ad actus *scripsi* (*S. p.* 784); adactus *O* (in *B* u paene a est); ad actas *r¹*; adactas *r²v* 13 Eiula euoque (euoq *C*; euoq *A*) zelando *O*; Eiula, tuq. zelando *r¹*; Eiulatuque zelando (celando *Oehl.*) *r² Oehl.*; Eiula euoque zelando *Ld*; Eiula euoque, pectus pugnis pertunde zelando *Hanssen* 14 uinces, eris *scripsi* (cf. u. 5); uinceris *O Ld* (*Ld falso: uiceris A edd.*); uiceris *r Oehl.* 15 Verbo *v* 16 pacete *C*

XXII.

BELLVM COTTIDIANVM.

Belligerare cupis, stulte, quasi bella quiescunt!
 Ex protoplasto die pugnatur in fine nobis.
 Libido praecipitat: bellum est, tu pugna cum illo.
 Luxuria suadet: abutere, bellum uicisti.
 Vino copioso parce, ne per illum aberres; 5
 Maledicti retine[te] linguam, unde Deum adoras;
 Conpesce[re] furiam, pacificum redde te cunctis;
 Oppressos miseriis deprimere caue minores;
 Terrorem adcommoda tantum et noli nocere;
 Tramite uos recto ducite sinceri per saeculum; 10

22, 6 Iac. 3, 9 7 Rom. 12, 18

XXII (XXI C), inser. cottidianum *Cro*; cotidianum *BA* 1 cupis *C And.* (*S.* 107 p. 784 sq.); quaeris *Brv*; quaerit *A* quiescunt *BA Ld*; qescunt *C* (de quasi cum indicat. cf. *August. de ciu. Dei uol. I p. 133, 31 sqq.; 151, 21 sq.; II p. 35, 8 sq.; 109, 10 sqq. D²; C. I. L. VIII, 2728*); quiescant *r Oehl.* 2 Expertoplausto *C*; cf. *I* 35, 1 dic *A* (*S. p. 723*) pugnat *C* in fine *Or Ld* (de clausula $\text{—} \text{—} \text{—} \text{—}$ cf. *I* 8, 3); infinite *Oehl. in textu*; sine fine *idem in comment.*; in fine de *Hanssen* nb *C*; ub *BA*; uobis *rv* 3 tu pugna scripsi (cf. *I* 9, 1); cūpugna *C*; cum pugna *BA*; pugna *r Oehl.*; compugna *Ld* illo *Or Oehl.* (quod ferendum uidetur, cum bellum interdum idem significet quod exercitus hostilis; cf. *u. 4; 10, 1*); illa *Ld* 4 Luxoria *C* 5 Vino *BA* (*om. Ld*) copioso *rv*; cupioso *C*; cupioso *BA* illum *BA r Ld*; illū *C*; illud *Dau. Oehl.* 6 Maledicto *Hanssen r Oehl.* retine *r Oehl.*; retinete *O Ld* (retine te in *lemmate praefationis*) linguam (linguā *C*) unde Domnum (dñm *C*; Dominum *r Oehl.*; dñm *BA*) adoras *Or Oehl.*; lingua; munde Deum adora *Ld* 7 Compesce *r Oehl.* *Hanssen*; Conpescere *C*; Compescere *BA Σ¹* furiam *C Σ¹ Ld*; furiam *BA*; furorem *r*; (Compesce) refuriam *E² Rig. ms.*; nefarium (*sc. te*) uel nefariam (*sc. linguam*) *Oehl.* reddete *C* 8 Oppressos *r Oehl.* (cf. *20, 20*); Oppressus *O Ld* deprimere *C* 9 Terrorem *C* (cf. *28, 4*); Tortorem *BA Ld*; Tutorem *r Oehl.* adcomoda *C*; adcommoda *B Av*; ad commoda *r*; (Terrorem) admodera *Hanssen* 10 recto *r Oehl.*; rectum *O Ld*, qui addit: '(rectum) tenet locum aduerbi' sinceri per saeculum scripsi (cf. *epist. Iac. 1, 27* immaculatum se custodire ab hoc saeculo; *Phil. 1, 10* ut sitis sinceri et sine offensa); sincero per seculo *O Σ²*; sincero prae zelo *rv*

In tuis diuitiis communem te redde pusillis;
 De labore tuo dona, nudum uesti: sic uinceas.
 Insidias nullo facias qui Deo deseruis:
 Aspice principium, unde perit inuidus hostis.
 Non sum ego doctor, sed lex docet ipsa clamando. 15
 Verba geris tanta uana, qui sub uno momento
 Martyrium quaeris otiosus tollere Christo.

XXIII.

DE ZELO CONCVPISCENCIAE.

Dum cupis, inde peris. dum ardes proximi zelo;
 Exstinguis te ipsum, quando te incendis abactus.

Zelaris alium, inuide, de malo lucrantem,
 Et te parem concupis fieri pecuniae tantae.
 Lex sic non aspicit(ur); dum illum incumbere quaeris, 5
 Omnia suspensus uiuis in ardore lucrorum;

Cumque reus tibi sis ipsum te iudice damnans,
 Oculorum acies nunquam satiatur auara.
 Nunc ergo sic redeas et cogites: uana cupido est

11 cōmunem *C And.* (cf. I 30, 15: cōe *BA*; comem *rv* p^ufillis
C 12 labore tuo *C* ueste *A* uinceis *C*: 'pro sic uincet uiz audeo
 proponere si uinceas' *Hanssen* 13 nullo *OLd*; nulli *r Oehl.*
 fatias *C* 14 perit: *OLd*; periit *r Oehl.*; pereat *Oehl. comment.*
 16 uana *OLd*; uane *r Oehl.* qui *rr*: q *C*: quae *BA* XXIII (XXII
C), inser. CONCVPISCENTIE *C*: concupiscentiae *BA*: cf. u. 18
 1 ardis *C* proximi *rr*: proxime *O* 2 Exstinguis *O* abactus *OLd*;
 abintus *r*: ab intus *Oehl.* 3 lucrantem *scripsi* (cf. 6; 13; I 28, 5);
 latrantem *OLd* (idem temptat in praefat.: latrando); laborantem *r*
Oehl. 4 tē . . . pecunie tante *C* concupis *Hanssen* 5 aspicitur:
 dum *Hanssen* (cf. I 38, 4): aspicit dum *O*: aspicit: dum *rr* incubere
 queris *C* 6 Omā *C*: omnia *BA r Oehl.* (cf. *Woelfflin. Arch. f. lat.*
Lex. u. Gramm. II p. 93 sq.): Omnino *Ld* 7 damnans (,) *OLd*;
 damnas, *r*: damnas. *Oehl.* 8 Oculorum aties nūquā satiat *C*
 9 sic redeas *C* (S. p. 743 sq.): si redeas *BA rr*: fortasse sic credas

Congere<re> nimium sub fragili uita moranti. 10
 Vnde Deus clamat: Stulte, hac nocte uocaris!
 Postea mora ruit: cuius erint ista talenta?
 In suprema ardes iniusta lucra conando,
 Suggestet cum Dominus unicuique uicta diurna.
 Congestet alius: tu bono uiuere quaere, 15
 Et Dei † cor censens agis super omnia uictor;
 Neque enim dico uel intimo neci te mittas,
 Cum pro die tuo uigilas sine fraude uiuendo.

23, 11 Luc. 12, 20

10 Congerere nimium sub fragili uita moranti *scripsi*; Congere nimum suffragili uita moranti *C*; *BA* totum uersum omittunt; *edd.* ut 16, 11 nihil nisi initialem litteram *C* exhibent 11 hanc *C* 12 Postea mora ruit *scripsi* (mora = temporis interuallum?); Postea roma ruit *C*; *P.* ^{mors uenit} noma ruit *BA*; *P.* noma ruit Σ^1 ; Post te mors ruit *r*; Postquam hora ruit *Oehl.*; Postea momar ruit *Ld* ('i. e. stultus, cf. momerium II 18, 18'); Postrema hora ruit *Hanssen* erint *C* (cf. I 27, 19); erunt *BArv* 13 ardes *scripsi* (cf. u. 1; 2; 6); acdis *O*; aedis *rv* conando *C* (cf. C. A. 603); conanda *BALd*; condenda *r*¹; condendo *r*² *Oehl.* (*Ld* falso: condenda *edd.*) 14 cum Dominus *CDawies* (coniecturā) *v*; eum *Dño BA*; cum Domino *r* uicta (uicta *A*) diurna *O* (cf. 34, 2); uita diurna *r*; uitam diurnam *Dau. Oehl.*; uictum diurnum *Ld* 15 bono *C*; bene *BArv* quere *C* 16 cor *rOehl.*; cur *O Ld*; idem post uictor interrogationis signum posuit censens *C*; confusus *BA* (*S.* p. 727); conscius *rv* agi¹ *C*¹; agis *BAr*¹ *Ld*; ages *r*² *Oehl.* 17 Neque enim dico uel intimo neci te mittas *scripsi* (cf. *Verg. Aen.* 2, 85 Demisere neci; de uerbo intimandi cf. C. A. 519); Nec enim dico ut te intimo n&mittas *C*; Nec enim dico ut te intimo t iuitas *B A*; Nec enim dico ut te in triuio tinnites *rOehl. Dau.* (nisi quod hic te om.); Neque enim dico aut te intimo uictum *Ld* 18 die uigilas (uigilias^{aa} *B*) *BA*; pro die tuo = pro die postremo? — Ne de pronuntiatione litterarum t et c ante i cum uocali coniuncto quidquam concludatur, praesertim cum *codd.* in inscriptione concupiscentiae praebeant, *Hanssen* scribendum esse putat: Tu pro die tuo uigila sine fraude uiuendo; ego uero tam antiquum sibilationis indicium caute notandum potius quam per uim auferendum censeo; cf. *Schuch. Vokal.* I p. 152 sq.; 154; 162; 164; *Philol. Anzeiger* 1885 p. 510

In esca perit auis aut inhaeret inprouida uisco.
 Arbitrare tibi simpliciter ualde cauendum. 20
 Excedant alii, finem tu prospice semper.

XXIII.

QVI DE MALO DONANT.

Quid te bonum fingis alieno uulnere, nequus?
 Vnde tu largiris, alter cottidie plorat.
 Ista tu discredis Dominum uidere de caelis?
 Dona iniquorum non probat Altissimus, inquit.
 Erumpis miseris, dum fueris locum adeptus. 5
 Munera dat alter, ut alterum reddat inanem,
 Aut si fenerasti duplicem centesima nummum,
 Largiri uis inde, ut te quasi malum depurges:
 Omnipotens tales operas omnino recusat.
 Donas tu de lacrimis candidatus; ille nigratus 10
 Oppressus usuris deplorat factus egenus.

24, 4 Sirac. 34, 23

19 aues *C* inhaeret *scripsi* (b. *Gbl.* 17 p. 450); *ineret C*; *meret BA*; haeret *r Oehl.*; maeret *Ld* inprouida *C*; *ibid. inter uersus 10 et 20 recentior manus in margine scripsit R* XXIII (XXIII *C*), *inscr.* de male (de malè *A*) *BA* 1 uulnera *O* nequus *scripsi* (cf. *Ducange s. u.*; *J. N. Ott in Jahrb. f. cl. Phil.* 109 p. 791); nequor *O*; uecors *r Oehl.*; nequam *Ld* 2 Vnd&u *C* cottidie *Ld* (cf. *acrost. 22 inscr. et uers. 9 sq.*); cotidie *Or Oehl.* 3 discredis *r¹* dūm *BA (om. Ld)* uidere de coelis (cael.)? *r Oehl.* (cf. 39, 2 uidente cuncta de caelo); uidere doceris *O*; uidere? Doceris *Ld* 4 n̄ *C* 5 Erumpis (Erūpis *C*) *OLd*; Erumpes *r Oehl.* fueris *B*; fueris *A* locum *rv*; oculus *O* 6 ut alter *C* 7 fenerasti *Cr v*; faenerasti *BLd*; foenerasti *A* centesima *C* nūmū *C* 8 Largiri uis inde, ut te quasi malum depurges *C* (cf. *u. 2*; *S.* 107 p. 768); Largiri uis, ut te quasi malum malum (malo *r Oehl*) depurges *BA r Ld*; Largiri uis, ut de quasi malum inde depurges *Hanssen* 10 Donas (Dona *C*) tu *OLd*; Donasti *r Oehl.* lacrymis *A* nigrat (= tus) *C*; ingratus *BA*; ingratis *rv*; *interpunctionem uulgatam* lacrimis: candidatus ille *mutauit*; cf. *Gbl.* 18 p. 300

Nactus praeterea tempus captatoribus hostis
 Ad praesens populas pretio tu sanctos iniquus,
 Nec non et de lucro mercis su<m>is te piare;
 Te ipsum inlidis, non alium * *, inique. 15

XXV.

DE PACE SVBDOLA.

Dispositum tempus uehit nostris pacem in orbe
 Et ruinam simul blandiente saeculo primis.
 Praecipitis populo, quem <ipsi> in schisma misistis:
 Aut facite legem ciuitatis aut exite de illa.
 Conspicitis stipulam cohaerentem in oculis nostris, 5
 Et uestris in oculis non uultis cernere trabem.
 Subdola pax uobis uenit, persecutio flagrat.
 Vulnera non parent, et sic sine caede ruistis,

25, 5 sq. Matth. 7, 3; Luc. 6, 41

12 Nactus *Cr¹r²Ld*; nactus *BA*; Nactus *r³Oehl.* pter ea *C*
 captatoribus] *malim* captatorius = *captator* 13 populas pretio tu
 sanctos *scripsi* (= *nimum frumenti pretium exigens tamquam hostis*
homines probos exspolias); populus (populus: *v*) pretio (picio *C*; precio
BA) tu sanctus *Orv* 14 Necñ *C* mercis sumis *scripsi*; mercis
 suis *C*; mercis (merces mercis *B*) uis *BArv*; mercis eius uis *Hanssen*
 15 inlidis *OLd*; inludis *r Oehl.* non alium inique *Or Oehl.*; non
 alienum *Ld* XXV (XXIII *C*), 1 Depositum *A* uehit nostris
 pacem *scripsi* (*S. 107 p. 769*); uenit nr̃is (*CB*; nr̃ia *A*; cf. *S. p. 722*)
 pacem *O*; uenit nostris: pacem *Ld*; uenit nostris. (:) pax est *r Oehl.*
 2 ruinam *scripsi*; ruina *Orv* seculo *Cr* primis *C*; praemis *BA*;
 premit *rv*; post premit *Ld* *primus interpunctionem posuit* 3 Pre
 cipitis *C* populo *OLd*; populi *r Oehl.*; 'forte praecipitem populum'
Pitra Spicil. I praefat. p. XXI ipsi *interposuit Hanssen* schisma
rv; cisma *C*; scisma *BA* post misistis *Ld* *duplex punctum pro sim-*
plici posuit 4 de pronuntiatione ciuitatis cf. *Hanssenii dissert. p.*
 15 5 cohaerentem *rv*; coerentem *CB*; coercentem *A* nr̃is *C*
 in oculo nostro *Hanssen* 6 nr̃is *CB*; uria *A*; cf. *u. 1* 7 Subdolo
C nobis *O* (in *B u paene n est*; cf. *u. 12*) *r*; nobis *v* (*Ld falso:*
 nobis *B edd.*) 8 cede *C* ruistis (;) *OLd*; ruitis. (;) *r Oehl.*

Bellum in absconsum geritur sub pace quod ipsud.
 De <omnibus> uobis uix unus caute se gessit. 10
 O malo nutriri in occisione praedicti!
 Laudatis pacem subdolam et uobis iniquam.
 Alterius facti milites, non Christi, peristis.

XXVI.

LECTORIBVS.

Lectores moneo quosdam cognoscere tantum,
 Et dare materiam ceteris exemplo uiuendi,
 Certamen fugire lites totidemque uitare,
 Tumorem premere, nec unquam esse superbos.
 Obsequia iusta maiorum cuique deferre; 5
 Reddite uos Christo similes, filioli, magistro;
 Inter agrestiuā benefactis lilia sitis.
 Beati facti estis, cum fe<ce>ritis edicta.

25, 11 Hierem. 12, 3; II Petr. 2, 9; 12 26, 5 I Petr. 5, 5;
 Herm. Past. mand. VIII 10 7; 9 III (I) Reg. 7, 49; Sirac. 39, 19;
 50, 8

9 in absconsum (absconsū C) O Ld; in absconso r Oehl. geritur
 (gerit C) sub pace qđ ipsud O Ld; geritur, sub pace quod ipsa r Oehl.,
 quae lectio nescio an retinenda fuerit; de quod coniunctione postposita
 cf. I 41, 16 10 omnibus inseruit Hanssen ub C se Or Oehl.;
 sese Ld 11 malo nutriri scripsi (S. p. 785); malo nutriui C; malo
 nutrivi et BA; male muniti et r Oehl.; malo nutriti et Ld 12 ub C
 XXVI (XXV C), 1 cognoscere C tantum] tandem Oehl. comment.
 3 Certam C fugire C (cf. 18, 21); fugere BARv 4 Tumorem premere
 scripsi (cf. Cypr. p. 412, 2 H. tumoris uolentiam conprimit;
 p. 240, 23 praepositos superbo tumore contemnere); Terrorem premere
 (pmere C) Orv umquā C 5 iusta (cf. 16, 25; 20, 20) maiorum
 (= πρεσβυτέρων; cf. acrost. 29) cuique scripsi; iuxta (iusta r Oehl.)
 maiorum quoque Orv (etiam in titulo acrost. II, 29 p. 57 C praebet Malo-
 ribus pro Maioribus); iusta malis quoque Davies; dubitabam an quoque
 (= cuique) retinerem uel quoique scriberem; cf. C. I. L. I 206, 27; 76
 6 similes Cr Oehl.; humiles BALd de pronuntiatione filioli egit
 Hanssen p. 25 7 agrestiuā C; agrestina BARv; agrestia Oehl.
 comment. benefactis rv; benefacitis C; benefactus BA (in B u haud
 accurate scriptum) ≡ itit (primo itit) C¹ 8 fe<ce>ritis scripsi (S.
 p. 770); fe ritis C; feritis BARv; feretis r¹ et lemma adnotationis in
 r² (Ld falso: 'in adnot. Rig. feretur')

Vos flores in plebe, uos estis Christi lucernae,
Seruate quod estis et memorare potestis.

10

XXVII.

MINISTRIS.

Mysterium Christi, Zacones, exercite caste,
Idcirco ministri facite praecepta magistri.
Nolite fugere personam iudicis aequi,
Integrate locum uestrum per omnia docti.
Susum intendentes, semper Deo summo deuoti
Tota Deo reddite inlaesa mysteria sacra.
Rebus in diuersis exemplum date parati;
Inclinate caput uestrum pastoribus ipsi:
Sic fiet, ut Christi populo sitis probati.

5

26, 9 Psal. 131, 17

9 flore O estes Cⁱ lucernae Arv; lucernas C (cf. S. p. 755);
lucer^{nas} B (Ld falso: lucernas AB) 10 momorare A potestatis
Ld errore typogr. XXVII (XXVI C), 1 Mysterium O Sirmond rv;
Ministerium And.(?) ; cf. S. 107 p. 734 sq. exercite Orv; exercete
And.(?) 3 fugere And.(?) ; lugere C; lugere BA; ludere rv
equi C 4 Itegrate C oia O 5 Susum (Susū C) CAnd. rv;
sursum B² (= Rig.) s. l.; et usum B¹; Et usum A^{sursum} 6 Tota Deo
reddite inlaesa mysteria sacra scripsi (cf. u. 1; I Tim. 3, 9 (ministri)
habentes mysterium — uar. lect. ministerium — fidei in con-
scientia pura; Isidor. offic. 2, 10 de quibus (subdiaconibus) placuit
pastoribus, ut, quia sacra mysteria contrectant casti et con-
tinentes ab uxoribus sint); Tota deo reddite inlaesa (inlesa C) mini-
steria arae (are C) CAnd. (arae interpolatione huc uidetur inrepsisse);
Tota Deo reddite illaesa (illusa B) sacra ministeria arae BA; Tota Deo
reddite illae sacra ministeria arae Ld; Tota inlaesa Deo reddite ministeria
sacra Hanssen 7 Rebus in diuersis O And. r; Rebus in aduersis Dau.
Oehl.; Rebus inde uersis Ld date O And. Ld; dare r Oehl. 9 Sic
fiet, ut Christi populo sitis probati And.(?) ; de clausula ∟ ∟ ∟ cf. I
8, 3; Sic fiet ut xpī possitis probati C; Sic fiet ut Christi (Christo rv;
Ld falso: 'Christo A edd.') possitis esse probati (parati Oehl.) BA rv;
fort. Christi populo possitis probari; cf. Philol. Anzeiger 1885 p. 509

XV.

7

XXVIII.

PASTORIBVS DEI.

Pastor si confessus fuerit, geminauit agonem.
 Apostolus autem tales iubet esse magistros:
 Sit patiens rector, sciat, ubi frena remittat;
 Terreat in primis, et postea melle perungat,
 Obseruetque prius, ut faciat ipse qui dicit; 5
 Redditur in culpa pastor saecularia seruans,
 In faciem cuius sis ausus dicere quicquam.
 Bullit in inferno rumoribus ipsa gehenna:
 Vae miserae plebi, dubia quae forte uacillat!
 Si talis aderit pastor, paene perdita nutat; 10

Deotus autem <eam> continet recte gubernans;
 Exhilaratur enim ex anima regibus aptis.
 In talibus spes est et uiuit ecclesia tota.

28, 3 Tit. 1, 7 sqq.; I Tim. 3, 2 sqq.

XXVIII (XXVII C), 1 geminaui C agone C 2 aui C 3 frena
 BA 4 postea rv; pea O 5 priua A; cf. S. 107 p. 722 faciat
 r Oehl.; fatiant C; faciant BALd qui O; quae rv diu C
 6 reddit C secularia O 7 fatiem C 8 gehenna C
 9 Vae miserae rv; Vemisseri C; ue miseri B; Vae miseri A q O
 forte OLd; fronte r Oehl. uacillat rv; becillat C (cf. Georg. HW¹ s. u.
 uacillo); uecillat BA (cf. Schuch. Vokal. I p. 194) 10 pene O
 perdita nutat scripsi (cf. Cypr. p. 741, 12 H. lubrica fides nutat aut
 Dei timor inreligiosus uacillat; p. 808, 13 si in aliquo nutauerit
 et uacillauerit ueritas); pdita stat C; perdita stat BA^rv; perdita*
 stat r¹; perdita totast Hanssen sagaciter 11 aui C eam continet
 scripsi; se continebit Roensch; continebit Hanssen; continet Oro
 12 Exhilaratur (sc. ea plebs) enim ex anima scripsi; Exalaratur H (= enim; cf. Wattenb. Palaeogr.³ p. 62) exanima C; Exalaratur examina
 BA; Exhilarantur examina rv 13 spes est et Cr Oehl.; spes et est
 et BALd

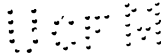
XXVIII.

MAIORIBVS NATIS DICO.

Me solum exposcit tempus uobis dicere uerum.
 Ab uno semper mouetur, quod multi detractant.
 In me solo uolo odia conuertere uestra,
 Omnium ut pausent praecordia tanto tumore.
 Respicite dictum, quod ueritas odia tollat. 5
 Iam praedixi quidem de pace subdola quanta!
 Blandiendo uobis subrepsit Euae seductor.
 Vos quia nescitis, laqueo in isto ruistis,
 Sorbitis omnino auram dum saeculi ipsam.
 Non gratis aget, pro quo interceditis, ullus; 10
 Ab igne qui refugit, agit in uoragine uestra.

29, 7 II Cor. 11, 3 8 I Tim. 3, 7; 6, 9

XXVIII (XXVIII C), inscr. dico om. C 1 Mae C temp, C¹
 (i in ras.) ub O 2 semper O Ld; saepe r Oehl. mouetur scripsi;
 monitur C; monitur BA; monetur r Oehl.; monitum Ld qđ C
 detractant O Ld (coll. I 28, 11; 31, 2); detractant rv 3 solo O Ld;
 solum r Oehl. uŕa O 4 pausent O Ld; paueant r Oehl. praecordia
 rv; pœordias O (Ld falso: praecordias AB) tanto tumore scripsi (cf.
 26, 4); tantor₂ lorē C; tantor₂ (tantor₂ A) torem BA; tentatorem
 r Oehl.; tanta oratorum Ld; tanta rhetorum Huemer Hanssen 5 quid
 C ueritas B; ueritus A 6 praedixi quidem rv; pđiŕ qđ ē C;
 praedix qdem BA 7 Blandiendo Ld; Blandiendū C; Blandiendum
 BA; Blandiens dum r Oehl. uob C Euae seductor scripsi (S. 107
 p. 770); eue seductor C; euehe ductor BA; eheu, seductor r Oehl.; aeu
 seductor Ld 8 nescitis O (B quoque, quod fugiebat Ld); nescistis
 rv laqueo in isto scripsi (cf. I Tim. 6, 9 incidunt in temptationem
 et laqueum diaboli); laqo inste C; laqueo iustae B; langueo instę A;
 laqueos instare r Oehl. Hanssen; forte: nescistis laqueum stare (= esse),
 r. Ld in praefat. 9 auram dum saeculi ipsam scripsi (cf. Cypr. p.
 419, 11 sq. H. dum (aduersarius) remissis et incautis leniore aura ..
 blanditur); auarand sēcl sēcl ipsū C; auarand Sed (sed A) seculi ipsum
 AB; amara, sed est seculi (saec.) ipsum r Oehl.; auarum animum saeculi
 ipsum Ld; amarum saeculi ipsum Hanssen Non] numquam Hanssen
 10 aget C; agit BA rv 11 uoragine uestra scripsi; uoragine uestro
 O; uoragine, uestro rv

Tunc [re]petit suppetium miser denudatus a uobis:
Ipsi iam horrescunt iudices peculantia uestra.

S . . . . .

De breuiori titulo † nam in uobis inararem. 15
Inspicitis dicentes, quibus uos ostenditis ultro;
Cum ipsis et epulas capitis et pascitis ipsos.
Ob ea iam terrae paene fundamenta paratis.

XXX.

INFIRMVM SIC VISITA.

Infirmus si fuerit frater — de paupere dico —,
Nolite uacui talem uisitare iacentem.
Fac sub Deo bonum, obsequia redde per imum,
Inde si ualescit, uel si considerat, ille.
Refoueat^{ur} homo pauper, qui non habet unde 5

30 Sirac. 7, 39   30, 5 Luc. 14, 13 sq.

12 petit suppetium *r Oehl. Hanssen*; repetit suppetium (suppetitium
BA) O Ld uo B 13 orrescunt C; horeshcunt A peculantia O Σ^r
rv; petulantia? uŕa O 14 totus uersus deest in O praeter primam
litteram S; BA in margine praebent: des. (= desunt) 15 na^r C;
non BA rv in uobis Ld; in ub C; muB B; mut A; tot *r Oehl.*
enarrarem *Oehl. comment.* 16 dicentes (= ius dicentes?) O Ld;
docentes *r Oehl.*; dites *Hanssen*; fort. nocentes; cf. *Cypr. p. 665, 8 H.*
nocentes et persecutores nostros; 743, 16 nocentium contactibus
polluuntur ostenditis O Ld; tenditis *r Oehl.* 18 terre pene
fundamta C; fund. terrae = gehennam; cf. 36, 8; alludit hic *Commo-*
dianus ad Esai. 14, 19, ubi Hieronymus in comment. Symmachum
secutus interpretatur: descenderunt ad fundamenta laei (terrae Saba-
tier) paratis O Ld; intratis *r Oehl.* XXX (XXVIII C), 1 ff
C 2 Noli//te C (initio Noluite) 3 redde per imum scripsi (cf. 36,
7; eu. Matth. 25, 40); redde primum (primū C) O (Ld falso: per primum
A); redde per nummum (nummum r¹) rv; reddito primum *Hanssen*
4 si ualescit C; reualescit BA rv uel] I C considerat CB (= con-
siderat, collapsus erat); con siderat A; conciderit *r Oehl.*; conciderat
Ld

Mercedem <det> [tibi], pro illo sed conditor orbis et auctor.
 Vel, si piget ire ad pauperem semper abosum,
 Mitte numos ei, unde se resumere possit.

Similiterque soror si paupera lecto decumbet,
 Incipiant uestrae matronae uictualia ferre. 10
 Clamat ipse Deus: frange tuum panem egeno!

Verbis opus non est uisitare sed benefactis.
 Iniquum est, frater <si> inopia uictus aegrotat.
 Satagit non uerbis, sed esum potumque [ille] requirit:
 Inspicite tales, sed certe debilitatos, 15
 Transigere sese qui non possunt; date subinde!
 A Domino uobis spondeo <ego> dari quadruplum.

36, 7 Prouerb. 14, 20 12 Esai. 58, 7 11 sqq. I Ioh. 3, 18;
 Iac. 2, 15 sq. 17 Matth. 6, 4

6 Mercedem det, pro illo sed conditor orbis et auctor *Hanssen*, nisi
 quod post illo, non post det interpungit; Mercedem tibi pro illo sed
 conditor orbis (orb C) et auctor (autor BA) *Or Oehl.*; Mercem (= mer-
 cedem) det tibi pro illo, sed conditor o. e. a. *Ld* 7 piget *Hanssen*
 (*Ld allegat Siracid.* 7, 39: non te pigeat uisitare infirmum);
 pergeret O; pigeret rv abosum rv; abusum O 8 numos *Or*¹
 nummos *r²v* ei *OLd*; et *r Oehl.* resume A 9 Similitq C
 soror *Cr Oehl.* (*S.* 107 p. 786); foret BA; foret, *Ld* lecto (= lecto)
 B; laeto A decumbet CB; decumbet: *Ld*; decumbat A; decumbit,
r Oehl. 10 ufe matrone C uictualia BA 11 frang&uum C
 12 op ñ ã C 13 frater <si> scripsi; frater BA rv; ff C egrotat
 C 14 Satagit non (ñ C) uerbis (= non satagit circa uerba; nihil
 moratur uerba) O (*Ld falso*: uerbus A); Satagite non uerbis *r Oehl.*;
 Satagit non uerbus *Ld* sed esum *OLd*; esum *r Oehl.* potumque
 requirit *r Oehl.* *Hanssen*; potūq r̄qri& ille C; potumque requirit^{mo} BA;
 potumque ille requirit *Ld* 15 sed] et *Ld in praefatione satis com-*
mode 16 poss C 17 ub C spondeo <ego> scripsi; <ego> spondeo
Hanssen; ego om. *Orv* quadrublū C

XXXI.

PAUPERIBVS SANIS.

Pauperies sana quid? Nisi diuitiae adsunt,
 Ars certe si fuerit, iam et tu communi<c>a fratri.
 Vnum praesta tibi, ne superbus esse dicaris;
 Polliceor, quoniam securior diuiti uiuis.
 Excipe doctrinam magis Salomonis in aures. 5
 Responsorem in alto non dedit Deus pauperem esse:
 Idcirco te subde et honorem redde potenti.
 Blandus enim sermo . . prouerbium nosti ut inquit;
 Vincitur officio etsi fuerit ira uetusta.
 Si lingua taceat, nihil melius inuenisse. 10

Sane si non fuerit ars, unde uita regatur,
 Aut operam praebe aut cursum iussu potentis;
 Non pudeat neque pigeat procurre<re> sanum.
 In gazo praeterea de labore mittere debes,
 Sicut singularis illa, quam protulit Vinctus. 15

31, 6 sq. Sirac. 4, 32   8 sq. Prouerb. 15, 1; 25, 15?
 14 sq. Marc. 12, 41 sqq.; Luc. 21, 1 sqq.

XXXI (XXX C), 1 diuitias O; cf. S. 107 p. 755   adsunt O Ld;
 adsint r Oehl.   quid? Nisi .. adsunt, scripsi (cf. b. Gbl. 17 p. 451);
 quid, nisi .. adsunt (adsint)? v   Pauperies sana quid nisi diuitias
 adfert? Hanssen   2 acs B; ais A   communica r Oehl.; cōmunia C;
 communia BALd   3 presta C   4 qm C   diuiti O Ld; diuite
 r Oehl.   5 magis O Ld; magni r Oehl.   Salomonis BA r¹ v (cf. I
 31, 1; 7; C. A. 271; 481; 497; 502; 510); Solomonis Cr² (cf. 32, 4)
 6 non dedit O Ld; odit r Oehl.   7 redde tibi potenti C¹   8 pro-
 uerbium nosti, ut inquit Hartel Hanssen ('poeta prouerbium tantum
 incohasse uidetur'); puerbium nostudiquit C; nostu dignit BA; nosti,
 deriget rv ('h. e. rigorem lenit' Oehl.)   9 Vincit C   offitio C
 et si r   10 nihil melius inuenisse O (= nihil est quod melius inuenias?
 de clausula ' u u u cf. I 8, 3); nil melius inuenisti r Oehl.; nihil
 melius inuenissem Ld; nihil melius inuenis isto Hanssen; fortasse nihil
 meliust inuenisse   11 n̄ C   degatur Oehl. comment.   12 probe
 C   13 procurrere rv: p̄cure C¹; procurre BA   saNum C   14 gaza
 A   15 ptulit C; protulit BA; praetulit rv

XXXII.

FILIOS NON LVGENDOS.

Filiorum casus licet et dolum cordis relinquat,
 In nigris exire tamen nec plangere fas est.
 Lex prudenter ait animo, non pompa dolere,
 In Salomoniaco libro, septimana finita.
 Oblita Domini de resurrectione promissa? 5
 Si martyres feceris, filios sic uoce deflebis.

Non pudet infrenem gentiliter plangere natos?
 Os laceras, tundis pectus, uestimenta diducis,
 Nec metuis Dominum, cuius optas regnum uidere.

Lugere [quod fas est] nolite, tamen orate pro illis! 10
 Vos ideo tales, quod minus quam gentes eritis?

32, 3 Sirac. 22, 11; 38, 16 sqq.? 4 Sirac. 22, 13

XXXII (XXXI C), 1 dolum (dolū C) O (cf. S. 107 p. 786 sq.);
 dolium rv relinquunt A 2 tam C 3 non pompa r¹ Ld; n̄ pōpa
 C; n̄ pompa BA; nec pompa r¹ Oehl. dolere Ld; dolore C; dolore
 B (Ld falso: dolore); dolores A; dolete r Oehl. 4 Salomoniaco BA
 r¹v; Solomoniaco Cr² (cf. 31, 5) 5 Domini scripsi (cf. Cypr. p. 310,
 18 H. si in Christo credimus, fidem ... promissis eius habeamus);
 deum O Ld; Dominum r Oehl. Hanssen resurrectione C promissa,
 r¹v; promissa. r¹ 6 mar tyres C feceris, filios scripsi (i. e. si
 martyres defles, filios quoque deflebis; cf. Georg. HW⁷ s. u. facio caput
 14); feceris filios O; feceris filios, r Oehl.; feceris, Ld (omisso filios,
 quod ne BA quidem habere falso putauit); filios feceris, Hanssen
 deflebis? rv; deflebas O 7 infrenē C; infraenē B And.? (b. Gbl. 16
 p. 343); infrene A gentilit C 8 lacera C¹ uestimēta C
 diducis Or¹ Ld; deducis And.(?) r² Oehl. 9 dominum C And. rv (cf.
 20, 13); dūm BA (om. Ld) 10 Lugere O Ld; Luge r Oehl.
 quod fas est seclusi; explicatio enim uidetur ad orate uerbum pertinens,
 quae in margine primo adscripta postea in textum migravit; cf. I 6,
 18 nolite O Ld; noli r Oehl. tam C orate C; errare BA rv;
 Lugere quod fas est nolitis? orate pro illis Hanssen 11 quod rv;
 qd O; quid Dauies quā gentes BA eritis O (i. e. num uos
 propterea mortem adeo horretis, quod post eam deteriore condicione
 utemini quam gentes?); eritis (sine interpunct.) Ld; estis: r; estis?
 Oehl.

Germine zabolico facitis ut turbae pronatae,
 Extinctos clamatis: qua gratia, false, petisti?
 Nec dolore duxit pater filium mactandum ad aram,
 Dolore nec uates filium luxit defunctum; 15
 Omnipotentis enim nec flens deducebat alumnum,
 Sed Deo deuotus festinanter funus agebat.

XXXIII.

DE POMPA FVNERIS.

De funeris pompa sollicitus esse qui quaeris,
 Erras Dei seruus, adhuc et in morte placere,
 Pro! exanim(at)um corpus ornari funestum.
 O uanitas uera, cupere defunctis honorem!
 Mens mundo detenta nec in morte Christo deuota, 5

32, 14 Gen. 22, 1 sqq. 15 II Reg. (Sam.) 12, 19 sqq.

12 Germine zabolico facitis ut turbae pronatae *r Oehl.* (cf. 16, 7 sq. Altissimi prolis cum filiis Zabuli mixta etc.); Germine zabolico ut faciatis turbe pronate *And.* (b. Gbl. 16 p. 345; S. p. 740); Germine zabolico qua gratie (C; gratie B; gratis A) false petisti O; Germine zabolico: qua gratia false petistis? *Ld* 13 Extinctos clamatis: qua gratia, false, petisti? *scripsi* (de qua gratia cf. *Woelfflin. Arch. I p. 173; sententia haec uidetur esse: qua alia de causa liberos optasti, improbe, nisi ut te duce ad uitam caelestem peruenirent; quo cum iam peruenierint, quid tu clamas? — De numerorum inconstantia cf. II 18, 15; ceterum de totius loci et compositione et explicatione uix quidquam certi dici potest); Extinctos clamatis. qua gratia? false, peristi? *r*; Extinctos clamatis, qua gratia, false, peristi. *Dau. Oehl.*; Extinctos clamatis ut faciatis (fatiatis C) turbae pronatae (tbe pnate C) O; Extinctos clamatis, ut faciatis turbam pronatam *Ld*; Quam gratiam false petisti. Extinctos clamatis, ut faciunt turbae (gentilium) pro natis *Pitra Spicil. IV p. 230* 14 Nec dolore duxit *And.* ? (b. Gbl. 16 p. 343) *rv*; Nec dolorē dūx C; Nec dolorem duxit *BA* pat C filium fortasse delendum, cum ex insequenti uersu cogitatione suppleri possit 15 defunctum filium luxit *Hanssen*; cf. 31, 10 16 alūnū C 17 deuotus *rv*; denotos O festinant C XXXIII (XXXII C), 1 sollicitus *CA* 2 Error *Oehl. comment.* et *Or¹ Ld*; om. *r² Oehl.* 3 exanim(at)um *Hanssen* (cf. 18, 19; C. A. 646); exanimum (exanimū C) *Oro* cor̄p C¹; cor̄p C² 5 deuota! *Ld*; deuota. *r Oehl.**

Prouerbiū nosti, quae per forum efferri uolebat!
Addo illi similes efferā<ta> mente uiuentes.

Faustum felicem[que] diem in exitu uultis habere,
Vt coeat populus, laudem cum luctu uidere.
Non prouides, quonam merearis ire defunctus? 10
Ecce prosequuntur illi, tu iam forte cremaris
Redactus in poenam: quid proderit pompa defuncto?
Incusatus eris qui ob ista collegia quaeris.
Sub nigrore cupis uiuere: te decipis ipsum.

XXXIII.

CLERICIS.

Congruit in Pascha, die felicissimo nostro,
Laetentur et illi, qui postulant sumpta diurna:

6 Prouerbiū nosti *scripsi* (cf. 31, 8); proueria nosti(:) *O* (*Ld* falso: prouerbio nosti *AB*) *rOehl.*; prouerbio nosti, *Ld*; *idem in praefat. addit: 'forte e scriptura Proueria nomen feminae cuiusdam eruendum est' quae Ld*; q *O*; *om. rOehl.* exferri *C*; *id. cod. I 7, 3* exfugit 7 Addo *O Ld*; Adeo *rOehl.* efferata *Hanssen*; efferat *C*; efferā *BALd*; et fera *rOehl.* post uiuentes *r* comma posuit, *Oehl.* omnino non interpunxit 8 Faustum felicem *Hanssen*; Faustum felicemque (faelicemque *B*) *Orv* 10 Non prouides *rOehl.*; Non lupidis *C*; Non improuidis *BA*; Num prouides *Ld* quonam *rv*; qm̄ *C*; quoniam *BA* merearis ire *Crv*; merearis ne *B*; mercaris ne *A* defunctus *rv*; defunctos *O* 11 Ecē *C*; Ecē *B*; Eēē *A* forte *rv*; forte *O* (*de BA nihil notauit Ld*) 12 paenam *B* qd̄ *CB* pompa *rv*; pōpa *C*; paena *B*; poena *A* 14 nigrore *Guil. Hartel*; uegore *C*; uigore *BAΣ¹ Ld*; nitore *Oehl.*; Veiove *r* uiuerete *C* XXXIII (XXXIII *C*), 1 congruit *r³ Oehl.*; congruet *Or¹*; Congruent *r³* in *lemmate adnotationis, Schurzfl.*; cf. *S. 96 p. 464 sq.* diē *A* faelicissimo *B* 2 Letentur *C* et *Or Oehl.* (*de conunctiuo, omisso ut, cf. I 15, 7; 27, 11*); ut *Ld* q *C* sumpta *Cr¹ Ld* (= *sumptus*; *de quo metaplasmi genere cf. u. 5; 23, 14; 39, 20; I 12, 5; J. N. Ott in Jahrb. f. cl. Phil. 109 p. 790 extr.*); ^{sabata} sumpta *BΣ(?)*; ^{sabbata} sumpta *A*; sub acta *E³r Oehl.*; *idem in comment. addit: 'sub ea tempora, quibus diuina Christi acta anniuersarie celebrantur'* diurna *scripsi* (cf. 23, 14 uicta diurna; 35, 4 pro delicto diurno; ibi quoque mss. habent diuino); diuina *OΣrv*

Erogetur eis quod sufficit, uinum et esca.
 Respicite, [forte] quoniam memorentur ista pro uobis!
 In modico sumpto deficitis Christo donare. 5
 Cum ipsi non facitis, quo modo suadere potestis
 Iustitiam legis talibus, uel semel in anno?
 Sic merito surgunt blasphemia saepe de uobis.

XXXV.

DE FABVLOSIS ET SILENTIO.

Dum leue uidetur cuicumque neque uitatur,
 Et quasi facile reris dum ab utero illud,
 Fabulae subueniunt, quo uenisti fundere preces
 Aut pulsare domum stomachi pro delicto diurno.
 Bucina praeconum clamat lectore legente, 5
 Vt pateant aures, et tu magis obstruis illas;
 Luxaris labia, quibus ingemiscere debes.

3 qđ C 4 Respicite quoniam memorentur ista pro uobis *r*¹ (cf. I 17, 10 Respicite quoniam non illos numina cogunt; *etiam illo loco* B: Respuit quo praebet; forte aduerbium fieri potuit ut ab interpolatore aliquo adderetur ad coniunctiuum potentialem memorentur illustrandum); Respues de forte quō memorenteista (quo memorentur ista Σ) pro uobis (p ub O) OΣ; Respicite fonte quo memorentur i. p. u. E²r²; Respui? ne forte qua memorentur i. p. u. v; Respui? ne forte quis memoret i. p. u. Hanssen; malim: Respicite, forte quoniam orent ista pro uobis; ista sc. benefacta; cf. 38, 3; 5 benefactis ores, ad-ores; 32, 10 orate pro illis; 35, 17 Exorat .. pro plebe deuota 5 In modico sumpto O Ld; Immodico sumpto *r*¹; In modico sumptu E³r² Oehl. christo Or Ld; Deo Σ¹ Oehl. 7 talibus? uel semel in anno. rv; uerba uel .. anno coniungenda cum illo ipsi non facitis 8 meritosurgunt C, quae recte distinxit Hanssen p. 42; e multos urgum B; e multos urgum A (S. 107 p. 723); multos urget r Oehl.; esse multos urgunt Ld blasfemia C; cf. I 31, 7 sepe C ub O XXXV (XXXIII C), inscr. fabulis BA 1 cuicumque rv; cūcūq C; cumcumque BA 2 reris scripsi (S. 107 p. 771); ruis O (B quoque, quod om. Ld); ruit rv abutero C; abutere BA (Ld non accurate abutere A); abuteris rv 3 Fabulae C; fabula (= fabulae) B (sed lineola a litterae addita uix comparet); fabula A pces C 4 diurno rv; diuino OΣ 5 Bucina C; Buccina BA rv pconum C 6 illas rv; illos O

Obde malis pectus uel <illa> in pectore solue.
 Sed quia diuitiae faciunt aut pecuniae frontem,
 Inde perit omnis, quando sibi maxime fidunt. 10
 Sic feminae quoque coeunt, quasi initent balneo.
 Et de domo Dei ceu nundinae facitis astent.
 Terruit hinc Dominus: Domus orationis adesto!
 Sacerdos Domini cum „Susum corda“ praecepit,
 In prece fienda ut fiant silentia uestra, 15
 Limpide respondis nec tempora quoque promittis.

35, 12 sq. Matth. 21, 13; Marc. 11, 17; Luc. 19, 46

8 Obde *Hanssen*; Obse *C*; ob se *BA*; Obsera *rv* malis] male
*C*¹ uel illa *scripsi*; uel mala *Hanssen*; *l C*; uel *BArv* pectore
A 9 diuitiae faciunt aut pecuniae frontem *scripsi* (*S. p.* 755; aut
 = *et*; *cf. I* 19, 2; *C. A.* 520); diuitias fatiunt (fatiunt *BA*) aut
 pecunias frontē (frontem *BA*) *O*; diuitibus faciunt pecuniae frontem
r Oehl. Hanssen; diuitias faciunt aut pecunias fronte *Ld* ('faciunt fronte
h. e. ostentant') 10 quado *C*¹ 11 femine *C* initent balneo
Oehl.; initent balneum *r*² *comment.*; inicient balneo (balno *C*) *O*; initient
 balneo *r Ld*; balneum intrent *Hanssen* 12 ceu (*cf. Verg. Aen.* 2, 438)
 nundinae (*cf. u.* 9) facitis astent *scripsi* (*duae uidentur sententiarum*
construtiones confusae); seu nundinas facitis astent (*C*; artem *B*;
 artem *A*) *O*; facitis ceu (*r*²; seu *r*¹) nundinas artent *E*²*r*; (Et, de domo
 Dei) faciant ceu nundinas, artant *Dauies*; facitis ceu nundinas, ardent
Oehl. (in comment. feruent); ceu nundinas facitis artas *Ld* 13 Terruit
 hinc Dominus: Domus orationis adesto! *scripsi* (*i. e. de hac re — hinc*
— terribili uoce dixit Dominus etc.; *cf. eu. Luc.* 19, 46 Et erit domus
 mea domus orationis *Colbert.*; adesse = *esse*; *cf. 37, 7; I* 29, 12 *etc.*);
 Terruit hic (*C*¹) dñs dom- orationis adesto *C*; Terruit siue dñs (*B*;
 Dominus *A*) domum orationis adesto *BA*; Terruit sane Dominus domum
 orationis, (.) *r Oehl. (om. adesto)*; Terruit ibi Deus domum orationis.
 Adesto, *Ld* (*idem in lemmate praefationis sibi pro ibi recipit; praeterea*
sic proponit; Terruit hinc Dominus domum orationis. Adesto! *Hanssen*
 14 susum *CB And.* ? (*b. Gbl.* 16 p. 349) *r Ld*; sursum *Ar*³ *Oehl.*
 praecepit *rv*; praecipit *And.* (?); pcedit *O*; de confusis litteris d et p *cf.*
I 24, 2 15 fienda *Or*²*v*; facienda *r*¹ 16 Lypide *O* respondis
OLd (*cf. Neue*² *II* p. 427); respondes *r Oehl.* tempora (= *caput*;
 de qua notione uide *lexica*; *cf. I* 18, 5) quoque promittis *scripsi*; nec
 temperas quoq pmittit *C*; nec temperas quoq; promittat *BA*; nec tem-
 peras quoque promissis *r Oehl.*; nec temperas quae promittas *Ld*; nec te
 temperat quodque (= *quodcumque*) promittit *Hanssen*

Exorat ille Altum pro plebe deuota,
 Ne pereat aliquis; at tu te in fabulis uertis,
 Tu subrides ibi aut detrahis proximi fama;
 Indisciplinata loqueris, quasi sit Deus absens, 20
 Omnia qui fecit, nec <audiat> neque <te> cernat.

XXXVI.

EBRIOSIS.

Ebrioso modum non pono: sed belua maior
 Bibendo superius inferior a mente recedis.
 Regentis imperium tenens apud, stulte, Cyclopas

17 Exorat ille Altum (cf. 37, 6; 39, 15 etc.; Altissimum *Ore*) pro plebe deuota, scripsi; Exorat ille Altissimum, plebis deuotae (| Ne pereat aliquis) *Hanssen* 18 at *Ld*; ut *O*; et *rOehl*. tu te in fabulis uertis *Ld*; tute (tu te *A*) in fabulis uerbis *O*; tu te (tute *r*) in fabulas uertis *rOehl*; fortasse: tute (cf. I 23, 11) in fabulis feruis 19 subridis *CB* detrahis *rr*; detrahes *O* proximi fama scripsi (cf. *Cic. epist. III* 8, 5 Ego si .. de tua fama detrahere .. cogitassum; *Tertull. ad nat. I* 18 med. detrahere laude parentum); praxe forma *C* (cf. 23, 1); proxime (om. *Ld*) formo *BA*; proximi famae *ro* 20 Indisciplinata *OLd*; Indiscipline *rOehl*. nec audiat *ro*; audiat om. *O*; nec te audiat *Hanssen* neque te cernat *Hanssen*; neque cernat *CB* (cernat) *rr*; neque ornat *A* XXXVI (XXXV *C*), 1 pono *rOehl*. (cf. quae *Forbiger* adnotauit in *Verg. Aen.* 7, 129; *Tertull. Marc. I* 29 med.); pno *C*; puo *BAΣ*; probro *Ld* sed] est *Ld* in praefat. belua maior *Ld* (cf. *C. A.* 34; de sententia cf. quod infra ex *Cicerone* attulimus exemplum); bellua maior *Cr* comment.; bellui maior, *Oehl*; bellua maior *BAΣ*; belluam malo. *r* 2 superius *C*; supernis *BA*; supernis uel superius *Σ*; superbis *ro* inferior *Pitra Spicul.* I 543, *Ld* (ior per synizesin legendum; cf. *Hanssen* §. 32, 4); interior *Or* *Oehl*; interim *r* (satis commode; sed comparatiuos superius et inferior contrarie inter se referri apparet) a mente *BArOehl*. (cf. interpret. uet. *Irenaei contr. haeret.* 1, 13 (8): sensum non habent et a mente excesserunt); amte *C*; amente *Ld*; mente *Pitra Spicul.* l. c. 3 Regentis *OrOehl*. (= regis conuiuii uel mensae); Regentes *Ld* ('sc. ebriosi') tenens *rOehl*; tenent *O* (in *A* parum accurate scriptum) *Ld* apud *C* Cyclopas *Cr* (homines ebriosos Cyclopas uocat poeta ad *Polyphemi* crapulam alludens); helopas *BA*; *Ld* in praefat. 'olim malui apud stultiloquaces'

Inde in his toruis: Dum mortuus, non bibo, dicis;
 Optima mihi (sunt) bibere et corda sopire. 5
 Subministra magis, quod amplius quaeris abuti,
 Infimo pauperelo, et eritis ambo refecti.
 Si facias ista, exstinguis tibi gehennam.

XXXVII.

PASTORI.

Pascere qui quaeris et quod potuisti parasti
 Adsiduo (pari) pascendo, recte fecisti:
 Sed tamen inmisce pauperem, qui non te repascat,
 Tunc erit mensa tua per unum Deum probata.
 Omnipotens tales uel maxime pasci praecepit. 5

37, 2 sq. Luc. 14, 13 sq.

4 historis CB (de torua Cyclopum facie cf. Verg. Aen. 3, 636; 677); his torruis A; historiis. r Oehl.; his scoriis Pitra Spicil. l. c.; hystronicis. Ld Dum .. non Or²v; Sum .. ni r¹; cf. C. A. 757; similis sententia in sepulcro Sardanapali scripta fuisse ferebatur: Haec habeo, quae edi quaeque exsaturata libido | Hausit. Cicero (Tusc. V 35, 101) addit: Quid aliud in bonis (cf. u. 1 belua maior), non in regis sepulcro inscriberes? cf. C. I. L. IX 2114 Dum uixi, uixi quomodo condecet ingenuom. quod comedi et ebibi, tantum meu(m) est
 5 Obtinam mihi C; Optimum mihi Oehl. comment. sunt scripsi; om. Orv corda sopire scripsi (cf. C. A. 16; de numero plurali cf. Verg. Aen. 6, 49; 80); corda sapere Or²Oehl.; corde sapere r¹; corda sapire Ld; Optimum nunc bibere et (mortuo) corda sapire (uel sapere corda) Hanssen 6 qd CA; quid B pauperelo Cr Oehl. (cf. S. 107 p. 772); paupdo BA; paupero Ld fatias C extinguis O XXXVII (XXXVI C), 1 qui] q A qd C; qd BA 2 Adsiduo (= locupleti; opp. proletarius; cf. Gell. 16, 10) pari scripsi (de sententia cf. 20, 17); Adsidue Orv; Adsidue (pastor) Ld in praefat.; Adsidue (socios) Hanssen; uulgo post parasti, non post pascendo interpungebatur 3 tam C; tn. A inmisce CB; inmisce A Ld; inuise r Oehl. qui non te repascat Hanssen; qui te non repascant C¹⁷; qui (q A) te non repascant BA; qui te non repascat rv 5 Omp̄s C uel] i C maxē A p̄ce pit C

Respice, cum pascis, infirmos, et feneras Alto.
In illos uos Dominus uoluit probatos adesse.

XXXVIII.

ORANTI.

Orantem si cupias te exaudiri de caelo,
Rumpe de latibuli nequitia uincula tota,
Aut si benefactis ores miseratus egenis,
Ne dubites: quicquid petieris, datur oranti.
Tu sane si nudus benefactis Deum adores,
In totum ne facias sic orationem, inepte.

5

XXXVIII.

NOMEN GASEI.

Incolae caelorum futuri cum Deo Christo
Tenente principium, uidente cuncta de caelo,
Simplicitas, bonitas habitet in corpore uestro;
Irasci nolite sine causa fratri deuoto;

37, 6 Prouerb. 19, 17   38, 4 Ioh. 16, 23

6 et om. A   illos O Ld (Ld falso: illo A edd.); illo r Oehl.
feneras Cr Oehl.; faeneras BA Ld   7 uelint uoluit B   XXXVIII
(XXXVII C), 1 te exaudiri Hanssen; & exaudire O (de BA nihil notat
Ld); exaudiri rv   2 Rūpe C   latibuli nequitia O; latibulis nequi-
tiae rv   uincula tota C; uincula BA; uincula rv   3 bene factis
r¹   4 Ne dubites: quicquid petieris, datur oranti Hanssen; Ne dubites
qui (q A) quid petieris datur (dat C) oranti O (Ld falso: detur A
edd.); Ne dubites quin quod petieris detur oranti rv   5 bel benefactis
...
B   6 fatias C   orationem Ld; oratione O (Ld falso: orationem B
A); orationes r Oehl.   XXXVIII (XXXVIII C), inser. gasei O (quia
et hoc loco et in capitulationis titulo XXXVIII p. 57 omnes mss. Gasei,
non Gazaei praebent, cum in iisdem alias littera z, ubicumque apud
Commodianum inuenitur, ut in zelus, zabulus, zabolicus, zacones, gazum,
solitam formam habeat — nisi quod II 14, 12 in solo B ga/ophylacio
scriptum est —, de antiquitus tradita huius ambigui uocabuli forma
mutare quidquam dubitauit); Gazaei rv   1 incole C   2 Tenente prin-
cipium rv ('Vel principium pro dominatione noue posuit Commodianus,
uel legendum principatum' Davies); Temente principium C; te mente
principium BA   cuncta C¹   4 caa A

Recipietis enim quicquid feceritis ab illo. 5
 Hoc placuit Christo resurgere mortuos imo
 Cum suis corporibus, et quod ignis ussit in aeuo,

Sex milibus annis completis mundo finito.
 Vertitur interea caelum tenore mutato;
 Conburuntur enim impii tunc igne diuino, 10
 Ira Dei summi ardet creatura gemendo.
 Dignitosi tamen et gener(e n)ati praeclaro
 Nobilesque uiri sub Antichristo deuicto
 Ex praecepto Dei rursum uiuentes in aeuo,
 Mille quidem annis ut seruiant sanctis et Alto 15

Sub iugo seruili, ut portent uictualia collo,
 Vt iterum autem iudicentur regno finito.
 Nullificantes Deum completo millesimo anno
 Ab igne peribunt cum montibus ipsi liquendo.
 In bustis et tumultis omnis caro redditur acto: 20
 Demergunt inferno, tradunt(ur) poenae in aeuo.

5 quicquid *Cr Oehl.*; quidquid *B*; quidquid *ALd* 6 cho *O*
 7 quod *BA*; qđ *C*; quos *rv* ussit *rv*; iussit *C*; iussit *BA*
 8 millibus *B* completis *C*; completis *rv*; completo *BA* 9 Vertit
 interea *C* 10 Conburuntur enim *rv*; Conburrunt enī *C*; Conbuērunt
 enim *B*; Comburunt n. *A* 12 gener(e n)ati *Hanssen*; generati *O*
rv preclaro *C* 13 anticristo *C* 14 rursum uiuentes in aeuo
rv; in aeuo (euo *C*) rursum (rursū *C*) uiuentes *O* 17 iudicent *C*
 18 Nullificantes *Cr v*; Nulli freantes *BA* (*non erat cur Ld de codicis*
B scriptura dubitaret) dō *C*; Deo *BA*; 'fortasse: Nullificante Deo
 uel Nulli parcente Deo' *Hanssen* completo *C* milesimo *C*
 19 cum montibus ipsi liquendo *scripsi* (cf. 2, 12; 4, 7); loquesē *C*;
 loquesē *BA*; loquendo *rv*; *Oehl. add. 'Euang. Luc. 23, 30; Oseas 10,*
8' 20 in bustis et tumultis *rv*; Imbustis et tumultus *O* oīs *C*;
 oīs *BA* reddit *C* 21 Demergunt inferno *Hanssen*; Demergunt in
 inferno *OLd* (*idem falso: Demergunt inferno BA*); Demerguntur inferno
r Oehl. traduntur poenae *scripsi* (cf. 2, 18; *C. A. 887 sq.*); trahunt
 poene *C*; trahunt poena (paena *B*) *BA*; trahunt poenas *r Oehl.*; trahunt
 poenam *Ld*; trahuntque poenam *Hanssen*

Ostenduntur illis et legunt<ur> gesta de caelo:
 Memoria prisca debito et merita digno,
 Merces in perpetuo secundum facta tyranno.
 Omnia non possum comprehendere paruo libello. 25
 Curiositas docti inueniet nomen in isto.

39, 22 Apoc. 20, 12

22 Ostendunt *C* leguntur *scripsi* (cf. *August. de ciu. Dei XX*,
14 sq. uol. II p. 440, 8 sqq.; 442, 27 sqq. D^a); legunt *Orv*
 24 merces *rv*; mercis *O* 25 possunt *A* comprehendere *C*

COMMODIANI
CARMEN APOLOGETICVM.

Index siglorum.

- M** = cod. Mediomontanus, nunc Cheltenhamensis, membran., n. 12261 (saec. VIII).
- P'** = Pitra in textu carminis, quem in Spicilegii Solesmensis uol. I p. 21—49 anno 1852 publicauit.
- P²** = Pitra in notis huic textui imo margine additis, quibus etiam uariae lectiones codicis exscribuntur.
- P³** = Pitrae excursus in Commodianum (uol. I p. 537—543).
- P⁴** = carminis apologetici caput ultimum ex iterata collatione Thomae Phillipps nouis curis a Pitra restitutum (Spicil. Solesm. uol. IV p. 222—224).
- P⁵** = notae huic textui imo margine subiunctae.
- Lb** = Leimbach in programme paschali Schmalcaldensi anno 1871 edito.
- R** = Hermannus Roensch in editione sua (Zeitschr. f. d. histor. Theologie, Jahrg. 1872 p. 163—302).
- Ld** = Ernestus Ludwig in ed. Teubneriana anni 1877.
- v** = **R** et **Ld**.
- Wilh. Meyer, Abh.** = commentatio Guilelmi Meyer, quae inscribitur: 'Anfang und Ursprung der lat. u. griech. rythmischen Dichtung' (Abhandl. der k. bayer. Akademie d. W., I. Cl., XVII, 1885). Eiusdem uiri doctissimi ubicumque nomen tantum lectionibus adiunxi, ea affero, quae per litteras mecum liberaliter communicant.
- s. n. l.** = sine uaria lectione.

COMMODIANI CARMEN APOLOGETICVM.

Quis poterit unum proprie Deum nosse caelorum,
Nisi quem is tulerit * * ab errore nefando?
Errabam ignarus spatians, spe captus inani,
Dum furor aetatis primae me portabat in auras.
5 Plus eram quam palea levior; quasi centum inessent
In umeris capita, sic praeceps quocumque ferebar.
Non satis; his rebus criminosus denique Marsus

5 Psal. 1, 4?

COMMODIANVS | EPISCOPVS AFRICANVS. | CARMEN APOLOGETICVM AD-
VERSUS IYDAEOS ET GENTES. *Pitra*; Commodiani Carmen apologeti-
cum | aduersus Iudaeos et Paganos. *Roensch*; COMMODIANI EPISCOPI
AFRICANI | CARMEN APOLOGETICVM | ADVERSUS IYDAEOS ET GENTES. *Ludwig*;
in cod. Mediomontano nulla inuenitur inscriptio 1 propriè *M*
celorum *M* 2 Nisi *MP¹R*; (Quis) nisi *Ld* is tulerit *P¹*; *add.*
longe uel procul P²; his tulerit *M*; is (abs)tulerit *Hilgenfeld* (*Zeitschr.*
f. wissenschaft. Theol. XX p. 565); is (ipse abs)tulerit *R* (*coll. Instr. I*
1, 6); is (ipse) tulerit *Hanssen*; is tulerit (prius) uel (primo) *Lb*;
(sus)tulerit *Ld*; (qu)is (ex)tulerit *Huemer* (*Zeitschr. f. d. oesterr. Gymn.*
1878 p. 31) 3 *sqq.* inani. | Dum . . auras, | Plus *v*; ego ex lege
Meyeriana de paribus uersuum iungendis (*Abh. p. 304 sqq.*) *Pitrae*
uerborum distinctionem reuocauit 4 portat *Mart. Hertz* (*indic. lect.*
Vratisl. anni 1880 p. 7) 5 leuior *M* inessent *scripsi*; adessent
P²a; idessent *M* 6 in umeris *scripsi*; in numeris *M*; in humeris
P²v preceps *M* quocumque *P¹v*; quecumque *M* 7 criminof,
(= sus) *M*; criminoſa *P¹* (*sine uaria lectione*) *v* marsus *M* (*cf.*
Porph. in Horat. epod. 5, 75: Marsi autem periti incantationum
sunt; *August. enarr. in psalm. LVII 5*: Aspis cum coeperit pati in-
cantatorem suum Marsum .. audite quid faciat; *S. 107 p. 796*);
mersus *P¹* (*s. u. l.*) *v*

- Paene fui factus herbas incantando malignas.
 Sed gratias Domino — nec sufficit uox mea tantum
 10 Reddere — qui misero uacillanti tandem adluxit!
 Adgressusque fui tradito in codice legis,
 Quid ibi rescirem; statim mihi lampada fulsit.
 Tunc uero agnoui Deum (unum) summum in altis,
 Et ideo tales hortor ab errore recedant.
 15 Quis melior medicus nisi passus uulneris aestus?
 Multi quidem bruti et ignoti, corde sopiti,
 Nil sibi proponunt cognoscere; more ferino
 Quaerunt, quod rapiant aut quorum sanguine uiuant.
 Dummodo laententur saginati uiuere porci,

13 Esai. 57, 15 (LXX)

8 pene fui | Factus erbas *M* 7 sq. mersus, | Paene .. malignus *R*
 9 domino *M*; Deo *P*¹; idem (*P*³) conicit Domino, quod in ipso codice
 reperire potuit sufficere *M* 10 reddere | Qui *M* uacillanti *M*
 11 tradito .. legis scripsi (locum obiecti ex uerbis adgressus fui pendentis
 tenet enuntiatum interrogatiuum quid ibi rescirem; cf. u. 89); traditor
 .. legis *M* *P*¹ *P*³; traditorum .. legis *Duebner*; traditorem .. legis
Lb; traditores .. legis *R*; tradito .. leges *Hilgenfeld* (*Zeitschr. f. v.*
Th. XV p. 604); tradita .. legis (uel traditas .. leges) *Ld*; traditos
 .. legis *Huemer*; fort. traditus (= traditiones) .. legis; cf. u. 15:
 13 uero agnoui deum *M* (cf. u. 636); uero Dominum agnoui *Wdh.*
Meyer; uere cognoui *P*¹ (s. u. l.) *Ld*; uere Dominum cognoui *R*; *P*³
 perplexe indicat nescio quem (*Duebnerum*?) legere agnoui, quod est in
 codice; idem ibi caelis ante Deum inserendum censet; unum, quod
 recepinus add. *Ld* 15 melior *M*¹ *P*¹ *v*; melius *M*¹ uulneris aestus
 scripsi (cf. *Sil. Ital.* 6, 98 uulneris aestus | Expertis medicare
 modis; b. *Gbl.* 17 p. 451; in cod. *M* syllabas or et us haud raro con-
 fundi *Pitra* (*P*³) in uersum 164 (163) recte adnotauit); uulneris auctor
M *P*¹; uulneris ictus *Duebner*, *Pitra* in praefat. p. XVIII, *R*; uulnera
 uictor *Ld* 17 Nil sibi proponunt *P*¹ (s. u. l.) *v*; Nihil sibi pponunt
M 18 Querunt *M* sanguine uiuant *P*¹ (coniectura) *Wdh.* *Meyer*,
Abh. p. 291 (cf. u. 176 Viuere rapinis in gaudio sanguine fuso);
 sanguine bibant *M*; sanguinem bibant *P*¹ *v* (cf. *Cic. Philipp.* XI 5, 10
 cuius sanguinem non bibere censetis? *Saluan. gubern.* 7, 39 p. 164,
 22 *Paul.*) 19 letentur *M*; tur m. 2. in ras. (?) saginati uiuere
*P*¹ *v* (cf. *Propert.* IV 1, 23 Parua saginati lustrabant compita porci);
 sanguinati bibere (sic!) *M*

20 Ingerunt ut tumultum ferculum, dum diuitiis plaudent.

† Mutabuntur paupera ueste fastidiis.

Sufficeret illis utique, quod promptius edunt.

Si pinguis est opibus, sibi sit; si Caesari dignus,

Quid sua praeponit fragilis nec respicit ullum?

25 Communicet immo talis bonitatem in omnes,

Cui Summus diuitias, honores addidit altos.

Nec enim uitupero diuitias datas a Summo,

Sed culpandus erit, qui superextollitur illis.

Suadeo nunc ergo altos sic et humiles omnes,

30 Vt legant assidue uel ista uel cetera legis.

20 Ingerunt ut tumultum ferculum, dum diuitiis plaudent *scripsi* (plaudent = *gloriantur?* cf. u. 480; de rebus cf. *Plaut. Menaechn.* 101 sqq.; *Petron.* 35 sq.; ceterum totus locus desperatissimus est); Ingerunt ut tumultum sepulchrum dū plaudent diuitiis *M* (*P¹ falso*: dum[plaudens diuitiis]); Ingerunt ut tumultum se pulchros: dum diuiti plaudent, *P¹*; Inferuntur tumulto sepulchri, dum gaudent diuitiis: *R*; Ingerunt ad tumultum sepulchri, tum diuiti plaudent *Ld* 21 Mutabunt paupera ueste fastidiis *M* (*P¹ falso*: paupere ueste et fastidiis); Mutabuntur fastidiis et paupere ueste *P¹*; Mutabuntur et fastidiis et paupere ueste *R*; Mutabuntque pauperes uestes et fastidientur *Ld* haec addens: 'Commodianus inuehitur in parasitos, qui exsequias funeris alicuius prosecuti post ad uestitum suum redeunt' 23 Si pinguis est opibus, sibi sit (= sibi habeat diuitias); si Caesari dignus *M* (post opibus et sit ego interpunxi; de adiectiuo dignus cum datiuo coniuncto cf. *Georg. HW¹* p. 2019 s. u. dignus *II*, γ; *Woelfflin. in Rhein. Mus. XXXVII* p. 115; quamquam locutio Caesare dignus inuenitur in *anthol. Lat.* 780, 29 *R.*); Si pinguis est opibus, cibus sit si Caesari dignus. *P¹*; idem tamen postea (*P²*) ueram codicis lectionem Caesari 'typorum sphalma'(!) et Caesare scribendum esse putat; Si pinguis est opibus, siue sit is Caesare dignus, *Lb*; Si pinguis est opibus, cibus si Caesare dignus, *R*; Siquis est opibus sibi uisus Caesare dignus *Ld*; idem in *Instructionum editionis praefatione* p. IX *Huemerum secutus* haec proponit: Si pinguis opibus sibi sit, si Caesare dignus 24 praeponit *P¹v*; preponunt *M* fragili (= inopi) *P² Lb* nec in *M* primo omiss. m. 1. s. l. scripsit ullum *M P¹ Ld*; illum *Lb* (idem sic quoque legi posse arbitratur: praeponunt, fragilis nec respicit ullum); urnam *R* 26 Summus *P¹v*; summa *M*; summam *Lb* diuitias *M P¹v*; dedit iam *Lb* Altus *Lb* 29 ergo altos sic *M*; ergo altos sic *P¹* (s. u. l.) *v*; ego sic altos *Lb*

Aspic(it)e, quoniam brevis est nobis credita uita;
 Discite, quapropter moriamur nati, prudentes!
 Quid hebetes morimur, quid profuit lucem uidisse?
 Si nihil inquiras, hoc est beluarum adesse.

35 Certe Deus summus hominem praeposuit aruis,
 Non feram nec pecudem. Cur nos similemus ad illas?
 Omnipotens uoluit hominem sibi praebere laudes;
 Idcirco futura docuit nos ipse diuinos.
 Quae ut crederemus, non tantum uerbo sonauit,
 40 Sed et demonstraui fortia Pharaone decepto.
 Non solum hoc fecit: et Noe sub tempora quoque
 Ostendit, quae poterat, quoniam Deum nemo quaerebat.
 Mitior exinde paulatim coepit adesse
 Diluio facta, quo posset terra repleri.
 45 Iam paene medietas annorum sex milibus ibat,
 Et nemo scibat Dominum, passimque uiuentes.
 Sed Deus, ut uidit hominum nimis [ut] pectora clausa,

33 Iob. 3, 16   40 Exod. 9, 16; Rom. 9, 17   42 Gen. 6, 12
 sqq.; Psal. 13, 2; 52, 3   43 Gen. 8, 21 sq.   44 Gen. 9, 1

31 Aspicite *P¹v*; Aspice *M* qm (sic!) *M* 32 sq. *vulgatam*.
uerborum distinctionem moriamur. Nati prudentes, Qui *mutauit*; cf. *Ienaer*.
Literaturzeit. 1877 p. 797 33 Quid hebetes *scripsi*; Qui debetes *M*;
 Qui hebetes *P¹* (s. u. l.) v 34 beluarum (belluarum *P¹v*) adesse *M*.
P¹v; belluarum instar adesse *P¹* 35 preposuit *M* aruis *scripsi*
 (S. 107 p. 797); arbis *M*; orbi *P¹* (s. u. l.) v 36 nos *M*; om. *P¹*
 (s. u. l.); add. *coniecturâ* *P²* illas *Lb v*; illos *MP¹* 37 prebere
M 38 diuinos *Mv*; diuinus *P¹* 39 Quae *scripsi*; Quem *MP¹ v*
 uerbo sonauit *scripsi* (cf. u. 449 personans ait); uerbo sanauit *MP¹*;
 uerba sonauit *R*; uerba tonauit *Ld* (coll. u. 598 tonant ore) 40 mon-
 strauit *P²*, faraone *M*; Pharaoni *R* 41 fecit et noe in *cod. primo*
omissum altera manus add. et] sed *P²* 42 que *M* qm *M*
 buerebat *M* 43 cepit *M* 44 replere *M* 45 poene *M*; bene
Lb annûm *P²Lb* 46 scibat *M* (cf. *Wih. Meyer, Abh. p. 292*);
 sciebat *P¹* (s. u. l.) v uiuentes *MP¹* (cf. u. 676); uiuebant *Lb v*
 47 ut uidit hominum nimis ut pectora *M* (non: Vt pectora uidit homi-
 num, quod *P²* adnotat); ut uidit hominum nimis pectora *P¹R*; ut pectora
 uidit hominum nimis *Ld*

- Adloquitur Abraham, quem Moyses enuntiat ipsum.
 Ipse dedit legem populo Pharaone necato,
 50 Et quis esset, Dominus ipse se praedixit ab illo.
 Nec una contentus prophetica uoce se promit,
 Sed multos adhibuit testes, qui de illo clamant.
 Hunc ergo, cum legitis multorum praeconia (uatum),
 Inuenietis eum carnem inuenisse pro nobis.
 55 Vnde nunc erratur, ordinasse talia Summum,
 Et quasi subsannant, nec sciunt, quod ab ipso ridentur!
 Interdum subicio, qualiter praelegi prophetas,
 Et rudes edoceo, ubi sit spes uitae ponenda.
 Quid Deus in primis uel qualiter singula fecit,
 60 Iam Moyses edocuit; nos autem de Christo docemus.
 Non sum ego uates nec doctor iussus ut essem,
 Sed pando praedicta uatum oberrantibus austris.
 Ergo mei similes, quos raptim aura deportat,

48 Exod. 3, 14   56 Psal. 2, 4

48 sq. Abraham. Quem . . ipsum, Ipse v   Moses *P³Lb*
 49 pharaone *M*, necato *P³v*; negato *MP¹Lb(?)*   50 se om. *R*
 praedixit *M*   51 se promit *P¹R*; se promittit *M*; promittit *L*
 52 de illo clamant *MP¹* cf. u. 66; de illo clam(ab)ant *Hanssen*; de
 illo (pro)clamant *R*; illud declamant *Ld*   53 Hunc ergo cum legitis
 multorum (multum *P³R*) praeconia (uatum) *P³v*; Hunc ergo cum legitis
 multorum praeconia *M*; Haec e. quum legeritis praeconia multa *P¹*
 54 carni inuenisse *MP¹P³* (inuenire eodem sensu quo sibi parare,
 adipisci *Plauto et Terentio usitatum*; de annominatione Inuenietis . .
 inuenisse cf. *indicis exempla et Hilgenfeldi notam XV p. 604 sq.*); carnem
 adsumpsisse *P³*; carnem induisse *R*; in carnem uenisse *Ld*   55 erratur]
 probatur *R*   56 Et quasi *M* (*S. 107 p. 797*); Et quare *P¹*; Id quare
R; Quare *Ld* (eo deceptus, quod *P³* falso adnotat: 'Quare subsannant
 merunt' mendosus cod.) nec sciunt *M¹* corr.; nesciunt *M¹* ab initio;
 meminere *P¹*; nec erunt *P²*; norunt *P³*; norint *R*; merent *Lb*; merunt
Ld   57 prelegi *M*   60 moyses *MP¹v*; Moses (Mose) *P³*; Mose
Lb edocuit *MP¹Lb*; docuit v   docemur *P³Lb*   62 pando *P¹R*
 (cf. *Georg. HW¹ p. 1294*); quando *M*; canto *Ld*   praedicta *M*
 oberrantibus nautis uel oblatrantibus (obloquentibus, obstrepentibus,
 obturbantibus) austris *R* in comment.   'Hic deesse nonnulla uide-
 bantur' *P³*

- Quaerite iam portum, ubi sunt pericula nulla.
 > 65 Agricola doctus tempestiva longe dinoscit
 Et, priusquam ueniant, recolligit se sub antra.
 Estote prudentes, quod imminet ante uidete
 Et, priusquam ueniant clades, providete saluti.
 Ignauia pueris opus est, non certe robustis:
 70 Si decet hoc rudibus, non conuenit aeuo maturis.
 Quae quidem pars hominum non sit moderata, uetusta
 Sic erit ut perna minime salfacta: putrescat.
 Nemo petram subicit, nisi solus ignis ad escam:
 Saxei sic homines mollescunt sero gehenna.
 75 Clamamus in uacuum surdis referenda procellis
 Et lumen offerimus caecis sine causa praebentes.
 Stat miles ad missam: unus audit, et excutit alter

73 Matth. 7, 9? 74 Ezech. 11, 19?

64 querite *M* sunt] ãt *M* 65 ante doctus duae litterae (in?)
 erasae tempestates *R* 66 se *MP*¹ (de clausula — v — v cf. u.
 52; 193; 423; 567; 890; *Instr.* I 8, 3); sese *P*³ v antra *M*; antrō
Wüh. Meyer (cf. *Instr.* I 33, 7); antrum *P*¹ (s. u. l.) v 68 clades]
 post a una littera (n?) erasa 69 Ignauia] Ignosci *Lb* pueri ..
 robusti *R*; cf. *Ienaer Literaturzeit.* 1877 p. 796 extr. 70 decet *M*
 (post t rasura unius litterae — f? —) *P*¹ (cf. *Roensch. It. et Vulg.*
 p. 439 sq.); licet v suo *M* 71 Quae (Quum *P*¹ *Lb*) quidem pars
 hominum non sit moderata, uetusta *P*¹ *Lb* *Ld*; Quā quidem pars homi-
 num non sit moderata uetustas *M*; Quam quidem partem h. n. s. mode-
 rata (moderat *R*, errore typogr., ut uidetur) uetustas *P*³ (*Duebner?*) *R*;
 Quam quidem partem hominum non si moderat uetustas, *Hilgenfeld*
 72 Sic erit ut perna minime salfacta putrescat *M* (non puerascit, ut
*P*² falso adnotat); Sic erit ut perna minime salfacta (sal facta *P*¹):
 putrescet (putrescit *Lb*) *P*¹ *P*³ *Lb* *R*; Sic erit ut perna nimis salfacta;
 petrascit *Ld* 73 Nemo petram subicit nisi solus ignis ad escam
 (adescat *Ld*) *MP*¹ *Ld*; N. p. s., nisi solius ignis, ad escam *Lb* *R*; N.
 pernam s. n. solidus ignis ad escam *Hilgenf.* 74 saxeis *M*
 gehennē *M* 75 processis *Hilgenf.* 76 prebentes *M* 77 missam
 v; missa *MP*¹; iussa *P*³ *Lb* (iussa) unus, audit *Lb*

- Nec accipit corde monita, sed perditus errat.
 Quis modo delinquit (iudices estote de istis!),
 80 Qui monet aut ille, qui non uult dicto parere?
 Spero, reus non est, qui Caesaris dictus obaudit,
 Contrarius autem perdit suam uitam superbus.
 Interdum quod meum est, qui prius erraui, demonstro
 Rectum iter uobis, qui adhuc erratis inanes.
 85 Vos tamen eligite, arbitrio uestro placentes,
 Quis uelit uenenum aut suaui pocula uitae!
 Bonum et malum est in ista natura creatum,
 Vt homo post fata probetur quis Deo dignus.

- Adgredere iam nunc, quisquis es, perennia nosse:
 90 Disce, Deus qui sit uel cuius nomine adsit!
 Est Deus omnipotens, unus, a semetipso creatus,
 Quem infra reperies magnum et humilem ipsum.
 Is erat in uerbo positus, sibi solo notatus,

78 accipit *MR* (coniecturâ); accepit *P¹ P²* (cod.!) *Lb Ld* corde monita scripsi (cf. u. 16 corde sopiti; *Instr. I* 19, 15 si corde uiges; 27, 13 si corde retractes; *Ouid. Met.* 3, 689 Excute .. corde metum); eosde (tres priores litteras etiam cor legi posse testatur *Knöell*; cf. u. 584) munita *M*; eosdem monitus *R*; eadem monitas *Ld*; eos monitus *P²*; eadem monita *P¹ Hanssen*; eadem minus *Lb* 79 modum *P¹* delinquit *R*; relinquit *M*; relinquet *P¹* (s. u. l.); delinquet *Lb Ld*; deliquit *P²* 80 monet *MP¹*; monetur *Ld*; paret *Lb*; monet *R* dictus *P² R* (cf. u. 15); dictos *MLd*; dicto subaudit *Lb*; dictis ob. *Guil. Hartel* 82 contrarius *MP¹ R* (= contumax; cf. u. 721); contrarios *P² Ld* suam uitam *Lb R* (cf. u. 784; *Matth.* 10, 39; *interpr. palat. past. Herm. sim. IX* 26, 3 sibi soli uiuentes uitam suam perdunt); sua uita *MP¹ Ld* superbos *P² Ld* 83 erraui *M* (*P² falso*: es sciui; cf. *S.* 107 p. 798); et sciui *P¹ R*; rescui *Lb Ld* 86 qui *R* 88 post fata scripsi (cf. *S. l. c.*); post facta *M* (*P² falso*: facit); prout facit *P¹*; post factum *P² v* probetur *M* (post facta probetur iam *Lb* et *Huemer suspicati erant*); approbetur *P¹* (s. u. l.) *v* 89 post es littera t erasa 90 qui *M* (cf. u. 117; 381; *Kuehner ausf. Gramm.* p. 481 sq.); quis *P¹ v* nomine *Mv*; nominis *P¹* 92 repperies *M* 93 his *M* solo *Mv*; soli *P¹*

- Qui pater et filius dicitur et spiritus sanctus.
 95 Sed ex quo decreuit mundum componere signis,
 Ignem interposuit metuendum angelis ipsis.
 Quos tamen distribuit minoris potentiae factos,
 Vt regerent caelos et terram et subdita terrae.
 Hunc ergo nec ipsi nuntii dinoscere possunt,
 100 Qualis sit aut quantus, nisi quod praecepta sequuntur.
 Est honor absconsus nobis et angelis ipsis,
 Quod Dei maiestas, quid sit, sibi conscia sola est.
 Relucet immensa super caelos et sine fine;
 Aureum est totum, quod est quasi flammæ uirtus.
 105 Illic Dei uas est, tantum sine cognita forma,
 Illa sunt secreta solo Deo nota caelorum.
 Haec gloria Dei est unica super angelos omnes,
 Hoc Deus est lucis aeternæ, hoc spiritus aëi.
 In primitiua sua qualis sit, a nullo uidetur,

94 sp̄it, *M* 95 componere *M* 95 sq. componere signis, | Ignem *P*¹; componere, signis | Ignem *RLd*; componere, dignis | Ignem *Hilgenfeld* (*P*²: 'Excidiſſe uidetur unus uersiculus ex Apostolo, ni fallor, excipiendus, I *Timoth.* VI, 6: Qui solus habet immortalitatem et lucem inhabitat inaccessibilem, ignem nempe interpositum, metuendum angelis ipsis') 96 interposuit *P*²*v*; interpositum *MP*¹ 97 minoria potentiae factos *Hanssen*; minori potentiæ factus *M* (*P*² falso: minoris potentiae, omisso factus; itemque *P*¹); minoribus (esse) potentes *P*² (*Duebner*?); minoris potentiae deos *Lb*; minoris potentiae (minores potentias in commentario) a se *R*; minoris potentiae ipso *Ld*
 98 celos *M* 100 precepta *M* 102 quid] d *primo omissum m. 1. s. l. scripsit* conscia sola (solo *R*) *Duebner v*; sola conscia *MP*¹
 103 imensa *M* celos *M* 104 Aureū ē (*P*² falso: aureue) totum *M*; Aut aëo. Totum *P*¹; Aut requie totum *Duebner Lb R*; Aureaque totum *Ld* (omnes interpunctionem post fine omittunt) quod est quasi *M* *P*¹ *Ld*; torquet quasi *Duebner Lb R* 105 Illis *Lb* uas scripsi (cf. *Sirac.* 43, 2 Sol .. uas admirabile opus Excelsi; 50, 7; 10 quasi sol refulgens .. quasi uas auri solidum); ubi (sic!) *M*; uita *P*¹*v*; uia *Lb*; 'uia forsā in codice caractere euamido' *P*² 106 Illa sed *Duebner R* solo *Lb v* (cf. u. 93); sola *M*; soli *P*¹ 107 Hec *M* unici? *Wilh. Meyer, Abh. p. 299* 108 Hoc .. hoc *MP*¹; Hinc .. hinc *R*; Hic .. hic *Ld* eterne *M*

guratur, sicut uult ostendere sese.
 se uisibilem angelis iuxta formam eorum
 ini fit homo, ceterum Deus uerbo probatur.
 nec poterit tanti Dei forma dinosci;
 id est, unum est, immenso lumine solus;
 cieis, oculi aut os aut membra notantur,
 pugillo suo concludere circulum orbis.
 amen cum uoluit sciri de se ipso qui esset,
 aine de tanto fecit se uideri capacem.
 et quibus in ignem apparuit uoce locutus;
 aptus est in carnem, quem regio nulla capebat.
 Deus omnipotens, Dominus suae conditionis,
 m sit inuisibilis, facit se uideri quibusdam.
 ui formatur modo, (modo) se diffundit in auras,
 nius nec initium nec finem quaerere fas est.
 hic sine initio semper est Deus et sine fine,

116 Esai. 40, 12

119 Exod. 3, 2 sqq.

110 Detransfiguratur *M* (*P*¹ falso: detransfiguratus); Sed transfigu-
 ratur *P*¹; Sed transfiguratus *P*³ *R*; Deus transfiguratus *Lb* uultus-
 andere *M* 111 prebet *M* angelis *M* *Duebner v*; angelus *P*¹
 112 probatur *P*¹ *v*; probat *M* 114 unum *MP*¹ *Lb*; unus *v* immenso
 lumine solus *MP*¹; in immenso lumine (numine?) solus *P*²; in immenso
 lumine solus *R*; in imm. l. potens *Lb*; in immenso lumine; solet (Inde
 pugillo etc.) *Ld* (ceterae editiones ante solus nullam, post solus maiorem
 interpunctionem habent) 115 Vbi *MP*¹ *R*; om. *Ld*; *P*² ab Vbi, cuius
 loco Cui substituere conatur, interrogationem orditur oculi *P*³ *Lb* *R*
 aut oculi *MLd* 117 ad tamen *M* qui *M* (cf. u. 90); quid *P*²
 (s. u. l.) *v* 118 Numine *P*² *v*; Nomine *MP*¹ uersus 115 sqq.
Ludwig ita scribit, ut 115 post 118 (uel 120; cf. praefat. eius p. XV)
 inseratur, quam inuersionem improbat *Wih. Meyer, Abh. p. 305*
 120 capiebat *Huemer* 121 Hic *MP*¹ *R* (cf. u. 289); Sic *Ld*
 122 facit scripsi; fecit *Lb v*; faciet *MP*¹ 123 formatur *M*; formatus
*P*² (s. u. l.) *Lb Ld*; formam induerat *R* modo (modo) *Lb Hansen*;
 modo *Mv* se *MP*¹ *R*; sese *P*³ *Lb Ld* diffundit *M*; diffudit *P*¹ (s.
 u. l.) *v* 124 finem quaerere *P*¹ *v*; quirere finem *M* 124 sq. est.
 Hic *P*¹; est, Hic *Lb v*

- Qui, prius quam faceret caelum, ferebatur in aeuum;
 Quicquid tenet caelum, prospicit ubique de caelo
 Et penetrat totum oculis et auribus audit.
 Huic ergo placuit carnalem mundi tenorem,
 130 Vt exaltaretur sola sempiterna maiestas.
 Nam, quod erat ante, referre nunc ardua res est;
 Sit licet descriptum, non sit nobis cura de illis.
 Cum haec, quae uidemus, non possumus tangere tota,
 Quis poterit scire, quid sit trans Oceani finem?
 135 Et caelum uidemus, sed illic quid intus agatur,
 Nullo datur scire, donec fiat exitus aevi.
 Sufficiat tantum de futuro nosse promissa;
 Ad illa tendamus cupidi, tota mente deuoti.
 Sicut anis Phoenix meditatur a morte renasci,
 140 Dat nobis exemplum, post funera surgere posse;
 Hoc Deus omnipotens uel maxime credere saadet,
 Quod ueniet tempus defunctorum uiuere rursus;
 Sit licet nunc puluis, iaceant licet ossa nudata,
 Integratur homo, [ut] fuerat qui mortuus, olim,
 145 Et gratia maior tunc erit (quam) istius aevi,

127 Psal. 13, 2; 52, 3 al. 145 I Cor. 15, 43; Phil. 3, 21

126 celum *M* 127 Quicquid *P*: Quicquid *M*: Quicque *v* celum
M 129 mundi tenore *M* = carnalem esse mundi tenorem; de
 cuius copula esse uale u. 732 et indecens, pueri *Petschenig* editioni
Vaccari Var. adnotat. p. 156: cf. *deinde* *Isaur.* II 33, 9 tenore
 mutatur: *Verg. Georg.* 3, 338 sq.; mutatio ueneri *P* *v* 131 Nam *M*
P *R*: Nam *L* sine nota 132 descriptum *M* 132 sq. de illis. Cum
L: de illis. Cum *P* *R* 133 que *M* 133 sq. nota. Quis *L*: tota.
 Quis *P* *R* 134 sine *M* 135 celum *M* 136 aevi *M* cf. u. 93;
 106: *Isaur.* II 33, 13: *ut* *P* *x* u. l. *v* uerba 136—140 in *M* uinci-
 culis *Isauri* scripti 139 APIS PHOENIX *M* 142 defunctorum *M*
P *L*: defunctorum *L*: defunctorum defunctorum. *P*: defunctorum *R* 143 Sit
 licet *M* *L*: coniectura *R*: Sed licet *P* *x* u. l. *v* Sit licet *L*
 143 sq. uerba. Integratur *L* 144 ut fuerat *M* *P* *R*: ut del. *L*;
 ut erat *L* 145 tunc *M*: tunc *P* *x* u. l. *R*: dehinc *P*: tunc *L*
 ut *M* *P*: gratia erit *R*: aliter *L* quam aliter: *ut* *M* *uinc.*
 145 *M*: cf. *Wander.* *Lat. Palaeogr.* v. 51 sq. 145 sq. uerba. Nam *v*

- Non dolor nec lacrimae tunc erunt in corpore nostro,
 Non caro recipiet ferrum, non pustula surget.
 Hoc Deus instituet, ut sit illi gloria maior.
 Hic fecerat primum hominem, ut esset aeternus,
 150 Sed ruit in mortem neglectis ille praeceptis.
 Propter quae storias tantas Deus esse parauit,
 Vt inuentiones diabuli detergeret omnes.
 Rectorem in terra dederat Deus angelum istum:
 Qui, dum inuidetur homini, perit ipse priorque.
 155 Interea iustos per ipsos cernit ad actus,
 Et facinerosum Cain in gehenna reservat.
 In scelere coepit uersari gens omnis humana,
 Nec respicientes, quis esset creator eorum.
 Quod Deus excelsus indigne pertulit illud,

146 Apoc. 21, 4   152 Eph. 6, 11; 16; I Ioh. 3, 8   154 Sap.
 2, 24 (Cypr. de zel. et liu. C. 4)

146 nec *M*; aut *P*¹ (s. u. l.) *v*   lacrimae *M*   147 postula *M*
 148 instituet *MLb Ld*; instituit *P*¹ *R*   150 neglectis *M*
 151 propter quae storias *scripsi* (cf. *Woelfflin. Arch. III p. 146*); propter
 questorias *M*; pr. quaestorias *P*¹; pr. quae scorias *Duebner* (coll. *Verg.*
Cir. 249); propterea scrupaeas *R*; propter quae curas (*postmodo* pr. gras-
 sationes) *Lb* (ut *Ld* adnotat); pr. quae quaestorias *Ld* (*ex recentiore*
Roenschii coniectura) esse] sibi (*postea* ipse) *Lb*   152 inuentiones
 diabuli *M*; inu. diaboli *P*¹ (s. u. l.); adinuentiones zaboli *R*
 detergeret *R* omf *M*   153 Actorem *R*   154 inuidetur *MLd* (*idem*
haec affert exempla: 'huic inuisae (sunt) Parcae solemnem celebrare diem'
C. Inscr. Rh. Bramb. 1052 et Becker. Inscr. Mogunt. 247); inuidet *Lb*;
 insidiatur *R*; sed cf. u. 361   155 ipsos *M* (*P* falso: ipsas; cernit
 per ipsos = secernit; cf. *Instr. I 26, 33 sqq.*; *S. 107 p. 757*; *Alexandre,*
excurs. ad Sibyll. p. 522 sqq.); ipsum *P*¹ *v*   ad actus *scripsi* (= *ad*
iudicium extremum; cf. *Instr. I 27, 1; II 21, 12*; *S. p. 784*); adactos
*MP*¹; abactos *P*³ *v*   155 sq. abactos. Et *R*   156 facinerosum *P*³ *v*;
 facinerosa *M*; facinora *P*¹ in m. 1. s. l. *scripsit*   157 cepit *M*
 gens omnis *Lb v*; omnis gens *M* (*signis s. l. additis iustus uerborum*
ordo restituitur); omnis gens *P*¹ (s. u. l.)   159 pertulit illud. *M*;
 pertulit illud; *P*¹; pertulit; illam *v*

- 160 Delere proposuit uniuerſa paene creata.
 Dicitur et legitur Noe liberatus ab aqua,
 Ceteri diluuio perierunt ira caeleſti.
 Hinc, ſicut initio, paulatim terra repletur.
 Cessit prius facinus, ſed alter(a) clades adhaeſit.
 165 Adgreſſi ſunt ſtulti turrem fabricare ſub aſtris,
 Vt quaſi per illam poſſent aſcendere caelos.
 Quod Deus ut uidit fieri ſub una loquella,
 Descendit et fecit, loquerentur lingua diuerſa.
 Quos inde diſparſit per inſulas terrae ſemotos,
 170 Vt fierent gentes uario ſermone loquentes.
 Tunc genus indocile uitam feritatis agebat;
 Nemo Deum ſciebat, diſputabat nemo de uita.
 Inreperat quoniam rudibus temerarius ille
 Per laticēs animae, deprauauit mentes acerbas
 175 Perſuaſitque dolo coitus infandos amare,
 Viuere rapinis in gaudio ſanguine fuſo.
 Hanc gloriam ſtulti proſequuntur tempore paruo;
 Quo nulla uenia liberat, ſe dicendo ſeductos.
 Si ſuadet adulter, culpa eſt tua proſequi talem;
 180 Non ille te damnat, ſed tu tua ſponte te damnas.

163 Gen. 9, 1   165 ſqq. Gen. 11, 4 ſqq.

160 Delere *P*¹; Dicere *M*; Demere *R*; Icere (= *tollere, perdere?*)
Ld; perdere *Huemer* uniuerſa pene creata *MP*¹; uniuerſam paene
 creatam *v* 163 ſiō *M* 164 prius *P*²*v* (cf. *quae adnotauimus in*
u. 15); prior *MP*¹ altera *P*¹*Ld*; alter *M* (*P*² *ſaſo*: aliter); aliter
Lb R adhaeſit *P*¹*R*; adheſit *M*; acceſſit *Ld* 165 turrem *M*;
 turrim *P*¹ (*s. u. l.*) *v* aſtris *P*¹*v*; aſtris *M* 166 poſſent aſcendere
 caelos (coelos) *P*¹*v*; c. a. p. *Lb*; aſc. celos poſſ. *M* 167 loquella
M 169 diſparſit *M*; diſperſit *P*¹ (*s. u. l.*) *v* ſemotas *R*
 171 Tnc (= Tunc) *M*; Tum *P*¹ (*s. u. l.*) *v* agebat *M*; agebant, *P*¹
 (*s. u. l.*) *v* 172 ſciebat *Hanſſen, Wilh. Meyer, Abh. p. 292 coll.*
u. 46 173 Inreperat *M* qm̄ *M* 174 deprauabit *M*
 175 dolo coitus ſcripſi (cf. *b. Gbl. 17 p. 451 ſqq.*); dolo citius *M*; dolos
 citius *P*¹*R*; dolos illis *Ld* 176 gaudia *P*² 177 pſequuntur *M*¹,
quod (prima manu?) correctum, ut ſit pſequuntur 178 Quo *MP*¹
 (= *itaque?*); Quos *P*²*v*; Quod *Lb*

- Errabant indocti ueteris fallacia hostis,
 Obliti Dominum, opera maligna sequentes.
 Quod diu ne fieret grassatio tanta latronis,
 Tempore partito miseratus est tandem ablato.
 185 Conplacuit illi conloqui cum uno de multis,
 Vt faceret populum ad se transeundo dilectum.
 Ex eo coeperunt unum Deum nosse profani
 Et fieri populus secundum Dei decreta.
 Duos enim populos distinxerat ex se Rebecca:
 190 Hic prior est factus, alter ut succederet illi.
 In Aegypto primum Israhel concrevit alumnus;
 Inde Deus illos eiecit duce Moyse,
 Per quem dedit illis legem in monte Sina,
 Vt nostra posteritas Dominum cognosceret unum.
 195 Deinde prophetas ex ipsis dicere iussit,
 Quod Deus in hominem depretiatur ab illis.
 Induxerat eos Dominus in terra promissa,
 Vt ibi sub lege uiuerent, donec ipse ueniret.
 Gens ingrata bonis noluit iugum ferre praeceptis,
 200 Sed magis in scelere prisco reuoluta florebat;

181 indocti *MP*¹ (cf. u. 458); inducti *v*; ducti *P*³ ueteris *P*¹ (s. u. l.) *v*; ueteres *M*, quod ambigas an retinendum et cum indocti sit coniungendum; sed cf. u. 207 seductor antiquus; 317 ueteri latroni; *Cypr. ad Donat.* 4 uetus . . hostis obrepit; *ad Fortun. c. 2* aduersarius uetus est et hostis antiquus 183 Quod, diu ne *Ld*; sed cf. *Kühner ausf. Gr. p. 872 sq.* 185 conplacuit *M* 187 ceperunt *M* Deum nosse profani *P*² (coniecturâ; cf. u. 13; 194; 636) *R*; Deum esse profani *M* (non in Deum e. p., ut *Pitra* in annotatione affirmat); in Deum esse profani *P*¹ *Lb Ld*; nobis in mentem uenit: (unum) Deum esse profari 188 populus *MLb* (coniecturâ) *Ld*; populum *P*¹ (s. u. l.); in populum *R* 189 distinxerat *M* ex se *v*; esse *MP*¹ (esse) Rebecca (uel in Rebecca) *Lb* 191 egypto *M* primum Israel *P*¹ *v*; primum in isrl *M* alumnus *Mv*; alumnis *P*¹ 192 Moyse *Lb v*; Moysi *MP*¹ 193 Sina scripsi (haec enim uetustior apud Latinos huius nominis forma; cf. *Cypr. test. II*, 25, p. 92, 10 H.; *Tertull. Marc. V* 4 med.; de clausula uersus cf. u. 66); syna *M*; Sinai *P*¹ *v* 196 depretiatur *MLd*; deprecietur *P*¹; deprecia- retur *Lb R* 199 preceptis *M* 200 furebat *P*¹, quod postea ipsi (*P*²) displicuit

- Nec umquam desinuit: hodie quoque talis habetur;
 Praetermisso Deo luxurias saeculi mauult.
 Quod maxime Dominus cogit euitare dilectos;
 Abscisos in totum a saeculo praemonet esse.
 205 Si filios dixit, in illius sancta moremur;
 Quid foris egredimur adulteri pompa<m> sequentes?
 Seductor antiquus per talia decipit omnes:
 Inmittit luxurias, per quas perdat filios Alti;
 Agonia inmittit, spe<cta>culis ire cruentis
 210 Aut nimis obscenis, inpudica nosse pudicis.
 Si fuerat castus, incestus proficit inde
 Et placent adrident, quae tunc mala gaudia temptant.
 In istis luxuriis populus primitiuus agebat
 Et a lege Dei semper recedebat inormis.
 215 Ad quos emundandos saepe Deus misit alumnos,
 Vt illos corrigerent deprauatos denuo Summo.

201 Nec umquam (unquam v) *M*v; Nunquam *P*¹ 202 luxurias
*P*¹v; luxuria *M* saeculi *M* 203 dilectos *M*²*P*¹v; delectos *M*¹
 204 saeculo premonet *M* 205 Si filios dix *M* (idem *Roensch suspicatus*
erat) v; Si filii, dixit, *P*¹ (s. u. l.) 206 Quidni foras egredimur *P*²
coll. Genes. 4, 8 Egrediamur foras; sed cf. *Instr. I 24, 13* Exis inde
 foris pompam *P*¹v; pompa *M* *Wilh. Meyer, Abh. p. 293*
 208 Immittit *R* (ingeniose, cum ueram libri ms. lectionem ignoraret) *Ld*;
 Immutit *M*; Immutat *P*¹ (s. u. l.) quas .. filios *P*¹v; quos .. filius
M deperdat *P*² 209 Agonia inmittit *Ld* (= certamina? cf. *Instr.*
II 12, 10); idem Agoniam praefert in adnotatione in *Instr. II 12, 10*;
 Agoniā mit tis *M*; Agoniam mittit *Hanssen, Wilh. Meyer, Abh. p.*
292; Agoniae inmittit *P*²; Agonia mittit *R* spectaculis *P*¹ (s. u. l.)
 v; speculis *M* cruentes *M* 210 mimis *R* inpudica *M*
 211 incestus *M* (*P*² falso: incertus) *P*¹v 212 placent adrident scripsi
 (cf. *I. N. Ott in Jahrb. f. cl. Philol. 109 p. 840 extr.*); placens ad-
 ridens *M*; placens arridet *P*¹ (s. u. l.) v quae *P*¹v; quē *M*
 tunc *M*; hinc *P*¹ (s. u. l.) r temptant *M* 213 istis *M**P*²v; his
*P*¹ primitibus *M* 214 inormis scripsi (= enormis, erectus;
 cf. u. 221: *Woelfflin. Arch. III p. 148*); inermis *M**P*²*R*; aeterni
Ld 215 emundandos *R* 216 corrigerent *P*¹ (s. u. l.) v; corrigit
M Summo *M*: Summi *P*¹r 216 sq. deprauatos denuo Summo.
 Excipere *Wilh. Meyer, Abh. p. 305*; deprauatos. Denno Summi Excipere
*P*¹v

- Excipere numquam uoluerunt dicta diuina,
 Sed uoluntate sua saeuierunt semper inepti.
 Mactabant iustos redarguentes illos inique,
 220 Dum nollent accipere frenum disciplinae caelestis.
 Esaiam serrant, lapidant Hieremiam erecti,
 Iohannem decollant, iugulant Zachariam ad aras.
 Et uenit et ipse, fuerat qui praedictus ab illis,
 Et patitur, quomodo uoluit, sub imagine nostra.
 225 Cuius in exitio omnis prophetia repleta est,
 Dixerat hunc Daniel nouissimum esse prophetis.
 Is erat, quem propter uates de tuba caneant,
 In sua uenturum propria, quem sui negarent.
 Inprouidi semper et dura ceruice recalces,
 230 Dum respuunt formam, sacramenta legis amittunt.
 Non illos iustitia humilis caro nata refregit,
 Nec bonitas tanta aut aegrorum cura de uerbo.
 O pia religio, o tam ueneranda maiestas,

219 sqq. Matth. 23, 34 sq.; Luc. 11, 49 sqq.; Matth. 14, 10;
 Marc. 6, 27 (cf. Tertull. Scorp. 8) 226 Dan. 9, 24? cf. 242
 228 Ioh. 1, 11 229 cf. Instr. I 38, 1 230 Phil. 2, 7?
 231 Phil. 2, 8; Matth. 11, 29; Ioh. I, 14

217 numquam uoluerunt *MP*³; nunquam noluerunt *P*¹ (s. u. l.) *v*
 218 uoluntate sua *MP*¹ *Ld*; uoluntati suae *R* saeuierunt *scripsi*
 (cf. u. 838); seruierunt *M*; seruierunt *P*¹ *v* inepti *MP*¹ *R*; ineptis
Ld 219 inique *M* 220 discipline *M* coelestis disciplinae
 accipere frenum *P*¹, quod tamen idem in excursu retractat 221 Hie-
 remiam *P*¹; hieremiā *M*; Jeremiam *v* 223 Et uenit et *P*¹; Et uenit
*P*³; & ueniet et *M*; Aduenit en *R*; Atque uenit *Ld* 224 quomodo]
 quoniam *Hanssen* 226 prophetae *Lb* 227 Es *M* canebat *M*¹;
 n eadem manus s. l. add. 228 quem *M* 229 Improuidi *P*³ (cf.
Instr. II 16, 24); Improuidis *M*; Improbi *P*¹ (coll. *Instr. I* 38, 1)
 230 formam *P*³ *v*; forma *MP*¹; formas *Lb* 231 iustitia, humilis
 caro nata *R* (cf. u. 367 humilis in carne; interpunctionem ante humilis
 sustuli, quia iustitia ablatius mihi uidetur); iustitia humiles non caro
 nata *M*; iustitia humiles, non caro nota *P*¹ (idem in excursu caro nata
praefert); iustitia humiles, caro nata *Lb Ld* 233 religio *P*¹ *R*
 o tam] o primo omissum m. 1. s. l. add.

- Cuius medicina taliter in terra profecit!
- 235 Non ullum de ferro secuit, non enplastro curauit,
Sed sine tormento statim suo dicto sanauit.
Talia uidentes turbabantur mente Iudaei,
Qui magis inuidia ducti sunt in zelo liuoris,
Non respicientes prophetarum dicta sepulti,
240 Quod ueniret homo talis, qui dispergeret illos.
Quousque ueniret Dominus, prophetae canebant:
Ex eo, quo uenit, tacuit prophetia Iudaeis.
• Post quem in exilium deuenerunt corde durato
Nec modo dinoscunt, quapropter sint talia passi.
245 Praedictum fuerat illis ab Esaia propheta
Et (a) Danihelo similiter perdere terram;
Quae non ante tamen, nisi dux ciuitatis in ipsa
Penderet in ligno, fieret deserta deinde.
Desubito qualis obfulsit gloria genti,
250 Vt fieret populus, populus qui non erat ante!

240 sqq. Hierem. 15, 7? Matth. 3, 11 sq.; Luc. 3, 16 sq. (Iustin. Tryph. p. 268, C; 272, B)   245 Esai. 1, 7 sq. (Matth. 23, 38); Dan. 9, 26   250 Hos. 2, 24

234 profecit *P¹v*; profecit *M*   235 Non ullum *scripsi* (cf. *Instr.* I 32, 6); Non illū *M* (*P² falso*: Non illius); Non ille *P¹v* enplastro *M*   236 sanaū *M*   237 turbabantur *P¹v*; turbabuntur *M*   238 magis inuidia *Lb R*; magis inuidiae *MP¹*; malis inuidiae *Ld* ducti sunt *MP¹ Ld*; sunt ducti *Lb R*   liboris *M*   238 sq. ducti sunt (sunt ducti), in zelo liuoris Non *Lb v*   239 sepulti *MP¹* (= *sopiti*; cf. *Verg. Aen.* 6, 424 custode sepulto); sepulta *Lb R*; seducti *Ld* (cf. *Instr.* I 11, 5)   240 disperderet *R* in *commentario coll. Instr.* I 2, 4   241 canebat *M*   242 iudeis *M*   245 Predictum *M* ab Esaia propheta *P¹*; ab Esaiam (esaiā *M*) prophetam *M Lb Ld*; *sed uide quod sequitur*, Danielo   246 a *scripsi*; *om. MP¹v*   Danihelo *M* (cf. *Cypr. uit. c. 11 p. CII*, 12 *H.*: ut Heliae uel ut Danielo; *Pseudocypr. de pascha comput. p. 262*, 1 *H.*; *Lucif. Calar. 164*, 24 *H.*; *Sulp. Seuer. p. 58*, 2; 63, 10; 21 *Halm.*; *Prudent. Cathem. 4*, 70 Danielus); Daniele *P¹*; Danieli *R*; Danielelem *Ld*   similiter, perdere *P¹* (cf. *u. 393*); similiter pendere *M*; similiter, illos perdere *R*; simul iter, quo perderent *Ld*   247 quae *v*; quam *MP¹*   ligno; fieret *P¹*   249 glā *M*

Non fuit adtonitus Esau, dilectus a patre,
 Iunior quod frater primitiua tolleret ille?
 Sic nec synagoga potuit cognoscere tempus,
 Quando et quo duce caderet de suo priuato;
 255 Sicut erat scriptum, quod auis sua tempora norunt,
 Nam populus iste non me intellexit adesse.
 Ventum est, ut ipse dominator caeli ueniret:
 Secundum scripturas non est computatus ab ipsis.
 Praescius hoc fuerat Dominus, quasi cuncta qui nouit;
 260 Ideirco per ora prophetarum ista praedixit.
 Gens ceruicosa nimis semperque rebellans
 Dum sibi primatum uindicaret, causa resecta est.
 In quorum stadia gentiles esse praefecit;
 Dixerat hoc ante: Gentes sperabunt in ipsum.
 265 Nam lapis inmissus ipse est in fundamina Sion,

251 Gen. 27, 34   255 sq. Hierem. 8, 7   258 Esai. 53, 3
 261 cf. 229   264 Esai. 11, 10 (Cypr. p. 56, 6 H.)   265 Esai. 28, 16

251 adtonitus *M*   252 fr *M*   tollet *M*   ille? *scripsi*; ille.
P¹ Ld; illi. *R*   253 sinagoga *M*   254 priuato *M*; primatu *P¹ R*;
 priuata *Ld* (coll. *Instr.* I 5, 2 patrem de regno priuauit)   255 Siente-
 //llra//lt (ante t erasum n) *M*   scribunt *M*   auis *M*; aues *P¹ v*
 256 me non *R*   257 Ventum *MP¹ R* (*Instr.* I 18, 6); Inuentum *Ld*
 (idem tamen in *Instr. praefat. p. IX* uentum est *praefert*)   257 sq.
 ueniret, Secundum scripturas; non *P¹*   258 Secund *M*   scribituras
M   computatus *M*   259 quasi *MP¹ R*; quippe *Ld* ('cum codicis
 lectio .. Dei summam potentiam impugnet'; sed cf. *Petschenigi et*
Mommseui indices editionibus Victoris Vitensis et Iordanis subiunctos
s. u. quasi; Tertull. adu. Hermog. c. 19 utimur uocabulo principii quasi
 originis, non quasi ordinis nomine; *Ennod. p. 39, 18 H.* Abraham ..
 filium morti quasi pius pater .. laetus exhibuit; *Lucif. Calar. 76,*
23 H. quasi quis, inquam, tibi usurpasti hanc auctoritatem?); ipse
Huemmer   260 hora .. praedixit *M*   260 sq. praedixit: Gens .. re-
 bellans; Dum *P¹*; praedixit. Gens .. rebellans, Dum *R*; praedixit. Gens
 .. rebellans! Dum *Ld*   262 e casa reiecta est *R*   263 stadio *P¹*;
 sed cf. *Instr.* I 27, 19   praefecit *M*   264 ante: Gentes *P¹ v*;
 anlegentes *M*   sperabunt gentes *Hanssen*   265 inmissus *M*
 fundamina *P³ v*; fundamenta *MP¹* (*Cypr. p. 82, 6 H.*: inmitto in
 fundamenta Sion)   Sionis *P¹*

- Crederet in quo qui, is haberet uitam aeternam.
 Hunc sanctum sanctorum Daniel perungui designat
 Et exterminari post illum chrisma regale.
 Dauid illum dixit clauis configi silentem:
 270 Effoderunt, inquit, manus meas et pedes ipsi.
 Salomon quoque tam aperte de illo prophetat,
 Occidamus iustum! dicturos esse Iudaeos.
 Hieremias totidem crucem figurate demonstrat:
 Venite, mittamus lignum in pane! dicentes.
 275 Dux autem ipsorum Moyses praeconiat illis:
 (275) Ante tuos oculos pendebit uita necata.

Hic pater in filio uenit, Deus unus ubique:
 Nec pater est dictus, nisi factus filius esset.
 Nec enim relinquit caelum, ut in terra pareret,
 280 Sed, sicut disposuit, uisa est in terra maiestas;

266 Ioh. 3, 15   267 Dan. 9, 24   269 Psal. 118, 120 (Cypr. p. 88, 7)   270 Psal. 21, 17   271 sq. Sap. 2, 12; 20   273 sq. Hierem. 11, 19   275 sq. Deuter. 28, 66 (Cypr. p. 87, 19 H.)

266 Crederet in quo qui, is *Ld* (Cypr. p. 88, 18 H.: et qui crederit in eum); Crederet in quo quis *MP*¹; In quo quisquis crederet *R*   267 sanctorum *P*¹*v*; sanctorum *M*; *del. P*²; sanctum *Lb* punqui *M*; perungui *v*; perungi *P*¹   269 illum *Wilh. Meyer*; illud *MP*¹*v*   270 inquit *M*   271 te *Ld* (errore typogr.)   iudeos *M*   273 Hieremias *P*¹; hieremias *M*; Ieremias *v*   demonstrat *M*; demonstrans *P*¹ (s. u. l.) *v*   post uersum 273 in medio uerborum contextu positum est signum *bd*; eadem manu sub signo *bp*. *imo* margine scriptus inuenitur uersus 274 (Venite etc.)   275 Dux autē ipsorum moyses preconiat illis *M*, quae inde ab editione principe omittebantur; cf. S. 107 p. 794   276 necata *P*³*v*; negata *MP*¹   278 est dictus *MP*¹ (cf. *Wilh. Meyer*, *Abh. p.* 292); esset dictus *v*; d. e. *Lb*   279 relinquit] n initio omisum in *M* m. 1. add.   280 post maiestas *M* haec habet, quorum *Pitra* nullam fecit mentionem: De uirtute sua carnasse licet facere fimbriam unam. Inter nouissimam horum uerborum partem et locum quendam commentarii euangelici, qui *Theophili nomine* circumfertur (*Theod. Zahn*, *Forschungen zur Gesch. d. neutest. Kanons*, 1883, tom. H p. 51, 5 sqq.) necessitudinem quandam intercedere alio

De uirtute sua carna<liter na>sci <se fecit>

* * * * *
* * * licet facere fimbriam unam.

(280) Iam caro Deus erat, in qua Dei uirtus agebat.

285 Quid, quod prophetae canunt, inuisibilem esse uidendum,
Vt claritas tanta fieret homo quoque pro nobis.

285 Esai. 25, 9; 40, 9; 52, 10; 53, 1 sqq. (?)   286 Esai. 40, 5
(Cyp. p. 69, 4 H.); cf. Ioh. 1, 14

loco iam monui (S. 107 p. 794); ad prioris autem partis caliginem aliqua ex parte illustrandam haud inutilis mihi uidetur locus Tertullianus (de praescr. haeret. c. 13): postremo delatum (uerbum = filium Dei) ex spiritu patris Dei et uirtute in uirginem Mariam (Euang. Luc. 1, 35), carnem factum in utero eius et ex ea natum exisse Iesum Christum. Primo igitur, nisi fallor, Commodianus de Christo ex uirtute Dei nato uel potius, ut erat ille Monarchianus, de Deo sua ipsius uirtute in Christo nasci se faciente egit, deinde ex miraculis a Christo editis unum attulit (Matth. 14, 36), ut, quantum in illo ualuisse uirtus diuina, exemplo comprobaretur. Prioris sententiae nouissima, posterioris prima pars cum periisse uideatur, maioris lacunae interposui signa. Ceterum primum uersum utcumque poteram composui; reliquis manum admouere non ausus sum. — De locutione carnaliter nasci cf. u. 403 Praedictus est Deus carnaliter nasci; de facere se cum infiniti uo cf. u. 122. — Roensch (Berliner Wochenschrift V (1885) p. 401) ita locum scribendum censet: De uirtute curasse sua legis fimbriam unam, eamque opinionem litteris ad me datis ita rationibus firmat: 'In diese wenigen Worte ist, wie ich glaube, die ganze Erzählung Luc. 8, 43–48 kurz zusammengedrängt, vgl. namentlich daselbst V. 44: tetigit fimbriam, 46: noui uirtutem de me exiisse, 47: quemadmodum confestim sanata sit.' Quae argumentatio uiri doctissimi quamquam haud mediocriter me mouet, dubitavi tamen quae proposuit recipere, praesertim cum uersus: De uirtute curasse sua legis fimbriam unam legitima apud Commodianum caesura semiquinaria careat; cf. Hanssen, de arte metrica Commod. § 2 p. 7; Wih. Meyer, Abh. p. 289   284 Deus erat P¹ (cf. u. 342); deserat M; deseratur ('nunmehr wird das Fleisch erschlossen .., d. h. der Leib der Maria überschattet ..') uel sed erat Lb; uerbus erat (in quo) uel desierat (idem P³) uel desuerat (= desueuerat) R; descenderat Ld   age bat (sic!) M   284 sqq. agebat, (Quid .. uidendum?) Vt v   286 claritas tanta R; charitas (caritas Ld) tanta P² P³ Ld; alacritas tanto M P¹

Nec populus noster prosilisset in noua lege,
 Si non Omnipotens ordinasset ante de nobis.
 (285) Hic erat Omnipotens, cuius <in> nomine gentes
 290 Crederent omnino, quod propheta dixit Esaias:
 Exurget in Israel homo de radice Iesse,
 In illum sperabunt gentes, cuius signo tuentur.
 Et alter dixit testem illum esse per orbem,
 (290) Manifestari eum principem nationibus ipsum.
 295 In psalmis canitur: Dominus regnauit a ligno;
 Exultet terra, iocundentur insulae multae.
 Sic et patriarchae Iacob benedictio uera
 Paruit in gentes: Hic erit spes gentium, inquit.
 (295) Sub caelo non aliud nomen est nisi Christi praelatum,
 300 In cuius nomine crediderunt gentes ubique.

281 sq. Esai. 11, 10   293 Esai. 55, 4 (Cypr. p. 56, 2 H.)

295 sqq. Psal. 96, 1; 95, 10 sq. (cf. Cypr. p. 98, 7 H.; Tertull. Marc.

3 c. 21; Iustin. Tryph. c. 73; Roensch. comment. ad hunc locum)

297 sq. Gen. 49, 10   299 sq. Act. 4, 12

287 noster] n̄r *M*   psilis///set (erasae litterae es) *M*   nouam
 legem *P*³   289 in *P*¹ v (cf. u. 300); om. *M*   gentes initio omissum
 in *M* m. 1. add.   290 Crederent *P*² in nota ad u. 295 (300) per-
 tinente; Credere *M* (*P*² falso: credidere); Credidere v; Crediderunt
*P*¹   omnino *M*¹ *R*; omnes *Ld*   Credidere; omnino *R*; credidere
 omnes. *Ld*   quod *M*¹ *Lb* *R*; Quid *Ld*; om. *P*¹   Esaias? *Ld*
 291 Exurget *M*; Exsurget *P*¹ v   1fl *M*   292 signo *M* (cf. Cypr.
 test. II 22 inscript.: Quod in hoc signo crucis salus sit omnibus,
 qui in frontibus notentur. De passio tuentur cf. Georg. HW¹ s. u.
 tueo); signa *P*¹ (s. u. l.) v   293 alter ♂ (= dixit) *M* (alter retinui,
 quamquam Roensch in commentario p. 244 recte monuit insequentem
 quoque locum eiusdem Esaias prophetae esse; Commodianus ipse uidetur
 errasse); alter <cecinit> *P*¹; aliter (uel alibi cecinit *R*; ait terrarum
Ld   296 Exultet terra *M*; Exultent terrae *P*¹ (s. u. l.) v; cf. S. 107
 p. 799   297 et patriarchae v; et patriarcha *M*; patriarcha *P*¹
 297 sq. Iacob: «Benedictio uera .. gentes, hic .. gentium», inquit *P*¹
 inquit *M*   299 celo *M*   praelatum Hilgenfeld *Ld*; prelator *M*;
 praelator *P*³ ('quasi praeferatur aut proferatur') *Lb* (omisso est); prae-
 statum *R*   300 crederent *P*²

Non ita suademur credere pro tempore clauso,
 Sed propter futurum tempus, in aeterno uiuentes.
 Haec speranda nobis spes est, sempiterno frunisci,
 (300) Non ista, quae fragilis cito mutat gaudia nostra.
 305 Sint licet diuitiae prae oculis laute fruendae,
 Excluderis illis substituta morte caduca;
 Aut si perseuera[ue]ris, horrescis ipse uiuendo,
 Aut si uoletudo fuerit mala, quo tibi uita?
 (305) Tormentum est totum, quo(d) uiuimus isto sub aeuo;
 310 Hinc adeo nobis est spes in futuro quaerenda:
 Hoc Deus hortatur, hoc lex, hoc passio Christi,
 Vt resurrecturos nos credamus in nouo saeclo.
 Sic Dei lex clamat: fieret cum humilis Altus,
 (310) Cederet infernus, ut Adam lenaretur a morte,
 315 Descendit in tumulum Dominus suae plasmae misertus
 Et sic per occulta inaniuit fortia mortis.
 Obrepsit Dominus ueteri latroni celatus
 Et pati se uoluit, quo magis prosterneret ipsum.

316 Hebr. 2, 14

301 clauso scripsi (cf. u. 411 historia clausa; *Horat. carm. II 4, 24* claudere lustrum); quasso *MP*¹; casso *v*; fortasse scribendum passo, est u. 62 pando cum *P*¹ *R* posuimus pro quando; cf. *Lucret. 6, 359* tempora se ueris .. pandunt; adde quod *Diez, Etymol. Woerterb.*⁴ p. 238, passare a pandere originem ducere putat 303 Hec *M* speranda *MP*¹ *Ld*; quaerenda *Lb R* sempiterno frunisci *M* (*P*² falso: franisci) *Ld*; sempiterna frunisci *R*; (sempiterno) fruenda *P*²; idem tamen in excursu (*P*³) frunisci ueram lectionem esse putat 304 fragilis *P*¹ *v*; fragili *M* nostra *P*²; nã *M*; uita *P*¹ 305 laute *M*; lautae *Ld*, nescio an recte 306 caduca *M* (cf. *Horat. carm. II 13, 11; III 4, 44*); caduco *R*; caducus *Ld* 307 Nτ si (= Aut si) *MR*; Vt si *P*¹; Si *Ld* perseueraueris *M*; perseueraris *R* *Hanssen*; perseueris *Wilh. Meyer, Abh. p. 292* torpescis *R* 308 quo *MPLd*; quid *R* 308 sq. uita | Tormentum *P*¹ 309 quod *v*; quo *M*; qua *P*¹ 310 nobis *Hanssen* querenda *M* 312 resur recturos *M* hoc *M*¹; nou *M*² sclo *M* 314 Cederet *M* 315 Descendit *P*¹ *v*; Discendit *M* plasme *M* misertus *P*¹ *v*; miserius *M* 317 celatos *M*

- (315) Ille quidem audax et semper saeuus ut hostis,
 320 Dum sperat in hominem saeuire, uictus a Summo est.
 Per quod prius hominem prostrauerat morti malignus,
 Ex ipso deuictus; unde nobis uita prouenit.
 Adam degustato pomo mori iussus obi(u)it;
 (320) Cuius de peccato morimur sic et omnis itemque.
 325 Sed iterum dixit Dominus: De ligno uitali
 Si sumpserit ille, in aeternum uiuat honestus.
 Mors in ligno fuit et ligno uita latebat,
 Quo Deus pependit Dominus, uitae nostrae repertor.
 (325) Hoc lignum uitae Dominus praedixerat esse,
 330 Vt, qui credit ei, sic sit quasi sumat abinde.

323 sq. Rom. 5, 12   325 sq. Gen. 3, 22   330 Ioh. 3, 15

319 seuus *M*   320 seuire *M*   320 sq. est. Per quod *P*¹; est,
 Per quod *v*   321 morti *M* (cf. Verg. Aen. 12, 464 sternere morti);
 morte *P*¹ (s. u. l.)   323 pomo *P*¹ *v*; homo *M*   obi(u)it *P*² *R*; obiit
*P*¹; abiit *M*; abiuit *Ld* (coll. u. 1055 in umbra mortis abibunt)
extremo huius uersus uocabulo in M additum est signum 60, quo per-
tinet imo margine : 60; sub quo signo uersum 324 initio omisum m.
1. (?) add.   324 morimur sic et omnis itemque scripsi (cf. Instr. I
 35, 4; de item et idem inter se confusis cf. u. 583; de aduerbio cum
 adiectiuo particula copulatiua coniuncto cf. Verg. Aen. 11, 673 prae-
 cipites pariterque ruunt; de et .. que compositis cf. u. 623; ceterum
 ambigo, an et = auch, que = und zwar sit; cf. u. 154 perit ipse
 priorque); morimur sic & omnis idemque *M*; morimur; sic uiuus et
 omnis. | Idem *P*¹; 'Sic eius (!) omnis ib.' (= in cod.) *P*²; moritur filius
 eius omnis. | Idem *R*; morimur: sic est iussus omnis; | Idem *Lb*; morimur
 stirpis eius omnes. | Idem *Ld*; morimur similiter omnes *Hanssen*
 325 Sed iterum § (= dixit) dñs *M*; (Idem) sed iterum Dominus *P*¹;
 (Idem) sed iterum Domini *v*; (Idem) sed iterum donum *Lb*; *idem in*
adnotatione haec temptat: sic est iussus omnis (sc. mori); sed idem
iterum, si sumpserit ille donum (cf. Rom. 5, 15) de ligno uitali, (iussus
est, ut) in aeternum uiuat honestus (i. e. iustificatus; cf. Rom. 5, 21)
ante de ligno interpunctio uulgo omittitur   326 ille *M Ld*; illum
*P*¹; inde *R* (uulgo ante ille uel inde interpungitur)   uiuat *M P*¹;
 uiuet *P*² *v*   327 et ligno *M P*¹; et in ligno *v*   328 uite .. reppertor
M   329 predixerat *M*   esse *M* (cf. u. 335; *P*² falso: iste); ipse
*P*¹ *v*   330 credet ei *Wilh. Meyer* (cf. u. 669); credet (ipsi) *Hanssen*;
 credet & *M*; credit et *P*¹ (s. u. l.) *Ld*; creditet *Ebert* (*Abh. d. k. saechs.*
Gesellsch. d. Wissensch. phil.-hist. Cl. V p. 391); crediderit *P*² *R* (cf.
 u. 664)   sic sit *M P*² *R Hanssen Ebert*; sitit *P*¹; scit, is *Ld*

Et sumit et gustat suauiter Dei summi praecepta
 Et discedit, quoniam potior resurgit, a morte.
 Qui credit in Christo, de ligno uitae degustat,
 (330) Quo fuit suspensus Dominus, <a> Moyse praedicto.
 335 Hunc ipsum Esaias humilem denuntiat esse
 Et nimis deiectum, fuerit quasi serui figura:
 Et uidimus illum, nec erat praeclaræ figurae,
 In plaga depositus homo, sciens omnia ferre.
 (335) Hic dolet pro nobis et peccata nostra reportat,
 340 Et pro facinore nostro Deus tradidit illum.
 Qui, cum uexaretur, tacuit sicut agnus ad aras.
 Hic homo iam non erat, sed erat Deus caro pro nobis;
 Quo palam apparet hoc [erat] Dei nomen oriri,
 (340) Quod modo praeclarum nomen apud gentes habetur.
 345 Hoc Malachiel canit propheta, qui et angelus ipse,
 Cum et Iudaeorum reprobet sacrificia dicens:

331 Hebr. 6, 5   334 Deuter. 28, 66; cf. u. 518 sq.   335 sqq.
 Esai. 53, 2 sqq.   344 sqq. Mal. 1, 10 sq.

331 suauiter *MP*¹; suauiā *v*   332 resurgit, a morte *v*; resurgit a morte *P*¹   334 suspensus] 'fortasse appensus' *R Ld* (*praefat.*)
 <a> Moyse (Mose *Lb*) praedicto *Lb Ld Hanssen*; Moyse predicto *M*; a Moyse praedictus *R*; Moyse praedictus *P*¹   337 illum *M*; eum *P*¹ (*s. u. l.*) *v*   praeclaræ figurae *P*¹ *v*; praeclare fulguræ *M*   338 In plaga *P*¹ *v*; impleta *M*   depositus *MP*³ *Ld*; positus *P*¹; sed positus *R*
 339 nobis *MR* (*coniecturâ*); nostris *P*¹ (*s. u. l.*) *Ld*   340 propter facinora nostra *R*, quod *Ld* recte auersatur coll. *Cypr. test. II, 13 p. 78, 1 H.*: Et Deus tradidit illum pro peccatis nostris   341 aras *M*; aram *P*¹ (*s. u. l.*) *v*   342 non del. *R*   sed Deus erat *R*
 caro *P*¹ *R Hanssen Wilh. Meyer, Abh. p. 293 (cf. u. 284)*; cura *M*; curans *Ld*   343 Quo *MLd* (*coniecturâ*); Quod *P*¹ (*s. u. l.*); Quae *R*   apparet hoc erat Dei nomen *M* (*erat ex antecedente uersu perperam huc irrepsisse recte monuit Ld*); apparet, hoc erat, Dei nomen *P*¹; (nobis, | Quae palam) apparebat, factus. Dei nomen *R*   344 preclarum *M*   344 sq. habetur. | Hoc *Ld*; habetur, | Hoc *P*¹ *R*
 345 Malachia *Hanssen p. 62* et del. *P*³   angelos *M*   346 iudeorum *M*

Non erit acceptum mihi sacrificium uestrum,
 Sed in omni loco offerunt meo nomini gentes,
 (345) Apud quos eximium nomen meum magnificatur,
 350 Qui sine cruore offerunt meo nomini munde.
 Nam fuit is ipse humilis, latens nomine magno,
 Qui de semet ipso per ora prophetica clamat:
 Contumax non sum, ait, neque contradico nocenti,
 (355) Dorsum quoque meum posui ad flagella caedendum
 355 Maxillasque meas palmis feriendas iniquis
 Praebui nec faciem auerti sputis eorum.
 > Stultitia subiit multis, Deum talia passum,
 Vt enuntietur crucifixus conditor orbis.
 (355) Sic illi conplacuit consilium neminis uso —
 360 Nec alius poterat — taliter uenire pro nobis.
 Mortem adinuenit, cum esset inuidus, hostis,
 Quam ebibit Dominus passus, ex inferno resurgens.
 Idcirco nec uoluit se manifestare, quid esset,
 (360) Sed filium dixit se missum fuisse a patre.
 365 Sic ipse tradiderat semet ipsum dici prophetis,
 Vt Deus in terris Altissimi filius esset.

353 sqq. Esai. 50, 5 sq. (Cypr. p. 78, 3 H.)   359 Rom. 11, 34
 361 Sap. 2, 24   362 I Cor. 15, 54; Hos. 13, 14; Esai. 25, 8
 366 Luc. I, 32

348 et 350 nomini *P^v* (*idem Cypr. test. I 16 p. 50, 11 H.; Tertull. adu. Iud. 5; Marc. 3, 22*); nomine *M*, sed priore loco altera manus e in i mutauit   349 quas *R*, quod refutat *Ld coll. u. 686 al.*
 350 Quae *R* munde *M*   351 his *M*   352 p hora pphetica *M*
 356 prebui *M*; deinde una littera erasa sputamentis *R*   359 sqq. conplacuit (*M*) consilium .. uso | — Nec .. poterat — taliter uenire pro nobis. | Mortem *Wih. Meyer* (qui alius *genetium esse existimat*; pro nobis cum uenire esse coniungendum apparet, si comparaueris u. 286); conplacuit: Consilium .. usus (*M*), | — Nec .. uenire — pro nobis | Mortem *v*; Sic .. conplacuit, consilium .. usus, | Nec .. poterat taliter uenire pro nobis. | Mortem *P^a*   361 esset] postremas duas litteras in *M m. 1. in rasura scripsit* post inuidus comma posui; cf. u. 152; 154   364 patre *M*   366 post altissimi littera f in *M* erasa

- Hoc et ipse fremit, humilis in carne cum esset,
 Testaturque patrem, ut ora prophetica firmet.
 (365) Ex Israel legimus hominem resurgere talem;
 370 Et homo est, inquit, et quis eum nouit in ipsis?
 Hieremias ait. Hic Deus est noster aequalis,
 Post haec et in terris uisus est conuersatus humanis.
 Esaias autem: Tu es Deus, et nesciebamus:
 (370) Et Deus in te est, et praeter te non alter habetur.
 375 Et quis in occasum prophetarum lege ueniret?
 Cantate Domino, nomen est Deus illi, qui uenit!
 Et psalmus de ipso quartus quadragesimus inquit:
 Exaltabor ego in gentibus nomine magno.
 (375) Et alibi legimus: Hodie te genui, fili;
 380 Pete, et dabo tibi, et habebis gentes heredes.
 Certe iam apparet, qui sit Deus et quis in ipso,
 Et cuius in nomine crederemus gentes ubique:
 Dictum est Christo meo, teneo cuius dexteram, illud:
 (380) Exaudiant gentes, et imperet gentibus ipse.
 385 Quid plurimis opus est, cum res tam aperte probatur,

369 cf. 291; Numer. 24, 17   370 Hierem. 17, 9 (Cypr. p. 74,
 17 H.)   371 sq. Bar. 3, 36; 38   373 Esai. 45, 14 sq.   375 sq.
 Psal. 67, 5   377 sq. Psal. 45, 11   379 sq. Psal. 2, 7 sq.
 383 sq. Esai. 45, 1   384 Psal. 21, 29

367 fremit *MP¹R* (in *textu*); premit *R* (in *comment.*) *Ld*
 368 profetica *M*   369 *ist M*   371 Hieremias *M*   374 preter
M   375 quis *MP¹Ld*; qui *R*   occasum *M* (cf. *Schuch. Vokal. I*
p. 112)   legi *M*   ueniret? *Ld*; ueniret: *P¹*; ueniret, *R*, ut qui
 (u. 375) ad Domino (u. 376) pertineat; idem in *commentario* profitetur
 magis sibi placere ueniret secundum Graecum τῷ ἐπιβεβηκότι; sed cf.
 u. 241   376 ille *M*   377 quartus quadragesimus *Mv*, qui numerus
 quamquam discrepat a uulgarī psalmorum diuisione, nihil tamen mu-
 tandum; cf. quae disserui in *Zeitschrift f. wissenschaftl. Theol. XXII*
p. 380 sqq.   inquit *M*   378 Exaltabar *M*   gentib; *M*
 379 hoc *M*   381 apparet *M*   qui sit *M* (cf. u. 90); quis sit *P¹* (s.
 u. l.) v   382 ubique *M*   384 imperet *P¹v*; imperent *M*
 385 plurimis *MP¹R*; pluribus *Ld*; cf. *Ienaer Literaturzeit. ann. 1877*
p. 797; *Wölfflin., lat. u. rom. Comparat. p. 59 sq.*; *p. 70*; ceterum *Ld*
 ipse genuinam lectionem restituit in *prae fat. Instr. p. VIII*

Cum is, qui taxatur, populus iam in illo laetatur?
 Illi autem miseri, qui fabulas uanas adornant
 Et magum infamant, canentibus rostra clusissent.
 (385) Quales eos dicam? antequam dispersi fuissent,
 390 Quos nec exulatus fregit nec seruitus ipsa.
 Si magus adfuerat, cur ergo prophetae canebant
 Venturum e caelo, ut esset spes gentium ipse?
 Si false de ipsis pronuntiant perdere terram,
 Quod prouenit de eis, sic erint et falsa de illo.
 395 Sed quia sunt semper sprete, quod cruenti fuerunt,
 (390) Contra suum Dominum rebellant dicere magum.
 Nec uolunt audire, quae dixerunt uates in illos,
 Quod non intellexerent in totum fine sub ipsa.
 Ipse Deus illos descripsit: Pectore clauso
 400 Nec uideant oculis nec intellegant corde durato;
 (395) Incrassauit enim cor populi huius iniqui,

392 Gen. 49, 10   393 cf. 245 sq.   399 sqq. Esai. 6, 9 sq.

386 his *M* letatur *M*²; probatur *M*¹   388 magum *P*¹*v*;
 magnum *M*   389 dispersi] *postremae duae litterae in M*¹ *sic scriptae*
v, quod altera manus correxit ut sit *fi*   *post fuissent inuenitur in*
cod. signum *Ed*, cui respondet imo *marginē* *Ep*, quo signo praemisso
 altera manu u. 390. subiungitur   390 nec exulatus *P*²*v*; nec exolatas
M (*P*² falso: exolatos); nec exulatos *P*¹   fregit nec seruitus ipsa
Wilh. Meyer; fregit in senectas ipsas *M* (*P*² falso: ipsos); fregit nec
 ipsa senectus *Ld*; fregit, ense (ensis *R*) necat ipsos *P*¹*R*; fregit, sed
 incitat ipsos *P*²   391 adfuerant *M*¹; n *del. M*²   prophete *M*
 canebant? *P*¹*v*   *post canebant M haec praebet a Pitra omissa:*
 Venturū e celo ut esset spes gentium ipse; cf. u. 744; S. 107 p. 795
 394 erint et falsa scripsi (cf. *Instr. II* 3, 4; 23, 12; I 27, 18); erit et
 falsa *M*; erunt et falsa *P*¹ *Wilh. Meyer, Abh. p. 293*; erit et falsum
v   395 semp sprete *M*; sprete semper *P*¹ (s. u. l.) *v*   396 dicere
 magum *P*¹*R*; dicere magnum *M* (*P*²: 'Magnus in cod. 1'); magum dicen-
 tes *Ld*; *P*³: 'Aliis placuit retinere magnum i. e.: Hi prae sua in
Deum proteruia illi magni nomen detrectant'   398 in *M m. 1. s. l.*
 ipso *P*¹   399 descripsit *M*   descripsit: Pectore clauso scripsi;
 descripsit, pectore clauso *P*¹; descripsit pectore clauso (cluso *R*), *v*
 400 Nec *M*; Ne *P*¹ (s. u. l.) *v*

- Vt nihil agnoscant, donec meo uerbo sanescant.
 Praedictus est Deus carnaliter nasci pro nobis,
 Vt fieret illis merito cruciatio maior:
 405 Ecce dabit Deus ipse uobis signum ab alto:
 (400) Concipiet uirgo et pariet terra caelestem;
 Emmanuel autem uocetur, iusserat illos;
 Quod lingua Latina 'Deus nobiscum' euoluit.
 Audite, quod ipse nutriretur melle, butyro,
 410 Et Samariam caperet, uerbum priusquam loqueretur.
 (405) Sed haec est historia clausa, de qua docti reuoluunt,
 Vt paruulus lactans sine pugna praedas iniret;
 Passio cuius praedicta est taliter ante,
 Vt Deus passibilis fieret profuso cruore.
 415 Esaias ait: Tamquam ouis ductus ad aram,
 (410) Nec uoce clamauit, patienter omnia gessit.

405 sqq. Esai. 7, 14 sq.   408 Matth. 1, 23   410 Esai. 8, 4
 415 sq. Esai. 53, 7

402 meo uerbo sanescant *P²v*; mea uerba senescant *MP¹*; *P³* dicit
noluisse se coniecturam suam in textum recipere, quod ironice Com-
modianus dicere potuerit: 'Nae, tantum audient, quum Dei deficientibus
annis ipsius uerba senio tabuerint'   403 predictus *M*   Dominus
Hanssen Wilh. Meyer, Abh. p. 290   404 cruciatio *M*; r m. 2. ad-
didit   405 Dominus *Hanssen*   406 celestem *M*   407 illis *R*
 408 buturo *M*   410 Et (om. *R*) Samariam caperet, uerbum *P¹* (s. u.
L) *v* (ad quam lectionem probandam *R* affert Esai. 8, 4 διότι πρὶν ἢ
 γυνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λέγεται . . τὰ σκῦλα
 Σαμαρείας); Et uerbum Samaria caperet et *M* (apparet igitur, quae
 codicis lectio uidebatur, eam ingeniosam Pitrae esse coniecturam)
 priusquā *M* (*P²* falso: priusque)   410 loqueretur *M*   411 hec *M*
 hystoria *M*   clusa *R*   qa *M*   412 predas *M*   iniret *P¹ R Wilh.*
Meyer, Abh. p. 293; intre *M* (extremo margine scriptum, ut una littera
 potuerit glutinatoris opera intercidere); teneret *Ld* (quia 'dictio praedas
 inire latina est nulla neque cum uerbis Graecis (Is. 8, 4) conuenit');
 haberet *Hanssen*   413 predicta *M*   416 post gessit *P¹v* exhibent:
 Tu Deus et Dominus uere meus! contra quem ille, quae uerba in *M*
 non hoc loco, sed post uersum 567 inueniuntur; cf. S. 107 p. 793 sq.

Suffigitur clauis, quod Dauid praedixerat olim;
 Quem et potauerunt secundum scripturas acetum.
 (415) Et in uestimentis meis, dixit, sortem[que] miserunt,
 420 Quod factum, et legimus in illo omnia gesta.
 Fuerunt et tenebrae factae tribus horis a sexta
 Festinavitque dies inducere sidera noctis.
 Praedictum hoc fuerat fieri per prophetam Amos,
 (430) Vt tegeret subito sese per sollemnia sancta.
 425 O mala progenies, * * subdola fronte!
 Generavi suboles, dixit Deus, qui me negarent.

417 Psal. 118, 120 (Cypr. p. 88, 7 H.)

418 Psal. 68, 22

419 Psal. 21, 19

421 Matth. 27, 45

423 sq. Amos 8, 9

425 Esai. 1, 4   426 Esai. 1, 2

417 predixerat   418 scribituras *M*   acetum *MP*¹ v. ut *psalm.*
cod. Sangerman. (Sabat. II p. 137) et cod. Fuld. deperd. in libro
Tertull. adu. Iud. c. 13; aceto Lb   419 Et *M*(?) *R* (coniecturâ) *Ld*;
*Vt P*¹ (s. u. l.)   sortem *Lb* v; sortemque *MP*¹ *Wilh. Meyer, Abh.*
p. 293 ('que steht bei Commodian öfter, wo es kaum zu erklären ist')
 420 sq. factum, et legimus in .. gesta. | Fuerunt *scripsi*; factum et
 legimus in .. gesta fuerunt. | *P*¹; factum et legimus. In .. gesta fu-
 erunt. | *R*; factum et legimus. In .. gesta | Fuerunt *Ld*   421 fuerunt
M   tenebrae factae tribus horis a sexta *Hanssen Wilh. Meyer, Abh.*
p. 293; tenebre facte tribus horis a⁴ sextam M (d m. 1. s. l. scripsit);
tenebrae factae ad sextam (in P³) tribus horis P¹; t. f. tr. (sunt) h.
ad sextam Lb; t. f. tr. in h. a sextam R; t. f. tr. h. ad sextam Ld
 422 inducere *M*; obducere *P*¹ (s. u. l.) v   423 Amos *MP*¹ (cf. u. 66;
 193); Amosum *P*³ v   post Amos in *M* additur *q̄*, quod est signum
uersum exeuntis   422 sqq. noctis. | Praedictum .. Amos, | Vt *scripsi*;
 noctis. | Praedictum .. Amos | Vt *P*¹; noctis, | — Praedictum .. Amosum
 — | Vt v   424 Vt tegeret subito sese (sc. dies) *Ld*; Vt legeret subito
 esse *M*; Vt legeret sublato esse *P*¹; Vt lugeret subito terra *Lb*; *idem*
suspicitur hic uersum excidisse et locum sic esse scribendum: 'Vt lugeret
subito terra per (solem occasum, | Mutaretque Deus in luctum) sollemnia
sancta'; ut lugeretur sublato die R coll. Cypr. test. II, 23 p. 91, 3 sqq.
H.: occidet sol meridie et obtenebrabitur dies lucis; et conuertam
dies festos uestros in luctum sollemnia M   425 O mala progenies
 subdola fronte *M*; O mala progenies, (inquit,) o subdola fronte! *P*¹;
 O mala progenies, (audi,) o subdola fronte! *R*; O m. progenies! O s.
 fronte | (Generavi) *Ld*; O m. pr., (ingrata,) s. fronte! *Hanssen; fort.*
addendum: ceruicosa; cf. 261   426 suboles *M*; soboles *P*¹ (s. u. l.) v

Et dixit: Audite uocem tubae. — Nolumus, aiunt.

Hoc dicit Ezechiel: Audient ergo gentes a longe.

(435) Vno uolo titulo tangere librum Deuteronomium:

430 In caput eritis, gentes; nam increduli retro.

Si respuunt certe omnia supra dicta rebelles,

S(c)ite quid opponunt, cum res tam aperte dicatur?

Videte iam ergo, dubii qui nunc usque natatis,

(430) Quod gentes in Domini fuerint scriptura priores.

435 Nunc ergo fas est credere, quem libri designant,

Non idolis uanis, qui frustra pro uita coluntur,

Nec istis adiungi uoluptuosos et sine freno,

Qui magis luxurias diligunt quam Summi praecepta.

(435) Non est culpa satis una, qui credere nolunt,

427 Hierem. 6, 17 sqq. 429 sq. Deuter. 28, 44

427 diŕ *M* 428 Ezechiel] *quamquam locus citatus apud Hieremiam inuenitur, nihil tamen mutandum est, cum Cyprianus eodem modo errauerit; de qua re cf. Roensch. comment. et Zeitschr. f. wissensch. Theol. XXII p. 378* 429 Hoc uolo *P*¹ titulo *P*¹*v*; titulū *M* deuteronomiū *M*; Deuteronomii *P*¹ (*s. u. l.*) *Ld*; Deuteronomi *R*; Deuteronomum(?) *Wilh. Meyer, Abh. p. 299; 305* 430 In caput eritis, gentes; nam increduli retro. *Wilh. Meyer*; In (*Id Lb*) caput: Eritis gentes; nam increduli retro (*Respiciunt.*) | *P*¹*Lb*; In caput eritis, gentes, nam increduli retro | (*Respiciunt.*) *v*; *R in comment. totum locum illustrauit coll. Cypr. test. I, 21 p. 55, 10 H.*: Eritis gentes in caput, incredulus autem populus in caudam 431 Si respuunt *M* (*P*² falso: Sic respiciunt); *Respiciunt, P*¹; *Respiciunt. v* certe] contra *P*³*Lb*; *malim* corde; *cf. Instr. I 27, 13 si corde retractes reuelles M*; rebelles, *Wilh. Meyer, Abh. p. 305*; rebelles. *P*¹*v* 432 Scite quid *P*¹*v*; Scite, quid *Wilh. Meyer*; Site quid *M* (*P*¹ falso: quia) dicatur. *P*¹; dicatur? *v* 433 natatis *M* (*cf. quae Heindorf adnotat in Horat. serm. II 7, 7*); nutatis *P*¹*v* 434 Domini *v*; dño *M*; Domino *P*¹ scriptura *M* 435 Nunc ergo fas est *MP*¹ (*cf. u. 439*); *N. e. f. est ei R*; *N. e. f. ei Ld* (*idem in praefat. Instr. p. VIII praefert est*); Huic ergo fas est *Wilh. Meyer* 436 qui *MP*¹ (*cf. u. 348 sqq. gentes, Apud quos .. Qui; 467 sqq. ipsa maiestas .. profitetur, ipse quis esset*); quae *v* 438 precepta *M* 439 satis una qui *MP* (*cf. u. 435*); satis una quia *R*; satis (*iis*) una qui *Ld*; *eidem postea (praefat. Instr. p. VIII) magis placebat codicis lectio*

- 440 Sed magis infamant: In puteum misimus illum.
 Quapropter et Dominus indignatus iuriga illos:
 Propter uos nomen meum blasphematur in gentibus, inquit.
 Si missus in puteum, sed resurgere quare clamatur?
 (440) Ab inferis, Domine, animam meam inposuisti:
 445 Ego dormiui, ait, et somnum cepi securus;
 Auxilio Domini surrexi, nihil mali passus.
 Et iterum dicit: In infernum non derelinques
 Nec dabis sanctum tuum interitum quoque uidere.
 (445) Hic personans ait: Fili prophetae, ascendo,
 450 Vt Dominum dicam passum per miseriam summum.
 Et [in] libro psalmorum de Domini morte clamatur,

442 Esai. 52, 5

443 Psal. 40, 9

444 Psal. 29, 4

445 sq. Psal. 3, 6

447 sq. Psal. 15, 10

441 iuriga *Schmitz* (*Beitr. z. lat. Spr. p. 167 sq.*), ad cuius sententiam accedunt *Ld* (praef. Instr. p. IX) et *R* (*Berl. philol. Wochenschr. ann. 1885 p. 400*); iuriga *MP¹v* 442 in initio omissum in *M m. 1. s. l. scripsit*; om. *P¹* (s. u. l.); add. *R coll. Ies. 52, 5* *ἡσυχάζει ἐν τοῖς ἔθνεσιν* inquit *M* 443 Si missus in puteum scripsi; Si missum (Simissum *M*) in puteum *MP¹*; Sic missum in puteum *P² Lb R*; Dimissum in puteum *Ld* sed resurgere scripsi (*de litteris u et d commutatis cf. u. 492*, ubi *M¹* uiuentes, *M²* uidentes habet); seuresurgere *M*; se resurgere *P¹* (s. u. l.); posse surgere *Lb*; non resurgere *R*; uere surgere *Ld* 444 Ab inferis *M* (*cf. Psal. 29, 3; Cypr. test. II, 24 p. 91, 15 H. Domine, eduxisti ab inferis animam meam*); Inferis *P¹* (s. u. l.) *v* inposuisti *M* (= ἀνέπαυες!) 446 Auxiliū *M* nihil *M*; nil *P¹* (s. u. l.) *v* 447 diē *M* 448 uideri *M* 449 personatus *Hanssen* propheta *M* ascendo, scripsi; ascendo: *P¹*; ascendo. *v*; ascende *R cunctanter proponit in comment. alleg. Psal. 3, 8 (7); Apoc. 4, 1* 450 Dominum] in *M litteras mi primo omissas m. 1. s. l. scripsit* dicam *Mv*; dicat *P¹* per miseriam scripsi; *p* (*P² falso: pro*) miseria *M*; pro miseriis *P¹v*; pro miseria *Hanssen* Summum. *P¹*; Summum, *v* 451 Et libro *Hanssen Wüh. Meyer, Abh. p. 292* psalmū *Lb R* de Domini morte *P²v*; Domini de morte *P¹*; de dño morte *M* 451 sqq. clamatur, | Non .. referre. | Aut scripsi; clamatur; | Non .. referre: | Aut *P¹*; clamatur. | Non .. referre, | Aut *v*

Non ut illi putant Dauid de ipso referre.

Aut si putant illud, congruunt uniuersa, quae dixit?

(450) Non est flagellatus Dauid nec cruce leuatus.

455 Quid? Vaticinantur Iudaei more Saturni?

In fabulas coeunt, cum iam declinetur in illos?

Non quasi maleficum alapantur cruce leuatum.

Insciis, indoctis, ignorantibus talia fingunt.

(455) Quis Deus est ille, quem nos cruce fiximus? aiunt

460 Nolentes respicere scripturas, corde caecati.

Ecce canit alius repetens iterumque propheta,

Cuius uoce tamen titulatur talis edictus:

Nunc exurgam, ait Dominus, nunc clarificabor,

(460) Nunc exaltabor, humilem quem ante uidistis;

465 Nunc intellegitis, nunc erit confusio uestra:

Vana cogitatis, ideo uos ignis habebit.

454 Psal. 34, 15; 72, 14; 21, 17; 118, 120 (Cypr. p. 88, 7 H.)

456 Psal. 20, 12? 40, 7 sq.? 463 sqq. Esai. 33, 10 sq. (Cypr. p. 92, 23 H.)

452 ut *MP*¹ (ut putant cum infinitiuo anacoluthum est Graecis usitatum; ex *Viceronis rep. I* 37, 58 exemplum affert *Kuehner, ausf. Gr. § 243, 3 a*); id *Lb v* ipso *MP*¹; se ipso *P*³ *v* 453 congruunt uniuersa *Ld*; cum graui uniuersa *MP*¹; cum qua ui uniuersa *P*¹; migrant (= negligunt, subuertunt) uniuersa *P*³ (*Duebner?*); tum praue conuersant *Lb*; tum grauant uniuersa *R* post dixit *Ld* primus interrogationis signum posuit 455 iudei *M* 456 illos *MP*¹; illo (i. e. *Dauid*) *Ld*; illum *P*³ *Lb R* 455 sqq. Quid uaticinantur Iudaei, more Saturni? | In fabulas coeunt, cum iam declinetur in illos, | Non *P*¹; Quid .. Iudaei? More Saturni | In .. coeunt, cum .. illum. *Lb*; Quod uaticinatur (Iudaei more Saturni | In fabulas coeunt) quum iam declinetur in illum, | Non *R*; nos *Ludwigi interpunctionem retinuimus*; ceterum quae sit hoc loco poetae sententia fatemur nos ignorare 457 maleficum *P*¹ *v*; maleficium *M* cruce *M* (cf. 454) post leuatum *R* primus interrogationis signum posuit 459 cruce *MP*¹ (cf. u. 1048); cruce *v* (cf. u. 358) 460 scribituras *M* cecati *M* 461 repe tens *M* 462 talis edictus *M*(?) *P*³ *v*; tali se dictus *P*¹ 463 exurgam *M* 465 intellegitis *M* (ut *Cypr. test. II, 26 p. 93, 1 H., codd. optimi AL*); intellegitis *Ld*; intelligetis *P*¹ *R* confusio *v* (*Cypr. ibid.*: confundemini); confessio *MP*¹; cf. *Instr. II* 8, 4

Haec Esaias ait. Tunc sic et ipsa maiestas,
 Cum esset in carne, profitetur ipse quis esset:
 (465) Nemo meam animam poterit auferre conatus,
 470 Sed ego sponte a me pono eam meo decreto.
 Ipse potestatem habeo de illa ponendi
 Et sumendi iterum habeo potestatem in illam.
 Apertius autem de iusti morte clamatur,
 (470) Vt pareat magis induratos esse Iudaeos:
 475 Ecce perit iustus, nec quidem intellegit ullus;
 Sed erit in pacem huius sepultura dilecti.
 Quid illi infamant in puteum esse demissum,
 Cum legimus illum sepulturae traditum esse?
 (475) Ignominiosi, crudeles, caeci, superbi,
 480 Qui magis de facto deberent lugere, plaudent!
 Inspiratus enim Salomon de ipso prophetat
 Et magis insequitur plenius ostendere iustum:

469 sqq. Ioh. 10, 18   475 sq. Esai. 57, 1 sq.   481 sqq. Sap. 2, 12 sqq.

467 Hec *M*   Esaias *Mv*; Isaias *P*¹ (s. u. l.)   469 poterit *R*
 (coll. *Cypr. test. II*, 24 p. 92, 1, ubi codd. *WMB*: auferet, *ceteri* aufert
exhibent; eodem evangelii loco cod. *Rehdig.*: tollet) *Ld*; potuit *M*
*P*¹   470 a me pono eam *Cypr. l. c. p. 92, 2*; eam pono eā *M*; eam
 pono, eam *P*¹; eam pono ex *P*^{3v}; mea pono eam *Wih. Meyer*
 471 illam deponendi *R*   474 pareat *M* (cf. u. 279; 298 et indic.
uerborum); pateat *P*¹ (s. u. l.) v   magis *P*^{1v}; maius *M* (cf. u. 537);
 clarius *Hanssen*   iudeos *M*   475 quidem intellegit ulli *M*   pacē
Mv; pace *P*¹   477 demissum *P*³; dimissum *MP*^{1v}   479 superai
M   480 lugere *M* (de paenultima correpta cf. u. 949; *Instr. H* 32,
 10); gemere *P*¹ (s. u. l.) v   plaudent *M* (cf. u. 20; *Lucif. Calar.*
 42, 14; 49, 6 *H.*); Plaudunt *P*¹ (s. u. l.) v   482 insequit̃ *M*
 ostendere iustum: *R* (= ut plenius quam antecedentibus locis — uelut
 u. 475 — ostendatur, iustum esse, qui periturus sit*); similiter *Cypri-*
anus test. II, 14 hos aliosque quos collegit locos ita inscripsit: Quod
 ipse sit iustus, quem Iudaei occisuri essent); ostendere iustum. *P*¹;
 ostendere: Iustum *Ld*

*) Hoc ipsum autem ostendi nequiret, nisi in eo quoque qui
 sequitur loco (Circumueniamus etc.) illud iustum retineretur.

Circumueniamus iustum, si qui [nobis] grauis esse uidetur,
 (480) Qui nostris operibus contrarius ualde resistit;
 485 Exprobrat in totum nihil nostra lege teneri,
 Adhuc et adfirmat filium Altissimi esse.
 Omnimodo reprobat et nugaces aestimat esse,
 Abstinet et sese a nobis et in altera uadit;
 (485) Nos inmundos ait et innouat altera iusta,
 490 Et sibi laetatur Dominum patrem esse caelorum.
 'Ergo, si sermones illius sunt ueri, probemus;
 Temptemus hunc Deum uidentes, quid fit in illum;
 Interrogemus eum omni cum tormento quietum,
 (490) Condemnemus eum turpissima morte' dicentes,

491 sqq. Sap. 2, 17 sqq.

483 Circumueniamus iustum *P³R*; Circumueniamus iusto *MP¹*;
 (Iustum |) Circumueniamus *Ld Wilh. Meyer, Abh. p. 293* si qui
 (si qua *P³*) nobis grauis esse uidetur *MP¹*; si quidem nobis grauis
 uidetur *R*; si qui nobis grauis (*in praefat. p. XXV esse addidit*) uidetur
Ld; nobis (*omisso* si qui) grauis esse uidetur *Wilh. Meyer*; *ego* nobis
uncis seclusi; *Leimbach coll. Sap. 2, 12 (Cypr. test. II, 14 p. 79, 11*
sqq. H.) totum locum sic scripsit: Circumueniamus iusto si qui inutilis
 nobis, | Dissimilis et iam nobis grauis est ad uidendum 485 nostrae
 legis *Lb* teneri *P¹* (*s. u. l.*) *v* (*cf. Verg. Aen. 2, 160 teneor patriae*
nec legibus ullis; 12, 819 nulla . . lege tenetur); tenere *M* 486 et]
 se *R*; *sed cf. u. 618* esse] sese *Hanssen* 487 nugaces aestimat
Lb (*coll. Sap. 2, 16*); nutacesaestimat *M*; muta caesa aest. *P¹*; muta,
 caeca aest. *P²*; ruta caesa aest. *Duebner*; nugaces nos aest. *v* esse
M 489 inmundos *M* innouat altera iusta *MP¹* (*praegnanter*
dictum pro altera inducendo iusta res innouat; cf. Cypr. p. 79, 18 prae-
fert nouissima iustorum); inouat ultima iusti *R* (*satis ingeniose,*
cum Graeca uerba sint: μαχαρίη ἑσχατά δικαίων; sed constat hac in
parte carminis Cypriani potissimum uestigia poetam premere); nouissima
 altari iusti *Ld* 490 laetatur (*letatur M*) dominum *MP¹ Ld*; gloriatur
 Deum *R* 492 Temptemus *M* hunc deum *MP¹ Ld*; hunc Dominum
Lb Hanssen Wilh. Meyer, Abh. p. 290; hinc Dominum *R* uidentes
M²P¹v; uiuentes *M¹* quid fit in illum *scripsi* (*cf. Cypr. p. 79, 20*
temptemus quae euentura sunt illi); quid (quis *R*) sit in illum *M*
P¹ Lb R Ld; quid sit in illo *P³* 494 Condemnemus *M* morte
 dicentes *M*; morte, dicentes. *P¹*; morte dicentem *P³*; morte. — Dicebant,
R; morte. Mouebant, *Lb Ld*; *sed cf. Wilh. Meyer, Abh. p. 305*

495 Haec cum fecissent, capita suspensa mouebant:
 Saluum illum faciat pater, aut descendat abinde!
 Vt eos caecos Salomon ostendat aperte,
 Sic, quasi nunc referat, et fecisse talia culpata:
 (495) Dum ista cogitant, ducti sunt in errore nefando;
 500 Excaecauit illos malitia sua saeuire.
 Ecce quia caeci ipsi sunt et alteros aiunt,
 Dixit illis Salomon: Nescierunt Dei secreta.
 Quaecumque dixerunt testes uniuerſi priores,
 (500) In Christo fuerunt facta. Aut in altero dicant?
 505 Quod ipsum si cupiunt facere frustrantes in ore,
 Ipsi se subsannent, uideant cum <im>pletum in illo.
 Quis fuit is iustus, de quo prophetae caneabant,
 Cum nemo sit iustus in terris, nisi [e] caelo uenisset?
 (505) Dauid enim princeps peccauit amando puellam,
 510 Peccauit et Salomon; et tamen paenituit illos.

495 sq. Matth. 27, 39 sq.; Psal. 21, 8 sq.; 108, 25   499 sq.
 Sap. 2, 21   502 Sap. 2, 22   509 II Reg. (Sam.) 11; III Reg. 11

495 Hec *M*   mouebant *MP*¹; mouentes *R*; dicentes *Lb Ld*
 496 illum faciat pater *M*(?) *Lb* (coniecturâ) *Ld*; f. i. p. *P*¹; p. f. i.
R descendat *P*¹ v; discendat *M*   498 referat *P*¹ v; repperat *M*
 et *del. R* feciss et alia *M*   499 cogitant ista *Hanssen* cogitant,
 ducti sunt in errore *MP*¹ *Ld* (in *om. P*³); cogitant, sunt ducti errore
Lb; recogitant, sunt inducti errore *R*   500 excecavit *M*   saeuire
*P*¹ *P*³ *R* (de infinit. cf. u. 396); seuire *M*; seu irae uel seu ira *P*²; seu
 irae *Ld*; idem in praefat. Instr. p. VIII praefert saeuire   501 ceci
M   502 aiunt] agunt malit *R*   503 Quaecumque *M*   504 facta.
 Aut in altero (esse facta) dicant? scripsi; facta, aut in altero dicant!
*P*¹; facta? aut in altero? Dicant. v   505 cupiant *P*³   frustrantem
R   506 subsannent, uideant cum (qui *Lb*) impletum in illo *P*³ *Lb R*
 (cf. Tertull. adu. Iud. 7 retro omnes prophetae de eo praedicauerunt ...
 quod ipsum adimpletum uidemus); subsannent(,) uideant cum
 plebem in illo *MP*¹; subsannent: uideant completum in illo *Ld* (cf.
 u. 532)   508 caelo *Hanssen*; e caelo *M*; e caelo *P*¹ v   510 Peccauit
 et *M*; Peccauit *P*¹ (s. u. l.) v   et tamen *MP*¹ (= ceterum; cf. quae
 in editione mea Minucii Felicis, append. p. 127, adnotauit); et tandem
 v   penituit *M*

Cum isti tam clari et insigni reges eorum
 Non fuerunt iusti, sed ipsi de iusto caneabant,
 Nec quidem Esaias uates de se talia dixit,
 (510) Qui fuit ab rege Manasse de serra secatus.
 515 Alter lapidatus, alter est mactatus ad aras,
 Alterum Herodes iussit decollari reclusum.
 Omnes isti uates alia sunt morte perempti,
 Quod Dominus ligno pependit, uoce Moysi:
 (515) 'Non quasi homo Deus suspenditur', intimat ante;
 520 'Aut non ceu filius hominis minas patitur', inquit.
 Sic Dominus ipse cum uenisset, ista secutus:
 Oportet me, inquit, reprobari uoce Moysi.
 At ego non tota, sed summa fastigia carpo,
 (530) Quo possint facilius ignorantes discere uera.
 525 Hi autem iniqui, <qui> subdole uiuere quaerunt,
 Iam semel cruenti perseuerant fingere uana.
 Infatuant stultos magis euanescere dictis,
 Quod crucifixus <sit>, cum sic oporteret eundem.

513 cf. 475   519 sq. Numer. 23, 19 (Cypr. p. 88, 15 H.)
 522 Ioh. 3, 14

511 isti .. eorum *MP*¹; isti .. peccarunt (peccarint) *Lb R*; iustum ..
 bearunt *Ld* insigni *Mv*; insignes *P*¹   512 sed ipsi *MP*¹; ipsi,
 sed *v*   512 sq. caneabant. | Nec *P*¹ *v*   513 esaias *Mv*; Isaias *P*¹ (s.
 u. l.)   514 ab *scripsi*; ad *M*; a *P*¹ (s. u. l.) *v*   517 isti *scripsi*
 (quoniam u. 508 docetur, neminem iustum esse in terris, nisi qui e
 caelo uenerit); iusti *MP*¹ *v*; missi uel prisci *R* in commentario
 518 uoce Moysi *scripsi*; uoce moyse *M*; uoce Moysis *P*¹ (s. u. l.); uoce
 Moyses *Ld*; hac uoce Moyses *R*   521 secutus *M*; sequutus *P*¹ *v*
 522 me *P*¹ *v*; ne *M* inquit *M* moysi *M*; Moysis *P*¹ *v*   523 At
Lb v; Ast *P*¹; Ad *M*, ut *P*² affirmat; Knoell illud At, quod est in
 exemplari typis impresso, quo in collatione utebatur, non mutauit
 524 possint] n in *M* m. 1. s. l. *scripsit*   525 qui *Ld*; quia *P*³ *R*; om.
*MP*¹   526 finire *M*   527 Infatua *M* stultos magis *P*³ *v*;
 stultos maius (cf. u. 474) *M* (*P*² falso: magus); stultis magis *P*¹;
 stultos magum *Lb*; stultos malis Wilh. Meyer dictis] post c in *M*
 littera i erasa   528 Quod *M*; Quum *P*¹ (s. u. l.) *v*   sit *scripsi*;
 erat Wilh. Meyer, Abh. p. 305; om. *MP*¹ *v*   cum *M*; enim *P*¹ (s.
 u. l.) *v*   528 sqq. uana; | Infatuant .. dictis. | Quum (Cum) .. oporteret (,)
 — eundem | Sic .. ruinam — (,) | Non *P*¹ *v*

- (525) Sic enim disposuit propter primitiui ruinam;
 530 Non solum pro illo, et pro nobis uenit e caelo.
 Constituit populum nouum suo nomine firmum,
 Iuxta prophetias conpleuit omnia Christus.
 Ecce noua facio, Esaias clamat in ipso,
 (530) Et nemo priora reputet nec antiqua sequatur.
 535 Haec noua sunt hodie sub nostra lege profecta,
 Quod gentes in Christo credi(di)mus dicto Moysi.
 Ille duos populos praedixerat esse futuros,
 Et quidem minorem populum praecellere dixit.
 (535) Sed isti nequitiae pleni iam desperato furore:
 540 Lex nobis est data, dicunt, uos unde uenistis?
 Si nobis obsistunt, putant et resistere Summo,

533 sq. Esai. 43, 18 sq. (Apoc. 21, 5; II Cor. 5, 17) 536 Gen.
 49, 10? 537 sq. Gen. 25, 23

529 p̄t *M* 530 illo et *M* (cf. u. 41); illo sed *P*¹; illis sed *v*;
ceterum Ld praefat. Instr. p. VIII restituit genuinam lectionem
 uenire *R* celo *M* 531 populum .. firmum *P*¹*v*; populus .. firmus
M (non firmum ut *P*¹ s. u. l. scribit) nomine] *litteras ne in M m.*
1. s. l. scripsit 532 Iuxta *P*¹ (s. u. l.) *v*; Iuxtaque *R*; Iuxta *M*; cf.
Instr. II 26, 5 prophetias *MP*¹*v*; idem *Knoellio M habere uide-*
*batur; P*²: 'propheticas ib.' (= in cod.) conpleuit *M* 533 noua facio
 omnia *P*¹ (s. u. l.); omnia, quod deesse apud *Cyprianum, test. I, 12*
p. 47, 10 H. (excepto uno cod. B) iam Roensch monuerat, Ld deleuit;
idem ne in M quidem Knoell repperisse uidetur 535 hec *M*
 profecta *P*¹*v*; propheta *M* 536 credidimus scripsi (cf. u. 300); credi-
 mus *MP*¹*v* dicto *MP*¹ (cf. u. 518; 522); ex dicto *v* Moysi *M*;
 Moysis *P*¹ (s. u. l.) *v* 537 predixerat *M* 538 precellere *M*
 539 nequitie *M* 540 Lex scripsi; (h)ex *M* (prima littera h in ra-
 sura); Haec *P*¹*v* data *MP*¹; data lex *P*²*Lb**v*; Haec lex nobis data
 est *Hanssen* nobis *M*²*P*¹*v*; nouis *M*¹ 541 putant et resistere
 summo *M* (post summo inuenitur signum Ϙ, quo indicatur uersum
 finiri; cf. u. 423) *P*¹; reputent se resistere Summo *R*; putant et resistere
 posse *Lb*; patet et resistere istos *Ld*; sed cf. *Ienaer Literaturzeit. ann.*
1877 p. 797. Idem (Lb et Ld) a Summo nouum uersum ordiuntur

Qui uoluit nobis bonus esse * * ?

Nec illud respiciunt ceruicosi, setis <e>rectis,

(540) Quod semper innocuos cruciarunt lege uitata.

545 Sic Deo fecerunt, quod erant consueti, crudeles,

Et filios sese audent adhuc dicere Summi.

Iam qualiter <iterum> resurrexit, supra notauit,

Non de uoce mea, sed dicta prophetica dixi.

(545) Praedixerat autem discipulis cuncta de sese,

550 Qualiter a populo pateretur Petro negante;

Et quia de tumultis resurgeret tertio die,

Dixerat et ipsud, et conpleuit omnia dicta.

At ubi surrexit, uenit ad apostolos ipse

(550) Et stetit illis in medio: Pax uobis, inquit.

555 Inter quos discipulos non adfuit unus orantes;

Cui cum referrent, discredere coepit et addit:

Si prius non digitum misero, ubi clauis fuerunt

Aut ubi percussus de lancea, non ego credo.

542 Matth. 20, 15   543 cf. 229; 261   553 Ioh. 20, 19 sqq.

542 Qui uoluit nobis bonus <omnibus> esse! Nec illud R; (Summo,) qui uoluit nobis bonus esse. Nec illud Ld Lb; Wilh. Meyer (*Abh. p. 305*) post esse posuit lacunae signa et nec illud, quo uulgo u. 542 (538) finitur, ad insequentem uersum transfert, neque hiat in M, ut Knoell testatur, inter illud et respiciunt litterarum series   543 Nec illud respiciunt ceruicosi setis erectis scripsi; Nec illud respiciunt ceruicosisetis rectis M; Respiciunt <ipsi> (Lb; om. reliqui) ceruicosi, caeci et erecti. (erecti; R) P¹ Lb R; Respiciunt <serui> ceruicosi setis erectis Ld   544 Quod Wilh. Meyer; Quid M; Qui P¹v innocuos P¹v; innocuos M lege uitata M Lb (cf. Instr. I 35, 1 ut Dei praecepta uitaret); lege uetati P¹v; P² in u. 543 sq. obscurius haec adnotat: Tu, si lubet, aliter haec codicis legito: Ceruicosis et is rectis quid semper in nouos cruciarunt lege uitata   547 qualiter <iterum> Ld coll. u. 559 rursus remeant; 829 redit iterum, aliis similibus; iterum om. M; qualiter Dominus Lb R; qualiter ille P³ resurrexit Lb   549 Praedixerat M   551 sq. die, Dixerat et scripsi; die. Dixerat, et P¹v   552 ipsud & M (cf. Instr. II 25, 9; P³: 'Haud immerito taeduit insulsus (!) codicis: ipsu det'); ipse dein P¹R; ipse Deus Ld conpleuit M   553 Ad M surrex M   554 inquit M   555 quos M; om. P¹ (s. u. l.) v   556 cepit M   558 ego M¹ om.; add. M²

- (555) Tunc die Dominica rursus remeavit ad illos
 560 Et stetit illis in medio: Pax vobis, inquit.
 Et statim adgreditur Thomam incredulum illum:
 Accede propius et contange corpus ut ante.
 Non ego sum umbra, mortuorum qualis habetur:
 (560) Vestigium umbra non facit; considera vulnus.
 565 Extendit palmas; at ille tangere coepit
 Et manum in latere, fuerat quo lancea fixa,
 Misit et exinde prostravit se precando:
 Tu Deus et Dominus vere meus! Contra quem ille:
 Haec quia uidisti, credidis(ti), sed illi felices
 570 Posterī, qui credunt audito nomine tantum.
 (565) Quadraginta dies cum illis ex ordine fecit,
 Edocuit illis multa, quae saeculo uenirent.
 Post cuius ascensum miracula multa fecerunt,
 De uerbo curabant infirmos in nomine Christi.
 575 Qui si talis erat, qualem isti perfidi dicunt,
 (570) Fortia non fierent testium de uerbo per illum.
 Ascendit in caelos, sicut et scriptura canebat:
 Excipite regem, principes, caelorum in altis!

---

570 Ioh. 20, 29; 31   578 Psal. 23, 7 sqq.

560 inquit *M*   562 propius *M*   565 Extendit palmas ad *M*;
 Extendit palmas. Ast *P*¹; (uulnus,) | Extende palmas! At *R*; Extendit
 palmas et *Ld*; sed cf. *Ienaer Literaturzeit. ann. 1877 p. 797*
 566 quo scripsi; quod *MP*¹*v*   fixa *M* (cf. *Instr. I 23, 5; S. 107*
p. 751 extr.); fixum *P*¹*v*   567 se *MP*¹ (cf. *u. 66*); sese *P*³*v*
 568 Tu dī & dñf vere meus contra quem ille *M*; om. *P*¹*v*; cf. *quae*
adnotauit in u. 416   569 credidisti *P*¹*v*; credidis *M*   572 Edocuit
M; Et docuit *P*¹ (*s. u. l.*) *v*   saeculo *P*³*v*; saeculo *MP*¹   573 fecerunt
M; fuerunt *P*¹ (*s. u. l.*) *v*   574 nom̃ *M*   575 qualē//// (*f. erasum*)
M   577 celos *M*   sic *M*   scriptura *M*   578 principes, caelorum
 in *P*¹ (cf. *Cypr. test. II, 29 p. 97, 11; 13 H.*); principes caelorum, in
*P*³*v*

- Quid amplius opus est recitare cuncta de lege?
 580 Sufficiunt ista rudibus, bono corde tuenda.
 (575) Quod si nec ipsi uolunt scire Deum ista legendo,
 Ipsi sibi reputent, quo uenerint, illo quo nolunt.
 Vergilius legitur, Cicero aut Terentius item;
 Nil nisi cor faciunt, ceterum de uita siletur.
 585 Quid iuuat in uano saecularia prosequi terris,
 (580) Et scire de uitiis regum, de bellis eorum?
 Insanumque forum cognoscere iure peritum,
 Quod iura uacillant, praemio ni forte regantur?
 Sit licet defensor, sit licet diuinus orator,
 590 Nil morte proficiet, si uiuus in Christo negauit.
 (585) Immo prius quaerat, ubi sit sua uita redacta!
 Sic fuerit sapiens, si ceterum uituperatur.
 Illi legunt iura et discunt proloquia mira,
 Sed superant miseros, pro quibus loquuntur, agendo.

582 quo *M*; quod *P*¹ (*s. u. l.*) *v* uenerint, illo quo nolunt *scripsi*; uenerint illo (illo, *Ld*) quo nolunt *P*¹ *Ld*; uenient illo quo nolunt *R*; *idem* postea uenerint *praeferebat* 583 Vergilius *Mv*; Virgilius *P*¹ (*s. u.*) Terrentius *M* item *P*¹ *v* (*cf. u. 324*); *idem M* 584 cor (= *mentem, ingenium?*) *M*; eos *P*¹ (*s. u. l.*) *R*; os *P*³ (*'haud illepide mihi suggestum est — a Duebnero? — esse legendum: Nil nisi os faciunt, id est fingunt tantum eloquium, sed de uita recte instituenda silent'*); hoc *Lb*; hos *Ld* 585 iubat *M* in uano *P*¹ *R* (*cf. u. 693, 781 etc.*); inbano *M*; insanos *Ld* saecularia *M* terrae *R* 586 Et scire de uitiis *Wlh. Meyer* (*idem ego iam scripseram; cf. Horat. epist. I 2, 6 sqq.; 13 sqq.*); sed scire diuitiis *M*; Et scire de diuitiis *P*¹ (*s. u. l.*); Scire de diuitiis *Lb v*; *Mart. Hertz in indice lectionum Vratislau. ann. 1880 p. 6 allegat Horat. epist. I 12, 6; serm. II 2, 101* 587 peritum, *P*¹; periti *P*²; peritum? *v* 588 Quod *MP*¹ *Ld* (*causa affertur, cur insanum dicatur forum*); Quo (= *In quo*) *Wlh. Meyer*; Quot *R* iura uacillant, *scripsi*; iure uacillant, *P*²; iure uacillant *M*; iura uacillant! *R*; iura uacillant? *Ld* ni *P*³; ne *MP*¹ *v* rogantur *P*²; *eidem in commentario* (*P*²) *codicis lectio probatur* 589 Sit licet defensor, sit licet *Ld*; Sic licet defensor sit licet *M*; Sic, licet defensor sit, licet *P*¹ *R* *uersus* 590—593 in *M* litteris uncialibus scripti 592 Sic *Wlh. Meyer* (*cf. u. 614*); SI *MP*¹ *v* VIIVPERATVR *M*; uituperatus *P*¹ (*s. u. l.*) *v* 594 locuntur *M*

- 595 Infelix est ille, qui uenerit illis in ore;
 (590) Illi ferunt laudes et ille uictoria(m) damnis.
 Stat miser in medio mutus, cui plus dolet intus;
 Illi tonant ore et ille silentio nummis.
 Obstrepit interea uox adornata diurnum,
 600 Et saepe fit causa melior mala pluscula dando.
 (595) Hinc pretium quaerit sapiens, hinc uincere gaudet,
 Etsi praeue gerat, dum sit modo uictor, aegrotat.
 Nil sua de causa tractat, cum lucra conatur;
 Spem subit alterius et sua(m) posterga remittit.
 605 Multi de successu rapiuntur saeculi silua;
 (600) Dum gaudent in breuia, remanent a gratia Christi;
 Dum cupiunt multa oculo, dum augere quaerunt,
 Nec Deus est illis aliquid nisi saeculi uita.
 Pro uentre satagitur, agon est pro ipso diurnum,
 610 Et uerum agonem spernunt pro aeterna salute.
 (605)

596 Illi *M*² *P*¹ *v*; Ille *M*¹ ille *MR* (*coniecturâ*) *Wilh. Meyer*,
Abh. p. 294 (cf. u. 598); illi *P*¹ (s. u. l.) *Lb Ld* uictoriam *Lb v*;
 uictoria *MP*¹ *Wilh. Meyer* („durch den Sieg“) damnis *MP*¹ *v*;
 damna *Wilh. Meyer* 597 cui *MP*¹; qui *v*; cf. *Ienaer Literaturzeit.*
1877 p. 797 598 et ille et ille (*sic!*) *M* 600 sepe *M* pluscula
 .. ....
*P*³ (*Duebner*) *Lb v*; pluscol? *M* (*ultima littera margine interiore glutin-*
atoris opera euanuit); plus alii *P*¹ (*ex plus cali, quod in codice in-*
ueniri falso affirmat) 601 pretium quaerit (*quaesit*) sapiens *P*³
 (*Duebner*) *Lb v* (*uidetur hic sapiens per ironiam usurpari de adulterina*
huius saeculi sapientia, cui u. 614 uera sapientia opponitur); pretium
 quesapiens *M*; pretiumque sapiens *P*¹; pretium quaerit cupiens *Wilh.*
Meyer 602 egrotat *M* 602 sq. *uulgatam uerborum distinctionem*
 uictor; aegrotat, | Nil mutauit; aegrotare ut *ἀνέμειν* c. inf. (*Hom. Θ*
448 sq.) *uidetur significare 'sichs sauer werden lassen'* 604 suam
Lb R; sua *MP*¹ *Ld* posterga *MLd*; post terga *P*¹ *R* remittet *M*
 (*P*² falso: remittet) 605 seculi *M*; saeculi *P*¹ *Ld*; in saeculi *R*
 606 breuia *P*¹ *Ld*; brebia *M*; breui *Ebert* (*p. 418*) *R* (*idem postea*
breuia praeferebat) 607 augere] tangere *Wilh. Meyer* 609 Pro
 uentre satagitur scripsi (*Paul. ad Philipp. 3, 19; Instr. 1 23, 1; 7;*
12 etc.); Prouenire satagitur *MP*¹ (*P*²: 'ac si gallice diceret paruenir');
 Prouenire satagit *Lb*; Prouenire satagunt *Hanssen*; Prouenire satagit
 uir *v* 610 spernunt *Hanssen*; spernit *MP*¹ *v*

Quisque quasi uigilat sacculo, laudatur acutus;
 Nam qui Deum sequitur, copria indicatur ab ipsis.
 O nimium felix, saecularia si quis euitet!
 Sit stultus aliis, sapiens dum sit Deo summo.
 615 Ipsa spes tota, Deo credere, qui ligno pependit;
 (610) Foeda licet res est, sed utilis uitae futurae.

Nam populus ille primitiuus illo deceptus,
 Quod filium dixit, cum sit Deus pristinus ipse.
 Hic praeibat eos in columna nubis et ignis,
 620 Quando de Aegypto liberauit illos ad unum.
 (615) Hic crudele nefas inperat de unico nato,
 Vt probaret Abraham, cui dixit: Parce! <d>e caelo
 Angelus. Et Deus est, hominem totidemque se fecit,
 Et quidquid uoluerit, faciet: ut muta loquantur.

619 Exod. 13, 21

622 Gen. 22, 11

611 quasi *MP*¹; casso *R*; si *Ld* sacculo *M* (cf. *Instr.* I 9, 5);
 sacculo *P*¹*v* 612 qui Deum *P*¹*v*; quid cum *M* 613 saecularia
M 614 summo] o *glutinatoris opera ablatum* 615 Ipsa spes *Md L*
 (*coni.*); Ipsa spes est *P*¹ (*s. u. l.*); *P*³: Ipse spes est uel Spes est (*sine*
ipse), quod receperunt *Lb R* deo *MP*¹ *Ld*; Domino *Lb R* 616 Foeda]
 o in *M* initio omissum *m. 1. add.* uite future *M* 617 totus uersus
 a *Pitra* omisus erat; cf. *S. 107 p. 795* illo scripsi; ille *M*
 618 filium dix cum *M* (*P*¹ falso: dixit eum, cuius loco *P*³ suspicatur:
 'dixit quum'); filium se dixit *P*¹*R*; filius dicitur *Ld* sit Deus] erat
 Deus *Ebert* (*p. 392*) *Lb*; Deus sit *R* 619 preibat *M* eos *MP*¹
 Iudaeos *R*; Deus *Ld* 620 egypto *M* 621 inperat *M* 622 de
 caelo scripsi (cf. *Cypr. p. 67, 8 H.*); e caelo *M*; e caelo (coelo) *P*¹*v*
 623 totidemque se fecit *M*; totidem qui refecit *P*¹ (*s. u. l.*) *v*; totidem
 qui se fecit *Lb* 622 sq. uulgatam uerborum distinctionem 'e caelo
 Angelus. Et' mutauit *Wilh. Meyer, Abh. p. 306*; sed cf. *Cypr. l. c.*:
 Et uocauit eum angelus Domini de caelo et dixit illi etc.
 623 post fecit in *M* additum signum: *Ed*; quo pertinet signum: *Ed*:
 imo margine scriptum, quo praemisso uersus 624 et 625 primo omissi
 altera manu supplentur 624 quidquid *P*¹*v*; quitquit *M* uoluerit
*P*¹ (*s. u. l.*) *v*; uoluerit *M* muta *M* (ut *Knoellio* uidebatur) *P*¹*v*;
 at *P*³ dicit: 'diserte habet codex: multa'; ibidem proponuntur lectiones:
 muti, muli

- 625 Balaam sedenti asinam suam conloqui fecit
 (630) Et canem, ut Simoni diceret: Clamaris a Petro!
 Paulo praedicanti dicerent ut multi de illo,
 Leonem populo fecit loqui uoce diuina.
 Deinde, quod ipsa non patitur nostra natura,
 630 Infansem fecit quinto mense proloqui uulgo.
 (635) Hic erat uenturus commixtus sanguine nostro,
 Vt uideretur homo, sed Deus in carne latebat.
 Non senior ueniet nec angelus, dixit Esaias,
 Sed Dominus ipse ueniet se ostendere nobis.
 635 Hunc mare pertimuit, hunc uenti, hunc tartarus ipse;
 (630) Agnouit Dominum omnis creatura latentem.
 Solus nequam populus centriam erexit ad illum:
 'Absit, ut sic Dominus uenerit in tali figura!'
 Hic, sicut in terra, super fluctus maris inibat
 640 Et uentis inperat, placidum ut redderet aequor.

625 Numer. 22, 27 sq.   633 sq. Esai. 63, 9 (Cypr. 72, 1 H.)

625 huius uersus extremo margine positi priora uocabula a biblio-
 pego ita desecta sunt, ut de lectionibus Balaam et asinā nulla moueatur
 dubitatio; inter Balaam et asinā, Pitra e si fides habenda est, caedenti
 scriptum erat; at Knoell qua est diligentia ex uestigiis relictis
 colligit sedenti potius scriptum fuisse, quod uerum esse apparet ex
 Sedul. carm. pasch. I 161: affatur asella sessorem per uerba suum.
 Praeterea Knoelli collatione confirmatur, quod iam Ludwig suspicatus
 erat, ante Balaam Pitram falso posuisse Et, cuius loco Roensch scrip-
 serat: Sic conloqui *M*   626 clamaris a Petro *M*; idem iam
 Roensch coniecturā inuenerat, Zeitschr. f. d. hist. Theol. ann. 1873,
 II p. 303 sq., nisi quod ibi sub finem uitiose clamatis pro clamaris
 typis expressum est (ibidem haec temptantur: clamatur a Petro; clamati
 tibi uel ibi Petrus); clamauit a Petro *P*¹ (s. u. l.); damnauit te Petrus
 Iacobi *R* (in textu); clamatus a Petro Hilgenf.; clamaui de Petro *Ld*
 627 predicanti *M*   multi *MP*¹*R*; muti Pitra (in praefat. p. XXII)
 Hilgenf. *Ld*   628 populi *M*, quod m. 1. correxit, ut sit populo
 631 commixtus *R* (coll. Verg. Aen. 6, 762); commixto *M*; commixto
*P*¹*Ld*   637 nequa *M*   centriam *MP*¹*v* (= spiculum scorpionis;
 alludere uidetur poeta ad Apoc. 9, 10; cf. Ludwigi et Roenschi com-
 mentarios); 'forsan legendum graece κέντρον' *P*²; malim centrium uel
 centra a Graeco κέντρον propagatum   640 inperat *M*

(635) Hic legem tartaream derupit uerbo praesenti
 Et leuat de tumultis Lazarum die quarta fetentem.
 Nam qui ferebatur, cum fuisset obuius illi:
 Surge, inquit, iuuenis! Et [re]surrexit ille de ferclo.

645 Archisynagogi filiam deprecatus a patre

(640) Iam exanimatam plangentibus suscitavit illam.

Mutum loqui fecit et surdum audire praesertim

Et caecum ex utero natum, ut uideret in auras.

Post XXXVIII annis paralyticum surgere iussit,

650 Quem admirarentur grabatum in collo ferentem.

* * * * *
 (645) Cuius uestimento tacto profluuium sanata est.

Quinque panes fregit hominum in milia quinque

Et quattuor milia iterum de septem refecit.

655 Plenius ut sese Dominus demonstraret adesse,

642 Ioh. 11, 39   644 Luc. 7, 14 sq.   645 sq. Marc. 5, 22 sqq.

647 Marc. 7, 32 sqq.; 37   648 Ioh. 9, 1   649 sq. Ioh. 5, 5 sqq.

652 Marc. 5, 25 sqq.   653 Matth. 14, 15 sqq.; 15, 32 sqq.; Marc. 8, 1 sqq.

641 legem tartaream *P*¹ *v*; lege tartareā *M*; uerbum tartareum *R* suspicatur in commentario coll. Psal. 106 (107), 16; Ies. 45, 2; Thren. 2, 9; Amos 1, 5   derupit *R*, quod recte refutat *Ld*   642 Et leuat de *MP*¹ *v*; Eleuat e *P*³   fetentem *M*; foetentem *P*¹ (s. u. l.) *v*   644 inquit *M*   et resurrexit *MP*¹; Et surrexit *Ld*; Resurrexit *R*; (iuuenis;) surrexit *P*³ *Lb*; fort. resedit   ille de ferclo scripsi; ille de ferculo *M*; ille de feretro *P*¹ (s. u. l.) *R*; ille feretro *Ld*   645 Archisynagogi *v*; archisinagoge *M*; Archisynagogae *P*¹   646 exanimatam *P*¹ (s. u. l.) *v*; examinata *M*   647 praesertim *M*   uulgatam interpolationem ante praesertim deleui; praesertim cum uerbis audiendi et loquendi coniungendum uidetur esse atque idem ualere, quod alias disertim; cf. Instr. I 41, 17   648 cecum *M*   649 triginta octo *P*¹ *v*; XXXVIII *M*; ut syllabarum abundantia coerceatur, trinta pro triginta legendum esse exemplis allatis probat Hanssen, de arte metr. Commod. p. 40   650 admirarentur *M*   grauatum *M*   post ferentem unum uersum excidisse et Wilh. Meyer docuit (Abh. p. 304) et ipse suspicatus sum   652 tacto *M*; tacta *P*¹ (s. u. l.) *v*   653 Quinque] V. *M*   fregit *M*   quinque] V. *M*   654 septem] VII. *M*   655—660 uersuum ordo nescio an turbatus sit

- Commutauit aquas, fierent ut optima uina.
 (650) In nuptias fuerat inuitatus matre cum ipsa;
 Quod fuit rogatus, subueniret uino defecto,
 Tunc iussit implere hydrias uelocius aqua,
 660 Quod prius gustauit et sic ministrari praecepit.
 Nec sic potuerunt Dominum cognoscere factis,
 (655) Sed insanierunt, quasi nequam perdere morti.
 Quod ipsum concedit, quoniam sic pati decreuit;
 Si tamen crediderint, ueniam tunc demum habebunt.
 665 Hic est primogenitus per prophetas ante praedictus,
 Vt uocitaretur in terris Altissimi proles.
 (660) Felices, hominum spem suam in isto qui ponunt,
 Nam insipientes tamquam maledictum euitant.
 Aeternitas illi praeparatur, Christo qui credit,
 670 Vt socius Dei sit homo post funera uiuens.
 Lex et prophetae docent, qui sunt Dei digni caelorum
 (665) Et quibus absconsa reuelantur aurea saecula.
 Per tot uates numero de filio Dei clamatur,
 Et cluserunt oculos filii Dei primi uocati;
 675 Qui scelere facto non sunt recordati legendo,
 Sed perseueranter: Nos sumus electi! dicentes.

656 Ioh. 2, 1 sqq.

656 commutauit *M* 658 Quod *MLd*; Quando *P¹*; Quum *P²R*
 Quod — uino in *M* litteris uncialibus scripta 659 Tunc *M*; Tum
P¹ (s. u. l.) v ydrias (sic!) in *M* m. 1. in rasura scripsit
 660 cum neque Quod habeat quo referatur, neque gustauit conueniat
 cum narratione euangelica (cf. quae Roensch in commentario p. 279
 in hunc locum adnotat), hic excidisse quaedam uidentur precepit
M 662 insanierunt *M*; insani erant *P¹* (s. u. l.); insanierant *P²v*
 perdere *MP¹Ld*; pendere *P³R* morti *MP¹R* (cf. u. 321; fort.
 prodere morti; cf. Verg. Aen. 12, 41 sq.); morte *Ld* 663 qm̄ *M*
 decreuit *M* 671 prophetae *M* docent *M*; dicent *P¹* (s. u. l.) v
 malim Deo; cf. u. 58; Instr. II 19, 15 celorum *M* 672 sc̄la *M*
 674 filii *M* (cf. u. 732; 735); filii *P¹* (s. u. l.) v 676 perseueranter
 Wlh. Meyer, ut ipse iam scripseram; perseuerantes *MP*; perseuerant
LbR; perseuerant: En *Ld* dicentes] de participio praes. pro uerbo
 finito usurpato cf. u. 46 et locum simillimum Instr. I 34, 17: Non requiris
 eam, sed sic quasi bestius errans

- (670) Adhuc infatuant profanos balneis ire,
 Quos faciunt mundos ipsi Deo summo placere.
 Aqua lauat sordes, non intima cordis iniqua,
 680 Nec sacra sacrilega potuerunt lauare curata.
 Non ita praecepit Dominus, sacra ferre malignis;
 (675) Et locu(tu)s iterum, ab idolis mundos haberi:
 Nemo sibi faciat simulacrum daemonis, inquit;
 Nam dixit et illis: Idolis seruire nolite.
 685 Si Deus praecepit ab idolis ualde caueri,
 Quid illi decipiunt gentes puros esse lauacris?
 (680) Immo cum recipiunt tales, docere deberent
 Seruire non aliis, nisi tantum Summo placere.
 Dum facinus quaerunt obumbrare Christi de morte,

679 Matth. 15, 18 sq. 681 Exod. 22, 20 682 sq. Exod. 20,
 3 sq. 684 Deuter. 6, 13 sqq.

677 ire *M* (ut Knoellio uidebatur) *P*¹ *v*; ira in cod. *P*¹ 678 Qos
M faciunt (= *fingunt, simulant*; cf. u. 686 decipiunt gentes
 puros esse lauacris) *M* (*P*² falso: facient); faciant *P*¹ *v* 679 Aqua
M labat *M* iniqua *M* 680 sacra *M* poteŕt *M*
 curata] peccata *R* 680 sq. *uulgatam uerborum distinctionem* curata,
 Nec ita *mutauit* 681 *N* (= Non) *M*; Nec *P*¹ (s. u. l.) *v* pŕeŕp
M 682 Et locu(tu)s iterum *Wilh. Meyer* (cf. u. 325 Sed iterum dixit
 Dominus *); Et loci iteru *M*; Et locus iterum *P*¹; (malignis.) Est locus
 Ieremiae *Ld*; Et lex sanctorum *P*³ (*Duebner?*); Sed lex ipsorum *R*
 mundi *M* 683 demonis inqŭid *M* 684 Nā ę (= dixit) *M* (nam
 = *autem, ui copulatiua magis quam aduersatiua ut u. 643; 898*);
 Nam *P*¹ (s. u. l.) *R*; Nunquam *Ld* illis idolis *MP*¹ *Ld*; illis idolis
 umquam *P*³; illis idolis numquam *R* 685 Si *Mv*; Sic *P*¹ 686 qd
M puros esse lauacris *P*³ (*Duebner*); puro sese lauacris *M*; puros
 (puro *P*³) sese lauari *P*¹ 687 recipiunt *M*; recipient *P*¹ (s. u. l.) *Ld*;
 receperint *R* 689 queŕt *M*

* De et iterum *nihil esse mutandum* 'apparet etiam *Cypriani*
locis quibusdam comparatis, quos Commodianus uidetur secutus esse:
de lapsis c. 7 (p. 242, 3 H.): Et iterum Deus loquitur dicens:
sacrificans diis eradicabitur nisi Domino soli et test. III, 59 (p. 161,
7): ubi Dei praecepto: non facies tibi idolum nec cuiusquam simili-
tudinem haec praemittuntur: Et rursum (Et iterum cod. M).

690 Aperiant ualuas passim, ut intretur ad illos.

Hinc ergo depereunt, qui se putant puros ab aqua

(685) Posse Dei fieri, conscientes ante latroni.

Nunc colit in uano quodlibet, nunc sancta requirit,

Nescit ubi primum occurrat inscius ille,

695 Ac idolis seruit, iterum tricesima quaerit;

Nunc azyma sequitur, qui castum sederat ante.

(690) Hoc Deo non placuit participes daemonum esse,

Qui legem instituit, fieret quo transitus inde.

Sunt tibi propositae duae uiae: elige, quam uis,

700 Nec enim te findes, ut possis ire per ambas;

Sed tamen ex ipsis opportunam quaerere debes;

(695) Ne cadas in fauces latronum, cautior esto.

Vnum quaere Deum, qui quaerit hostia nulla,

Vt possis abolitus <re>surgere saeclo nouato.

705 Quid malos attendis et iudicas sanctos iniquos,

690 balbas passim *M*; passim ualuas *P*³ 691 q̄ *M* 692 scien-
 tes *M* latrone *M*¹; latroni *M*² 693 colit in fano *R*; sed cf.
Instr. I 12, 10: Religio cuius in uacuo falsa curatur 695 seruit,
 iterum *P*³ *v*; seruit iterum; *P*¹ tricesima (*sabbata*?) quaerit *M P*¹
Wilh. Meyer, Abh. p. 294; tricesimam quaerit *Ld*; tricesimas quaerit
R 696 azymase quitur *M* castum (castū *M*) sederat *M P*¹; castus
 sed erat uel castum caederat *P*²; caseos ederat *Ebert (p. 393)*; Castori
 caederat *R*; castus aderat uel castus ederat *Ld*; porcum caederat *Huemer*;
ego coniecturarum numerum nolo augere; satis habeo locum Arnobi-
anum attulisse, quem ad rem expediendam aliqua ex parte ualere
censeo: adu. nat. 5, 16: quid temperatus ab alimonio panis, cui
 rei dedistis nomen castus? nonne illius temporis imitatio est, quo se
 numen (Mater Magna) ab Cereris fruge uiolentia maeroris abstinuit?
Vt azyma et castus ita sequi et sedere contrarie inter se referuntur
 699 propositae duae uiae *P*¹ *v*; p̄positas (*P*² falso: propositus) duas uias
M (cf. S. 107 p. 755) q̄am *M* 701 querere *M* 702 Nec *M*
 703 quaere Deum, qui quaerit hostiam nullam *v*; q̄ere f̄m qui q̄erit ostia
 nulla *M (cf. Lucif. p. 288, 12, H.)*; quaere Deum. Qui quaeris hostiam
 ullam *P*¹ *Lb*; Si quaeris ostia nulla *P*³ 703 sq. *P*¹ sic uerba distin-
 guit: Deum. Qui .. ullam, Vt .. nouato? 704 abolitus resurgere *Lb*
v; abolitus surgere *M P*¹; coelitus assurgere *P*³ saeclo *M* 705 Quid
 malos *M (ut Knoellio uidebatur)* *P*¹ *v*; 'Quod malos ib.' (= in codice) *P*²

- Qui tibi nullum uerbum de lege demonstrant?
 (700) De uirtute Dei refertur, quam fecit in illos;
 Nam de sua facta scelerata dicere nolunt,
 Semper homicidae semper manibusque cruentis,
 710 Quos Dominus numquam potuit domare monendo.
 Suffecerat illis per ignauiam tanta fecisse
 (705) Et dicere: Scriptum sic erat, modo credere fas est.
 Sed Dominus ipse obscurauit sensus eorum,
 Indurauit eos sicut Pharaonem in ipsis;
 715 Nec preces eorum dixit exaudire se uelle
 Et de terra sua proiecit illos iratus.
 (710) Cum filios illos utique iam dixerat ante,
 Necesse uoluerat bono corde uiuere natos;
 Quando pater gaudet, cum sit bonus filius illi;
 720 Quod si malus fuerit, excretur odio natum.
 Contrarium nullus patitur sibi filium esse,
 (715) Excluditur omnis caritas crudele de nato,
 Nec facit heredem illum ex asse suorum,
 Quae si prius poterit consumere, gaudet in illum.

714 Exod. 7, 3; 13 al.

715 Mich. 3, 4; Prouerb. 1, 28

717 II Reg. (Sam.) 7, 14 (II Cor. 6, 18)

706 demonstrat *M* 707 refert *M* 708 de sua *MR* (cf. *Instr.* I 27, 19); de se sua *P*¹; de suo *P*³ *Ld* noñt *M* 709 homicide *M* semper (sēp) manibusque *MP* *Hanssen* (similis inuersio uerborum u. 729; *Instr.* I 35, 4; II 26, 3); manibusque semper *v* cruentis *P*¹ *v*; ruentis *M* 711 Sufficerat *M*; sed prius f erasum tantā *M* 712 scribtum *M* credere *M*¹ om.; *M*² s. l. add. 713 obscuraū *M* 714 Induraū *M* siō *M* 715 ē (= dixit) *M*; om. *P*¹ (s. u. l.); ait *P*³ ('uenit(?) addenda uocula: eorum [ait] exaudire) *v* 716 proieō *M* iratus] in *M* primas duas litteras ir m. 2. in rasura scripsit, pro quibus m. 1. scripserat sc 719 bon+ *M* 720 mal+ *M* excretur *M* 722 Excludit omnis *M*; Excluditur omnis *R* (coniecturā) *Hanssen*; Excludit omnis *P*¹ (s. u. l.) *Ld*; 'an legendum omne?' *P*²; Excludit omnia *Lb* caritas *MR*; charitas *P*¹ *Lb*; se caritas *Ld* 723 fañ *M* 724 Quae *P*³ *R*; Quē *M*¹; Quē *M*²; Quem *P*¹ *Ld* illum *MLb* *Ld*; illam *P*¹ (s. u. l.); illis *R*

- 725 Impium et saeuum sobolem, rei suae tyrannum,
 Nec obuium patitur genitor commotus ab illo.
 (730) Quid isti praesumunt, cum sint adoptati, dicentes:
 Ex omni populo nos sumus carissimi Summo?
 Parricida patris semper et superbus in illo
 730 Carus esse potest aut heres iure uocari?
 Si patres carnales tales detestantur alumnos,
 (725) Quanto magis Dominus, superant cui filii legendi!
 Mansuetis, humilibus, obsequio plenis alumnis

725 sequum *M* Impiam et saeuam *P*¹ subolem *M*; sobolem *P*¹ v rei suae tyrannum *P*¹ (= *dominium rei familiaris usurpantem* ?); reisuio tyrannum *M* ab initio, sed o in suo m. 1. *correx*it, ut, sit sue; reisue tyrannum *P*² *Ld* ('Wenn er sein Vermögen wird früher aufbrauchen können, so ist es ihm dem Sohne gegenüber, der selbst hart und gegen Schuldner ein Tyrann ist, eine Genugthuung' *Ld praef. p. XXXI*); rei suae tyrannus *Lb Boesser* (*Jahrb. f. class. Philol.* 115 p. 92: 'so lange er noch Herr seines Vermögens ist') 726 obuam *P*¹ patit *M* ab illa *P*¹ 721 sqq. ab aliis aliter interpretantur: Contrarium .. esse: | Excludit .. nato, | Nec .. suorum. | Quem (suorum, Quae *P*³) .. consumere, gaudet in illam | Impiam .. sobolem, rei suae tyrannum, | Nec .. genitor, commotus ab illa? *P*²; Contrarium .. esse | (Excluditur .. nato) | Nec .. suorum, | Quae .. consumere, gaudet in illis. | Impium .. sobolem, rei suae tyrannum | Nec .. genitor, commotus ab illo? *R*; Contrarium .. esse. | Excludit .. nato | Nec .. suorum. | Quem .. consumere, gaudet in illum | Impium .. sobolem reisue tyrannum; | Nec .. genitor commotus ab illo. *Ld*; ego *Wih. Meyerum* potissimum (*Abh. p. 306*) secutus sum 727 adoptati scripsi (cf. u. 735); adortati *M*; adhortati *P*¹ (s. u. l.) *Ld*, qui adnotat: 'adhortati formae notio passiuā inest, cf. exhortauit *Petron.* 76 etc.; u. *Neue II*, p. 290 sq.; *It. (Roensch)* p. 297'; indurati *R* 729 Parricida] d in *M* m. 2. add. et *M* (cf. u. 709); est *P*¹ (s. u. l.) v superuus *M* in illo: Carus *P*¹ v 732 et 735 filii *MB* (coniecturā) *Hanssen* (qui §. 33 p. 66 docte de eius modi formis disputat; cf. u. 674; 907); filii *P*¹ (s. u. l.) *Ld* 732 legendi *M*¹ (cf. u. 676; *Auson. Tetrast. (Caesar.) XIII*, 3 sq. Imitatur adoptio prolem, Quam legisse iuuat, quam genuisse uelit; *XIV*, 3 sq. Hic quoque prole carens sociat sibi sorte legendi, Quem fateare bonum); legendi *Lb* v 733 obsego *M*

- Diuidunturque bona, non impiis neque tyrannis.
 735 Adoptati fuerant manifeste filii Iudaei,
 Sed in testamento consecuti sunt impiorum nomen.
 (730) Ipsi sibi reputant: Scelere commisso cruenti
 Qui poterant utique participes esse bonorum?
 Quid nobis strident, quid nos aemulantur heredes?
 740 Fecissentque bonum, et erant in parte legati.
 Nec hodie tacent et Christo credere nolunt,
 (735) Qui fuerat illis salutaris lege praedictus;
 De quo iam audistis qualiter prophetae canebant:
 Venturum in terras Dominum, quem gentes adora[bu]nt.
 745 Hunc certe nos ipsum admonent cognoscere Summum,
 Qui renouat hominem, peccata pristina donat.
 (740) Nam et comminatur deorum cultoribus ipse:
 Sacrificans idolis periet in morte secunda.

744 Psal. 21, 28; Sophon. 2, 11; 3, 9 al. 745 sq. Esai. 43,
 18 sq.? 748 Apoc. 21, 8

734 Diuidunturque bona *MP*¹ (de qua particula tam longe ab initio
sententiae posita cf. u. 884; Ouid. Trist. IV, 1, 74; Forbig. in Verg.
Georg. 4, 22); diuiduntur bona R; diuiduntur, quae bona, Ld (cf. Ienaer
*Literaturzeit. ann. 1877 p. 797) 736 sunt] f¹ *M* 739 qd nob¹ *M*;
 Qui nobis *P*¹ (s. u. l.) v qd nos *M*; qui nos *P*¹ (s. u. l.) v
 aemulant¹ *M* 737 sqq. cruenti, | Qui .. bonorum, | Qui .. strident,
 qui .. heredes? v 740 Fecissent si *Ld*; sed cf. *Kuehner, ausf. Gr.*
§. 47, 7; Schoem. in Cic. nat. deor. I, 32 (89); de qua .. et particulis
cf. similem locum Instr. II 8, 6 sq. medicumque require, Et tamen in
poenis poteris tua damna lenire 741 Nec M (ut Knoellio uidebatur)
v; Nunc P¹ (s. u. l.); sed P³: 'Neque suspicio deest esse legendum:
nec hodie' hodie M 742 p¹dict¹ M 743 prophetae M¹ P¹ v;
propheta M¹ 744 dñm MP¹; Deum v adorant scripsi (cf. u. 836;
ibi quoque adorant = adorabunt); adorabunt MP¹ v; orabunt Wilh.
Meyer, Abh. p. 291 745 certe M (certe cum cognoscere uidetur
coniungendum; cf. u. 381 sq. Certe iam apparet etc.); ante P¹ (s. u.
l.) v 746 peccata .. donat MP¹; peccataque .. donat R; peccata
.. donans Ld 747 comminator M 748 idolis periet P¹ (s. u. l.)
*v; periet idolis M**

Quisque deos ergo sequitur fabricatos in auro,
 750 Argento uel lapide, ligno uel aeramine fusos,
 Cum ipsis infelix mittetur in igne refectus,
 (745) Nec ibi permoritur, sed dat cruciatus iniquus.
 Sunt homines pecorum similes in ista natura,
 Qui nolunt accipere frenum Dei summi uagantes;
 755 Cum ipsi non durant seruorum talia ferre,
 In quorum saepe descendunt sanguine diri.
 (750) Dicentes adiciunt: 'Nihil est post funera nostra;
 Dum uiuimus, hoc est', et incumbunt more suillo;
 'Nulla sit luxuria, quae nos pertranseat aëuo;
 760 Dum tempus est uitae, perfruamur omnia saeculi.'
 Indisciplinati clementiam Dei refutant
 (755) Strenia(m) sectantes, quasi sola uita sit ipsa.

749 sqq. Apoc. 9, 20; 14, 9 sqq. 757 sq. Sap. 2, 2 sqq.

749 dĩr .. fabricatus *M* 750 eramine *M* 751 relect: *M* (= *saeculo renouato, post resurrectionem*; cf. *Instr. I 26, 35 sq.*); 'Praefectus ib.' (= *in cod.*) *P*²; relectus *P*¹; proiectus *P*² v 752 iniquus *R Hansen*; iniquos *MP*¹; ignitos *Ld* 753 pecora *MP*¹ *R Hansen* (cf. *Instr. I 34, 5 pecus .. ferinum*; *Boesser, Jahrb. f. class. Philol. 115 p. 792*); equorum *Ld* 754 nōt *M* 754 sqq. uagantes. Cum .. diri, Dicentes v, *quam uerborum distinctionem cum Wilh. Meyero (Abh. p. 306) mutauit* 755 ducant *Hilgenf.* 756 sepe *M* descendunt (descendunt *Lb*) sanguine *MP*¹ *Lbv*; descendunt sanguinem *P*²; Deum incendunt sanguine *P*³ 757 ꝛ (= *post*) *M* 758 uiuim. *M*; *malim*: bibimus; cf. *Instr. II 36, 4*: 'Dum mortuus, non bibo' dicis et quos illic aliunde attuli locos et incumbit *M*; incumbant *P*¹ (s. u. l.) v 760 perfruam *M* seculi *M* 757 sqq. *uulgatam interpunctionem*: nostra. | Dum uiuimus, — hoc est, incumbunt .. suillo — | *Nulla mutauit*; cf. *Wilh. Meyer, Abh. p. 306* 761 refutant *R Wilh. Meyer p. 291*; refugant *MP*¹ *Ld*; refusant *Lb* 762 Streniam scripsi (= *corporis salutem atque felicitatem?*); Strenia *MP*¹; Strenuam *R*; Strenam *Lb*; Strenui *Ld*; Terrena (uel Terrenia) *Huemer Wilh. Meyer, Abh. p. 291* ipsa *MP*¹; ista *R*; (sit,) istam *Ld*

- Sic redeunt a Deo, qui promittit uiuere semper:
 Contra bonum pugnant, cum sit repugnandum iniquo.
- 765 Errauimus omnes manifesto, saeculo suasi,
 Sed gratia Domini pronocamur credere legi.
- (760) Propterea uenit et fecit trophaea latenter
 Et fuit homo Deus, ut nos in futuro haberet.
 Sed plurimi pereunt, qui putant utrisque placere,
- 770 Idolis atque Deo, placeat cum nemo duobus.
 Vnus est in caelo Deus caeli, terrae marisque,
 (765) Quem Moyses docuit ligno pendisse pro nobis.
 Vnde quidam errant ignaui talia passum,
 Non satis intenti mysterio Dei secreto.
- 775 Inuidia Diaboli mors introiuit in orbem,
 Quam Deus occulte destruxit uirgine natus.
- (770) Qua natiuitate excordantur caeci Iudaei,
 Stulto(s) infatuant scelere commisso cruenti.
 Nemo potest ullum excusamen dicere postquam,
- 780 Cum modo sit nobis facultas data credendi.
 Non uenit in uano Dominus in terris e caelo,

763 cf. 788   765 Esai. 53, 6   771 Psal. 145, 6; Act. 4,
 24   772 Deuter. 28, 66. cf. u. 518   774 Sap. 2, 22   775 Sap.
 2, 24

763 Sic redeunt a Deo *Ld*; Scredunt adeo *M*; Si credunt Deo *P¹*;
 Sic credunt Domino *Lb*; Discredunt Domino *R*; Sic recedunt a Deo
Wih. Meyer promittit uiuere *P¹v* (cf. u. 788); promitt. ττ. (*sic*)
 uiuere *M* 764 pagnant *M* sit *P¹v*; sint *M* 765 sclo *M*
 omnes manifesto, saeculo *v*; omnes, manifesto saeculo *P¹* 766 pro-
 uocam *M* 767 uenit .. fecit *M* trophaea *M*; t m. 2. add.
 771 celo .. celi terre *M* 772 pendisse *scripsi* (cf. u. 518; 615;
Instr. I 40, 10 pependit ipse pro nobis); ≡pendiare *M*; ante p
 duae litterae (pe?) erasae; pendere *P¹v* p nob *M* 773 quidam
P¹ (s. u. l.) *v*; quidem *M* ignaui *M*; ignari *P¹* (s. u. l.) *v*
 774 secreto *P¹* (s. u. l.) *v*; secretum *M* 775 Zaboli *R* introiū
M orbem *P¹* (s. u. l.) *v*; urbē *M* 776 destruī *M* 777 iudei
M 778 Stultos *P¹* (s. u. l.) *v*; Stulto *M* 779 ꝑquam *M*
 780 Cūmodo *M*; Commoda *LbR*; Commodo *P¹* (s. u. l.) *Ld* 781 Do-
 minus *P¹* (s. u. l.) *v*; dñ *M* (cf. u. 744) e celo *M*.

(775) Sed uenit, ut faceret populum suo nomine dictum.

Quem si quis confessus non erit in ista natura,
Perdit et quod uixit, et in poena sero declamat;

785 Aut certe, dum sperat <ex>spectans credere canus,
Excluditur diu<t>ius ab aeterna uita defunctus.

(780) Ergo iam ad illum citius recordari debemus,
Qui nobis post obitum pollicetur reddere uitam.

Insuper hoc addit, immortales esse futuros

790 Et frui, quod oculus non uiderat ante, uidendo.

Sex milibus annis prouenient ista repletis,

(785) Quo tempore nos ipsos spero iam in litore portus.

Tunc homo resurget solis in agone reductus
Et gaudet in Deo reminiscens, quid fuit ante;

795 Qui, sicut audiuit fragilis in pristina carne,
Cum sit incorruptus, recognoscit ante promissa.

(790) Quam gloriam mirans homini prouenisse sic inquit:

783 Matth. 10, 32; Luc. 12, 8   788 Ioh. 10, 28; 11, 25

790 I Cor. 2, 9   793 Matth. 24, 29 sqq.?   796 I Cor. 15, 52

782 uenit *M*   paceret *M*   nom̃ *M*   784 Perdit et quod uixit
et in poena sero declamat *Lb* (cf. u. 82; perdit et = *et perdit*; declamat
= *plangit*; cf. *Instr. II* 32, 13 extinctos clamatis); p̃dit et qđ uixit &
n penas ero declamat *M*; Perdit et quod u. e. i. poenas Herodis se
idamnat *P*¹; Perdit et quo u. e. i. poena sero reclamationem *R*; Perit et, quod
uixit, in poena sero se damnat *Ld* ('er geht unter und zu spät, wenn
er schon die Strafe leidet, verwirft er sein — früheres — Leben'); *idem*
in gehenna *pro* in poena *suspiciatur scribendum esse*   785 expectans
*P*³ *v*; spectans *MP*¹   credere *MP*¹; crescere *P*³ *v*   canus *scripsi*
(cf. *Instr. I* 29, 3: Viuere post ista dicis non spero defunctus);
canos *MP*¹ *v*   786 diutius *P*¹ (s. u. l.) *Ld*; diutius *M*; diu *R*; dirus?
(cf. *Instr. I* 36, 4)   eterna *M*   787 recurrere *Willh. Meyer*
789 immortales *M*   790 oculos *M*   791 prouenient *M* (cf. u. 394;
797); prouenient *P*¹ (s. u. l.) *v*   791 sqq. in distinguendis uerbis
Ludwigium secuti sumus; repletis; | Quo tempore (nos .. portus) | Tunc
*P*¹ *R*   792 Quod *M*   nos om. *Hanssen*   portus *P*¹ *v* (cf. u. 64;
Verg. Aen. 7, 598 omnisque in limine portus sc. sum); portans *M*
793 agone reductus *P*¹ *v*; agonere ductus *M* (*P*¹ falso: in agonere
eductus)   794 Domino *Hanssen*   795 sic audiū *M*   797 gloria
M   inquit *M*

Qualiter audiui prius, sic singula cerno.
 Haec pariter omnes clamant ab inferno leuati:
 800 Quemadmodum ante audiuius, ecce uidemus!
 Cedet dolor omnis a corpore, cedet et ulcus,
 795 Nec erit anxietas ulla nisi gaudia semper.
 Quisque tribus credit et sentit unum adesse,
 Hic erit perpetuus in aeterna saecula renatus.
 805 Sed quidam hoc aiunt: Quando haec uentura putamus?
 Accipite paucis, quibus actis illa sequantur.
 800 Multa quidem signa fient tantae termini pesti,
 Sed erit initium septima persecutio nostra.
 Ecce <iam> ianua<m> pulsatur et cingitur ense,

801 Apoc. 21, 4; Esai. 25, 8

799 et 805 Hec *M* omf *M* 800 Quēadmodo *M* uidemus
P² v; uidimus *MP¹* 801 ulcus *P¹ R* *Hanssen Wilh. Meyer, Abh. p. 294* (cf. *Instr. II 1, 25 sq.* neque dolores .. sentiunt aut ulcera nata); uulgus *M*; uulnus *Ld* 803 credidit *R* sentit *M*; sensit *P¹* (s. u. l.) *v* 805 hoc *M*; haec *P¹* (s. u. l.) *v* quidam: Haec, aiunt, quando *v* 806 sequantur *M*; sequentur *P¹* (s. u. l.) *v* 807 fient *M* (ut *Knoellio* uidebatur) *P¹ v*; 'feri ib.' (= in codice) *P²* tantae termini pesti *P¹* (s. u. l.) *Ebert* (p. 395) *R*; tante termini peste *M*; teterrimae pestis *Bunsen* (*Hippolyt. II extr.*); tantae termini pestis *Ld* 808 Sed (8 unciale!) *MP¹ R* (signa antecedentia et ipsum persecutionis initium inter se opponuntur); Et *Ld* 809 Ecce iam ianuam pulsatur *Ebert* (cf. *Lb p. 19 sq.*) *Ld*; Ecce ianua pulsatur *M*; Ecce ianua pulsatur *P¹ Lb*; En ianuam pulsatur *P³ R*; Ecce ianuam pulsatur *Bunsen Lipsius* (*Lit. Centralbl. ann. 1869 p. 82*) et cingitur ense scripsi (cf. *Verg. Aen. 7, 640* fidoque accingitur ense; *Psal. 44, 4 apud Tertull. adu. Iud. c. 14 et Cypr. p. 98, 1 H. in codd. WLM* accingere ensem); et cogitur esse *MP¹*; et cogitur adesse *P² Lipsius*; et iam cognoscitur esse *Bunsen*; et cogitur ipsa (ianua) *Lb*; ecce cogitur adesse *R*; idem postea (*Zeitschr. f. d. hist. Theol. ann. 1873 p. 302*) praefert: En ianuam pulsatur et (ecce) recognoscitur esse; et cognoscitur esse *Hilgenf.*; et cogitur ense *Ld**)

*) *Explicat poeta haec: persecutio, uel Gothi irrumpentes pulsant ianuam, ipsi autem alii gentibus a tergo instantibus premuntur et uexantur, ut amnem — Danubium — traiciant* *Ld praef. p. XXXIV.* — *At persecutio septima non Gothorum est, sed Decii, qui Gothorum inruptione opprimuntur. Idem infra dicuntur Christianos pascere et ut fratres requirere!*

- §10 Qui cito traiciet Gothis inrumpentibus amne.
 Rex Apollyon erit cum ipsis, nomine dirus,
 (805) Qui persecutionem dissipet sanctorum in armis.
 Pergit ad Romam cum multa milia gentis
 Decretoque Dei captiuat ex parte subactos.
 815 Multi senatorum tunc enim captiui deflebunt
 Et Deum caelorum blasphemant a barbaro uicti.
 (810) Hi tamen gentiles pascunt Christianos ubique,
 Quos magis ut fratres requirunt gaudio pleni.
 Nam luxuriosos et idola uana colentes
 820 Persecuntur enim et senatum sub iugo mittunt.
 Haec mala percipiunt, qui sunt persecuti dilectos:
 (815) Mensibus in quinque trucidantur isto sub hoste.
 Exurgit interea sub ipso tempore Cyrus,
 Qui terreat hostes et liberet inde senatum.

811 Apoc. 9, 11

810 Qui *Bunsen Lipsius Hilgenf.* (Qui refertur ad eum, qui deinde
Apollyon appellatur); Que *M*; Quae *P*¹ (s. u. l.) v traiciet *MP*^a (quae
 ibi coniectura uidetur esse, ea codicis est lectio!) v; traieci. Et *P*^a (s.
 u. l.); (Quae cito) traicitur *Lb* gotis *M* āne *M* (cf. *Lin. XXII*
 31, 7 freto in Italiam traiecit); amnem *P*^a (s. u. l.) v 811 Apo-
 lion *MP*¹v 813 cum] tum (= tum, forma *Merowingica scriptum?*
 cf. *Wattenb. Palaeogr.*³ p. 51) de locutione cum multa milia cf. u.
 895; *Instr. I* 27, 19 gentis *P*¹; gentes *MP*³v a uersu 812 ex-
 tremo dextro margine folii recti haec inueniuntur manu prima (?) scripta,
 sed a bibliopecto ex parte resecta:

ῑḃ

le

τῑc

le

n

τ

1

816 celorum *M* uicti *M*²*P*^av; dicti *M*¹ 817 Hii *M* 818 ffs
M 819 Nam (= autem) *MP*¹*R*; Quam *Ld*, qui totum hunc locum
 sic distinguit: pleni, | Quam .. colentes. | Persecuntur luxuriosos
M uana *M* (ut *Knoellio* uidebatur) *P*¹v; 'uaria cod.' *P*^a 820 per-
 secuntur *M* enim] illi *Lb* 821 Haec *P*¹ (s. u. l.) v; Haec *M*
 822 isto scripsi; ista *M*; isti *P*¹v 823 Exurgit *M*

- 825 Ex infero redit, qui fuerat regno praeceptus
 Et diu seruatus cum pristino corpore notus.
 (826) Dicimus hunc autem Neronem esse uetustum,
 Qui Petrum et Paulum prius puniuit in urbe.
 Ipse redit iterum sub ipso saeculi fine
 830 Ex locis apocryphis, qui fuit reseruatus in ista.
 Hunc ipse <se>natus inuisum esse mirantur;
 (835) Qui cum apparuerit, quasi deum esse putabunt.
 Sed priusquam ille ueniat, prophetabit Helias
 Tempore partito, medio hebdomadis axe.
 835 Completo spatio succedit ille nefandus,
 Quem et Iudaei simul tunc cum Romanis adorant.
 (836) Quamquam erit alius, quem expectant ab oriente,
 In nostra caede tamen saeuient cum rege Nerone.
 Ergo cum Helias in Iudaea terra prophetat,
 840 Et <signo> signat populum in nomine Christi;
 De quibus quam multi quoniam illi credere nolunt,
 (835) Supplicat iratus Altissimum, ne pluat inde:

833 Malach. 4, 5   834 Apocal. 11, 3; 11   842 sq. Apoc. 11, 6

825 preceptus (= *praematura morte abreptus?*) *M*; praereptus *P*¹
R; praefectus *Ld*   827 Dicimus *MP*¹; Discimus *P*³ (*aut diximus*)
Lb v   828 urbem *M*   829 scli *M*   finem *M*   830 apocryphis
M   ipse senatus *Lb Ld* (cf. u. 851 sq.; hunc .. inuisum esse *idem*
uidetur ualere quod: '*quamquam non conspiciebatur, tamen uiuere*'); ipsis
 notis *P*¹; ipsis natis *P*³ (*cunctanter*); ipsi senatui *R*   adesse *Lb*
 832 apparuerit *M*   quisi *M*   833 pphetañ *M*   834 ebdomadis
 axem *M*   835 Completo *M*   836 iudei *M*   simul tunc *M*; tunc
 simul *P*¹ (s. u. l.) *v*   837 quem expectant *P*¹ (s. u. l.) *v*; quē (e m.
 2. in rasura scripsit) expectent *M*; malim: quam expectant uel expect-
 tent   836 sqq. adorant, | Quamquam .. oriente; | In nostra *v*
 838 caede *P*¹ *v*; crede *M*; clade *Ebert p. 396*   saeuient *M*   cum
 rege Nerone *Ebert*; cum nece Nerone *MP*¹; cum nece Neronis *P*³ (*sensu*
actiuo); nece cum Nerone *P*²   840 <signo> signat populum *scripsi*
 (cf. *Cypr. p. 366, 24 H.* qui .. signo Christi signati fuerint); signat
 <signo> populum *R*; signat <propriū> populum *Ld* (*idem in praefat.*:
 'forte dilectum'); signat populum *MP*¹; signat populum <uenturum> *P*³
 841 De quibus] haec uerba *P*¹ antecedenti uersui adiungit, quod ipse in
 excursu (*P*²) improbat   qñ *M*   842 ne pluat inde. *Wilh. Meyer*,
Abh. p. 306 (= *exinde*; cf. u. 892); ne pluat; inde *P*¹ *v*

- Clausum erit caelum ex eo nec rore madescet,
 <Et> flumina quoque iratus in sanguine uertit.
 845 Fit sterilis terra nec sudat fontibus aquae,
 Vt famis inuadat; erit tunc et lues in orbe.
 (840) Ista quia faciat, cruciati nempe Iudaei
 Multa aduersus eum conflant in crimina falsa,
 Incenduntque prius senatum consurgere in ira
 850 Et dicunt Heliam inimicum esse Romanis.
 Tunc inde confertim motus senatus ab illis
 (845) Exorant Neronem precibus et donis iniquis:
 Tolle inimicos populi de rebus humanis,
 Per quos et di nostri conculcantur neque coluntur.
 855 At ille suppletus furia precibusque senatus
 Vehiculo publico rapit ab oriente prophetas.
 (850) Qui satis ut faciat illis uel certe Iudaeis,
 Immolat hos primum et sic ad ecclesias exit.
 Sub quorum martyrio decima pars conruit urbis
 860 Et pereunt ibi homines septem milia plena.
 Illos autem Dominus quarto die tollit in auras,
 (855) Quos illi uetuerant sepultura condi iacentes;

859 sq. Apoc. 11, 13   861 Apoc. 11, 11   862 Apoc. 11, 8 sq.

843 Clusum *R*   rorē madescet *M*; in *primo* *omissum* *m. 1. add.*
 Et flumina quoque *Ld*; Flumina quoque *MP*¹; Flumina quoque ille
*P*³*R*   845 sterilis terra *P*¹ (*s. u. l.*) *v*; sterilis terra sterelis *M*
 sudat *M* (*cf. Enn. Hect. lutr. XII, L. Muell.* terra sudat sanguine;
Verg. Aen. 2, 582 sudarit sanguine litus); sudant *P*¹ (*s. u. l.*) *v*
 846 famis *MP*¹*v*   847 faciat *M*; faciet *P*¹ (*s. u. l.*) *v*   849 in *om.*
Hanssen   850 Heliam *Mv*; Helyam *P*¹ (*s. u. l.*)   851 confertim
*MP*¹; confestim *Lbv*   852 precibus Neronem *P*³*Lb*   854 di *R*
Hanssen; dii *MP*¹*Ld*   855 At ille *scripsi*; Ad illo *M*; Est ille *P*¹
(*s. u. l.*) *R*; Et ille *P*³*Ld*; Ad illa (= πρὸς ταῦτα) *Wilh. Meyer*
oppletus *R*   pcibusque *M*   857 iudeis *M*   858 ecclesias *Ebert*
p. 396   859 quarum *R*   c̃ruit *M*   860 <in>ibi *Hanssen*
VII. M   862 uetuerant *M*; uetuerunt *P*¹ (*s. u. l.*) *v*   sepultura
Ld; sepulture *M*; sepulturae *P*¹*R*

Suscitanturque solo immortales facti de morte,
 Quos inimici sui suspiciunt ire per auras.
 865 Territi nec sic sunt, sed magis intra crudescunt
 Ad populum Christi execrantes odio toto.
 (860) Induravit enim Altissimus corda nefanda,
 Sicut Pharaoni prius indurauerat aures.
 Hic ergo rex durus et iniquus, Nero fugatus,
 870 Pelli iubet populum Christianum ipsa de urbe,
 Participes autem duo sibi Caesares addit,
 (865) Cum quibus hunc populum persequatur diro furore.
 Mittunt et edicta per iudices omnes ubique,
 Vt genus hoc hominum faciant sine nomine Christi.
 875 Praecipiant quoque simulacris tura ponenda
 Et, ne quis lateat, omnes coronati procedant.
 (870) In ista historia si fidelis ire negavit,
 Feliciter exit: sin uero, de turba fit unus.

863 sq. Apoc. 11, 12   868 cf. 714   869 cf. Sibyll. 4, 135

863 *Suscitanturque scripsi*; S₁ (= *Sus*)citātq̃ *M*; *Suscitatque P*^a
 (s. u. l.) v immortales *M* facti *MP*^a; factos *Lb* v 864 inimici
 uix *P*^a 865 f̃t *M* 866 execrantes *M* totos *R* 867 Indurañ
M corda nefanda *scripsi*; corde nefanda *M*; corde nefandos *P*^a (s.
 u. l.) v 868 Sic faraoni prius *M* 869 rex in *M* initio omissum
 m. 1. (?) s. l. add. 870 popul christiañ *M* 871 aut̃ *M* Caesares
 addit *P*^a v; cesaris audit *M* ; {872 popul persequat̃ *M* 873 om̃s
M 874 nom̃ *M* 875] Praecipiant .. simulachris *M* tura *M*;
 thura *P*^a v 876 om̃s *M* 877 In ista hystoria (historia *P*^a) *MP*^a
 (cf. *Woelfflin. Arch. III* p. 233); In ista histori(c)a *Hanssen §. 21, p.*
44, qui suspicatur Commodianum dixisse historicus pro histrionicus uel
 histricus, coll. *Instr. II* 16, 22; In loca histrica *Lb*; In ista scoria *P*^a
 (*Duebner?*); In ista histrica *R* (*idem postea scribendum putabat*: In
 ista histronica coll. stronicis = *histrionicis in Gl. Maii VI* p. 546 et
Gl. Paris. ed. Hildebr. p. 276, adn. 283); In histronica (sc. corona)
Ld, qui in praefat. Instructionum p. LXII Roenschi coniecturam
 in ista histronica praefert 878 Felicit̃ *M* un+ *M*

Nulla dies pacis tunc erit nec oblatio Christo,
 880 Sed cruor ubique manat, quem describere uincor;
 Vincunt enim lacrimae, deficit manus, corda tremescunt,
 (875) Quamquam sit martyribus aptum tot funera ferre;
 Per mare, per terras, per insulas atque latebras
 Scrutanturque diu, execratos uictima(m) ducunt.
 885 Haec Nero tunc faciet, triennii tempore toto
 Et anno dimidio statuta tempora complet.
 (890) Pro cuius facinore ueniet uindicta letalis,
 Vt urbs et populus ille cum ipso tradatur,
 Tollatur imperium, quod fuit inique repletum,
 890 Quod per tributa mala diu macerabat omnes.
 Exurget iterum in istius clade Neronis

879 Dan. 9, 27 (de pascha comput. Cypr. append. p. 261, 17 sq.
 262, 7 H.) 885 Apoc. 11, 11 (Cypr. append. p. 262, 5 H)

879 tunc erit in *M* initio omissa m. 1. s. l. scripsit; in uocabulo
 tunc litteras un m. 2. add. 881 defîc *M* tremescunt *M*; tremiscunt
*P*¹ (s. u. l.) v 881 sq. tremiscunt, Quamquam *Ebert* p. 397; tremis-
 cunt. — Quamquam *P*¹; tremiscunt: Quamquam v 883 per insolas
 ante atque *M*² s. l. add.; atque p sin gô las latebras *M*¹; uocabula
 p singolas, si *Knoelli* notam recte intellego, erasa sunt 884 Scruta-
 que *M*; de que postposito cf. u. 900; 977 et quae adnotauimus in u.
 734 exsecratos uictimam scripsi (= *Christianos, qui immolationem**)
 exsecrantur, ad mortem ducunt); exsecratos uictima *M* *Wûh. Meyer*,
Abh. p. 294; execratas uictimas *P*¹ (s. u. l.) v 885 Hec *M* tunc
M; tum *P*¹ (s. u. l.) *Ld*; cum *Ebert* (p. 397) *Lb*; dum *R* post faciet
 cum *Eberto* comma posui v. omisum 886 statutaque *Wûh. Meyer*,
Abh. p. 298 complet *M* 886 sq. dimidio — statuta .. complet —
 Pro *Ld* 887 lethalis *P*¹ *R* 888 Vrbs *P*¹ (s. u. l.) v; urbis *M*
 popl *M* 889 iniquo *R* 890 Qd *M* macerabat *M**P*¹ (cf. quae
 adnotauimus in u. 66); macerauerat *P*² v 891 Exurget *M* in ista;
 (= istius) *M* (*P*² falso: 'in histis cod.');

hostis in *P*¹; istis in *R*;
 ista in *Ld* clade *M* (u post a erasum)

*) *Victimam interdum immolationem significare docet*
Roensch It. et Vulg. p. 327 (cf. *Petschenigi indic. ad Vict. Vit.* p. 173),
 qua cum re conuenit, quod apud *Cypr.* p. 133, 11 et 560, 18 H. in
 codd. *LH* oues uictimae scriptum est pro oues occisionis.

(885) Rex ad oriente(m) cum quattuor gentibus inde,
 Inuitatque sibi quam multas gentes ad urbem,
 Qui ferant auxilium, licet sit fortissimus ipse,
 895 Implebitque mare nauibus cum milia multa,
 Et si quis occurrerit illi, mactabitur ense;
 (890) Captiuatque prius Tyrum et Sidona subactas,
 Nam inde finitimae gentes terrore fatiscunt.
 Hinc lues, hinc bella, hinc fames, hinc nuntia dura
 900 Miscenturque simul, quo fiat turbatio mentis.
 Interea fremitum dat tuba de caelo repente,
 (895) Cuius omni loco sonitus praecordia turbat.
 Videbitur et tunc ignea quadriga per astra
 Et facula currens, nuntiet ut gentibus ignem.
 905 Siccatur fluuius Euphrates denique totus,
 Vt uia paretur regi cum gentibus illis.
 (900) Persae, Medi, simul Chaldaei, Babyioni uenibunt,
 Inmites et agiles, qui nesciant ulli dolere.

892 cf. 907   895 cf. Hippolyt. de Christo et Antichr. c. 15
 897 Esdr. IV 1, 11   905 Apoc. 16, 12

892 ad oriente *M*; ad Orientem *P*¹ (s. u. l.); ab oriente *Huemer*;
 ab orientem *v*   894 qⁱ *M*; Qui *P*¹ (cf. u. 349 sq.; 686); Quae *R Ld*
 (interque sine nota)   ferant] n in *M* m. 2. add.   fortissim-*t* *M*
 895 Implebitque *Ebert* (p. 398) *v*; Inpleūq^e *M*; Impleuitque *P*¹
 naues *Lb*   896 qⁱ *M*   occurret *Hanssen*   Inse *M*   897 Tyrum
 et Sidona *Ebert* (p. 398) *v*; cyrum et sydona *M*; Cyrum et Sidona
*P*¹   subactas *MLb* (coniecturā) *R*; subactos *P*¹ (s. u. l.) *Ld*
 898 finitimas *M*; cf. u. 699   902 praecordia] in *M*   ab initio ut
 uidetur p^ocordia, quod m. 1. correxit ut sit p^ocordia   903 ignea *Lbv*;
 igne *M*; igneus *P*¹; ignis *P*³   904 nuntiet ut *Wilh. Meyer*; nuntiet
M; nuntiet *P*¹ (s. u. l.); quae nuntiet *Ebert* (p. 398) *R*; nuntiabit
Lb Ld   905 eufrates *M*   906 paret *M*   907 Persae *v*; p^u *MP*¹
 908 sq. regi cum .. illis. | Persae *Ebert v*; regi. Cum .. illis | Persi
*P*¹   caldei *M*   babyioni *M Hanssen* (cf. u. 732; 735); Babylonii
P^{1 v}   uenib^ut *M*   908 Inmites *M*   ulli dolere *scripsi* (ulli aut
dat. est; cf. *ind. Hartelii ad Lucif. Caral. p. 360*; aut *genet.*; cf.
Instr. II 20, 2 doleo uestri; *Neue II p. 253 sq.*); ulli dolore *M*; uelli
 dolore *Wilh. Meyer, Abh. p. 294*; ulli dolorem *R*; ullum dolorem *Ld*

Hic ergo exoriens cum coeperit inde uenire,
 910 Turbaturque Nero et senatus proxime uisum.
 Et ibunt illi tres Caesares resistere contra;
 (905) Quos ille mactatos uolucris donat in escam.
 Exercitus quorum necesse est uictorem adorent,
 Cum quo redeuntes in urbe mente mutata
 915 Spoliant templa et, quidquid est intus in urbe,
 Diripiunt mactantque uiros ingenti cruore;
 (910) Nouissime nudam adigunt incendio facto,
 Vt neque uestigium eius appareat ultra.
 Cuius in exitio tabescunt corda potentium
 920 Nec se adinueniunt, in quo sint tempore, bruti.
 Haec quidem gaudebat, sed tota terra gemebat;
 (915) Vix tamen aduenit illi retributio digna.

911 Dan. 7, 24
 18, 7 sqq.

912 Apoc. 19, 17 sq.

921 sqq. Apoc.

909 coeperit *P¹v*; ceperint *M* 910 pxime uisū *MP¹* (= ἐπιλήνεται ἐγγύτατα ὁρώμενον?); proxime uiso *R*; proximo uisu *Ld* 911 & ibi illi (= et ibunt illi) *M*; Exhibit ille *P¹* (s. u. l.); Exibunt illi *Ebert* (p. 398) v tres] III. *M* cesares *M* ctra *M* 913 post adorent comma pro puncto posui 914 Cum quo *Wilh. Meyer, Abh. p. 298*; Cumq̃ *M*; Quumque (Cumque) *P¹v* urbem *P³ Wilh. Meyer, Abh. p. 298* 915 Spolian *M* qdqd *M* 916 mactant queuiros *M*; de caesura cf. *Hanssen §. 3 p. 18* 917 Nouissime nudam adigunt *Duebner Ld*; Nouissima enudā adigunt *M*; Nouissima inundant, adigunt *P¹*; Nouissima nudaē abigunt *R* incendio facto *R* (cf. u. 984 proelio facto; *Liu. XXVI 27, 5; 7*); incendio facta *M*; incendio fracta *P¹*; incendio factam *P³* (*Duebner?*) *Ld* appareat *M* 919 potentium *M* (cf. *Verg. Aen. 7, 237 et quae Forbiger huc adnotat*); potentum *P¹* (s. u. l.) v 920 se adinueniunt] sed intereunt *Lb* in quo sint tempore *Ld*; in quos in tempore *M*; iniquos in tempore *P¹*; iniquo in tempore *P³R*; iniquorum tempore *Lb* 920 bruti *MP¹R* ('und sie können sich nicht darein finden in die unheilvolle Zeit des Thieres'; *mihi bruti nominat. plural. uidetur esse*); ruti *Ld*; eidem postea codicis lectio probabatur; cf. *Instr. praef. p. VIII* 921 Hec .. gaudebat *M* (ante at littera erasa); Hi .. gaudebant *Lb* 922 aduenit scripsi; adueniet *Wilh. Meyer, Abh. p. 292*; adinuenit *M*; adinuenitur *P¹* (s. u. l.) *R*; inuenitur *Ld*

- Luget in aeternum, quae se iactabat aeterna,
 Cuius et tyranni iam tunc iudicantur a Summo.
 925 Stat tempus in finem fumante Roma maturum,
 Et merces adueniet meritis partita locorum.
 (920) Inde tamen pergit uictor in terra Iudaea,
 Quem ipsi Iudaei specta(ra)nt uincere Romam.
 Multa signa facit, ut illi credere possint,
 930 Ad seducendos eos quoniam est missus iniquus;
 Quem tamen e caelo increpat uox reddita Summi.
 (925) De Persida homo inmortalem esse se dicit.
 Nobis Nero factus Antichristus, ille Iudaeis;
 Isti duo semper prophetae sunt in ultima fine.
 935 Vrbs perditio Nero est, hic terrae totius;
 De quo pauca tamen suggero, quae legi secreta.
 (930) Displicet interea iam sero Iudaeis et ipsis, #
 Susurrantque simul, quoniam sint fraude decepti.
 Exclamant pariter ad caelum uoce deflentes,
 940 Vt Deus illis subueniat uerus ab alto.

929 sq. Apoc. 13, 13 sq. 931 Apoc. 14, 9 sqq.?

923 eternum *M* eterna *MP¹R* (cf. *Verg. Aen.* 2, 388; 9, 696);
 aeternam *Ld* 924 tunc] c in *M m.* 2. in ras. scripsit 925 Roma
 maturum *RLd*; romā////matur~~z~~ *M* (ante mat littera a erasa); Roma
 maturus *P¹* (s. u. l.) 926 Sed *Ld* adueniet *P¹R Wilh. Meyer,*
Abh. p. 292 (cf. *Lactant. Inst. V 23, 4* Veniet, ueniet rabiosis et
 uoracibus lupis merces sua); aduenient *MLd*; idem dicit (*praef. p.*
XXXVII): 'merces pluralis n. forma est' eamque rem exemplis probare
 conatur 928 Quum *P¹* iudei *M* spectarant *Ld*; spectant *M*
P¹; spectabant *LbR* roma *M* 930 qm̄ *M* 931 e celo *M*
 uox reddita scripsi (cf. *Verg. Aen.* 3, 40 uox reddita fertur ad auris;
 7, 95 ex alto uox reddita luco est); uox credita *MP¹v* 932 inmor-
 talem *M* diē *M* ordo uersuum 931 et 932 fortasse inuertendus
 est 933 factus Antichristus, ille *Ebert* (p. 399) v; factus, Antichristus
 ille *P¹* iudeis *M* 934 prophete *M* ultima *M* (cf. *Instr. II*
 4, 3); ultimo *P¹* (s. u. l.) v 935 terre *M* 936 que *M*
 legiferera *M¹*; legiferera *M²* 937 feruo *M¹*; fero//// *M²* iudeis
M 938 qm̄ *M* sint *M*; sunt *P¹* (s. u. l.) v 939 Exclamant
M; Et clamant *P¹* (s. u. l.) v celum *M* 940 dī *M*; Deus *P¹Ld*;
 Deus tandem *P³*; Dominus *LbR*

Tunc Deus omnipotens, terminet ut cuncta, quae dixi,
 (935) Producet populum celatum tempore multo.
 Sunt autem Iudaei, trans Persida flumine clausi,
 Quos usque in finem uoluit Deus ibi morari.
 945 Captiuitas illos ibidem redegit ut essent;
 Ex duodena tribu noue(m) semis ibi morantur.
 (940) Mendacium ibi non est, [sed] neque odium ullum;
 Idcirco nec moritur filius suus ante parentes;
 Nec mortuos plangunt nec lugunt more de nostro,
 950 Expectant quoniam resurrectionem[que] futuram.
 Non animam ullam uescuntur additis escis,
 (945) Sed olera tantum, quod sit sine sanguine fuso.
 Iustitia pleni inlibato corpore uiuunt,
 In illis nec genesis exercet impia uires.
 955 Non febres accedunt in illis, non frigora saeua,

941 sqq. Esdr. IV 13, 40 sqq.

941 Tunc *M*; Tum *P*¹ (s. u. l.) v omnipotens] opf *M* terminet
 ut *M*; ut terminet *P*¹ (s. u. l.) v que *M* dixit *R*, quod cunc-
 tanter reieci 943 aut iudei *M* 945 illos] litterae s in *M* dimidia
 pars euauit ibidem om. *M*¹; ibidē in marg. add. *M*² redigit
M 946 nouem semis *Ebert* (p. 400) *Lb R*; noues emis *M*; noue
 semis *Ld* (cf. praef. eius p. XXXXIII: 'noue Roenschio suasore re-
 stitui cf. Rossi Inscr. Christ. V. R. I, 108 et 530'); nouissimi *P*¹
 945 sq. redegit ut essent, | Ex duodena tribu nouem semis ibi morantur.
Ebert v; redegit, ut essent | Ex duodena tribu nouissimi: ibi morantur
*P*¹ 947 sed uncis inclusi; et *Huemer* neque *Ld*; nec *P*¹ *R*; neme-
M; nemesi (neme) *P*²; nemini *P*³ (*Duebner* ?) *Lb Huemer* 948 suus
*MP*¹ (cf. u. 864); suos *Ebert* (p. 400) v 949 lugent *P*¹ 950 Ex-
 spectant quoniam *R Hanssen*; Expectant qm̄ *M*; Expectant uitam *P*²;
 Expectantque uitam *Lb Ld* resurrectionem futuram *R Hanssen*;
 resurrectionemque futurā *MLd Wilh. Meyer*; resurrectionem quae futura
 prius temptauit, *Ienaer Literaturzeit.* 1877 p. 797 951 animam ullam
R coll. Deuter. 12, 23 non debes animam comedere; uide etiam
Gen. 9, 4; Leuit. 17, 10; 11; animā ullū *M*; animam ullum *P*¹ *Ld*
 additis (additis ≡ *M*) escis *MP*¹ (= ubi cibi apponuntur ?); additam
 escis v 952 sit *MP*¹; sint v; fort. fit 953 inliuato *M*
 954 exercit *M* 955 Non *M*; Nec *P*¹ (s. u. l.) v 953 sqq. uulgatam
 uerborum distinctionem uiuunt: | In illis .. uires | Nec mutauit

- Obtemperant quoniam uniuersa candide legis;
 (950) Quae nos et ipsi sequemur pure uiuentes;
 Mors tantum aderat et labor, nam cetera surda.
 Hic ergo populus, qui nunc est extra repostus,
 960 Siccato fluuio repetet in terra Iudaea;
 Cum ipsis et Deus ueniet implere promissa,
 (955) Qui per totum iter exultant Deo praesente.
 Omnia uirescunt ante illos, omnia gaudent,
 Excipere sanctos ipsa creatura laetatur:
 965 Omni loco fontes exurgunt esse parati,
 Qua graditur populus Summi cum terrore caelesti.
 (960) Vmbraculum [illis] faciunt nubes, ne uexentur a sole,
 Et ne fatigentur, substernunt se montes et ipsi;
 Praemittetur enim ante illos angelus Alti,
 970 Qui ducatum eis pacificum praestet eundo.
 Hi sine labore leuiter gradiuntur euntes
 (965) Et quasi leones, qua transeunt, omnia uastant.
 Neque gens ulla quidem poterit resistere contra,
 Si bellum intulerit, cum sit Deus ipse cum illis.

956 Obtemperant quoniam *Ld*; Obseruant quoniam *R* (*coniecturâ*);
 Obtemperant qm̄ *M*; Obtemperantque *P*¹ (*s. u. l.*); Obtemperantque
 <Dei> *Lb* candida *M* 957 ipsesequemur *M* 958 aderit *P*¹
 surda] = *ignota*? 959 ergo *scripsi*; erat *M*; erit *P*¹*v*; aderit *Wilh.*
Meyer popl̄ *M* est extra repostus; *P*¹*Ld*; est extra repositus
M; (qui, nunc) repositus extra, *Lb R* 960 iudea *M* 961 dñ *M*;
 Deus *P*¹ (962; 974); Dominus *RLd* (*sine nota*) *Wilh. Meyer, Abh. p.*
290; *cf. Instr. II 1, 31* 962 Qui *P*¹*v*; q *M* exsultant *v*; exultat
M; exsultat *P*¹ 964 letatur *M* 965 exurgunt esse parati *M* (*cf.*
Instr. II 17, 8 surrexerunt ludere fili); exsurgunt, escae parati
*P*¹ (*s. u. l.*); (exsurgunt,) escae paratae *P*³*R*; exsurgunt e se parati *Ld*;
 et escae parantur *Huemer* 966 popl̄ *M* celesti *M* 967 Vmbraculum
 illis *M P*¹*R*; Vmbram illis *Ld*; illis *uncinis inclusi*
 969 P̄mittetur *M*; Praemittitur *P*¹ (*s. u. l.*) *v* ante illos in *M* initio
 omisum *m. 2. s. l. add.* allll̄ti *M* (*uidetur i erasum*) 970 prestat
M 971 Hii *M* 972 qua *M* (*cf. u. 966*; *Liu. XXVI 26, 10*
 uastatos agros., qua .. isset Hannibal; *XXXIII 29, 9*); qui *P*¹
 (*s. u. l.*) *v* 973 Neque gens *Ld*; Nec gens *P*¹*R*; Nec legis *M* (*e in*
ras.); Nec legio?

- 975 Expugnant gentes, ciuitates quoque deponunt,
 Permissione Dei uiduant colonias omnes,
 (970) Auro uel argento locupletanturque praedando
 Et sic honestati hymnos pariterque decantant.
 Mox autem properant sanctae ciuitati paternae,
 980 Expāuescet enim terribilis ille tyrannus,
 Et fugit ad reges Boreae cum concitu magno,
 (975) Vnde rapit populum, ut stet quasi contra <re>pugnans.
 Cum properant autem exercitu Dei rebelles,
 Sternunturque solo ab angelis proelio facto

975 ciuitates q̄q̄ *M*; ciuitatesque *P*¹ (s. u. l.) v 976 colonias
 colonias *M* (altero loco uocabulum m. 1. expunxit) 976 sqq. uiduant
 (*M*) colonias omnes; | Auro uel argento locupletanturque (que *M*) prae-
 dando. | Et sic *P*¹; uiduant (uiduantque *Lb*) colonias omnes, | Auro uel
 argento locupletantur (*Lb*) praedando | Et sic *R*; uiduant col. omnes |
 Auro uel argento, locupletanturque praedando. | Et sic *Ld*; ego inter-
 punctionem hinc inde mutuatus sum hoc maxime spectans, ut ea legi
Meyerianae de paribus uersuum coniungendis conueniat 978 Et in
M m. 2. in ras. pariterque decantant *MP*¹ *R* (qui in commentario
 lectionem codicis argumentis tuetur; cf. u. 154; 324); per iter Deo
 cantant *Lb Ld*, quod defendi uidetur uersu 962: per totum iter exul-
 tant Deo praesente; sed cf. u. 799; 939; Instr. I 41, 20; II 2, 6;
 'forte parodiasque decantant' *Ld* in praefat. 979 aut *M* properant
*MP*¹; malim hoc loco et u. 983: propiant; adproperant v sancte ..
 paterne *M* 980 Expāuescet *P*¹; Expāuesce *M* (n ante t eras);
 Expāuescit *P*² v 981 Et fug ad reges boreæ cū cōitūagno *M* (cf. Instr.
 II 1, 37 sq. Rex .. iniquus .. in partem boreae refugit); Et fug(iet
 in rub)ore, ac u(eniet cum exer)citu magno *P*¹; Et fugit in Bore, ac
 uenit cum exercitu magno *P*²; Et fug(it in B)oreae(m), u(ictus ab exer)-
 citu magno *R*; Et fug(it in B)oreae (partem ab exer)citu magno *Ld*
 982 rap *M* poplū *M* quasi contra <re>pugnans *Wih. Meyer* (cf.
 Instr. II 20, 11); quasi cōtra pūgnas (inter contra et pūgnas duarum
 fere litterarum spatium est) *M*; quasi (uir unus) pūgnans *P*¹; quasi
 (fortiter) pūgnans *R*; quasi (pro suis) pūgnans *Ld* 983 aut *M*
 exercitu *M* (est datiuus; cf. Instr. II 1, 39 sq. Sed cum se inlidet
 exercitu Dei tyrannus, | Terrore caelesti prosternuntur milites
 eius; de properant cf. u. 979); exerc(itus) *P*¹ v rebelles *P*¹ v; rebellos
M 984 Sternu...q̄ *M* (post Sternu tres fere litteras — n̄? —
 euanuisse monet Knoell); Sternunt(ur)que *P*¹; Sternuntur *R* (eidem
 in mentem uenit prosternuntur); Sternunt (ubi)que *Ld*

985 <Et prensus ad>ulter, ipsius et pseudopropheta
Mittunt<ur in stagnum sub i>gnea p<o>ena uiuentes.
(980) Quorum qui pri<m>ores, praepositi siue legati,
In loco seruorum rediguntur sancti<s> iniqui.
Interea sancti intrant in colonia sancta,

985 sq. Apoc. 19, 20

983 sq. *interpunctio huius loci uaria est*: Quum .. autem exercitus Dei, rebelles | Sternuntur(que) *P¹ R*; Cum .. autem, exercitus Dei rebelles | Sternunt ubique *Ld* 985 <Et prensus ad>ulter, ipsius et pseudopropheta *scripsi* (cf. *Instr. II 1, 41* Ipse cum infando comprehenditur pseudopropheta; de adulter uocabulo diabolus significante cf. u. 179; 206); * * * ulter ipsius & pseudoprophete *M* (ante ulter duodecim fere litterae euauerunt); <Vnus et> alter ipsius et <ambo> prophetae mittunt(ur) *P¹*; 'Eo usque uetustate extinctae sunt apicum frustula, ut alius forte legat: Pseudoprophetae' *P²*; <Rex ille (autem *Lb Ld*) iniqu>us et <pseudo>propheta mittunt(ur) *Lbv*; de singulari pseudopropheta agit *Ebert p. 402* 986 Mittunt(ur in stagnum sub i>gnea p<o>ena uiuentes *scripsi* (cf. *Apocal. 19, 20* Viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis in sulphure; *Instr. II 33, 14* Sub nigrore(?) cupis uiuere); Mittunt..... gue apena uiuentes *M* (uerbo) Mittunt, unde codicis *M* *librarium nouum uersum ordiri Knoell testatur, duae uel tres litterae subiunctae fuerunt, quae cum insequentibus uetustate extinctae sunt; lineola tertio loco ante gae posita ab initio l uel f fuisse uidetur*); <Qui mercede bonos moneant, male> poena uiuentes *P¹*; <Comprehensi simul in gehennae> poena uiuentes *Lbv*

987 Quorum qui *scripsi* (cf. u. 345; *Verg. Aen. 1, 157*); Quorū qē *M*; Quorumque *P¹*; Quorum v primores *Ebert (p. 402) v* (cf. *II 1, 43* Ex eo primores et duces seruire iubentur); priores *M P¹*; cf. *uers. Palat. Herm. past. uis. II 2, 6; 4, 2; III 10, 7* priores ecclesiae = οἱ πρεσβύτεροι; *Ennod. uit. Epiph. p. 333, 17 Hart.* prioribus obsecundans praeposi(ti) *P¹ v*; praeposit *M* (euauit post t una littera) 988 In loco] I primo omissum *M²* add.; ante loco una littera (a) erasa rediguntur scī iniqui *M*; sancti rediguntur iniqui *P¹* (s. u. l.) *R*; sanctūm r. i. *Lb*; statim r. i. *Ld* 989 sancti *Lbv* (cf. *Instr. II 1, 44* Intrabunt tunc sancti); fan& *M*; <sed et hi> *P¹* (s. u. l.)

- 990 Qui Dei promissa capiant sine fine laetantes.
 Exorant Deum pro mortuis uti resurgant,
 (985) Quod ipse promisit olim de anastasi prima.
 Incipiet Deus iam tunc inimicis irasci,
 Status (us)que dies quoniam aduenit iniquis.
 995 Cum coeperit autem mundum iudicare per ignem,
 Deuitatque pios et cadet super impios ignis.
 (990) Vix remanent pauci, qui referant talia facta,
 Et qui reservantur, ut seruiant iustis, euadunt.
 Post persecutionem sanctorum et funera tanta
 1000 Imminet ut ueniat dies detestabilis, ardens.
 Ecce canit caelo rauca, sed ubique resultans,
 (995) Quae pauidat totum orbem in ruina cadentem.
 Sol fugit incaute, subito fit noctis imago,

992 Apoc. 20, 5

990 Qui Dei promissa *scripsi*; Quo Dei pr. *Wilh. Meyer*; Quid ei promissa *M*¹; Quod et promissa *M*²; Quod ex promisso *P*¹ (*s. u. l.*); Quod ea promissa *P*³; Quam ex promisso *R*; Quam ex promissa *Ld* (*h. e. ex promissione praefat. p. XXXXIII*) capiant *MP*³; capiunt *P*¹ *v*; *Ld* in praefat. p. XXXIX praefert lectionem: Vt eam promissam capiant letantes *M* 990 sq. capiunt. Sine fine laetantes, *R*
 991 deum *MP*¹ *Ld*; Dominum *Lb R* *Hanssen Wilh. Meyer, Abh. p. 290* uti *MLb (coni.) R*; ut *P*¹ (*s. u. l.*) *Ld* 992 ipse *Lbv*; ipsi *MP*¹ 993 dñ *MP*¹ *Ld*; dominus *R* 994 Status (us)que (= *semper*) dies quoniam *scripsi*; Statusque dies qm̄ *M*; Statutusque dies quoniam *P*¹ (*s. u. l.*); Statutus quoniam dies *R*; Statutusque dies quondam *Ld* 995 ceperit *M* 999 psecutione *M* 1001 canit caelo rauca sed *M* (canit ita dictum uidetur, ut tuba suppleatur; cf. *Liv. XXVI 44, 4* nisi receptui cecinisset; *III 22, 6*; *Senec. controu. 7 praef. 1* declamante illo ter bucinauit; rauca *accusatiuus neutri generis est, de qua re cf. Ennod. p. 272, 15 H.* iam raucum bucina (bucinae *Sirm.*) concinebant; *pronom. relat.* Quae *insequ. uersus ad omissum uocabulum* tuba *durius referri haudquaquam me fugit*; canit caelo rauca tuba (omisso sed) *P*¹ *v* (cf. *u. 901*; *Instr. II 2, 1*; *Liv. XXVII 15, 14* canere inde tubae; *Verg. Aen. 5, 113* tuba .. canit; *11, 474* dat signum rauca cruentum bucina); canit caelo rauca et *Hanssen §. 4 p. 19* 1002 pauidat *I. N. Ott (Jahrb. f. class. Philol. 109 p. 836) Ld* (in praefat. p. XXXXIII); pauida *M*; pauit at *P*¹ *R*
 1003 fug *M*

Et Deus exclamat: Quamdiu me ferre putasti?
 1005 Cuius signo dato pestis ruet aethere toto,
 Cum strēpitu tonitruī descendit impetus ignis.
 (1000) Tunc aliud atque aliud fulmen iactatur ab astris,
 Ignea tempestas furit reservata tot annis;
 Rugit pestifera clades, tremit excita tellus,
 1010 Nec, quo se auertat, prouidet gens omnis humana.
 Stellae cadunt caeli, iudicantur astra nobiscum:
 (1005) Turbantur caelicolae, agitur dum saeculi ruina.
 Suppetium nullum tunc erit et clamor inanis;
 Non nauis accipiet hominem, non ulla latebra;
 1015 Nec illi subueniunt, quos ante pro magno colebant:
 Quisque sibi satagit, sed nil proficiet illi;
 (1010) His tantum proficiet, qui fuerint Christo notati;
 Ros ad illos erit, nam ceteris poena letalis.
 Pars incredulorum seruatur molliter usta,

1004 putastis *R coll. Instr. II 2, 4 sq.* 1006 tonitruī *P¹ (cf. u. 1025); ton&rui M; tonitrus Lb v descendit P¹ (s. u. l.) v; discendit M* 1007 atque *M* 1008 tempesta *M* furit *P¹ v; fug M* 1009 Rug *M* tremit] nouissimae duae litterae in *M* liturā extinctae 1010 quo scripsi (cf. u. 1021 quocumque se uertunt); qua *P¹ v; in M* hoc uocabulum tinearum morsu ut uidetur ita exesum, ut primae tantum litterae (q) uestigia satis parua compareant auertat *M v; uertat P¹; Ld in praefat.: 'forte q. se auferat'* 1011 Stelle .. celi *M* iudicantur *M* (dilucide scriptum, quamquam primarum litterarum pars superior a tineis erosa est); (iudi)cantur *P¹ v; 'mutantur Roenschio in mentem uenit coll. Instr. II 4, 9 et astra uel ipsa mutantur' Ld praefat. p. XXXX* 1012 celicolae *M* dū seclī *M* 1013 nullum tunc *M* (cf. *Instr. II 2, 15*); tunc nullum *P¹ (s. u. l.) v* 1014 homi/////nem *M; litterae mī n. 1. ut uidetur bis scripserat* n̄ (= non) *M; nec P¹ (s. u. l.) v* illi .. quos *M; illis .. quos P¹ (s. u. l.) Ld; illi .. quem R* 1016 Quisque] i *M² s. l. add.* nil *M; nihil P¹ (s. u. l.) v* proficiet *P¹ (s. u. l.) v; proficet M* 1017 fuerint qui *R* 1018 Ros ad illos erit *M* (cf. *Zachar. 8, 12* et caeli dabunt rorem suum et possidere faciam reliquias populi huius uniuersa haec); Quos ad illos *P¹; idem in commentario (P²) adnotat: 'Sic (Quos) cod.; forsā Pax'; Quorum salus P³ v* 1020 gen+ *M*

- 1020 Vt genus ipsorum iterum se in ultimo plangat.
 Quocumque se uertunt homines, uis ignea feruet;
 (1015) Aer ipse mundi, qui placebat ante, crematur.
 Quot strepitus caeli ingruentis fulmine dicam,
 Cum ira tot annis collecta funditur omnis?
 1025 Hinc ignis, hinc tonitrua, hinc turbines, tot mala, feruunt,
 Rapieturque polus subi<ta> ui mortis in umbram.
 (1020) Partim terra tremens laxat fu<ndamina tota>,
 <Par>tim tonitrua dirumpunt moenia firma;

1022 Aer ipse mundi qui placebat *MP*¹ (*idem in Spicil. IV p. 222* Aer ipse mundi, cui placebat *in textum* (*P*¹) *recepit*; *in commentario* (*P*⁵) *ibi haec addidit*: 'Vix non(?) *reluctante codice, sed urgente grammatica, primum Aer edideram; iam ex meo apographo Aer emicat sensuque planiori(?) fluit*'; *in eiusdem Spicilegii eodem uolumine p. 142 sic uersum allegat*: Aer ipse mundi qui placebat (praeerat?) ante crematur; Aer ipse mundi, qui (cui *R*) placebat *Lb R*; E se ipse mundus, qui placebat *Ld* 1023 Quot strepitus *Ld* (*in textu*); Quot crepitus *idem in praefat. coll. u. 1033*; Quod strepitus *M*; Quos strepitus *P*¹ *R* ingruentis *scripsi* (*cf. Liu. XL 58, 6 caelumque in se ruere aiebant; Verg. Aen. 1, 129 caeli .. ruina*); incruentes *M*; ingruente *P*⁴*v*; ingruentes *P*¹ fulmine] *litterae e suprema tantum particula in M comparet* 1024 annis] *primae tres litterae in M parum conspicuae* 1025 hinc tonitrua *MP*¹ *P*⁴ *R*; tonitrua (*om. hinc*) *Lb*; hinc tonitrus *Ld* turbines *MP*¹; turbinis *P*⁴*v* tot mala *MP*⁴ (*errore typogr. mal*) *v*; tota mala *P*¹; tot mala *interpunctione seclusi* feruent *P*¹ 1026 Rapieturque *v*; Rapieturque *P*¹; Rapiaturque *P*⁴; Rapiatq̃e *M* subita ui *scripsi*; su///b///... | τῷ *M* (*ut Knoell indicat*); Pitrae (*Phillippsio?*) *idem codex subitus praebere uidebatur*; subitae *P*¹ *P*⁴; subitaneae *P*³ (*Duebner?*) *Ld*; subeuntis *P*⁴; subiturae *R* umbrā/// *M*; umbra *P*¹ *P*⁴*v* 1027 terf *M* fu<ndamina tota> *scripsi*; fu..... (*decem fere litterae euauerunt*) *M*; fu<nebria claustra> *P*¹; <funebria claustra> *P*⁴*v* 1028 <Par>tim *P*⁴*v*; <Partim> *P*¹; -tim (*litterae antecedentes cum marginis laeui parte interciderunt*) thonitrua dirūpunt menia 11jma *M* (*primarum ultimi uocabuli litterarum pars superior dextro margine laeso abscissa; Knoell legendum putabat firma; Pitra et Phillipps ... yma in codice legere sibi uidebantur*); tonitrua dirumpunt moenia <mundi> *P*¹; t. d. m. prima (ima *Ld*) *P*⁴*v*

- <Atque disturbantur m>uri sicut puluis in auras;
 1030 Saxa uolant, uen<tis nudantur> tecta domorum.
 Vastantur patriae, prosternitur ciuitas omnis
 (1025) * t * * osculum uestigio tradat.
 Tot crepitus, tantos fragores t<antasque> ruinas
 Quis po<te>rit ferre aut na<u>f<ra>gia tanta <uitare>?
 1035 Quid misera mater faciet tunc paruolo dulci?
 Aut si pater natum piet, quid profic<i>et illi?

1029 Psal. 1, 4?

1029 <Atque disturbantur m>uri sicut puluis in auras *scripsi*; —
 uri sicut puluis in auras *M* (ut Sedlmayer et Knoell testantur; pro
 uri *Pitra* ituri, *Phillipps* ri legebant; de ceteris consensus est; priora
 huius uersus uocabula partim in dextro, partim in sinistro margine
 abecissa); <Et fundamenta mundi> ituri sicut puluis in auras *P⁴v*; <Et
 rumpunt montes ru>turi s. p. i. a. *Lb* 1030 Saxa uolant uer // // // // //
 t. . . ta domor. *M* (post uolant litteras ue et lineolam insequentem primus
 indagauit Knoell; idem illic uentis scriptum fuisse ingeniose suspicatus
 est; nos addidimus nudantur); Saxa uolant <scissis rupibus et> tecta
 domorum *P⁴v* 1031 Vastant *M* p(ſ)terni^u *M*; contremet *P²*;
 prosternitur *P⁴v*; prosternit *Phillipps* (*P²*) omnis] s in *M* prope
 euauit 1030 sq. domorum, | Vastantur patriae, prosternitur *scripsi*
 (patriae = ciuitates uel terrae; cf. Mommsenii indicem editioni Iordanis
 subiunctum et Phil. Thielmanni commentat. 'Ueber Sprache und Kritik
 des lat. Apolloniusromans' p. 32); domorum: | Vastantur patriae, prost.
P⁴; domorum | Vastantur, patriae prost. v 1032 // // // // // // // // // // // osculū
 uestigio tradat *M*; <Vt uix, ubi sit puluis>culum uestigio tradat *P⁴*;
 <Vt uix, ubi fuerat frust>ulum uestigio tradat *R*; <Vt uix, ubi fuerit,
 pl>usculum u. tr. *Ld* 1033 Tot crepitus tantos fragores <antas-
 que> ruinas v; Tot crepit; tantus fragor est // // // // // // // // // // // ruinas *M*; Tot
 crepitus, tantum fragorem <totque> ruinas *P⁴* 1034 poterit *P⁴v*;
 po. . . rit *M*; potuit *P²* naufragia *P⁴v*; na // // // // // // // // // // // gia *M* tanta
 // // // // // // // // // // // *M*; post tanta *P⁴* suppleuit: deflere; *Lb*: telluris; *R*: durare;
Ld: tueri; ego malim: uitare 1036 A/τ si pat^u natū | pi& quid pfic&
 illi *M* (extremam partem uocabuli natum, quam *Pitra* coniecturā
 suppleuerat, Knoell ex ipso codice eruit; idem, nisi notas eius per-
 peram intellego, perspexit inter natum et piet nihil excidisse; de piandi
 uerbo cf. Instr. II 24, 14 Nec non et de lucro mercis su(m)is te piare);
 Aut si pater nat(um ra)piet, qui (quid v) proficiet illi? *P⁴v*; Aut si
 pater na. . . . . iet, quid proficiet illi *P²* (cod.); Etsi pater . . . piet quid
 proficiet illi *Phillipps* (*P⁴*)

- (1030) Vae refugis Domini, uae et sine Christo n(e)fa(n)dis,
 Quorum et laeta(n)tes iudicantur (et) pie flentes!
 Pla(nget prae)terea mugitibus tota natura,
 1040 Donec cesset furia (tandem comp)leta caelestis.
 Tunc mensibus septem remundabitur terra per ignem

1037 Vae refuges dñi uae& sine xpo n.(f)a. | dis. *M* (*Sedlmayer* *notauerat* uate//// et n/////a | dis; *ueriora perspexit Knoell*; *idem* nefandis ultimo loco scriptum fuisse ingeniose coniecit); ..... refugis Domini ..... sine Christo ... *P*² (*cod.*); Quid (Vae *Lb Ld*) refuges (refugis *Ld*) Domini (Domino *Lb*), uates sine Christo, (discordes?) *P*⁴ *Lb Ld*; 'Idem (= *Phillipps*): uae refuges' *P*⁶; Vae refugis Domini! Vates sine Christo (docentes) *R* 1038 Quor& & leta.&f iudicantur pie flentes. *M* (*tertio* loco letantes genuinam codicis lectionem esse primus uidit *Knoell*; de ligatura & (= te) cf. *Wattenb.*, *lat. Palaeogr.*³ p. 51; *Sedlmayer* *notauerat* leta//or//f; ante pie, quamquam eius rei in *cod. nullum est iudicium*, excidisse aliquid suspicor; interposui et); Quorum et laeta sors iudicantur pie flentes *P*¹ (*cod.*) *Phillipps* (*P*⁵); Quorum et laeta sors iudica(ba)tur (iudicabitur *Lb Ld*) (nunc) pro se flentes *P*⁴ *Lb Ld*; Quorum iudica(ba)tur et laeta sors (nunc) pro se flentes *R* 1039 Pla(nget prae)terea mugitibus tota natura scripsi; Pla//////////ter ea mugitib...ta..t.ra *M* (ter legi in codice *Knoell* affirmat; *Sedlmayer* *tas* scripserat; de a in ea dubitauit *Knoell*; *idem* ex uestigiis sub finem cognoscere sibi uidebatur scripturam: mugitib; tota natura); ..... mugitibus ..... *P*² (*cod.*); 'apographum meum: pla ... ter ... mugitibus, *mediomontanus* editor (= *Phill.*) *prolixius*: pla(ngen?)tes ex mugitibus' *P*⁶; Plang(unt) ex mugitibus, (prostratique ter)ra *P*¹; Plang(unt) ex mugitibus (seseque prosternunt in ter)ra v 1040 Donec cesset furia (tandem comp)leta caelestis scripsi (cf. *Ezech.* 7, 8 complebo furorem meum; *Apocal.* 15, 1); Donec cesset furia .ar//... | leta.celestis *M* (uerba Donec cesset furia *testantur Sedlmayer et Knoell*; post furia sex fere litterae euanuerunt, quarum altera *Knoellio* a fuisse, tertia ad similitudinem n litterae accessisse uidebatur); ..... laeta coelestia ..... *P*² (*cod.*); Donet c...et f...ri... laeta coelestis *Phillipps* (*P*⁵); Dum (illuces)cet (frat)ri(bus aula) laeta coelestis *P*⁴ v 1041 Tunc mensibus septem remundabitur terra per ignem scripsi (de remundare cf. *Georg.* *HW*²; *Ital.* rimondare); (Tu)nc men(t)b; VII (te) mundabit ter. a//... | nē *M* (cum pleraque iam *Sedlmayer* *rectius cognouisset*, *Knoell* se (re?) ante mundabit(ur) et sub finem p ig ante nē partim oculorum partim ingenii acumine indagauit); Tum ..... mundabit ..... *P*² (*cod.*); Tunc (lux uitae) uirum mundabit aet(er)na (super)nae *P*⁴ v; 'Alia coniectabat cl. censor(?): Tunc (mentes) uirum mundabit aet(er)na ....ne' *P*⁵

- (1035) Et qui f<uit> humilis ueniens de caelo uidetur.
 Cum illo descendunt angeli claritatis aeternae,
 Rumpen<ur> et tumuli, exurgent corpora iusta;
 1045 Quae rapiunt nubes et portant <obui>a<m Ch>risto
 In a<e>ra; Dominum <ex>cipiunt sancti uiuentes.
 (1040) Suscitāt e<t> illo<s>, ut uideant gloriam eius,

1042 sqq. I Thess. 4, 15 sq.; Matth. 25, 31   1047 sq. Ioh. 19, 37; Zach. 12, 10

1042 & qui f.. humilis ueni^(e)ns de celo uidetur *M* (post f litterae uit excidere potuerunt, ut Knoellio uidebatur; idem primus post humilis litteras ne fuisse uidit; quae sequuntur ni. ns a Sedlmayero primo eruta); ..... de coelo uidetur *P*² (cod.); Et qui <fuit> humilis, <Deus> nunc de coelo uidetur *P*¹ v; 'apographum nostrum dumtaxat haec: humiliter ... de coelo uidetur; idem (Phillipps) supplebat: Et quis<quis> humilis ... de c. u.' *P*⁵ 1043 Cū illo descendunt angeli claritatis eterne *M*; Quum illo descendunt angeli ..... *P*² (cod.); Cum illo descendunt angeli <cl>aritatis aeternae *P*¹ v; 'idem (Phill.) forte minus bene: Descend(an)t angeli <c>aritatis aet(er)nae' *P*⁵ 1044 Rūp... | & tumuli exurgent corpora iu(f)ra *M* (post Rūp Knoellio & uel en et deinde unam litteram codex ab initio habuisse uidebatur; ultimum uocabulum iusta fuisse et Sedlmayer et Knoell testantur); Rumpuntur et tumuli exurgent corpora *P*² (cod.); Rumpentur et tumuli exurgent corpora lu<te>a; (lu<to>, v) *P*¹ v; Rumpe(n)t et tumuli exsurge(n)t corp(or)a lu...a Phillipps (*P*⁵) 1045 Quae rapiunt nubes et portant obuiam Christo scripsi (cf. S. 107 p. 800); quae rapiunt (ni). | bes & portant ...a. pō *M* (priore uersus parte Sedlmayer, sub finem Knoell genuinae lectionis reliquias eruerunt); ..... et portant ..... *P*² (cod.); Quae <maculant (maculat v) ta>bes, et portant <in tartara saeui> *P*¹ v; Quos ... bes et portant Phillipps (*P*⁵) 1046 In aera; Dominum excipiunt (cf. u. 578; 964) sancti uiuentes scripsi (cf. S. l. c.); In a. ra dñm c. cipiunt scī | uiuentes *M* (media uersus parte ueram lectionem Sedlmayer primus uidit, nisi quod lineolam (c) ante cipiunt ex codice addidit Knoell); ..... Viuentes *P*² (cod.); In<ferni> custodes. Hic erunt Iudaei uiuentes: *P*¹ v; 'Vix capitis et caudae frustula superant in codice(!) et in editis, unde magnus ariolandi campus; nec enim nisi dubitando uoculam legit Phillipps: In' *P*⁵ 1047 Suscitāt illo// ut uideant glām eius > *M*: suscitati ..... uidebunt gloriam eius *P*² (cod.); Suscitab(it) illos, ut uideant gloriam eius *P*¹ v

Quem cruce fixerunt; sed denuo reddet in imis.

Vae miser<is> illis! Testis est necatus ab illis.

1050 Quod poenis ipsorum prouidi dolo t * *

* * nius sistic * * l

(1045) Haec non de inuidia canimus, sed fixa uidemus.

Cum iusti laetantur, <illi> in inferno cremantur;

Dau<id> illis dixit: Domine, redde ill<is> iniqua!

1054 Psal. 27, 4

1048 quē crucifixēr seddenno r.dd& ^(*)numis *M* (extremo uersu de uera lectione Sedlmayer et Knoell consentiunt); Quem crucifixerunt, sed denuo mundus *P*² (cod.); Quem cruce (cruci v) fixerunt. Sed denuo (surgit ab) imis *P*⁴v; 'Sed denuo .... humis mediom. edit.; Denuo mundus apogr. Medium ego inter haec tenui' *P*⁵ 1049 Vae emisermis illis testis ē negat; ab illis *M* (Vae Sedlmayer restituit; cf. u. 1037; Instr. I 23, 3; II 28, 9); .... miser..... | Illis testis est .... negatus ab illis *P*² (cod.); Vt e(x)s tet miseris illis testis, necatus ab illis. *P*⁴v; 'Negatus. Id ex fide codicis et meae et mediomontanae editionis subsistit. Sed nihil haesitans lege mecum: necatus, perinde ac monui in t. I appendicibus p. 538 omnino scribendum esse in Carm. Apolog. u. 49 ... Pharaone necato, ubi primum negato.' *P*⁵ 1050 sq. qd̄ penis (Knoell; penis Sedlmayer) ipsoz (Knoell; p/p/p/p/p/p/p/p/p/p/p Sedlm.) puidi dolo τ/p/p/p/p/p/p/p/p/p/p/p nius (Knoell; mus Sedlm.) sistic p/p/p/p/p/p/p/p/p/p/p (ante i septem fere litteras euauisse indicat Knoell) *M* (haec unius uersus mensuram utique excedunt); (negatus ab illis) | Primus ..... sisti ..... *P*² (cod.); unius ergo uersus reliquias Pitra primo omisit; Quot pen<detis> nummos, qui stulto (impio R) prouidi dolo, | Promisisti(s) c<ustodibus> lucra silentibus? De te *P*⁴v 1052 h̄c n̄ (has ineuntis uersus reliquias primus Knoell accuratius enotauit; Sedlmayer ita locum dederat: p/p/p/p/p/p/p/p/p/p/p de inuidia canimus sed fixa uide/p/p/p/p/p/p/p/p/p/p/p *M* (Sedlmayer inter sed et a lituram modo indicauerat, cuius loco Knoell fix interposuit, quarum litterarum primam alteramque dubias, tertiam certam esse monet); ..... inuidia canimus ..... *P*² (cod.); (De te, | Inuidia, canimus; <de te, Iudaea, ui>ncimus (<u>incemus v) *P*⁴v 1053 Cū iusti letantur .... in inferno cremantur. *M* (post letantur uel letamur quattuor fere litteras extinctas esse Knoell monet; supplendum censeo illi); ..... cum iusti ..... | In inferno cremantur *P*² (cod.); Quum iusti laetantur, <et> in inferno cremantur *P*⁴v 1054 da/p/p/p/p/p/p/p/p/p/p/p illis (Sedlmayer; post da primam litteram u fuisse Knoell uidit) p̄ d/le redde ill/p/p/p/p/p/p/p/p/p/p/p iniqua. *M* (quae quomodo supplenda essent Knoell recte diuinauit; cf. S. 107 p. 801); *P*² hoc loco de codicis lectione nihil notauit; Da(mnati): illis D(eus) di(cet); <R>eced(ite) ill(uc)! *P*⁴v

1055 Et si non crediderint, in umbra mortis abibunt. —

(H)ic utique poterat plebi suae laeta precari;

(1050) Cur <magis op>tauit: Descendant uiu(i) deorsum?

Ceteri qui fuer(int) in aduentum Christi de sanctis,

1055 Psal. 81, 5; Ioh. 8, 24 (Psal. 22, 4; 106, 10; Matth. 4, 16

al.) 1057 Psal. 54, 16 1058 I Thess. 2, 19

1055 Et si non credide|rint in umbra mortis habibu|τ M; ....

.... in umbra mortis abibit P^a (cod.); Et qui non crediderint, in umbra mortis abibunt. P^av*) 1056 sq. // ACUTIQUE

POTERAT PL//S UQ LÆTA prece//V//tauit d//scendant

////ru//deorsu//// ita fere Sedlmayer lectiones et lituras codicis indicauit; Knoell inter PL et SUE litteras EU eruit, post prece primas litteras fuisse ri cur opinabatur; idem descendant uiu// legebat; eorum, quae ante (H)ic utique perierunt (erant autem, si spatium computaueris, sedecim fere litterae), nec uola nec uestigium exstat; Hic utique poterat

..... | ..... ducenda ..... P^a (cod.); Sicuti qui poterant pl(us) uell(e) et mort(alia) tant(um) | (Elegerunt, proni) descendant illi deorsum P^av; 'Hic utique poterat apogr. (Pitae); Sicutique poterat pl. uela Mediom. ed.' P^a; descendant Phillipps (P^a) 1058 Ceteri qui fuer//// In aduer////// χρī de scil M, ut Sedlmayer testatur; Knoellio uidebatur post fuer littera a perisse; idem ante χρī ita notat lectionem aduentum, ut eius uocabuli litteras t et m ex parte euauuisse appareat; Caeteri qui ..... in aduersis ... P^a (cod.); Caeteri qui fueri(nt) in aduersis Christi. De sanctis, P^av; 'Pene totum dedit primus Phillipps' P^a

*) Versu 1054 psalmi XXVII uersum quartum (Redde eis retributionem eorum) paucis mutatis exprimi neminem fugiet. Minus dilucidum primo aspectu est, unde uersus 1055 sumtus sit; uerum autem inueniemus, ubi Cypriani uestigia sequemur. Eius in testimoniis, l. I c. 3 (p. 41, 19 sq. H.) et l. II c. 6 (p. 70, 5 sq.) psalmi XXVII uersum quartum protinus excipit psalmi LXXXI uersus quintus, quem locum testimoniorum codex A sic praebet: Non cognouerunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant. His eandem fere sententiam repraesentari atque Commodiani uersu 1055: Et si non crediderint, in umbra mortis abibunt, quicumque hos locos inter se comparauerit, cognoscet; accedet autem uerborum quoque similitudo, ubi cum testimoniorum codicibus LMB(W) locum Cypriani sic conformaueris: Non cognouerunt neque intellexerunt, in umbra deambulabunt. Videmus ergo hoc quoque exemplo confirmari, id quod olim demonstrare conatus sum (cf. Zeitschr. f. wissenschaft. Theol. XXII p. 374 sqq.; inprimis p. 383; 389), cum inter Commodianum et Cyprianum tum inter Commodiani uerba et codicum Cypriani LMBW lectiones manifestam intercedere necessitudinem.

De duobus populis * fugit <ad ues>tigia S<ummi>
 1060 * haec maius f * * mutantur ei amem.

1059 Esai. 60, 14?

1059 sq. de duobus populis ... fuḡ ... | .igias ..... hec maius
 f.....m mutantur ei(am) | em ita fere hoc loco *Sedlmayeri apographum*
a Knoellio nonnumquam correctum reliquias codicis repraesentat, quas
doctioribus relinquo supplendas; .... de duobus ..... populis | .....
..... | ..... et maius est ..... Pⁿ (cod.); De duobus populis
<erit una plebs> agia <semper>. | Heic maior <finis; ne> mutantur enim,
<ipse iuravit>. | <Amen> P⁴; itemque R Ld, nisi quod R si pro ne scribit
et illud Amen ab utroque omittitur; Tantum olim ego: De duobus populis
..gias.... Et Phillippus: De duobus populis .... igias. Porro agius
quasi latine non semel occurrit in hymnis Ambrosianis' P⁶

EXPLIC ≡ RaCTaT ≡ SĀI EPSC

de A/////////CO

Hanc esse subscriptionem in codice Sedlmayer testatur neque Knoellius
ab eo dissentit; P² subscriptionem ita repraesentat:

.....EXPLICIT TRACTATVS SANCTI EPISC.....;

P⁵: ...PLIC·TRACTAT·SCI·EPISC· | .....C..O...

I. INDEX SCRIPTORVM.

Genesis	3, 17.....	II 17, 1	Regum II c. 11.....	A. 509	
	3, 22.....	A. 325 sq.	(Sam.) 12, 19 sqq..	II 32, 15 sq.	
	4, 2 sqq.....	I 39, 8 sqq.	Regum III (I) 7, 49.....	II 26, 7. 9	
	4, 8.....	I 36, 6		c. 11.....	A. 510
	4, 9 sq.....	I 26, 29 sqq.	Tobias	4, 9 (Cypr. p. 109, 15 H.)	
	4, 17 sqq.....	I 36, 7		II 31, 2	
	6, 2 sqq.....	I 3, 2 sqq.	Iudith	16, 18.....	II 2, 12
	6, 12 sqq.....	A. 42			
	8, 21 sq.....	A. 43	Iob	3, 16.....	A. 33
	9, 1.....	A. 44. 163		21, 18.....	A. 5
	9, 25.....	II 13, 3	Psalmi	2, 4.....	A. 56
	11, 4 sqq.....	A. 165 sqq.		2, 7.....	A. 379 sq.
	22, 1 sqq.....	II 32, 14		3, 6.....	A. 445 sq.
	22, 11.....	A. 622		13, 2.....	A. 42. 127
	25, 23....	I 39, 5. A. 189.		15, 10.....	A. 447 sq.
		537 sq.		21, 8 sq.....	A. 495 sq.
27, 34.....	A. 251	21, 17.....		A. 270. 454	
29, 17 sqq.....	I 39, 1 sqq.	21, 19.....		A. 419	
38, 27 sqq.....	I 39, 7	21, 28.....		A. 744	
49, 10..	A. 297 sq. 392. 536	21, 29.....		A. 384	
Exodus	3, 2 sqq.....	A. 119	23, 7 sqq.....	A. 578	
	3, 14.....	A. 48	27, 4.....	A. 1054	
	7, 3. 13....	A. 714. 868	29, 4.....	A. 444	
	9, 16.....	A. 40	33, 10.....	A. 463 sqq.	
	13, 21.....	A. 619	34, 15.....	A. 454	
	20, 3 sq.....	I 2, 2 sqq.	40, 9.....	A. 443	
		A. 682 sq.	45, 11 sq.....	A. 377 sq.	
	32, 6.....	II 17, 8	52, 3.....	A. 42. 127	
Numeri	22, 27 sq.....	A. 625	54, 16.....	A. 1057	
	23, 19.....	A. 519	57, 5.....	II 9, 19	
	34, 13. 15.....	II 1, 8	67, 5.....	A. 375 sq.	
Deuteron.	6, 13 sqq.....	I 2, 2 sqq.	68, 22.....	A. 418	
		35, 22. A. 681	72, 14.....	A. 454	
	28, 44.....	A. 429 sq.	81, 5.....	A. 1055	
	28, 66..	I 40, 8. A. 275 sq.	95, 10.....	A. 295 sqq.	
		334. 772	96, 1.....	A. 295 sqq.	
	35, 22.....	A. 684	96, 5.....	II 4, 7	
Regum I (Sam.)	24, 15.....	I 31, 9	112, 7.....	II 20, 1	
	26, 20.....	I 31, 9	118, 120....	A. 269. 417. 454	

- Psalmi** 131, 17.....II 26, 9
 145, 6..I 2, 1. 29, 9. A. 771
- Proverbia** 1, 28.....A. 715
 14, 20.....II 30, 7
 15, 1.....II 31, 8 sq.
 19, 6.....I 31, 5
 19, 17.....II 37, 6
 22, 9.....I 31, 5
 25, 15.....II 31, 8 sq.
 25, 21.....II 20, 14
- Sapientia** 2, 2 sqq.....A. 757 sq.
Salomonis 2, 12.....A. 271 sq.
 2, 12 sqq....A. 481 sqq.
 2, 17 sqq....A. 491 sqq.
 2, 20.....A. 271 sq.
 2, 22.....A. 502. 774
 2, 24....I 37, 7. A. 154.
 361. 775
- Siracides** 4, 32.....II 31, 6 sq.
 7, 39.....II 30
 20, 31.....I 31, 3
 22, 13.....II 32, 4
 34, 23.....II 24, 4
 38, 16 sqq.....II 32, 3
- Hoseas** 2, 24.....A. 250
- Amos** 8, 9.....A. 423
- Michaeas** 3, 4.....A. 715
- Sophonias** 2, 11.....A. 744
- Malachias** 1, 10 sq.....A. 344 sqq.
 4, 1.....A. 1000
 4, 5.....A. 833
- Esaias** 1, 2. 4.....A. 425 sq.
 1, 7 sq.....A. 245
 1, 13.....I 40, 3 sq.
 3, 16.....II 19, 5
 6, 9 sq.....A. 399 sqq.
 7, 14.....A. 405 sqq.
 8, 4.....A. 410
 8, 14.....I 40, 6
 11, 10..A. 264. 291 sq. 369
 14, 16 sq.....I 41, 1 sq.
 23, 16.....A. 265
 33, 10 sq.....A. 463 sqq.
 40, 5.....A. 286
 40, 12.....A. 116
 42, 14.....II 1, 5
 43, 18 sq.....A. 533 sq.
 745 sq.
- Esaias** 45, 1.....A. 383 sq.
 45, 14 sq.....A. 373
 50, 5 sq.....A. 353 sqq.
 52, 5.....A. 442
 53, 2 sqq.....A. 335 sqq.
 53, 3.....A. 258
 53, 6.....A. 765
 53, 7.....A. 415 sq.
 55, 4.....A. 293
 56, 9.....I 33, 5
 57, 1 sq.....A. 475 sq.
 57, 3.....I 36, 3
 57, 15.....A. 13
 58, 7...II 20, 22. 22, 12.
 80, 11
 60, 19.....II 3, 14 sq.
 63, 9.....A. 633 sq.
 66, 16.....II 1, 48. 2, 9
- Hieremias** 6, 17.....A. 427
 8, 7.....A. 255 sq.
 11, 19.....A. 273 sq.
 12, 3.....II 25, 11
 15, 7.....A. 240
 17, 9.....A. 370
 17, 10.....II 18, 9
 31, 9.....A. 717
- Baruch** 3, 36. 38.....A. 371 sq.
- Ezechiel** 16, 2.....II 13, 3
- Daniel** 7, 24.....A. 911
 9, 24.....A. 267
 9, 26.....A. 246. 268
 9, 27.....A. 879
 13, 56.....II 13, 3
- Matthaeus** 1, 23.....A. 408
 6, 4.....II 30, 17
 7, 3.....II 25, 5 sq.
 9, 36.....I 33, 1
 10, 32.....A. 783
 11, 29.....A. 231
 13, 15.....I 38, 3
 13, 24 sqq...II 14, 1 sqq.
 14, 12.....A. 222
 14, 15 sqq.....A. 653
 15, 14.....I 37, 4
 15, 18 sq.....A. 679
 15, 32.....I 1, 7
 15, 32 sqq.....A. 653
 20, 15.....A. 542
 21, 13.....II 35, 12 sq.
 21, 19.....II 14, 10 sq.
 23, 34 sq.....A. 219 sqq.

Matth.	25, 39 sq..... A. 495 sq.	ad Corin-	1, 18. 23..... I 36, 3
	27, 45..... A. 421	thios I	2, 9..... A. 790
			3, 1..... II 16, 17
Marcus	5, 22 sqq..... A. 645 sq.		10, 7..... II 17, 8
	5, 25 sqq..... A. 652		13, 1..... II 9, 19
	6, 27..... A. 222		15, 43..... A. 145
	6, 34..... I 33, 1		15, 52..... A. 796
	7, 32 sqq..... A. 647		15, 54..... A. 362
	8, 1 sqq..... A. 653		
	12, 41 sqq... II 31, 14 sq.	ad Corin-	1, 23..... I 1, 7
		thios II	11, 3..... II 29, 7
Lucas	1, 32..... A. 366	ad Galatas	4, 19..... I 33, 3
	6, 41..... II 25, 5 sq.		5, 22..... I 28, 1
	7, 14 sq..... A. 644		
	8, 15..... A. 580	ad Ephe-	5, 19..... I 35, 22
	11, 49..... A. 219 sqq.	sios	6, 11. 16..... A. 152
	12, 8..... A. 783		
	12, 20..... II 23, 11	ad Philip-	2, 8..... A. 231
	14, 13 sq... II 20, 22. 30, 5.	penses	3, 1..... A. 794
	37, 2 sq.		3, 19..... I 31, 8
	16, 31..... I 24, 15		3, 21..... A. 145
	21, 1 sqq... II 31, 14 sq.		
	21, 25..... II 24, 4	ad Thessa-	2, 19..... A. 1058
Iohannes	3, 14..... A. 330	lonicenses I	4, 15 sq... A. 1042 sqq.
	3, 15..... A. 266		
	5, 5 sqq..... A. 1055	ad Thessa-	1, 8..... II 1, 48. 2, 9
	9, 1..... A. 648	lonicenses II	2, 7 sq..... II 1, 37
	10, 18..... A. 469 sqq.		
	10, 28... I 35, 21. A. 763.	ad Timo-	1, 9..... II 6, 5
	788	theum I	2, 8 sq..... II 19, 1 sq.
	11, 25... I 35, 21. A. 788		3, 2 sqq... II 28, 3 sqq.
	11, 39..... A. 642		3, 7..... II 29, 8
	16, 23..... II 38, 4		6, 9..... II 29, 8
	19, 37..... A. 1047 sq.	ad Tim. II	2, 3..... II, 12
	20, 19 sqq... A. 553 sqq.		
	20, 29. 31..... A. 570	ad Titum	1, 2... I 1, 2 sq. 2, 12.
			25, 20
Acta apo-	1, 24..... II 18, 9		1, 7 sqq..... II 28, 3
stolorum	4, 12..... A. 299 sq.		2, 13..... I 1, 2. 2, 12
	9, 5..... II 1, 13		3, 7... I 1, 2 sq. 25, 20
	9, 36 sqq... II 18, 18 sqq.	ad Hebr.	2, 14..... A. 316
			6, 5..... A. 331
ad Roma-	1, 14..... II 17, 14		10, 4..... II 6, 4
nos	2, 19..... I 37, 3	ep. Petri I	2, 1..... II 15, 6
	5, 12... I 35, 7. A. 323 sq.		3, 3 sqq..... II 19, 21
	9, 17..... A. 40		3, 10..... II 15, 7
	9, 33..... I 40, 6		5, 5..... II 26, 5
	11, 8..... I 36, 4		
	11, 34..... A. 359	ep. Petri II	2, 9. 12(?).... II 25, 11
	12, 18..... II 22, 7		
	12, 20..... II 20, 14	ep. Ioh. I	2, 15..... II 16, 12
	12, 21..... II 21, 5		3, 8..... A. 152
	13, 14..... I 33, 3		3, 18..... II 30, 12 sqq.

ep. Iacobi	2, 15.....II 30, 12 sqq.	Apocal.	19, 20.....II 1, 41 sq.
	3, 9.....II 22, 6		A. 985 sq.
Apocalyps.	2, 11.....I 25, 18		20, 5.....II 3, 1. A. 992
	8, 12.....II 2, 1 sq.		20, 8.....II 4, 5
	9, 11.....A. 811		20, 9.....II 4, 2
	9, 20.....A. 749 sqq.		20, 12.....II 39, 22
	11, 3.....A. 833		20, 14.....I 25, 18
	11, 6.....A. 842		21, 1.....II 4, 10
	11, 8 sq.....A. 862		21, 2. 10.....II 3, 1
	11, 11...A. 833. 861. 885		21, 4..II 3, 5. A. 146. 801
	11, 12.....A. 863 sq.		21, 16.....II 3, 16
	11, 13.....A. 859 sq.		21, 23. 25....II 3, 14 sq.
	13, 13 sq.....A. 929 sq.	Esdras IV	1, 11.....A. 897
	13, 15....I 41, 17 sq.		13, 40 sqq....II 1, 2 sqq.
	14, 9.....A. 749 sqq.		A. 941 sqq.
	14, 13.....I 28, 14		
	16, 12.....A. 905		
	18, 2. 10. 21....I 41, 12		
	18, 7 sqq....A. 921 sqq.		
	19, 17 sq.....A. 912		

(De ceteris locis, quos Commodianus
hinc illinc mutuatus est, uide prae-
fationem et indicem uerborum.)

II. INDEX NOMINVM.

Abel I 36, 16. 39, 9. II 21, 2
Abraham A. 48. 622
Adam I 35, 1. A. 314. 323
Aegyptus I 2, 8. A. 191. 620
Ammudates I 18 *inscr. et u.* 3
Amos A. 423
Antichristus (*Antechristus*) I 41 *inscr.*
 II 3, 6. 39, 13. A. 933
Apollo I 10, 4. I 11 *inscr. et u.* 1
Apollyon (*Apolion cod.*) A. 811
Auentinus I 15, 1

Babylon I 41, 12
Babyloni A. 907
Bacchus I 12 *inscr.*
Balaam A. 625
Belias I 35, 2
Bellona I 16, 9
Boreas II 1, 38. A. 981

Cacus I 13, 8
Caelestis (*uirgo*) I 16, 9
Caesar I 18, 6. II 11, 4. A. 23. 81
Caesares A. 911
Cain (*Kain*) I 36, 6. 39, 8
Cassandra I 11, 6
Chaldaei A. 907
Chananaea suboles I 36, 7. *Ch. radix*
 II 13, 3
Charybdis I 30, 10
Christianus, Christiani II 14, 9. 18,
 1. 19, 1. 6. A. 817. 870
Christus saepissime
Cicero A. 583
Commodianus II 39 *acrost.*
Creta I 5, 1. 6, 16
Cyclops I 10, 6
Cyclopes I 6, 23. II 36, 3
Cyrus A. 823

Dafine (*Daphne*) I 11, 12
Daniel (*Danibel*) A. 226. 246. 267
Dauid A. 269. 417. 452. 454. 1054

Delos I 11, 2
Diana I 19, 2
Dionysus I 12, 9
Duellonarii I 17, 6

Emmanuel A. 407
Enoch (?) I 36, 7
Esaias I 38, 3. 41, 1. II 19, 3. A.
 221. 245. 290. 335. 373. 415. 467.
 513. 533. 633
Esau A. 251
Euander I 15, 2
Euphrates (*Eufrates cod.*) A. 905
Eua II 29, 7
Ezechiel A. 428

Furina (?) I 16, 9

Ganymedes I 6, 17
Gaseus II 39 *inscr.*
Gigantes I 3, 8. 6, 20
Gothi (*Goti cod.*) A. 810

Helias I 41, 8. 11. A. 833. 839. 850
Hercules I 15 *inscr. et u.* 1
Herodes A. 516
Hieremias A. 221. 273. 371
Hierusalem I 41, 13
Hyacinthus I 11, 21

Iacob I 39, 2
Iesse A. 291
India I 12, 2
Inuictus (*Mithras*) I 13 *inscr. et u.* 1
Iohannes (*baptista*) A. 222
Israel A. 191. 291. 369
Iudaea (*terra*) A. 839. 927. 960
Iudaei I 2, 8. 38 *inscr.* 39 *inscr.* 41,
 19. A. 237. 242. 272. 346. 455.
 474. 735. 777. 836. 847. 857. 928.
 933. 937
Iuppiter I 4, 8. 5 *inscr. et u.* 1. 6

- inscr.* 7, 2. 12, 2. 6. Iouis *nomi-*
nat. I 5, 8. 6, 1. 7, 4
- Laomedon** I 11, 4
Latinus (= *Nero*) I 41, 13
Latina lingua A. 408
Lazarus A. 641
Lia I 39, 1
Liber pater I 12 *inscr. et u.* 1
Luna I 8 *inscr. et u.* 1
- Malachiel** (Malachias) A. 345
Manasse A. 514
Mars I 7, 7
Medi A. 907
Mercurius I 9 *inscr. et u.* 1
 (Mithras *cf.* Inuictus)
Monteses dei I 21, 1
Montesiani I 21 *inscr.*
Moyes I 2, 5. 38, 4. A. 48. 60. 192.
 275. 334. 518. 522. 536. 772
- Nemesiaci** I 19 *inscr.*
Nemesis I 16, 9
Neptunus I 10 *inscr. et u.* 1
Nero I 41, 7. 11. A. 827. 838. 852.
 868. 885. 891. 910. 933. 935
Nisus I 12, 8
Noe A. 41. 161
Nohel (*cod.*) I 36, 7
- Oceanus** A. 134
Olympus I 4, 5
- Pascha** II 34, 1
Paulus (apostolus) I 31, 9. II 19, 2.
 A. 627. 828.
Persae A. 907
Persida, ae A. 932
Persis, idis A. 943
Petrus A. 550. 626. 828
- Pharao** A. 40. 49. 714. 868
Phoenix A. 139
Proserpina I 12, 2
Pyracmon I 5, 4
- Rebecca** I 39, 5. A. 189
Roma A. 813. 925. 928
Romani A. 836. 850
- Salomon** I 31, 1. 7. II 31, 5. A. 271.
 481. 497. 502. 510
Salomoniacus II 32, 4
Samaria A. 410
Satanas II 16, 5
Saturnus I 4 *inscr. et u.* 1. 5, 1. 6,
 9. 12. 7, 3. 10, 1. A. 455
Semele I 12, 6
Sidon A. 897
Siluanus I 14 *inscr. et u.* 1
Simon (magus) A. 626
Sina A. 193
Sion II 19, 5
Sol I 8 *inscr. et u.* 1
Stephanus II 21, 3
- Tabitha** (?) II 18, 18
Terentius A. 583
Thamar I 39, 7
Thomas A. 561
Titanes I 12, 3. 20 *inscr. et u.* 1. —
 Titano (*dat.*) I 20, 3
Tonans I 15, 4
Troiani I 7, 6. 10, 4. 11, 4
Tyrus A. 897
- Venus** I 16, 10
Vergilius A. 583
Vulcanus I 13, 8
- Zacharias** A. 222

Index not complete

III. INDEX VERBORVM ET LOCVTIONVM.

A, ab = per uel *abl. instrum.*: exul factus a uerbo (Dei) I 35, 5. uincetur ab igne potente II 4, 8. impius occupetur ab igne II 2, 14. ab igne peribunt II 39, 19. ab esca refecti II 17, 8. puros ab aqua A. 691. — = *apud*: Expiate malum uestrum benefactis a Summo I 30, 20. — a se = *ἀπ' ἑαυτοῦ*, sua sponte: uertitur a se rotans I 19, 11 (*cf. Lucif. Calar. p. 172, 1 H.*). — = *ex*: ab illo A. 50. quare ab istis dimidia tribuum? II 1, 8 sq.

abactus = cupiditate abreptus II 23, 2

aberrare = peccare II 22, 5

abinde A. 330. 496

ablatius = a uel ex cum *abl.*: cinnos fronte reflexos II 18, 5. dat tuba caelo signum II 2, 1. nisi caelo(?) uenisset A. 508. ecce canit caelo rauca A. 1001. suscitanturque solo A. 863. resurgere mortuos imo II 39, 6. quo tollantur scandala mundo II 1, 47. apostatauerunt Deo II 9 *inscr.* latronibus tuti I 33, 6. — *ablat. absol. pro partic. relat.*: ipsum te iudice damnans II 23, 7. — *abl. loci et temporis*: ipsis sideribus I 7, 7. septizonio fortes I 7, 14. galea et planta(?) pinnatus I 9, 2. ossibus .. amor .. flagrauit I 11, 6. tot lares aedibus I 20, 3. sterili (agro) semina iactas I 25, 2. uitrea uita (unda?) moraris I 26, 17. relinquimus omnia mundo I 26, 23. intrate stabulis (*dat.?*) I 33, 5. aurum ulnis refertis I 34, 11. orbe(?) I 41, 6. conueniunt .. castris (*dat.?*) II 1, 20. uolutari saccis II 8, 12. repositus castris II 11, 8. lecto decumbere II 30, 9. immenso lumine solus A. 114. ligno uita latebat

A. 327. ligno pendere A. 328. 518. 615. 772. traiciet .. amne A. 810. turbabantur mente Iudaei A. 273. uersari .. infantia (*cod.*) I 6, 4. saeculo tristis (*cf. Eu. Ioh. 16, 33*) II 17, 16. quae saeculo uenirent A. 572. nil morte proficiet A. 590. aeuo A. 759. — = *acc. temp.* mille quidem annis ut seruiant sanctis II 39, 15. tenebrae factae tribus horis a sexta A. 421. tempestas .. reseruata tot annis A. 1008. ira tot annis collecta A. 1024. — *abl. modi uel comitatus*: fraudibus (= per fraudes) uiuere II 15, 7. ubi fragoribus (= inter fragores) pompa(?) paratur II 16, 5. nec dolore (= cum dolore) duxit pater filium mactandum ad aras II 32, 14. — *abl. modi appositionis loco positus*: in oculis .. (inducis) stibium peruerso decore II 18, 7. palmas Deo dignas praesagio malo ligatis II 19, 15 (*cf. Tac. ann. I 62*: primum .. caespitem .. posuit gratissimo munere)

abolitus = mortuus A. 704

abosus = inuisus II 30, 7

abscidere uterum = *partum exsecare* I 12, 7. — abscisos in totum a saeculo praemonet esse A. 204

absconsus II 1 *inscr. et u. 1*. A. 101. 672. bellum in absconsum geritur II 25, 9

absit, ut .. uenerit A. 637

abstinere sese = *separare se* A. 488

abuti = *neglegere*: abuteris Dei mandata II 15, 9. luxuria suadet: abutere (*sc. monita eius?*); bellum uicisti II 22, 4. — = *profundere*: subministra magis, quod amplius quaeris abuti, infimo pauperulo II 36, 6 (*cf. Plaut. Trin. 682*)

abyssus = *humilitas* I 27, 19
 accedere: non febres accedunt illi,
 non frigora saeva A. 955
 accipere frenum A. 220. 754. — ac-
 cipere corde monita A. 78
accus. obiecti pendens ab adiect.:
 praescius hoc fuerat A. 259. —
 = in *c. accus.*: nisi quid tu fani
 decurris I 21, 6. — *accus. obiecti*
pronominalis omissus: simplicem
 (te) fingis I 23, 6. respice (te) canum
 I 26, 8. disce . . bonum (te) ostendere
 cunctis I 30, 1. si filios (nos)
 dixit A. 205. filium (se) dixit A.
 618. omnimodo reprobatur (nos) et
 nugaces aestimat esse A. 487. —
acc. subiecti pronominalis in acc.
c. inf. omissus: sic deum (se) esse
 dicebat I 4, 6. putans dubie uiuendo
 (te) cauere I 24, 1. credere nunc
 opus est tantum in isto defuncto
 resurgere (te) posse I 25, 15 sq.
 ubi nil (te) sentire putabas I 26,
 32. ultime tu speras Deum (te)
 inridere I 28, 9. mittere (se) qui
 dixit lapidem I 40, 6. intellege (te)
 martyrem esse II 7, 18. praedictum
 fuerat illis . . (eos) perdere terram
 A. 246. si false de ipsis pronun-
 tiant (eos) perdere terram A. 393.
 adhuc et affirmat (se) filium Altis-
 simi esse A. 486. promittit (nos)
 uiuere semper A. 763
 acerbus = *rudis*? deprauauit mentes
 acerbas A. 174
 actum = *actus, iudicium*: omnis caro
 redditur acto II 39, 20
 actus (*plur.*) = *iudicium nouissimum*:
 nec mortuus effugis actus I 27, 1.
 legitimus . . non sentit poenas ad
 actus II 21, 12. iustos . . cernit
 ad actus A. 155. — (*sing.*) queri
 de actu I 28, 2(?); *cf.* II 39, 20
 ad = *apud*: exclamant pariter ad
 Excelsum sese deceptos I 41, 20.
 ros ad illos erit A. 1018. — = in
c. abl.: ad illam . . plebem II 1, 11.
 ad orientem A. 892. — = *aduersus*:
 centriam erexit ad illum A. 637.
 cruescunt ad populum Christi A.
 865 sq. ad ecclesias exit A. 858. —
 = *secundum*: ad quorum effigies
 faciebant idola I 2, 7. — = *dat.*:
 cur nos similemus ad illas? A. 36
 adclamare = *ἐπιβοᾶν* II 2, 4

adcommode = *adhibere*(?): terro-
 rem adcommoda II 22, 9
 addere = *tribuere*: cui Summus diui-
 tias, honores addidit altos A. 26. —
 = *apponere*: non animam ullam
 uescuntur additis escis = *ubi cibi*
apponuntur(?) A. 951 (*cf. com-*
ment. et Minuc. Fel. 30, 6: ut nec
 edulium pecorum sanguinem in
 cibis nouerimus)
 adeo = *quoque*: hinc adeo nobis est
 spes in futuro quaerenda A. 310
 adesse = *esse*: tempus adest uitae
 credendi tempore mortis I 25, 9.
 mortemque similiter sic(ut) uos
 iudicabant adesse I 26, 26. uult
 te inmortalem adesse I 29, 12.
 fatebor . . unum me ex uobis adesse
 II 8, 8. si talis aderit pastor II
 28, 10. domus orationis adesto II
 35, 13. uos Dominus uoluit pro-
 batos adesse II 37, 7. hoc est belu-
 arum adesse (= *ὄνεια, condicio*)
 A. 34. mitior coepit adesse A. 43.
 populus iste non me intellexit ad-
 esse A. 256. si magnus adfuerat A.
 391. quisque tribus credit et sentit
 unum adesse A. 803
 adfectare = *ἐπιχειρεῖν*: res uanas ad-
 affectas II 18, 4
 adflatus numine ligni I 19, 12 (*Verg.*)
 adgerere(?) = *addere* I 29, 2
 adgreditur Thomam = *accedit ad*
Th. A. 561. — *adgredi cum inter-*
rogatione obliqua A. 11. — *cum*
inf. A. 89. 165
 adhaerere = *accidere, superuenire*:
 sed altera clades adhaesit A. 164
 adhuc = *ἔτι, πρὸς τοῦτοις*: insuper
 et furem adhuc depingitis esse I
 13, 4. nec numerantur adhuc I 16,
 12. adhuc et in morte placere II
 33, 2. adhuc et affirmat A. 486.
 adhuc infatuant A. 677
adiectiuum pro aduerbio: matutinus
 signa reuise II 12, 9. agoniam sume
 propinquus II 12, 10. — *neutrum*
adiectiuum pro adu.: inmortale uiuere
 I 34, 19. — *neutra adiectiuorum*
pro substantiuis usurpata a) num.
plur. α) accedente genetiuo: legi-
 tima cuius spreuerunt I 3, 3. 27,
 4. illorum nulla locuta est I 17,
 17. ultima fatorum I 32, 14. legis
 narrata(?) II 1, 21. omnia com-
 plentes legis II 1, 28. omnia saeculi

A. 760. uniuersa . . legis A. 956. subdita terrae A. 98. in illius sancta moremur A. 205. fortia mortis A. 316. intima cordis iniqua A. 679. non durant seruorum talia ferre A. 755. partita locorum A. 926. — *β*) *sine genetiuo*: extincta, aurea I 34, 14. genitalia (*peccata*) II 5, 8. expecta requiem futurorum (= *uitae futurae*) II 17, 20. uis bona (= *felicitatem*) uidere II 15, 7. saecularia II 16 *inscr.* 28, 6. A. 585. 613. perennia A. 89. tota I 37, 15. A. 133. 523. tempestiua A. 65. primitiua A. 252. uana A. 466. 526. iusta = *sacra* A. 489. tua I 27, 16. sufferens tanto tempore uestra II 2, 5. facit heredem suorum A. 723. in sua uenturum propria A. 228. ad sua recurrunt II 13, 2. transiit ad nostra II 1, 32. post ista = *post hanc uitam* I 29, 3. propter salutaria uestra II 5, 2. in suprema ardes II 23, 13. per occulta A. 316. gaudent in breuia A. 606. in prosperis I 30, 18. in nigris exire II 32, 2. in altis I 22, 9. A. 13. 578. plangis in imis I 21, 10. A. 1048. uritur ab imis terra II 4, 7. terreat in primis (= *primo*) et postea melle perungat II 28, 4. quid Deus in primis . . fecit, iam Moyses edocuit A. 59. — *b*) *num. sing.* *a*) *accedente genetiuo*: bonum disciplinae I 26, 1. nimium solis II 18, 16. in medio populi I 30, 2. — *β*) *sine genetiuo*: resurgere mortuos imo II 39, 6. totum = *omnia* I 26, 15. A. 104. 128. 309. in totum = *omnino* I 37, 22. II 16 *inscr.* 38, 6. A. 204. 398. 485. in absconsum = *occulto* II 25, 9. in uacuum = *frustra* I 27, 13. II 8, 4. A. 75. in aeternum uiuere A. 326. in altum I 11, 19. 26, 31. 30, 5. uentum est ad summum, ut I 18, 6. ad praesens II 24, 13. ab alto I 9, 6. 26, 15. A. 405. 940. in alto II 31, 6. in medio A. 597. in aeterno uiuentes A. 302. in perpetuo II 39, 24. in futuro (= *in uita futura*) I 26, 19. A. 768. in breui laetaris I 21, 10. in uano = *frustra* I 17, 15. 19, 14. 21, 9. A. 585. 693. 781. in uacuo I 12, 10. in ultimo (= *postremo*)

A. 1020. pro magno colere A. 1015. sub uno = *unâ* II 2, 11. 14, 8. adigere = *adfligere* (?): (urbem) nudam adigunt incendio facto A. 917. adinuenire: adinuenit mortem (diabolus) A. 361. nec se adinueniunt, in quo sint tempore, bruti A. 920. adire *aliquid* = *animus attendere ad*: deinde Thamar partum . . adite I 39, 7. adlucere = *adfulgere* A. 10. adornare = *ingere, conformare*: ut deum adornet I 19, 8. fabulas uanas adornant A. 387. — uox adornata A. 599. adplicare sibi similes I 19, 7. adscribere = *adtribuere*: fata genesis adscribere I 16, 2; *cf. u.* 5. adsiduus (?) = *locuples* II 37, 2. adsignare = *addicere*: filius cuius eras, illi te adsigna clientem II 16, 18. adtendere *alicui* (*sc. animus*): nec istis adtendis I 29, 8. — *adt. aliquem* = *magni facere*: quid malos adtendis A. 705. aduliscens I 7, 8. adulter = *diabolus* I 36, 3. A. 179. 206. 985. adumbrare = *obcaecare* I 36, 4. aduenire = *accidere, superuenire*: aduenit illi retributio digna A. 922. et merces adueniet meritis A. 926. *aduerbium pendens a praepositione*: in ante (?) II 5, 7. a longe A. 428. *Cf. abinde, inibi. — adu. cum uerbo esse coniunctum*: Ea non sunt sic I 24, 17. haec autem sic non sunt I 26, 28. qui sic Deum iudicas esso I 29, 4. aediculae (larum) I 20, 3. aegrotare = *laborare* (?): dum sit modo nictor, aegrotat A. 602; *cf. comment.* aemulari *aliquem* = *inuidere alicui*: quid nobis strident, quid nos aemulantur heredes? A. 739. aequalis: hic Deus est noster aequalis A. 371. aequare: idcirco nec poterint oculi mortales aequari . . de Dei secreta = *satis instrui* (?) I 27, 18 sq. aequae = *ut par est*: malitiam nullus dimittit aequae de corde II 15, 6

- aer mundi A. 1022
aeramen: aeramine fusos A. 750; cf. eramen
aestimare = *putare*: omni modo reprobatur et nugaces aestimat esse A. 487; cf. *Cypr. p. 79, 17 H.*
aestus: uulneris aestus (?) A. 15; cf. *comment.*
aeternus: aeternum fieri I 1, 13. flamma .. aeterna II 13, 5. lux aet. A. 108. aet. salus A. 610. aet. uita A. 786. in aet. saecula renatus A. 805
aeuum = *aetas*: aeuo maturis A. 70. maturum .. aeuum I 6, 4. — = *uita*: isto sub aeuo = *in hac uita* A. 309. donec fiat exitus aeui A. 136. et gratia maior tunc erit (quam) istius aeui A. 145. quos ignis ussit in aeuo II 39, 7. nulla sit luxuria, quae nos pertranseat aeuo A. 759. — = *mundus uniuersus*: hoc Deus est lucis aeterni, hoc spiritus aeui A. 108. — = *saeculum*: uanitas aeui I 34, 9. — = *aeternitas*, *αἰών*: in aeuo uiuere I 2, 12. II 39, 14. traduntur poenae in aeuo II 39, 21. (Deus) ferebatur in aeuum A. 126
agere = *efficere*: agitur dum saeculi ruina A. 1012. — = *uiuere*: per nouem tribuum cum agant II 1, 3. uigilanter age II 9, 13. agit in uoragine II 29, 11. agis super omnia uictor II 23, 16. in istis luxuriis populus .. agebat A. 213
agnus = *Christus*: uirginisque pudor tecum uersetur in agno II 5, 6
agon = *certamen* II 20, 3. 28, 1. A. 609 sq. 793. — = *conuentus sollemnis*: ut gratias illi referas in agone perenni I 29, 13
agonia (*plur.*) = *certamen*: agonia sume propinquus II 12, 10. — = *ludi publici*: agonia inmittit (= *instituit*) A. 209
agrestia lilia II 26, 7
agricola = *seruus agri cultor* II 14, 4
alapari (*deponens*) A. 457
alienus: aliena mente I 21, 2. alieno uulnere = *aliorum incommodo* II 24, 1
aliquis *in enuntiatis negatiuis*: non aliquis prophetauit I 6, 13. nec Deus est illis aliquid A. 608
alius *contrarie refertur ad* tu: congestet alius: tu bono uiuere quare II 23, 15. excedant alii: finem tu prospice semper II 23, 21. alius atque alius = *alius super alium* A. 1007
allidere dorsa bipinne I 17, 8. aspice legem, quam Moyses allisit iratus I 38, 4
alter = *alius* I 12, 6. 30, 2. A. 488 sq. 501. 504. 515 sq. 604
altus = *praestans, nobilis, potens*: altos honores A. 26. suadeo .. altos sic et humiles A. 29. Cf. *cognomina Dei*
alumnus Omnipotentis II 32, 16. in Aegypto .. Israel concreuit alumnus A. 191. ad quos emundandos saepe Deus misit alumnos (= *prophetas*) A. 215
ambitus: nolite diligere mundum neque ambitum eius (= *ea, quae in mundo sunt*) II 16, 12
amor: cantantur pro psalmis amores I 34, 12. II 19, 18
amplius = *περισσότερον* (?): quod amplius quaeris abuti II 36, 6
~~anacoluthum~~: exemptus ab illa, reconditur illa tuorum I 27, 16. uiuit .. Deus, qui defunctos uiuere fecit innocuisque bonis ut reddat praemia digna I 26, 37 sq. nec pater est dictus, nisi factus filius esset A. 278
~~anaphorae exempla~~: II 3, 12. 12, 13. 14, 12. A. 108. 233. 235. 311. 463 sqq. (*bibl.*) 589. 601. 635. 899. 963. 1025. — *anaphora cum epiphora iuncta* I 29, 6 sq.
anastasis II 3, 1. A. 992
angelus I 3, 2. A. 96. 101. 107. 111. 153. 623. 633. 969. 1043
angor = *custodia, carcer* (?): in angore saeptus II 3, 19
anima: ex anima (exhilaratur) II 28, 12. — = *sanguis* A. 951; cf. *comment.*
ante = *ἔντερον* (?): ut tuo praeposito cottidie praesto sis ante II 12, 8
~~anticipatio subiecti~~: hunc ergo nec ipsi nuntii dinoscere possunt, qualis sit A. 99 sq. idcirco nec uoluit se manifestare, quid esset A. 363. fecit canem, ut diceret A. 626. fecit

caecum, ut uideret in auras A. 648. nec se adinueniunt, in quo sint tempore, bruti A. 920. ignotus (populus) ubi moretur II 1, 2
antithesis: tempus adest uitae credendi tempore mortis I 25, 9.
 expiate malum . . benefactis I 30, 20. bibendo superius inferior a mente recedis II 36, 2. nil morte proficiet, si uiuus in Christo negauit A. 590
 anxietas A. 802
 apocrypha loca A. 830
 apostatare II 9 *inscr.*
 apostolus II 17, 13
 apparere *cum nom. c. inf.*: Siluanus unde deus . . apparuit esse? I 14, 1
 aptus: res . . felicibus apta II 21, 4. quamquam sit martyribus aptum tot funera ferre A. 882
 ara: duxit . . mactandum ad aram II 32, 14. mactatus ad aras A. 515 (*Verg. Aen. II 663*)
 archisynagogus A. 645
 ardere: ardes proximi zelo II 23, 1. ardes iniusta lucra conando (?) II 23, 13
 ardor lucrorum II 23, 6
 ardua res (= *difficile*) est A. 131
 aries *sigillum zodiaci* I 7, 16
 arma: intra sub arma (*cod.*) I 34, 8
 ars = *βάρβαρος τέχνη* II 31, 2. 11. — = *fraus*: ex arte (= *per fraudem*) qui fincte loquitur I 19, 4
 artatio(?) I 41, 9
 arua = *terra continens* A. 35
 as: nec facit heredem illum ex asse suorum A. 723
 ascendere caelum I 6, 22
 asciam sibi figure in crure I 23, 5; *cf. comment.*
 aspicere aues I 22, 2. — aspicere ad = *adendere animum ad*: aspicis ad ventrem I 23, 12. — = *respicere*: aspicis legem I 38, 4. aspicite quoniam A. 31
 aspis *generis masc. (?)* II 3, 19
 astra: ab astris I 7, 9. A. 1007. — per astra A. 903. — sub astris A. 165
asyndeton uerborum: alia nouitas caeli, terrae perennis II 4, 10. simplicitas, bonitas II 39, 3. cui Summus diuitias, honores addidit altos A. 26. nutriretr melle, butyro A. 409. et scire de uitis(?) regum,

de bellis eorum A. 586. dies detestabilis, ardens A. 1000. — terribilis omnis, stulti, septizonio fortis I 7, 14. mane ebrio, crudo, perituro I 19, 3. bella uel infanda, fraudes, cum sanguine furta I 26, 11. inibi non pluuia, non frigus in aurea castra, obsidiae nullae II 3, 12 sq. per duodecim milia stadia lata, longa, sic alta II 3, 16. impiam, indocilem, ferina uita uiuentem II 10, 9. rectos corde, bonos, deuotos legi diuinae II 15, 12. est Deus omnipotens, unus, a semet ipso creatus A. 91. inscisi, indocti, ignorantibus talia fingunt A. 458. mansuetis, humilibus, obsequio plenis alumnis A. 733. per mare, per terras, per insulas A. 883. — obsceni, furiosi, bellatores, impii uitae I 7, 12. subdola gens autem, noxi(os)a. perfida, praua I 28, 3. ignominiosi, crudeles, caeci, superbi A. 479. — *asyndeton sententiarum*: sublapsus non potuit retinere, prostrauit amicis I 11, 20. ipse sibi nescit diuinare, ceteris audet I 19, 9. corpus uexatur gemiturque, ploratur I 26, 12. grassaris, insanis, detractas nunc et Dei nomen I 23, 11. bellaris, insanis I 33, 8. ululatur, ploratur II 2, 7. 7, 15 sqq. 12, 6 sq. ex-curre, labora, suda, cum tristitia pugna II 17, 17. respuistis legem, mauultis mundo placere, saltatis in domibus, pro psalmis cantatis amores II 19, 17 sq. os laceras, tundis pectus, uestimenta diducis II 32, 8. tenente principium, uidente cuncta de caelo II 39, 2. A. 172. 212. 416. 746. 881. 1009. — *asyndeton pro iam*, tum *anteecedente imperatiuo*: undique te redde tutum, tuos quoque: uicisti II 9, 12; *cf.* II 7, 18
 attamen II 8, 2. 10, 6
attractio: duceris quo (= *eo ubi*) te paenitet esse I 29, 16
 auctor = *scriptor*: Esaias doctor et auctor II 19, 3
 auferre = *amouere*: abstuli me I 1, 6. — auferri = *praeterire*: tempore partito miseratus est tandem ablato A. 184
 augere A. 607

aula = *ecclesia* (*contrar.* silua): ingredere iam nunc totiens inuitatus in aula I 25, 5. attamen adulos hortor, in aula recurrant II 10, 6

aura: occurreret illi per auras I 11, 15. portabat in auras A. 4. raptim aura deportat A. 63. se diffundit in auras A. 123. ut uideret in auras A. 648. tollit in auras A. 861 (*cf. Verg. Aen. IV 176*). ire per auras A. 864. sicut puluis in auras A. 1029. (*De clausulis* in auras, ad auras *cf. Forbiger in Verg. ecl. 1, 56*.)

auris: loqui in aurem I 18, 12. *Cf. Suet. Cal. 22. Vulg. Luc. 12, 3*

auster: oberrantibus austris A. 62

aut = *an* I 7, 4. 7. 23, 10. 29, 8. A. 504. — = *et* I 16, 8. 19, 2. 37, 16. II 35, 9. 38, 3. — aut non = *neque* A. 520

axis = *tholus templi* (?): colere deos pictos in axe I 9, 8. — = *spatium*: medio ebdomadis axe A. 834

azyma A. 696

Bacchari I 12, 11

balneum: quasi initent (?) balneo II 35, 11. — balnea = *baptisma Iudaeorum*: adhuc infatuant profanos balneis ire A. 677

baptismus II 5, 8

barathrum: perducunt poenali barathro I 34, 10

barbarus = *hostilis, gentilis*: ire sub barbaro rege II 9, 6. sub barbaro rege refugit II 13, 4. barbaro de more sine lege uiuere quaeris I 23, 4

beatus Paulus II 19, 2

belantes (balantes) = *oues* I 22, 3

bellari *passium* I 34, 12. — *deponens* I 33, 8; *cf. Forbig. in Verg. Aen. XI 660*

bellatores I 7, 12

belligerare I 12, 3. II 22, 1

bellum: bellum cottidianum II 22 *inscr.* — = *hostis*: bellum uicisti II 22, 4

benedictio A. 297

benefacta = *opera misericordiae* I 28, 14. 30, 20. II 21, 5. 14. 26, 7. 30, 12. 38, 3. 5

benignus: Christo benigno I 36, 16. benignam (legem) bonis I 30, 17.

in loco benigno I 24, 20. tu Deum .. fugis tuae uitae benignum (= *uitam tibi benigne praebentem*) I 24, 7

besteus I 9, 9. 34, 7 (?). 17. II 7, 1

bicors = *duplex, callidus* I 11, 8

bifarius = *ambiguus* I 24, 11

biothanatus I 14, 8; *cf.* I 36, 5: morte uiuentes

bipinnis I 17, 8

blandiri: blanditur .. tibi tempus I 32, 13. blandiente saeculo primis II 25, 2. — blandire noli tibi II 12, 7

blasphemare: blasphema(s), indocilis, de cuius praestantia uiuis I 32, 3. nomen meum blasphematur in gentibus A. 442 (*bibl.*). Deum .. blasphemant A. 816

blasphemium = *conuiuium, uituperatio* I 31, 7. — *plur.* II 34, 8

bonitas = *munificentia*: communicet .. talis bonitatem in omnes A. 25; *cf.* I 28, 1. II 39, 3

bonus = *benignus, munificus*: quid te bonum fingis alieno uulnere II 24, 1. disce .. bonum (te) ostendere cunctis I 30, 1. resistere Summo, qui uoluit nobis bonus esse A. 541 sq. — bonum = *opus misericordiae*: fac sub Deo bonum II 30, 3

Boreas = *septentrio*: et fugit ad reges Boreae A. 981. II 1, 38

breuiloquentia in comparatione: et te parem concupis fieri pecuniae tantae II 23, 4

brutus A. 16. 920

bucina praeconum = *magna uox prophetarum* II 35, 5

bullire: bullit in inferno rumoribus ipsa gehenna II 28, 8

butyrum A. 409

Cadere = *pellis*: cadere de suo priuato A. 254

caducus = *imminens*: morte caduca A. 306

caecare = *obcaecare*: corde caecati A. 460

caelestis = *regni caelestis ciuis*: caelestis fieri, qui relinquunt aras eorum I 22, 12

caelicolae A. 1012

caeliloquax II 19, 3

caeli, orum II 39, 1. A. 1. 98. 103.
166. 671. 816

caementarius = *structor* I 10, 5

candide = *religiose*: obtemperant quoniam uniuersa candide legis A. 956
calcem remittere II 1, 13 (*bibl.*)

canere = *uaticinari, praedicare* I 17, 5. A. 227. 241. 285. 345. 391. 461. 507. — canit *omisso uocabulo* tuba A. 1001. — canentes = *prophetarum* A. 388 (*cf. incert. auct. carm. adu. Marcion. III 199*)

cantica musica II 16, 22

capax = *aptus, addito infinitiuo*: fecit se uideri capacem = *uisibilem* A. 118

capere = *accipere*: qui Dei promissa capiant A. 990. — capit *c. inf.* = *ἐγγράφει, ἐνδέχεται*: uersari maturum infantia non capit aeuum I 6, 4

captator (*captatorius*?) = *frumentarius fraudulentus* II 24, 12

captiuare A. 814. — = *expugnare*: captiuatque prius Tyrum et Sidona A. 897

captiuitas A. 945

caritatem mundi sequentes II 19, 4
carnalis = *humanus*: si patres carnales tales detestantur alumnos A. 731. — = *corporalis*: huic ergo placuit carnalem (*esse*) mundi tenorem A. 129

carnaliter nasci A. 403

caro = *corpus humanum*: rector eras carnis, non te certe caro regebat I 27, 15 (*cf. Sall. Cat. I, 2*). in bustis . . omnis caro redditur acto II 39, 20. non caro recipiet ferrum A. 147 (*cf. Min. Fel. 30, 1* corpus fata uulnere capiat). — inuenietis enim carnem (*Dominum*) inuenisse pro nobis A. 54. sumptus est in carnem A. 120. humilis caro nata (*de Christo*) A. 231. sed erat Deus caro pro nobis A. 342. 367. 468. 632. 795

carpere: summa fastigia carpo A. 523 (*cf. Verg. Aen. I 342*)

castra = *urbs, ciuitas* II 3, 12. 4, 5
castum sedere A. 696 (*cf. Arnob. adu. nat. 5, 16*)

casus = *mors*: filiorum casus II 32, 1
catecuminus II 5 *inscr. et u. 9*

causa: sine causa = *frustra* A. 76. — causa resecta est = *lis perditam* (*est*?) A. 262

caue ut non delinquas in. ante II 5, 7. ulterius caue delinquas II 11,

8. deprimere caue minores II 22, 8
cedere = *desinere*: lusus puerilis cessit I 6, 5. cessit prius facinus A. 164

celatus = *occultus* A. 317

cenare auro = *uas aureis in cena uti* I 32, 7

censere (= *decernere*) cum acc. *c. inf.*: non censuit illos recipi I 3, 13

centesima = *usura grauior*: si fenestasti duplicem centesima nummum II 24, 7

centria(?) = *aculeus*: centriam erexit ad illum A. 637

cernere = *secernere*(?) A. 155

certe = *utique*: inspicite tales, sed certe debilitatos II 30, 15. ignauia pueris opus est, non certe robustis A. 69. — *infirmata significatione post particulas disiunctiuas* (= *oder aber, oder auch*): ut martyres essent . . seu certe sanctorum chorus prophetarum . . consurgeret II 1, 9 sqq. aut certe A. 785. uel certe A. 857

ceruicosus = *dura ceruice praeditus* A. 261. 543

ceruix: indomita ceruix spernit iugum ferre I 34, 1. dura ceruice recalces I 38, 1. A. 229. cernicem illi (*Christo*) depone I 32, 11

cetera = *ceteroquin* I 9, 2 (*cf. Woelfflin. in Arch. II p. 92*)

ceu = *quasi* II 35, 12. A. 520

choraulicus: turba choraulica I 32, 7
chorus prophetarum II 1, 11. (*Cf. canentes et Lucif. Calar. p. 167, 6. H. chorum episcoporum.*) choros historicos II 16, 22. ymnificato choro II 19, 22

chrisma regale A. 268

cibare: laute cibatum (= *cenatum esse*) distenso uentre declamas II 20, 19

cineres = *mors*: post cineres nostros I 27, 10 (*cf. Min. Fel. 11, 3*)

circulus orbis A. 115. circulus zonae I 7, 1

circumspicere = *sibi parare*: mortem circumspicis ipse I 23, 3

citharoedus I 11, 1

ciuicus: ciuica turba I 1, 7

ciuitas = *urbs* II 3, 1. 14. A. 975. 979. 1031
 clades = *malum* A. 164. = *procella* (?): rugit pestifera clades A. 1009
 clamare = *praeconiare, edicere*: I 27, 4. 40. 8. II 15, 2. 17, 13. 19, 8. 20, 13. 22, 15. 23, 11. 30, 11. 35, 5. A. 52. 75. 313. 352. 443. 451. 533. 673. — clamantes = *prophetae* I 40, 2 (cf. canentes). — = *eiulare, plangere*: I 24, 23. II 32, 13. — = *citare*: clamaris a Petro A. 626
 clarificare A. 463 (bibl.)
 claritas = *maiestas* A. 286. 1043
 claudere: canentibus rostra clusissent = *debuerunt facere ut prophetae obmutescerent* A. 388. — = *obcaecare*: pectore clauso A. 47. 399. — clausus = *peractus*: pro tempore clauso (?) A. 301. haec est historia clausa 411
 clericus II 34 *inscr.*
 cloaca = *locus ignobilis*: de cloaca leuatus II 20, 1
 co(a)ngustus I 37, 16 (cf. *comment.*)
 codex legis = *sriptura sacra* A. 11
 coepisse: discredere coepit = *οὐκ ἐπίστευσε* A. 556 (cf. *K. E. Georges in Berliner philolog. Wochenschr. VII p. 250 sqq.*)
 cogere = *iubere*: quod maxime Dominus cogit euitare dilectos A. 203. = *contundere, subigere*: quos nulla poena coegit II 13, 8
 cohaerere = *haerere*: conspicitis stipulam cohaerentem in oculis nostris II 25, 5
 coinquinare I 3, 5
 coitus (?) infandi = *c. naturae repugnant* A. 175 (cf. *incert. auct. carmen adu. Marcionem I 20 sqq.*)
 colere = *magnifice uestire*: fas in Deo non est Christianam coli fidelem II 19, 6
 colicli (?) = *cauliculi* I 34, 2
 collegium = *societas*: adplicitque sibi similis collegio facto I 19, 7.
 collegia quaeris II 33, 13
 collocatio uerborum *insolita*: ipsi sideribus aut Mars qui cum ipsa deprensus zelo maritali deus nominetur aduliscens? = *aut Mars aduliscens, qui cum ipsa (= domina) zelo maritali deprensus (est), ipsis (in) sideribus deus nomine-*

tur? I 7, 7 sq. nimium tua cuncta uidendo insatiabiliter I 29, 1 sq. et fabrica cuius erant cum ipsa = *et cum ipsa fabrica etc.* II 2, 19. apud, stulte, Cyclopas II 36, 3. sacrificans periet idolis (cod.) A. 748. turbaturque Nero et senatus = *turbatur et Nero et senatus* A. 910. more de nostro A. 949. et de domo Dei ceu nundinae facitis astent II 35, 12. germine zabolico facitis ut turbae pronatae II 32, 12. — *coniunctiones et pronomina relatiua postposita*: morimur itemque (idemque cod.) per illum = *itemque morimur p. i.* I 35, 4. certamen fugire lites totidemque uitare = *totidemque l. u.* II 26, 3. semper homicidae semper manibusque eruentis A. 709. (*De que longe ab initio sententiae remoto cf. quae sub ipsa uoce que notauimus.*) parricida patris semper et superbus in illo A. 729. (*Plura afferuntur exempla sub uoce et.*) terribilem legem malis bonis atque benignam I 30, 17. — dolore nec uates filium luxit defunctum: Omnipotentis enim nec flens deducebat alumnus II 32, 15. — bella uel infanda I 26, 11. facti uel ut aspides surdi II 9, 19. — *De aut cf. I 7, 7.* — multa signa facit quoniam eius pseudopropheta I 41, 16. suggeret cum Dominus II 23, 14. quasi facile reris dum II 35, 2. fuerit quasi serui figura A. 336. placeat cum A. 770. terminet ut A. 941. agitur dum A. 1012. — partibus istis, exsiccatur fluuium quibus II 1, 29 sq. penetrat qui II 18, 9. fuerat quo A. 566
 collum = *umerus*: (daemonia) in collo feruntur I 16, 12. ut portent uictualia collo II 39, 16. grabatum in collo ferentem A. 650
 colonia = *urbs* (?) A. 976. 989
 columna nubis et ignis A. 619 (bibl.)
 commouere = *irā incendere* A. 726
 communicare (*de munificentia*): communi(c)a fratri II 31, 2. communicet . . bonitatem in omnes A. 25
 communis = *affabilis, comis* I 23, 2. 30, 15. II 22, 11

comparatiuus pro positiuo uel elatiuo: citius A. 787. uelocius A. 659 (cf. Woelfflin. de comparat. p. 64)

comtus (*plur.*) = ornatus II 18, 20
comulae II 19, 11

conari lucra II 23, 13. A. 603

concedere = condonare (?) II 11, 7

concitus (*subst. decl. IV*) = uelocitas (?) A. 981

conculcare = spernere, inludere A. 854

concupere (concupire?) II 23, 4

concupiscencia II 23 *inscr.*

concuti numine I 17, 4

condiscere (= cognoscere) rectam (uiam) I 22, 15

conditio = creatio, creatura: hic Deus omnipotens, dominus suae conditionis A. 121 (cf. August. ciu. Dei uol. I p. 469, 9 D²)

conditor orbis I 26, 28. 27, 3. II 30, 6. A. 358 (cf. incert. auct. carm. adu. Marcion. II 59)

conferre in altum = transferre in caelum I 6, 26

confertim A. 851

confessio = culpa: destruitur martyr, cuius est confessio talis II 6, 3

confiteri = peccasse (?): pastor si confessus fuerit, geminauit agonem II 28, 1. — confiteri Christum A. 783

confusio = pudor, paenitentia: nunc erit confusio (confessio *cod.*) uestra A. 465. non fiet in uacuum confusio culpae II 8, 4

confusio duarum constructionum: non ut illi putant Dauid de se ipso referre A. 452 (cf. comment.). — et de domo Dei ceu nundinae facit asistent II 35, 12

congeries: rectos corde, bonos, deuotos legi diuinae II 15, 12. insciis, indoctis, ignorantibus A. 458 etc.

congestare II 23, 15

congruentia legitima subiecti et praedicati neglecta: quod Dei maiestas, quid sit, sibi conscia sola est A. 102. quid quid est (Deus), unum est A. 114. hoc Deus est, hoc spiritus aei A. 108. idcirco (Deus) nec uoluit se manifestare, quid esset A. 363. tunc homo resurget .. reminiscens, quid fuit ante A. 793 sq.

congruere: in<ce>stas in> feminas congruit cultura lupana II 18, 22. congruit in Pascha II 34, 1

coniunctiuus omissa ut coniunctione: hortor, in aula recurrant II 10, 6. hortor, ab errore recedant A. 14. neque enim dico uel intimo, neci te mittas II 23, 17. ex eo perrexit (?), de uetusto more colatur I 15, 7. congruit in Pascha. .. laetentur et illi II 34, 1 sq. fecit, loquerentur lingua diuersa A. 168. Emmanuel autem uocetur, iusserat illos A. 407. quod fuit rogatus, subueniret uino defecto A. 658. — *coniunct. pro acc. c. inf.*: Montes deos dicitis, dominantur in auro I 21, 1. qui putas, post funera non sis I 27, 11. — *coniunct. praes. pro futuro*: sic erit ut perna minime salfacta: putrescat A. 72. de ligno uitae si sumpserit ille, in aeternum uiuat A. 326. — *coniunct. imperf. uel plusq. pro oportebat c. accus. c. inf.*: lex ab ipso lata fuisset = oportebat ab ipso legem ferri I 6, 14. occurreret illi per auras I 11, 15. solueretis eos magis in uascula uobis I 20, 7. sufficeret illis utique A. 22. canentibus rostra clusissent A. 388. fecissentque bonum, et erant in parte legati A. 740. — *coniunct. perf. (?) pro futuro uel potentiali*: tu si talis eris, sine causa fideris II 15, 10. — *coniunct. perf. pro imperatiuo*: mens patiens fueris: intellege, martyrem esse II 7, 18

conplacere insequente *inf. uel acc. c. inf.* I 22, 9. A. 185. 359

conplere = consummare: sex milibus annis completis II 39, 8. completo millesimo anno II 39, 18. completo spatio A. 835. — iuxta prophetias conpleuit omnia Christus A. 532. dixerat et ipsud et conpleuit omnia dicta A. 552. ut mysteria Christi omnia .. conpleatur II 1, 15 sq. tunc autem properant conpleri legis narrata II 1, 21. omnia conplentes legis II 1, 28. cf. replere

conponere se = per fraudem se subornare I 17, 11

composite = fictae I 41, 4

computare = aestimare: secundum

scripturas non est computatus ab ipsis A. 258
 consciens = *socius*: conscientes ante latroni A. 692
consecutio temporum neglecta: iussit, nequis illos adoret I 8, 7. Emmanuel autem uocetur, iusserat illos A. 407. — sufficet scire quod esset I 35, 17. apparet, qui sit Deus .., et cuius in nomine crederemus A. 381 sq. audite, quod .. nutri-
 retur melle A. 409
 considerare = *morbo collabi* II 30, 4
 consilia = *cogitationes*: moribus utique consilia uestra debentur I 6, 6
 conspirant in malo I 12, 13
consonantia uocum et syllabarum: legendo de lege I 1, 6. 41, 4. legem .. legentes I 20, 5. immortalis enim habuit a mortalibus arma I 6, 24. genuit generatus I 10, 8. domino dominorum I 22, 9. sanctum sanctorum A. 267. qui simplicem fingis, simpliciter uiuo cum isto uiuere te credis? I 23, 6. omnes omnino I 35, 23. II 20, 16. (Cf. *Gust. Landgraf in act. semin. Erlang. II p. 59.*) caecus caecum in fossa reducit I 37, 4 (*bibl.*). lucernae lumen II 3, 14. luna lucebit II 3, 18. uestra de uestro II 20, 23. lectore legente II 35, 5. in prece fienda(?) ut fiant silentia II 35, 15. ipsam .. praestat .. ipse dominator II 14, 6 sq. inuenietis enim carnem inuenisse A. 54. (Cf. *Gust. Landgraf l. l. p. 56.*) in-
 pudica nosse pudicis A. 210. si fuerat castus, incestus proficit inde A. 211. inuisibilem esse uidendum A. 285. auribus audit A. 128. haec speranda nobis spes est A. 303. dicta prophetica dixi A. 548. sacra sacrilega A. 680. unum quaere Deum, qui quaerit hostia nulla A. 703. parricida patris A. 729. oculus non uiderat ante uidendo A. 790. — pergit periens I 1, 8. pax et patientia I 28, 1. intra sub antra (?) I 34, 8. quod libe(t) licere praesumis II 16, 21. — laudem cum luctu II 33, 9. de serra secatus A. 514. saeculi silua A. 605. pectus pugnīs pertunde II 21, 13. non pudeat neque pigeat procur-
 rare II 31, 13. titulatur talis edictus

A. 462. — zelantes fauore Christo offerte odorem II 19, 23. dum cupis, inde peris II 23, 1. reddite uos Christo similes, filioli, magistro II 26, 6. seruate quod estis et memorare potestis II 26, 10. idcirco ministri facite praecepta magistri II 27, 2. dum leue uidetur cuiumque neque uitatur II 35, 1. quidquid tenet caelum, prospicit ubique de caelo A. 127. luget in aeternum quae se iactabat aeterna A. 923.
 Ceterum in illis (uobis) si spem esse putatis,
 In totum erratis, si Deum et fana colatis I 37, 21 sq.
 Quid plurimis opus est, cum res tam aperte probatur,
 Cum is, qui taxatur, populus iam in illo laetatur?
 Illi autem miseri, qui fabulas uanas adornant
 Et magum infamant, canentibus ora clusissent.
 Quales eos dicam, antequam dispersi fuissent etc. A. 385 sqq.
 Excurrit alius ad sortes, aues aspicit alter;
 Belantum cruore fuso malus inspicit alter I 22, 2 sq.
 Tu tamen, mox moreris, duceris in loco maligno
 In Christo credentes autem in loco benigno I 24, 19 sq.
 Vertis te in faciem et dorsum Deo remittis;
 Mergis te in tenebris I 24, 9 sq.
 Ipse prata tua gubernat, uineas ipse,
 Ipse greges pecorum et quidquid possides ipse, I 29, 6 sq.
 Nec dolore duxit pater filium mactandum ad aram;
 Dolorē nec uates filium luxit defunctum II 32, 14 sq.
 Inmittit luxurias, per quas perdat filios Altī
 Agonia inmittit, spec(tac)ulis ire cruentis A. 208 sq.
 Interdum quod meum est, qui prius erraui, demonstro
 Rectum iter uobis, qui adhuc erratis inanes A. 83 sq.
Accedit, quod in acrostichis II 8 et 39 uersus ad unum omnes

eisdem litteris e et o clauduntur. Etiam acrostichi II 27 plerique uersus eadem littera i desinunt, quo in carmine cum uers. 1 ultimum uocabulum caste facile mutetur in casti et uers. 6 lectio incerta sit, suspicio est Commodianum huius quoque acrostichi omnes uersus eadem littera clausisse.
 consuetum esse = *consueuisse*: fecerunt quod erant consueti A. 545
 consulere I 22, 14; *cf. comment.*
 consuli *deponens* = *χηροτηνάξειν* (?) : ubi sunt consulti de uita I 22, 5
 consurgere in ira A. 849
 contange corpus A. 562
 contra resistere A. 911. 973. contra (re)pugnare A. 982. uim .. reddere contra II 7, 17
 contrarius = *qui contraria agit* A. 82. — = *aduersans*: contrarium nullus patitur sibi filium esse A. 721
 conuersari *c. dat.*: conuersatus humanis = *cum hominibus* A. 372
 conuertere = *mutari* (?) : in una flamma conuertit (*cod.*) tota natura II 4, 6
 copiosus: uino copioso parce II 22, 5
 copia = *homo putidus* A. 612
 cor = *mens, animus*: corde uiges I 19, 15. corde sopiti A. 16. corde caecati A. 460. cor facere (= *mentem conformare*?) A. 584. inscia corda I 1, 3. leuia corda I 34, 10. sic et corda recedant I 6, 5. corda sopire (?) II 36, 5. susum corda II 35, 14. incrassato corde I 38, 3. indurato corde I 40, 11. corde durato A. 243. 400. bono corde tueri A. 580. bono corde uiuere A. 718. ex corde qui credit II 18, 13. dolus (= *dolor*) cordis II 32, 1. accipit corde monita A. 78. si corde retractes I 27, 13. malitiam nullus dimittit .. de corde II 15, 6. — tollite corda fraudis (= *fraudentia*) I 30, 19. tollite corda fera I 33, 4. tabescunt corda A. 919.
 * corda (*mea*) tremescunt A. 881
 coronari = *martyrii laudem adipisci* II 20, 3
 corruptor (*morum*) I 6, 22
 creatura = *rerum natura*: caelestem populum gaudet creatura uidere II 1, 35. ardet creatura gemendo

II 39, 11. agnouit Dominum omnis creatura latentem A. 636. excipere sanctos ipsa creatura laetatur A. 964
 credere in *c. acc.*: in Domini credere crucem I 36, 9. — *cr. in c. abl.*: in Christo I 24, 20. II 5, 1. A. 333. 536. in lege secunda I 25, 11. in cuius nomine crediderunt gentes A. 300. 382. — *cr. c. dat.* (Christo, Deo) I 25, 13. 22. 33, 9. A. 615. 669. 741. 841. quisque tribus credit et sentit unum adesse A. 803. credere legi A. 766. — *absolute de fide Christiana*: I 32, 10. 34, 18. 35, 10. II 18, 13. A. 664. — credidisse = *credere coepisse, πεισθῆναι* A. 536. 569. 664. — = *tradere*: breuis est nobis credita uita A. 31. — credent = *credunt* I 25 *inscr. et acrost.*
 criminosus = *nefarius* A. 7
 cruciari, quia = *dolere, indignari, quod* A. 847
 cruciarius = *crucifixus* I 32, 8
 cruciatio = *cruciatu* A. 404
 cruciatus dare (*ut poenas dare*) A. 752
 crucifixus A. 358. 528
 crucistultitia I 36 *inscr.*
 crudescere = *crudelem fieri*: sed magis intra crudescunt ad populum Christi A. 865 sq.
 cruentus = *qui manus sanguine inquinauit*: I 16, 1. 37, 18. II 1, 19. 10, 8. A. 395. 526. 737. 778
 cruor: cruore profuso I 12, 3. A. 414.
 cruore fuso I 22, 3. — = *caedes*: mactantque uiros ingenti cruore A. 916
 crux .. stultitiam facit adulteri genti I 36, 3 (*bibl.*). rex aeternitatis per crucem diros adumbrat, I 36, 4. in Domini credere crucem I 36, 9. cruce leuare A. 454. 457. cruce figere A. 459. 1048; *cf. crucifixus*
 cuius, a, um I 23, 15
 culpa: redditus in culpa pastor saecularia seruans II 28, 6
 culpae = *inprobare, uituperare* I 7, 21. A. 28
 cultor terrae I 39, 8
 cultura: cultura daemonum I 3 *inscr.*
 c. templorum I 35, 19. — = *uestitus, ornatus* II 18, 22

cultus (*plur.*) = *ornatus*: non cultibus (probata) sed bona mente II 18, 14

cum *causale c. indicat.*: cumque Deum nosti, esto bonus tiro II 5, 5. quid plurimis opus est, cum res tam aperte probatur A. 385. — cum *aduersatiuum c. indicat.*: qui nolunt accipere frenum Dei . . , cum ipsi non durant seruorum talia ferre A. 754 sq.

cumeralem (*cod.*) illi parate I 10, 3 cura (= *curatio*) aegrorum A. 232 curare sacra A. 680. c. religionem. deos I 12, 10. 21, 2(?). non enplastro curauit A. 235. de uerbo curabant infirmos A. 574. — *c. inf.*: non hoc curo disputare I 22, 13

Daemones I 3 *inscr.* 22, 10. 35, 19. A. 683. 697

daemonia I 16, 11

damna = *pecuniae iactura* I 26, 10. A. 596. — = *amissio bonorum Christianorum* II 5, 10 (*cf.* I Cor. 3, 15). 8, 7

dare = *concedere c. inf.*: illud quoque datur scire I 34, 20. nec dabis sanctum tuum interitum . . uidere A. 448 (*bibl.*). responsorem . . non dedit Deus pauperem esse II 31, 6. — = *facere*: dare iudicium II 1, 48. rectorem in terra dederat Deus angelum istum A. 153. — = *exhibere, edere*: da . . Deo . . honorem I 27, 20. gemitum, fremitum dare II 4, 3. A. 901. de istis date priorem I 13, 2

datiuus pro genetiuo: dixerat hunc Daniel nouissimum esse prophetis A. 226. et stetit illis in medio A. 554 (*cf.* in medio populi I 30, 2). nascanturque quasi denuo suae matri de uentre II 10, 7. — *pro in uel ad c. accus.*: caelo redire I 3, 5. intrate stabulis I 33, 5. perducunt poenali barathro I 34, 10. initent(?) balneo II 35, 11. balneis ire A. 677. demergunt inferno II 39, 21. spec(tac)ulis ire cruentis A. 209. — Deo reuersus (peruersus *cod.*) I 30, 13. uertite uos Christo I 35, 20. — *datiuus commodi uel incommodi*: bis Deo peccas, qui lites fratri protendis II 6, 7. condemnat se ipsum grauiter qui regi

delinquet II 7, 8. martyrium . . tollere Christo II 22, 17

de = *a*: petere summo de Rege II 8, 12. — = *ex*: translatis Indaeis . . de terra Aegypti I 2, 8. malitiam nullus dimittit de corde II 15, 6. quod essent de semine prauo I 3, 12. lex de ligno processit I 35, 14. de scelere duorum fratrum enatae II 1, 17. de inferno leuatus I 41, 7. de cloaca leuatus II 20, 1. uiuum te de mortuo reddit I 27, 21. de domo Dei ceu nundinae facitis astent II 35, 12. numine de tanto fecit se uideri capacem A. 118. donas tu de lacrimis (= *ex opibus cum aliorum lacrimis collectis*) II 24, 10. de labore (= *ex mercede laboris*) mittere debes II 31, 14. — = *secundum*: de uerbo I 23, 5. de lege (= *secundum scripturam sacram*) I 40, 4. de uetusto more colatur I 15, 7. barbaro de more I 23, 4. more de nostro A. 949. — = *abl. instrum.*: de manibus uestris factos I 2, 3. uiuere non poterat de suo I 10, 7. de cuius praestantia uiuis I 32, 3. de malo lucrantem(?) II 23, 3. de lucro mercis su(m)is te piare II 24, 14. de tuba caneabant A. 227. non . . de ferro secuit, non enplastro curauit A. 235. de serra secatus A. 514. percussus de lancea A. 558. de uerbo curabant A. 574. non de uoce mea (= *non meis uerbis*) . . dixi A. 548. quattuor milia . . de septem (panibus) refecit A. 654. — = *abl. causae*: cuius de peccato morimur A. 324. multi de successu rapiuntur saeculi silua A. 605. de inuidia plasmae I 35, 2. — = *abl. inopiae*: patrem de regno priuauit I 5, 2. — = *genet.* obliuitos esse mortuos de gesto priore I 27, 8. — = *quam in comparatione*: de istis date priorem I 13, 2

debere: moribus . . consilia uestra debentur I 6, 6

debilitati = *debiles* II 30, 15

debitus = *meritus* II 39, 23

decet *c. dat.*: si decet hoc rudibus A. 70

decipere *c. acc. c. inf.* = *mentiri (cf. errare)*: quid illi decipiunt gentes puros esse lauacris? A. 686. —

= *affligere, perdere*: demonstravit (Deus) fortia Pharaone decepto A. 40; cf. K. E. Georges, *philol. Rundschau* II p. 885
declamare = *pronuntiare*: si propheta tantum (unus) declamasset in orbem II 15, 3 (II 2, 4). laute cibatum . . declamas II 20, 19. — = *plangere*: in poena sero declamat A. 784
declinatio nominum substantiuorum: lucernas, diuitias, pecunias, propositas duas uias *nominatiui plur. in codd.* II 26, 9. 31, 1. 35, 9. A. 699. — *fili nom. plur.* II 17, 8. A. 674. 732. 735. — *luis, subolis, prolis, famis nom. sing.* I 26, 13. 36, 7. II 16, 7. A. 846. — *satellem* II 12, 14. — *calci, bipinne, anastase, mare abl. sing.* II 1, 13. I 17, 8. II 3, 1. 4, 8. — *artis, piscis (?)*, *genesis, uocis, sortis, gratis, auis; uirginis (cod.), doctoris (cod.), martyris (cod.) nom. uel acc. plur.* I 3, 9. 7, 17. 16, 2. 11. 22, 2. II 29, 10. A. 255. — I 16, 10. II 16, 15. 17, 19. — *exercitu, luxu dat.* II 1, 39. A. 983. II 20, 5. — *tribum gen. plur.* II 1, 4. — *decl. nom. propr.*: *Babyloni nom. plur.* A. 907 (cf. *filii*). — *Iouis nom.* I 5, 8. 6, 1. 7, 4. — *Moysi gen.* I 2, 5. A. 518. 522. 536. — *Dafnem* I 11, 12. — *Cyclopas* I 6, 23. *Titanas* I 12, 3. 20, 1. — **decl. nominum adiectiuorum et participiorum**: *paupera nom. sing. gen. fem.* II 30, 9. *pau-peris abl. plur.* II 20, 16. — *conpotis = compos (?)* I 32, 15. — *cum rege caeleste* II 1, 32. 3, 2. *de fabrica . . caeleste* II 3, 2. *caeleste uoce* II 15, 2. *crudele de nato* A. 722. *protegenti, breuiori, diuiti ablatiui* II 13, 2. 29, 15. 31, 4. — *terribilis omnis . . fortis, similis, caelestis, siluestris nom. uel acc. plur.* I 7, 14. 19, 7. 22, 12. 33, 5. — *belantum* I 22, 3. *clamantum* I 40, 2. — **decl. pronominum et numeralium**: *haec nom. sing. gen. fem.* II 1, 4. *aliud nom. sing. gen. neutr.* II 10, 10. — *illum acc. sing. gen. neutr.* II 22, 5. — *ulli gen. sing. (?)* A. 908. — *uno, nullo, solo, utroque datui* I 19, 3. 33, 9. II 22, 13. A. 136. 93. 106. II 11, 3.

— *ipsud* II 25, 9. A. 552. — *utrumque gen. plur. (?)* I 16, 4. — *neminis* A. 359. — *duo acc.* A. 871. — **indeclinabilia**: *Abel gen.* I 36, 16. *acc.* I 39, 9. *Abraham acc.* A. 48. 622. *Amos acc.* A. 423. *Balaam dat.* A. 625. *Cain acc.* I 39, 8. A. 156. *Dauid acc.* A. 452. *Iacob gen.* A. 297. *Iesse gen.* A. 291. *Israel abl.* A. 291. 369. *Manasse abl.* A. 514. *Nohel (cod.) gen.* I 36, 7. *Sion gen.* II 19, 5. A. 265. *Thamar gen.* I 39, 7; cf. *metaplasmi declinationis* decollare A. 222. 516
decrepitus luxu praesepis (?) I 24, 2
decumbere lecto = bettlägerig werden II 30, 9
decurrere: nisi quid tu fani decurris I 21, 6. *in synagoga decurris* I 24, 11
dedicare = indicare (?): *proprium satellem dedicat esse* II 12, 14
deducere: in fossam . . deducunt I 37, 14. — = *sepelire*, *fiens deducebat alumnus* II 32, 16
defectus = deficiens A. 658
defensor = patronus, causidicus A. 589
deferre = offerre: *obsequia iusta maiorum cuique (?) deferre* II 26, 5. — = *parare, iniungere*: *seruitium . . hostibus sine lege deferre* II 9, 7. — = *referre, narrare*: *nimium (est) de illo tota deferre* I 37, 15
deficere = mori I 6, 12. 16. 18, 7. — = *infirmari*: *deficit manus* A. 881. — = *omitte, praetermittere c. inf.*: *in modico sumpto deficitis Christo donare* II 34, 5
deflere sine obiecto: *perdita coniuge defles* I 26, 14. *in reatu tuo sorde (?) manifesta deflere* II 8, 5. *uoce deflentes* A. 939
defunctus = mortuus I 2, 6. 20, 4. 23, 10. 24, 4. 25, 15. 26, 6. 27, 37. 27, 2. 4. 29, 3. 37, 2. II 32, 15. 33, 4. 10. 12
defungi = absolvere: *defungi partu* I 12, 7
degustato pomo A. 323. *de ligno uitae degustat* A. 333
Dei uel Christi cognomina: *Altus* I 40, 3. II 35, 17(?). 37, 6. 39, 15. A. 208. 313. 969. *Altissimus* I 3, 7. II 8, 3. 16, 25. 24, 4. A. 366. 486. 666. 842. 867. *Dominus sae-*

- pissime.* — Excelsus I 41, 20. — maiestas I 17, 5. 17. A. 280. 467 (102. 130. 233). — Omnipotens I 2, 10. 3, 1. 12. 6, 17. 8, 4. 22. 8. 27, 22. 29, 19. 37, 17. 41, 18. II 1, 22. 17, 5. 24, 9. 32, 16. 37, 5. A. 288 sq. 941. — Summus I 30, 20. II 16, 17. 17, 3. A. 26 sq. 55. 216. 320. 438. 546. 688. 728. 745. 924. 931. 966. — Rex I 37, 17. II 8, 12. 9, 14. 11, 5. 12, 4. 11. 21, 6. — Vnus II 16, 9. — Vnctus II 31, 15
- deiectus = *humilis* A. 336. — de suo gradu deiectus II 7, 9 (*Tertull. resurr. c. 2*)
- delicias fruitur (*de aeterna beatitudine*) I 26, 34
- delictor (?) = *peccator* II 11, 5
- delingere = *lambere* II 2, 10
- delinquere *c. dat.*: grauitur qui regi delinquet II 7, 8
- deludere = *uitiare*: nobilium uxores .. delusit I 5, 3
- delumbare = *delumbem fieri* I 16, 10
- demergere = *demergi*: demergunt in ferro II 39, 21. (*Min. Fel. 34, 11.*)
- demittere = *deicere*: in puteum esse demissum (*dimissum cod.*) A. 477
- demonstrare = *monstrare, ostendere, exhibere*: uiam erranti demonstrat I 1, 1. facultatis dona demonstrat II 18, 17. diuitias corde demonstrat II 19, 21. nullum uerbum de lege demonstrant A. 706
- denudare = *spoliare* II 29, 12
- denuntiare = *praedicere*: hunc ipsum Esaias humilem denuntiat esse A. 335
- denuo = *inuicem, mutuo* (?): pascere tu quaeris, stulte, qui te denuo pascas II 20, 17
- deperire = *perire* A. 691
- depingere = *pingere*: I 9, 1. — = *describere* (?): furem depingitis esse (*Inuictum deum*) I 13, 4
- deplorare = *plorare*: oppressus usuris deplorat factus egenus II 24, 11; *cf. deslere*
- deponere = *ponere*: in plaga depositus homo A. 338 (*bibl.*). — = *diruere*: ciuitates quoque depouunt A. 975. — *demittere*: tem-
- pera te Christo et ceruicem illi depone I 32, 11
- deportare = *portare* A. 63
- deprauare: deprauauit mentes acerbis A. 174. ut illos corrigerent deprauatos denuo Summo A. 216
- deprecatus (*pass.*) = *rogatus* A. 645
- depretiare: Deus in hominem depretiatur ab illis A. 196
- deprimere caue minores II, 22, 8
- depurgare: tu te quasi malum (*malo?*) depurges II 24, 8
- derogare (?): mortis et deroget ea quae sunt II 7, 7
- derumpere = *rumpere*: legem tartaream derupit A. 641
- descendere: in quorum .. descendunt (*discendunt cod.*) sanguine diri A. 756
- deseruire: praecepit Omnipotenti sibi soli deseruire I 2, 9 sq.; *cf.* II 22, 13
- desidere = *morari* II 1, 1
- desidias omnis omittit II 12, 7
- designare = *ostendere, demonstrare*: teque (*lex*) designabat I 25, 11. credere (*ei*), quem libri designant A. 435. — *c. inf.*: sterilis Christianos uos esse designo II 14, 9. hunc sanctum sanctorum Daniel perungui designat A. 267
- desperato furore A. 539
- destruere = *infirmare, perdere*: destruitur totum = *omnia percunt* I 26, 15. quam (*inuidiam*) Deus .. destruxit A. 776. — = *dignitate priuare*: destruitur martyr, cuius est confessio talis II 6, 3
- desubito II 2, 2. A. 249
- detergere = *depellere, defendere*: ut inuentiones diabuli detergeret omnes A. 152
- detestabilis dies A. 1000
- detinere: mens mundo detenta II 35, 5
- detractas nunc et Dei nomen (= *aspernaris?*) II 28, 11. — = *καθ' ἄνθεθαι, reprehendere* (?): uno uerbo suo qualiter uos ille detractat I 31, 2
- detraxis proximi famam (?) II 35, 19
- detransfigurare A. 110
- deuenire = *uenire* A. 243
- deuitare = *uitare, transgredi*: obseruas mandatum hominis et Dei

deuitas II 16, 14. iusta praecepta
deuitas II 16, 25
deuotus: Deo d. II 27, 5. 32, 17.
Christo d. II 33, 5. d. legi diuinae
II 15, 12. — *sine datiuo* = *pius*,
religiosus II 28, 11. 35, 17. 39, 4
dexter: loca dextera = *loca beato-*
rum I 26, 33
diabolus A. 775. diabolus A. 152
(*cf. zabolus*). — *diaboli cognomina*:
adulter I 36, 3. A. 179. 208. 985 (?).
uetus .. hostis A. 181. (inuidus)
hostis A. 361. (uetus) latro A. 183.
317. 692. iniquus II 21, 10 sq.
malus II 1, 45. 16, 4. (21, 5.)
malignus II 18, 23 (?). seductor
antiquus A. 207. temerarius ille
A. 173. (*Cf. carmen incerti auct.*
adu. Marcionem u. 5.)
dicere: anni dicentes I 6, 2. — dici-
tur c. acc. c. *inf.*: dicitur et fulmen
Cyclopes illi fecisse I 6, 23. — =
iubere: cum Dominus dicat in
gemitu edere panem II 17, 1
dictum = *edictum*: non uult dicto
parere A. 80. excipere numquam
noluerunt dicta diuina A. 217. (*Cf.*
Tac. ann. I 77.) — = *uaticinia*:
prophetarum dicta A. 239. dicta
prophetica A. 548. 552
dictus = *edictum*: qui Caesaris dictus
(dictos *cod.*) obaudit A. 81
diducere uestimenta II 32, 8
dies *gen. masc.*: ultimus .. dies I
11, 21. die decreto II 13, 5. ex
protoplasto die II 22, 2. status ..
dies A. 994. dies tuus II 23, 18.
faustum .. diem II 33, 8. tertio
die, quarto die A. 551. 861. —
gen. fem.: die dominica II 20, 21.
A. 559. die quarta A. 642. quarta
dierum I 8, 5. — omnibus .. die-
bus = *cottidie* II 20, 16. noctibus
diebusque precare II 8, 1. dies de-
testabilis, ardens = *dies nouissimi*
iudicii A. 1000 (*bibl.*)
differri (?) = *distineri, occupari* I
29, 1
digne = *pro dignitate*: cui digne
prouenit II 9, 4
dignitates = *summi magistratus* I
26, 15
dignitiosi II 39, 12
dignoscere I 32, 6. 36, 15. dinoscere
A. 65. 99. 113. 244

XV.

dignus: Deo dignus II 19, 15. A. 88.
Caesari dignus A. 23. Dei (?) dignus
A. 671
dilectus = *homo Dei*: Helias ueniet
prius signare dilectos I 41, 8. quod
.. Dominus cogit euitare dilectos
A. 203. qui sunt persecuti dilectos
A. 821. huius sepultura dilecti A.
476. *cf. electus*. — = *amatus*:
seruiuit (Iacob) pro minore dilecta
(Rahel) I 39, 3
dilunium A. 44. 162
dimittere = *omittere*: dimitte pristina
gesta II 12, 2. malitiam nullus di-
mittit II 15, 6
dirus = *noxius, scelestus*: respice
terrenos iudices, in corpore qui nunc
excruciant poenis diros I 28, 6 sq.
36, 4. A. 756
discere = *cognoscere*: discite, quaeso,
bonum I 22, 7. discite Deum, stulte
I 29, 12
discens = *discipulus* I 37, 6. II 18,
1 (?)
disciplina caelestis I 26, 1. A. 220
discredere I 1, 3. 23, 10. 25, 17. 29,
15. II 24, 3. A. 556
diacum mittere I 11, 19
disperdere I 2, 4
disponere = *decernere, instituere*:
non ita disposuit, ut tu putas, Deus
aeternus I 27, 7. A. 280. 529. dis-
positum tempus = *tempus statutum*
II 25, 1. — = *putare*: tu licet
disponas nihil te sentire defunctum
I 27, 2
disputare = *docere*: tu tibi de illis
ipsi disputare deberes I 21, 4. dis-
putabat nemo de uita A. 172
disrumpere moenia A. 1028
dissimulare = *neglegere*: dissimulas
legem II 15, 1
dissipare = *tollere, conficere*: qui
persecutionem dissipat sanctorum
A. 812
distendere: distenso uentre II 20, 19
(*cf. Saluian. 178, 10 P.* cruditate
distentos)
distinguere c. *inf.* duos .. populos
distinxerat esse (*cod.*) Rebecca A. 189
diurnus = *cottidianus*: prandia ..
diurna II 20, 15. uicta diurna II
23, 14. sumpta diurna (?) II 34, 2. de-
lictum diurnum II 35, 4. — diurnum
= *cottidie* I 26, 10. A. 599. 609
diuersus = *uarius* II 27, 7

14

diuinus = *futurorum praescius*,
uates I 11, 1. 7. 9. 16. 22. 18, 10.
 A. 38. — diuinum = *uita diuina*,
paradisus (?) I 35, 5
 doctor = *ecclesiae antistes* II 16,
 1. 15. 22, 15. A. 61
 doctrina uitae II 7, 5
 doctus = *prudens*: anni te non
 possunt iam triginta reddere doc-
 tum I 26, 7. curiositas docti in-
 ueniet nomen in isto II 39, 26;
cf. indoctus
 dolere = *male esse*: cui plus dolet
 intus A. 597. — = *misereri*: doleo
 uestri II 20, 2. qui nesciant ulli
 (= *ullius*?) dolere A. 908
 dolore = *cum dolore* II 32, 14 sq.
 dolus = *dolor*: in futuro tibi spes
 est sine dolo uiuendi I 26, 19.
 filiorum casus licet et dolum cor-
 dis relinquat II 32, 1. (*Cf. Sitzungs-*
berichte CVII. p. 786.)
 dominator II 14, 7. A. 257
 dominicus II 20, 21. A. 559
 domus orationis II 35, 13 (*bibl.*)
 domum stomachi (= *pectus*) pulsare
 II 35, 4
 donare = *dare, tradere*: uolucris
 donat in escam A. 912. — = *con-*
donare: genitalia (*peccata*) sola
 donantur (?) II 5, 8. peccata pri-
 stina donat A. 746
 donum: facultatis dona (= *diuitias*)
 demonstres II 18, 17
 dorsum = *tergum*: dorsa sua alli-
 dunt parca bipinne I 17, 8. dor-
 sum Deo remittis I 24, 9. dorsum
 quoque meum posui ad flagella
 A. 354 (*bibl.*)
 ducatus: angelus Alti, qui ducatum
 eis .. praestet eundo A. 969 sq.
 ducere = *ἰνᾶγειν*, *ad supplicium*
ducere A. 884. — ducere se = *in-*
cedere: tramite uos recto (?) ducite
 II 22, 10
 duellum (?) II 10, 1
 dum *c. coniunct.*: da nunc ergo Deo,
 fragilis dum moreris, honorem I 27,
 20. — dum mitteret discum in
 altum, sublapsus non potuit reti-
 nere I 11, 19. mactabant iustos
 .., dum nollent accipere frenum
 A. 219 sq. dum sibi primatum
 uindicaret, causa resecta est A.
 262. — *Multo saepius cum indicat.*
 dummodo = *donec* (?) I 25, 18

durare: corde durato A. 243. 400. —
intrans. c. inf.: cum ipsi non durant
 seruiorum talia ferre A. 755
 durus: hic ergo rex durus et iniquus
 A. 869. nuntia dura A. 899

Ebibere = *uincere, opprimere*: quam
 (mortem) ebibit Dominus A. 362
 (*bibl.*)

ecce: stulte, non eras et ecce uideris
 I 24, 5. ecce uidemus A. 800. ecce
 modo mete I 25, 7. ecce diu tacui
 II 2, 5. ecce militatur II 11, 4.
 ecce prosequuntur II 33, 11. ecce
 quia caeci ipsi sunt A. 501

ecclesia I 27, 22. 39, 4. II 14, 1. 18
inscr. 20 *inscr.* 20, 9. 28, 13. A.
 858

edictum I 8, 12(?). II 26, 8

edictus = *edictum*: titulatur talis
 edictus A. 462; *cf.* dictus

edocere (?) *c. dat.* A. 572; *cf.* 58. 60

educere = *aedificare* I 10, 4. 11, 4.
 — = *edere, efficere* (?) : in quorum
 itinere quid dicam quod Deus edu-
 cet II 1, 33

effigies: ad quorum (regum) effigies
 faciebant idola uana I 2, 7

effoderunt manus meas = *perfoderunt*
 A. 270 (*bibl.*)

eicere = *educere*: inde (= *ex Aegyp-*
to) Deus illos eiecit duce Moyse A.
 192 (*cf. Roensch, It. u. Vulg. p.*
 362)

eiulare II 21, 13

electi = *homines Dei*: bellum cum
 inferret electis suis in orbem II
 1, 10. Christus descendit ad suos
 electos II 1, 22; *cf.* dilecti. (*Post*
consonas litteras electus, post vo-
cales dilectus a Commodiano usur-
patur.)

elidere = *interimere* I 15, 1

ellipsis *pronom. demonstr. ante relat.*:
 unde non effugies (*eum*), poenam
 post fata qui ponet I 28, 12. uadis
 (eo) ubi nescis I 30, 3. nunc ..
 fas est credere (*ei*), quem libri de-
 signant A. 435. non est culpa satis
 una (*eis*), qui credere nolant A.
 439. si prius non digitum misero
 (eo), ubi clauis fuerunt A. 557. —
ell. pron. indefiniti: nunc si non
 habes (*quidquam*), collige I 25, 8
 (*cf. Eu. Matth. 25, 29 Vulg.*). certe
 si (*quis*) non ipse pugnabit, uel sug-

gerat illis II 20, 4. dat nobis exemplum, post funera surgere (*aliquem*) posse A. 140. si fuerat castus (*aliquis*), incestus proficit inde A. 211. — *ell. uerbi ex antecedentibus supplendi*: succollat, quando libet, eum et, quando (*libet*), deponit I 19, 10. sicut ulmus amat uitem, sic ipsi pusillos (*amate*) I 30, 16. nunc si tamen credis; sin autem (= *sin autem non credis*), pro eo timebis I 32, 10. non providens quae te (*providere*) oportet I 32, 14. quod crucifixus sit cum sic (= *crucifigi*) oporteret eundem A. 528. — *ell. uerbi esse*: dum mortuus (*sum*), non bibo, dicis II 36, 4. Saturnusque senex si deus (*est*) I 4, 1. nimium (*est*) de illis tota deferre I 37, 15. summa tibi (*est*) II 5, 11. nihil melius (*est*) inuenisse II 31, 10. quis melior medicus (*est*)...? A. 15. quo tibi uita (*est*)? A. 308. uincere qui poterit aut latere, magna tropaea (*sunt*) II 9, 2. dic, ubinam frater (*sit*) I 26, 30. pax uobis (*esto*) A. 554, 560. huic ergo placuit carnalem (*esse*) mundi tenorem A. 129. quo tempore nos ipsos spero (*fore*) iam in littore portus A. 792. — *ell. aliorum uerborum*: gratias Domino (*ago*) A. 9. die dominica quid (*facies*)? II 20, 21. pauperies sana quid (*faciet*)? II 31, 1

emissus... Dei... ignis II 4, 2

emundare = *emendare*: ad quos emundandos saepe Deus misit alumnos A. 215

enasci: sunt autem de scelere duorum fratrum enatae II 1, 17

enim = *profecto, sane, certe* II 5, 4. 8. 8. 19, 4. A. 820. 980

enplastrum A. 235

enuntiare = *palam dicere, praedicare*: quem Moyses enuntiat ipsum A. 48. ut enuntietur crucifixus conditor orbis A. 358

enuntiatio relatiuum pro conditionali: uincere qui poterit aut latere, magna tropaea II 9, 2. amittit et patriam et regem, cui digne prouenit, pugnare pro patria qui noluit II 9, 4 sq.; cf. *comment.*

enuntiata transitiua, in quibus coniunctiones causales pro acc. c. inf.

usurpantur: 1. quia c. coniunct.: praedixerat... quia de tumulis resurgeret A. 449 sqq. — 2. quod a) c. ind.: crede, quod Christus... reddit I 27, 21. credere..., quod ueniet tempus A. 142. nesciunt, quod... ridentur A. 56. deinde prophetas... dicere iussit, quod Deus in hominem depretiatur A. 195 sq. erat scriptum, quod uis sua tempora norunt A. 255. nec illud respiciunt, quod... cruciarunt A. 543 sq. — b) c. coni.: respicite dictum, quod ueritas odia tollat II 29, 5. non respicientes prophetarum dicta..., quod ueniret A. 239 sq. nec uolunt audire, quae dixerunt uates..., quod non intellexerent A. 397 sq. audite, quod ipse nutriretur A. 409. uidete, quod gentes... fuerint A. 434. — 3. quoniam a) c. ind.: aspiciate, quoniam breuis est nobis credita uita A. 31. respiciate, quoniam non illos numina cogunt I 17, 10. ex eo uidete, quoniam sunt omnia ficta I 17, 13. ut credamus ei, quoniam ibi poenae aguntur I 24, 16. audite quoniam... praedixit I 41, 3. putatis, quoniam... morantur II 14, 8. polliceor, quoniam... uiuis II 31, 4. b) c. coni.: respicite, quoniam memorentur(?) ista pro uobis II 34, 4. susurrantque simul, quoniam sint fraude decepti A. 938

eo abundans: inde forte placet, eo quod bene fistula cantat I 14, 2. ex eo quo uenit A. 242

epulas capere II 29, 17

equa (*utilior equo*; cf. *Horat. carm. II 16, 35*): et tamen inuita domatur utilis equa I 34, 3. — equi obseni II 1, 18

eradere = *interimere* I 41, 18

eramen I 20, 6. II 9, 19; cf. *aeramen*

erectus = *ferox, contumax*: in illa (lege) spem posuit, quam uos subsannatis erecti I 38, 6. lapidant Hieremiam erecti A. 221

erigere centriam(?) ad aliquem A. 637

erogare = *uindicare, deuouere(?)*: erogatus enim Christo tu cuncta relinque II 5, 4. — = *distribuere*:

- erogetur eis quod sufficit, unum et esca II 34, 3
- errare *c. acc. c. inf.* (*cf.* decipere) = *nescire*: unde nunc erratur ordinasse talia Summum? A. 55. — = *errando putare*: unde quidam errant ignari talia passum A. 773. — *c. inf.* = *errando cupere*: erras Dei seruus adhuc et in morte placere II 33, 2
- error: uenit in errorem = *errat* I 36, 10
- eruere = *liberare peruersa opinione*: erue te, stulte, qui putas, post funera non sis I 27, 11. 34, 6
- erumpere *trans.*: erumpebat uoces I 18, 11; *cf. comment.* erumpis miseris = *profundis opes in plebem* (?) II 24, 5. — *intrans.*: fontes erumpunt II 1, 34. radix Chananaea .. erumpit II 13, 3
- esca: unum et esca II 34, 3. nemo petram subicit nisi solus ignis ad escam A. 73. mactatos uolucris donat in escam A. 912. decipiunturque strophā ut escā II 7, 3. escam muscipuli .. uitate II 7, 13. in esca perit auis II 23, 19
- esse *abundans*: insuper et furem adhuc depingitis esse I 13, 4. dominos tibi nuncupas esse I 16, 7 (*similiter elvai uerbo ὀνομάζω praeter necessitatem additur; cf. Kuehner, ausf. Gramm. d. griech. Spr. §. 355 extr.*). propter quae storias tantas Deus esse parauit A. 151. duos enim populos distinguerat esse (*ita cod., quod retinendum fuit*) Rebecca A. 189
- esum potumque requirit II 30, 14
- et = *etiam, quoque*: I 26, 24. II 6, 6. 34, 2. A. 223. 367. 394. — I 13, 4. 32, 5. II 32, 1. 33, 2. A. 41. 297. 346. 486. 498. 510. — = *μὲν* (?) : et ille praegressus immortalis erit; nam tu (= *tu autem*) sub tartara planges I 26, 35 sq. et ego non doceo, sed cogor dicere uerum II 16, 3. (*Cf. que* = *μὲν. Similiter in Graeco sermone τὸ — δὲ interdum inter se respondent; cf. Kuehner, a. Gr. §. 520 not. 3*). — et .. que A. 324. 623. — et .. quoque: non solum hoc fecit: et Noe sub tempore quoque ostendit, quae poterat A. 41 sq. — = *iam, tum, antecedente imperatio*: uertite uos Christo, et eritis Dei sodales I 35, 20. II 8, 2 sq. 36, 6 sq. 37, 6. (A. 740.) — = *et tamen*: stulta, non eras, et ecce uideris I 24, 5. 36, 10. II 16, 13. 25. A. 501. 546. — et *postpositum*: I 3, 11. 33, 10. 37, 8. II 7, 7. 18, 5. A. 488. 552. 784
- euanescere = *uanum, stolidum fieri* A. 527
- euitare = *auersari*: quod (saeculum) .. Dominus cogit euitare dilectos A. 203. o nimium felix, saecularia si quis euitet! A. 613. nam insipientes tamquam maledictum (Christum) euitant A. 668
- euoluere = *explicare, interpretari*: (Emmanuel) quod lingua latina 'Deus nobiscum' euoluit A. 408
- ex = *abl. instrum.*: ex eo prodigio quot perdidit ille propheta I 18, 14. — = *propter*: ex illo = *propterea* I 3, 6. ex eo I 12, 9. rei sunt ex ipso (= *eadem*) delicto I 37, 12. — = *per*: ex arte = *per fraudem* I 19, 4. — = *post*: ex eo = *deinde* I 41, 19. II 1, 43. ex eo quo uenit = *postquam uenit* A. 242
- exaltare II 19, 5 (*bibl.*) A. 130. 378. (*bibl.*) 464. (*bibl.*)
- exanim(at)um corpus II 33, 3
- exasperata seorsum (corda) I 33, 4
- exaudire = *oboedire* (?): exaudiant gentes et imperet gentibus ipse A. 384
- excedere = *aberrare, peccare*: excedant alii, finem tu prospice semper II 23, 21
- excelsus: Deus excelsus I 24, 7. A. 159. Excelsus (*omisso* Deus) I 41, 20
- excipere: excipite regem, principes, caelorum in altis A. 578. excipere sanctos ipsa creatura laetatur A. 964. Dominum (ex)cipliant sancti uiuentes A. 1046
- exclamant pariter ad caelum uoce deflentes A. 939. exclamant pariter ad Excelsum sese deceptos I 41, 20
- excludere = *auferre*: excluditur omnis caritas crudele de nato A. 722
- excordare = *mente priuare* A. 777. — excordari = *insanire* I 21, 5
- excruciare poenis diros I 28, 7

excurrere = *festinare*: excurrit alius ad sortes I 22, 2. excurre, labora, suda II 17, 17
excusamen dicere A. 779
excutare = *neglegere* A. 77
execrari odio aliquem A. 720. 866
exemplum date parati II 27, 7. dat nobis exemplum, post funera surgere posse A. 140. et dare materiam ceteris exemplo niuendi II 26, 2
exheres: sic exheredes eritis I 38, 2
exhilaratur(?) enim (plebs) ex anima regibus aptis II 28, 12
exiguus = *homo ignobilis*: exiguus tyranni in domo resides, prae I 23, 8 (cf. *Sap.* 6, 6. *Cypr.* p. 119, 17 *H.*, ubi exiguus et potens *contrarie inter se referuntur*)
eximere = *separare*: exemptus ab illa (carne), reconditur illa tuorum I 27, 16
exinde = *deinde* A. 567
exire = *in publicum prodire*: exis pro foribus I 37, 8. in nigris exire . . nec plangere fas est II 32, 2. — = *discedere*: cum semel exisset (*animus ex corpore*), animum perisse defunctum I 26, 27. — = *obire, mori*: in ista historia si fidelis ire negauit, exit feliciter A. 877 sq. — = *απαρνεομαι*(?): immolat hos primum et sic ad ecclesias exit A. 858
exornare: cum Deus . . exornasset mundi naturam I 3, 1
exorare = *orare*: exorat ille Altissimum II 35, 17. exorant Deum A. 991
experire = *experiendo cognoscere*: ex eo quod forte Iouem experitis orandum I 7, 2
expiare malum I 30, 20(?). II 6, 4
expletis temporibus messis II 14, 2
exportare = *deportare, ablegare*: exportari magis in ultima terra deberent I 16, 14 (cf. *Cic. Verr.* II 1 §. 40: o portentum in ultimas terras exportandum. *Liu. XXI* 10, 12)
exposcere: me solum exposcit tempus uobis dicere uerum II 29, 1
exprimere (uinum) I 12, 16
exprobrare: exprobrat in totum nihil nostra lege teneri A. 485
expugnare gentes A. 975
exsiccat fluium II 1, 30

exter(?) = *extraneus*: iam exter es illi II 17, 6 (cf. *Thielmann in Woelfflin. Arch.* I p. 76)
exterminare = *ἐξολοθρεῖν*: et exterminari post illum chrisma regale A. 268 (*bibl.*)
extinguere = *perdere* II 23, 2. — *intrans.* = *mori*(?) I 30, 9. — *extingui* = *mori*: I 27, 6. II 32, 13. — *extincta* = *cinis*(?): sortiris, ignare, extincta, aurea quaeris I 34, 14
extolli = *superbire* I 32, 2
extra: populus qui nunc est extra repostus A. 959
extricare uitam = *prospicere uitae* I 17, 2
extunc I 9, 5
exue te tantis malis I 30, 13 (cf. *eruere et Matth.* 6. 13 *apud Tertull. fug.* c. 2: sed erue nos a maligno)

Fabrica cuius erant cum ipsa cremantur II 2, 19. fabrica caelestis II 3, 2

fabricare I 16, 7. A. 165. 749

fabulae = *sermone*s II 35, 3. 18. A. 456

fabulosus = *loquax* II 35 *inscr.*

facere filios I 7, 13. crux autem stultitiam facit adulteri genti I 36, 3. Troianis qui bellum fecit I 7, 6. fecit trophaea (= *uictoriam reportauit*) A. 767. ut genus hoc hominum faciant sine nomine Christi (= *priuent nomine*) A. 874. orationem facere = *orare* II 38, 6. legem, edicta, praecepta facere II 25, 4. 26, 8. 27, 2. — = *ingere*: hominem . . se fecit A. 623. rectorem caeli facis te I 23, 11. — *c. inf.*: in medio populo quid te facis alterum esse I 30, 2. rectorem dominumque tuum nihil posse fecisti I 27, 12. quos faciunt mundos ipsi Deo . . placere A. 678. facere se = *conferre se*: cum te facis musicis inter II 17, 12. — = *agere, uiuere*: quadraginta dies cum illis ex ordine fecit A. 571 (cf. *Roensch, It. u. Vulg.* p. 366; *Rossi, inscr. christ. Rom.* 107: cum qua fecit annis VIII; *ibid.* 98: quae uixit tecum annos XVIII). — *facere alterius uerbi uicem obtinens*: si

- martyres feceris (= *deflebis*), filios sic uoce deflebis II 32, 6. — = *efficere*, *addito inf.*: defunctos uiuere fecit I 26, 37. iustitia et bonitas .. uiuere .. faciunt I 28, 2. facit se uideri quibusdam A. 122. Balaam sedenti asinam suam conloqui fecit A. 625. 628. 630. mutum loqui fecit .. et caecum .., ut uideret in auras A. 647 sq. — c. *coniunct.*: fecit loquerentur lingua diuersa A. 168
- facies: uertis te in faciem I 24, 9. suscitatur in faciem tortoris ordo clamare I 23, 23. in faciem cuius sis ausus dicere quidquam (= *quem coram obiurgare audeas*) II 28, 7
- facinerosus A. 156
- facinus sequi = *sceleste uiuere* II 1, 18
- facula currens = *stella uolans* A. 904. (Cf. *Verg. Aen. II* 694 *stella facem ducens multa cum luce cucurrit.*)
- facultas = *diuitiae* II 18, 17; cf. u. 24, 19, 21
- false prophetare I 18, 9. 19, 13. false .. pronuntiant A. 393
- falsus = *fallax, fallens*: nec non et inducis malis medicamina falsa II 18, 6. (corrumpens *Cypr. p.* 198, 9 sq. *H.*)
- fama = *gloria*: impiger esto magis, ut reddat famam (reddatur fama?) pro morte II 12, 16
- fanatici = *gentiles* I 37 *inscr.*
- fastigium cf. carpere
- fata = *mors*: in fatiis I 23, 15. 27, 6. post fata I 28, 2. 12. 34, 18. A. 88. — ultima factorum I 32, 14
- fateri = *delicta confiteri* II 11, 6
- fatisce: terrore fatiscunt (*gentes*) A. 898
- fatu(u)s I 6, 15
- fauces latronum A. 702. fauces ferarum (?) II 13, 7
- felix = *beatus, μακάριος* A. 569. (*eu. Joh. 20, 29*). 667. (*Cypriani cod. L omnibus testimoniorum locis, quibus euangelii Matthaei c. 5 u. 3 sqq. allegantur pro beatus habet felix, quo uocabulo Tertullianus quoque iisdem locis interdum utitur.*)
- fenerare: feneras Alto II 37, 6. (*Cypr. p.* 292, 2 *H.*). — = *comparare* *fenerando*: aut si fenerasti duplicem centesima nummum II 24, 7
- ferculum *cenae* (?) A. 20. ferculum *funeris* A. 644
- ferinus: pecus ferinum I 34, 5. ferina uita uiuentem II 10, 9. more ferino A. 17
- ferre = *auferre*: nisi quem is tulerit ab errore nefando A. 2. ferunt laudes .. uictoriam A. 596. — = *offerre*: quibus sacra ferantur I 16, 3. — = *proferre*: ferens poma I 35, 9
- festinanter II 32, 17
- festinare c. *inf.* II 1, 36. A. 422
- fetere: Lazarum die quarta fetentem A. 642 (*bibl.*)
- ficulus: arbor ficulus II 14, 10
- fidelis = *fidei Christianae deditus*: II 6 *inscr. et u.* 1. 7 *inscr.* uiuere si quaeris gentilititer homo fidelis II 16, 19
- fiducia rerum = *spes salutis* I 32, 12
- fiendus (?) II 35, 15
- fieri cum *genetio qualitatis*: minori(s) potentiae factos A. 97. — cum *gen. possess.*: Dei fieri A. 692
- figere: asciam sibi figere in cruce I 23, 5. in latere fuerat quo lancea fixa A. 566
- figura: sub figura = *figurate* I 17, 5
- figurate = *per similitudinem* A. 273
- filii = *liberi* I 32 *inscr. et u.* 1. II 16, 7
- filiioli II 26, 6
- fimbria A. 283
- fincte loqui I 19, 4
- findere: nec enim te findes, ut possis ire per ambas (uias) A. 700
- ingere = *simulare*: quid te bonum fingis alieno uulnere II 24, 1
- finire: mundus finitur I 41, 5. mundo finito II 39, 8. regno finito II 39, 17
- finis: uentum est ad finem II 1, 47. sine fine II 3, 11. A. 103. 125. — *gen. fem.*: rerum .. in ultima fine II 4, 3. A. 934. fine sub ipsa A. 398; cf. A. 829: sub ipso saeculi fine
- firmare = *confirmare*: ut ora prophetica firmet A. 368
- fistula cantare I 14, 2
- flagrare: ossibus cuius amor Cassandrae flagrauit I 11, 6. flagrat persecutio II 25, 7

flammea virtus A. 104; cf. *uis ignea* A. 1021

flatus (flatus?) = *uita*: flato suo redditur I 12, 5

floctore = *pellicere* I 3, 4

florere = *luxuriari*: in scelere prisco . . florebat A. 200

foedare barbam (atque) comam in puluere terrae II 8, 11 (cf. *Verg. Aen. II 273. 277. 286*)

foras: exis pro foribus I 37, 8. pro foribus aut sol aut luna lucebit II 3, 18

foras = *foris*: foras oberras I 25, 4. foras ille repugnat II 20, 11 (cf. *Lucif. Calar. p. 223, 15 H.: Roensch. It. u. Vulg. p. 340*)

foris = *foras*: exis inde foris I 24, 13. quid foris egredimur A. 206 (cf. *Roensch. l. l.*)

forma = *pulchritudo* I 3, 4

formari = *speciem accipere* A. 123

forte = *fortasse* I 7, 2. 14, 2. 3. 26, 21. 29, 8. II 8, 13. 10, 4. 10. 28, 9. 33, 11. 34, 4 (?). — si forte = *ei reser* I 30, 14 *ut saepe apud Tertullianum*

fortia = *uis*: demonstrauit (Deus fortia Pharaone decepto A. 40. fortia mortis A. 316. — = *miracula*: fortia non fierent testium de verbo per illum A. 576

fortuna = *opes*: per gradum et lucra audius fortunae praesumis I 32, 5 fortunatus: spe fortunata rursum in aeuo uiuendi I 2, 12

fossa: caecus caecum in fossa reducit I 37, 4. 14 (*bibl.*)

fragilis = *caducus*: fragilis dum moreris I 27, 20. sub fragili uita moranti II 23, 10. fragilis nec respicis ullum A. 24 (cf. I 32, 4). quae (spes) fragilis cito mutat gaudia nostra A. 304. sicut audiuit fragilis in pristina carne A. 795

fragilitas: in fragilitate tanta non respicis umquam I 32, 4

fragor: quali fragore (Duellonarii) luxurias ineunt I 17, 6 sq. tenebrae cum caeli fragore II 2, 2. ubi (= *in spectaculis*, {a} Satana fragoribus = *cum plaudentium strepitu*) pompa paratur II 16, 5

frange panem egeno II 30, 11 (*bibl.*)

frater = *sodalis fidei Christianae*:

II 6, 1. 20, 1. 6. 10. 30. 30. 1: cf. *soror*

fraus: fraudibus uiuere II 15, 7. sine fraude (= *innocenter*) uiuere II 23, 18

frenere = *pronuntiare* A. 367

frenare sese = *sibi moderari* II 6, 5

frenum = *lex, disciplina*: sine freno uagari I 26, 2. qui frenum inponeret illis II 1, 12. militiae nomen cum dederis, freno teneris II 12, 1. in protoplasto uide frenum procedere legis II 17, 4. sit patiens rector, sciat, ubi frema remittat II 28, 3. dum nolent accipere frenum disciplinae caelestis A. 220. qui nolunt accipere frenum Dei summi uagantes A. 754

frons: subdola fronte A. 425. — = *confidentia*: sed quia diuitiae faciunt aut pecuniae frontem II 35, 9

fructus = *frumentum* II 14, 2

frui c. acc.: delicias frui I 26, 34. fruenda II 12, 6. diuitiae fruendae A. 305; cf. *perfrui*

frunisci II 16, 24. A. 303

frustrantes in ore (= *in os*?) A. 505

fuga = *indomita licentia* I 7, 18: cf. *comment.*

fuisse = *non iam esse. perisse* (?) I 26, 6. — *cum partic. perf. pass. uel depon.* = *esse*: qui fuit iam mortuus olim I 10, 8. secutae fuere II 1, 18. passi fuere II 3, 8. maledicta fuit II 14, 10. fui factus A. 8. aggressus fui A. 11. missum fuisse A. 364. fuerunt factae A. 421. 504

fumante Roma = *conflagrante* A. 925

fundamenta terrae = *gehenna* II 29, 18 (*bibl.*)

fundamina(?) A. 265

fundere cruorem, sanguinem I 22, 3. II 6, 4. 7, 14. A. 176. 952 (cf. *profundere*). fundere preces II 35, 3. ira tot annis collecta funditur A. 1024. terra quia nimium fundit sine fine nouata II 3, 11 (cf. *Cic. deor. nat. II 62, 156*). — = *aere fuso fingere*: deos . . aeramine fuses A. 750

funestus: pro! exanim(at)um corpus ornari funestum = *in funere* II 33, 3

funus: post funera I 24, 18, 27, 11.
A. 140. 670. 757. funus agere II
32, 17. funeris pompa II 33 *inscr.*
et u. 1. — funera = *calamitates*
A. 882. 999. — = *sepulcra*: funera
sunt (Iudaei) I 37, 15 (*Matth. 23,*
27?)

furare I 15, 2

furia = *ardor animi*: luxurias ineunt,
dum furias fingere quaerunt I 17,
7. mox furis ageris I 30, 10. —
= *ira*: compesce furiam, pacificum
redde te cunctis II 22, 7. suppletus
furia precibusque senatus A. 855
(*cf. J. N. Ott, Jahrb. f. class.*
Philol. 109 p. 847). — furia . .
caelestis A. 1040; *cf. II 2, 13*: furet
ira caelestis

futtilis = *uanus*: extinctum in fatis
iudicari tu futtile (*futale cod.*) cre-
dis I 27, 6

fut. I pro coniunctiuo potentiali:
nec enim te findes, ut possis ire
per ambas (uias) A. 700

fut. II = fut. I: tu si talis eris,
sine causa fideris, inquam II 15, 10

Gaudet in illum = *illius incom-*
modo? A. 724. gaudet in Deo
A. 794 (*bibl.*). — *c. inf.*: caelestem
populum gaudet creatura uidere
II 1, 35. uincere gaudet A. 601

gaudium: perdunt te . . breuia gaudia
mundi I 26, 3. gaudia uana I 26,
5. mala g. uitae I 35, 16. A. 212.
gaudia te mundi remouent a gratia
Christi II 16, 20

gazum = *aerarium ecclesiae* II 14,
12, 31, 14

gehenna II 1, 42, 2, 18, 28, 8, 36, 8.
A. 74. 156

gemi *sigillum zodiaci* I 7, 16

gemitus: in gemitum edere panem
II 17, 1 (*bibl.*). dat gemitum terra
II 4, 3 (*Verg.*)

generare = *genus propagare*: et
generant ipsi per annos mille nu-
bentes II 3, 9

genesis impia = *generatio inpudica*
A. 954. — *plur.* = *sidera nata-*
licia I 16, 2, 5

genituius substitui pro adiectiuo:
terra Aegypti I 2, 8. tollite corda
fraudis et sumite pacis I 30, 19.
rex aeternitatis I 36, 4. uanitatis
fugite decorem II 18, 21. uitam

feritatis agebat A. 171 (*cf. II 10,*
9 ferina uita uiuentem). angeli
claritatis aeternae A. 1043. —
genet. partit. numeralibus cardina-
libus adiunctus: per noue(m) tri-
buum II 1, 3. duae tribuum II 1,
4, 8. — *idem praeter consuetudi-*
nem pronomini demonstratiuo ad-
ditus: reconditur illa tuorum I
27, 16. quare ab istis dimidia tri-
buum? II 1, 9. semotae sunt istae
tribuum II 1, 15. (*cf. Liu. XXV*
12, 10: is dium = *is deus.*) —
genet. limit. impii uitae I 7, 12
genitalis: in baptismo tibi genit(a)
sola donantur (*peccata*) II 5, 8

gens = *homo gentilis*: gens et ego
fui I 26, 24. gens, homo, tu frater
I 34, 5. — = *genus*: gens homi-
num I 11, 17. gens omnis humana
A. 1010. — = *homines*: gens ante
Moysi rudis I 2, 5. — *gentes* =
homines gentiles II 19, 20, 32, 11.
A. 686

gentilis mos II 19, 7. gentiles I 33
inscr. 34 inscr. A. 263. 817

gentiliter II 16, 19, 32, 7

genus: desertores enim genere non
uno dicuntur II 11, 1

generis insolitus usus: maiestas
illorum nulla locutus est (*cod.*)
I 17, 17. sic et ipsa maiestas . .
profitetur, ipse quis esset A. 467 sq.
generavi suboles . . , qui me nega-
rent A. 426. impium et saeuum
subolem A. 725. gentes puros esse
lauacris A. 686. inuitaque . .
multas gentes . . , qui ferant auxi-
lium A. 893 sq. idolis uanis, qui
frustra pro uita coluntur A. 436.
Tyrum et Sidona subactos A. 897

gerere = *φορεῖν*: quaecunque gerun-
tur = *uestimenta?* I 3, 10. —
= *agere*: per errorem si qua
gerebas II 5, 3. nos in utrumque
gerentes = *sive bene sive male*
agentes II 21, 7. etsi praeue gerat
A. 602. patienter omnia gessit A.
416. structuram gerere I 10, 7. —
= *uti*: uerba geris tanta uana
II 22, 16. — = *ad effectum addu-*
cere: legitimus in illo omnia gesta
A. 420. — *gestum* = *actio*: de
gesto priore I 27, 8. gestum in-
mensum(?) II 11, 10. — *gesta* =
acta II 12, 2, 39, 22

germine zabolico pronatus II 32, 12
gerundii ablatiuus comitatuus uel modalis pro participio praesentis ad subiectum pertinente: tu si proaliando moreris II 9, 8. zelando pectus pugnis pertunde II 21, 13. lex docet ipsa clamando II 22, 15. blandiendo (?) uobis subrepsit Euae seductor II 29, 7. ira Dei summi ardet creatura gemendo II 39, 11. ab igne peribunt cum montibus ipsi liquendo (?) II 39, 19. prostrauit se precando A. 567. — *idem abl. gerund. ita positus, ut subiectum eius differat a subiecto uerbi principalis*: tu licet sis casta, non te purgat (hoc ?) sinistra sequendo (ubi sinistra sequeris) II 19, 19. quo nulla uenia liberat se dicendo seductos A. 178. ut faceret populum ad se transeundo dilectum A. 186. saepe fit causa melior mala pluscula dando A. 600. qui ducatum eis pacificum praestat eundo A. 970

gerundium pro participio futuri actiui: in uariis poenis cruciabat sibi credendos II 1, 46; cf. *comment.*

gerundium cum uerbo esse infinitiui futuri passui uicem obtinet: prophetae canunt inuisibilem esse uidentum A. 285 (cf. Roensch, *It. u. Vulg. p. 433 sq.*)

gestare = *curru uehere* (?): gestabatur enim et aluit tale sigillum I 18, 18

gloria = *δόξα, claritas, maiestas, magnificentia*: haec gloria Dei est unica super angelos omnes A. 107. hoc Deus instituet, ut sit illi (carni) gloria maior A. 148. desubito qualis obfuit gloria genti A. 249. 797. suscitāt e(t) illos, ut uideant gloriam eius (Christi) A. 1047

grabatum A. 650

gradi: leuiter gradiuntur euntes A. 971

gradulati(?) *de capillis per gradus ordinatis* II 19, 11

gradus = *ordo, dignitas*: de suo gradu deiectus II 7, 9. per gradum et lucra audius fortunae praesumis I 32, 5

grasari = *delirare, errare* I 28, 11. II 13, 7

grassatio tanta latronis A. 183

gratia: qua gratia = *quam ob rem* II 32, 13. — = *beneficium diuinum*: gratiam, quam misit Dominus in terra legendam I 34, 16. gaudia te mundi remouent a gratia Christi II 16, 20. dum gaudent in breuia, remanent a gratia Christi A. 606. — = *decor*: et gratia (hominis) maior tunc erit (quam) istius aevi A. 145

gratis (= *grates, gratias*) agere II 29, 10

gratis = *frustra*: gratis amat stultus, nec potuit consequi cursu I 11, 14

grauia peccata II 5, 11

grauiter delinquere, peccare II 7, 8. 11

gustare: gustato pomi ligno (ligni pomo?) I 35, 7. gustat . . mala gaudia uitae I 35, 15 sq. gustat suauiter Dei summi praecepta A. 331. quod (uinum) prius gustauit A. 660

gustus = *gustandi uoluptas*: respuite gustum I 35, 17

Habere = *tenere, possidere*: ideo nos ignis habebit A. 466. ut nos in futuro haberet A. 768. — *cum aduerbio*: sic habet (ὄντας ἔχει) abyssus noster I 27, 19. — *haberi* = *esse*: nec umquam desinuit: hodie quoque talis habetur (gens Iudaeorum) A. 201. quod modo praeclarum nomen apud gentes habetur A. 344. et Deus in te est et praeter te non alter habetur A. 374. non ego sum umbra mortuorum qualis habetur A. 563. est locu(tu)s iterum, ab idolis mundos haberi A. 682

habacula II 4, 12

habitare: simplicitas bonitas habitet in corpore uestro II 39, 3

haerere = *inhaerere*: blanditurque quibus haeret amoenitas illa I 24, 21. inhaeret (auis) inprouida uisco II 23, 19

(h)ebdomadis axe A. 834

hebes = *stultus* A. 33

hebetari de mundo = *errare, falsa opinari* (?) I 22, 1

hebetudo saeculi I 22 *inscr.*

heredes = *heres* A. 380 (cf. J. N. Ott, *Jahrb. f. class. Philol.* 109 p. 79; Roensch, *It. u. Vulg. p.* 263)
 hilaris in illo (Deo) II 17, 16 (cf. gaudere in Deo et Herm. Past. mand. X 3)
 historia clausa A. 411. — = *fabula, mythus*: I 6, 15, 19, 8. — = *pompa histrionalis* A. 877 (cf. Woelfflini Arch. III p. 233)
 historicus = *scaenicus*: choros historicos II 16, 21
 honestare = *beneficiis augere* A. 978
 honestus = *honoratus* A. 326
 honorem dare deo I 12, 17, 27, 20 (cf. Ioh. 9, 24 al.). — honorem redde potenti II 31, 7
 horrescere c. abl.: horrescunt iudices peculantia (?) uestra II 29, 13. horrescis ipse uiuendo A. 307
 hortari: hoc Deus hortatur A. 311
 hostia, orum (?): unum quare Deum, qui quaerit hostia nulla A. 703. (cf. Lucif. Calar. p. 288, 12 H.)
 humanus = *homo* A. 372
 humerale (?) = *vestmentum sacerdotale* I 10, 3
 humilis dicitur Christus homo factus A. 231. 313. 335. 351. 367. 464
 (h)ydria A. 659
 (h)ymnus I 35, 22. hymnus .. decantant A. 978
 (h)ymnificato choro II 19, 22

Iacere = *cubare, aegrotare* II 30, 2
 iactare semina sterili (agro) I 25, 2
 idola I 2, 7. 13. 34, 9. 37, 8. II 5, 1. 13, 9. A. 436. 684 sq. 695. 748. 770. 819
 ignarus = *uerae religionis expers* I 1, 9. 34 *inscr. et u.* 14
 ignauia = *socordia, ingenii hebetudo* A. 69. 711
 ignauus = *socors* A. 773
 igneus: ignea poena A. 986. ignea tempestas A. 1008. uis ignea A. 1021; cf. flammea uirtus A. 104
 ignominiosus = *contumeliosus, sensu actiuo* A. 479
 ignominius = *turpis* I 19, 1
 ignorans absolute = *stultus* A. 458. 524
 ignotus ubi moretur = *non cognitus* II 1, 2. — = *ignarus* A. 16

imago: sol fugit incaute, subito fit noctis imago A. 1008. et patitur (Christus) .. sub imagine nostra A. 224
 immo = *potius*: iustes autem non tanget ignis, sed immo delinget II 2, 10. — = *uel potius*: apostolus clamat, (clamat) immo Deus per illum II 17, 13
 immolare = *trucidare* A. 858
 imperantes = *imperatores* I 41, 6
 imperf. coniunct. = *coniunct. coniug. periphrast.*: praedixerat .. qualiter .. pateretur A. 549 sq. et quia de tumultis resurgeret .., dixerat et ipsud A. 551 sq. Cf. *coniunctiuus imperf. indicat.* = *coniunct. a)* in *apodosi condicionali*: quis pluebat illo defuncto? I 6, 10. si deus esset, utique non farto niuebat I 13, 5. fecissentque bonum et erant in parte legati A. 740. (Cf. Lucif. Calar. p. 83, 12. 17. 159, 3 sq. 10. 12. H.) — *b)* in *protasi condicionali*: uel si deus erat, occurreret illi I 11, 15
 imperitus = *nescius* I 27, 9
 impie tractare cum aliquo (?) I 30, 4
 impius: sed in testamento consecuti sunt impii (filii) nomen A. 736. (Cf. Digest. XXVIII 5, 48 § 1: filius meus impiissimus male de me meritis heres esto.)
 implere promissa A. 961; cf. 506
 imus, infimus = *ignobilis, egenus*: obsequia (Deo) redde per imum II 30, 3. subministra magis .. infimo pauperelo II 36, 7. — ima = *infernus* I 21, 10. II 4, 7. A. 1048
 in c. abl. = in c. accus.: *a)* sensu locali: uertebatque boues .. in antris I 13, 7. exportari in ultima terra I 16, 14. ipse tibi figis asciam in crure I 23, 5. mergis te in tenebris I 24, 10. in synagoga decurris I 24, 11. ducris in loco maligno I 24, 19 sq. ingredi .. in aula I 25, 5. tollit se in parte I 28, 4. ne uenias ignis in aestu I 28, 13. reddere .. in aureo saeculo I 29, 10. caecus caecum in fossa reducit I 37, 4. (in fossam .. deducunt I 37, 14.) in fulmine cogunt uenti II 2, 13. in una flamma conuertit(ur) tota natura II 4, 6.

mittantur in morte secunda II 4, 11. in parte secedit II 11, 2. in seruili gente .. refugit II 13, 4. inducere .. in oculis .. stibium II 18, 7. redditur in culpa pastor II 28, 6. laqueo in isto (?) ruistis II 29, 8. in gazo de labore mittere debes II 31, 14. induxerat .. in terra promissa A. 197. in scelere prisco reuoluta A. 200. ducti sunt in zelo A. 238. mittamus lignum in pane A. 274 (*bibl.*). ducti sunt in errore A. 499. manum in latere .. misit A. 566. qui uenerit illis in ore A. 595. mittetur in igne A. 751. in quorum .. descendunt sanguine A. 756. uenit Dominus in terris A. 781. flumina .. in sanguine uertit A. 844. pergit .. in terra Iudaea A. 927. 960. in loco seruorum .. rediguntur A. 988. intrans in colonia A. 989. in umbra mortis abibunt A. 1055. *b) sensu temporali*: ex protoplasto die pugnat in fine = *usque ad finem* II 22, 2. in perpetuo II 39, 24. in aeterno A. 302. — *c) sensu finali*: quam (Liam) Iacob in signo recepit I 39, 2. mittere qui dixit lapidem in scandalo uestro I 40, 6. nutrir in occisione II 25, 11. — *d) sensu aduersatiuo*: sententiam misit in illis I 3, 7. inducunt eos sicut Pharaonem in ipsis A. 714. parricida patris .. et superbus in illo A. 729. — = *πρὸς*, *ἐν*: Esaias clamat in ipso A. 533. in Christo credentes I 24, 20. A. 289. 300. 536. in Christo negauit A. 590. in uestimentis (*ἐν τῷ ἱματισμῷ*) sortem miserunt A. 419. — = *per uel abl. instrum.*: credere nunc opus est tantum in isto defuncto resurgere posse I 25, 15 sq. in uariis poenis cruciabat II 1, 46. in flamma ignis Dominus iudicabit iniquos II 2, 9 (*cf.* A. 995). in poenis poteris tua damna lenire II 8, 7. maledicta fuit arbor .. in uerbo Domini II 14, 10 sq. in tuba .. clamantem II 15, 2. in dando promeruit .. leuari II 18, 20. in esca perit auis II 23, 19. persecutionem dissipet .. in armis A. 812. — = *per uel accus. temporis*: in septem annis tremabit undique

terra I 41, 10. in annis mille II 2, 17. mensibus in quinque trucidantur A. 822. in *c. accus.* = in *c. abl. a) sensu locali*: bellum cum inferret electis suis in orbem II 1, 10. adclamat .. in orbem (= *ἐν τῇ γῇ*?) II 2, 4. in urbem pro foribus aut sol aut luna lucebit II 3, 18. in talem pendit ecclesia tota II 20, 9. sunt quibus in ignem apparuit (Deus) A. 119. in infernum non derelinques A. 447 (*bibl.*). — *b) sensu modalis*: in gemitum edere panem II 17, 1. sed erit in pacem huius sepultura A. 476. bellum in absconsum geritur II 25, 9. (*cf.* in uacuum, in totum.) — = *uelut*: in supplicem proditis I 23, 14. *Cf.* August. *civ. Dei uol.* II p. 449, 31 sqq. D². inanire = *euacuare, infirmare*: cuius modo lege(s) inanis I 23, 15. inaniuit fortia mortis A. 316. inanis = *μέτῃτος, stultus* II, 14, 13. A. 84. — = *uanus, falsus*: deos inanes I 2, 2. uates inanes I 17, 1. — = *egenus*: munera dat alter, ut alterum reddat inanem II 24, 6. inante (in ante) = *ulterius* (?) II 5, 7; *cf.* II 11, 8. inarare (?) II 29, 15. inauris II 19, 13. incantare iocis II 7, 2. incantare herbas malignas A. 8. incaute = *inopinato*: sol fugit incaute, subito fit noctis imago A. 1003. incinefactus (?) : tunc Babylon meretrix (erit) incinefacta I 41, 12. inclinante caput .. pastoribus II 27, 8. incop(r)iare (?) = *decipere* I 19, 6. incorruptus = *ἀφθαρτος* II 3, 4. incrassato corde I 38, 3. incrassauit cor populi A. 401 (*bibl.*) incredulus = *infidelis, a fide Christiana alienus* I 29 *inscr.* 40, 1. II 4, 1. 4. A. 430. 1019. increlescere: sic genus iniquum increuit mundo I 36, 8. incumbunt (= *uoluntantur*?) more suillo A. 758. — incumbere aliquem = *persequi, aemulari* II 23, 5. inde = *ea re* I 24, 14. 29, 15. II 35, 10. — = *de ea re, eius rei*:

quodsi non, te paenitet inde I 25
7; cf. unde = *περὶ οὗ*
indicatiuus in interrogatione obliqua
I 17, 6 sq. 10. 18, 13. 24, 6. 31, 2.
32, 3. 33, 8. 37, 10 sq. II 15, 13.
19, 2. A. 59. 491 sq. 547. 743. 794
indignari alicui II 17, 7
indigne pertulit = *βαρέως ἤνεγκεν*
A. 159
indisciplinate II 16, 21
indisciplinatus I 30, 11. II 35, 20.
A. 761
indoctus = *stultus* A. 181. 458; cf.
doctus
inducere: inducis malis medicamina
falsa II 18, 6. festinauitque dies
inducere sidera A. 422
indurare: indurato corde I 40, 11.
A. 867. induratos .. Iudaeos A.
474. 714. indurauerat aures A. 868
ineptus = *male sanus, fatuus* I 15,
5. 26, 5. 37, 3. II 9, 16. A. 218
iners = *νήπιος* (?): (hostis) paruulos
occupauit inertes II 10, 2
infamare: magum infamant (Iudaei
Christum) A. 388. sed magis in-
famant (Christum): in puteum misi-
mus illum A. 440. quid illi in-
famant in puteum esse demissum
A. 477
infatuare = *fatuum reddere*: infa-
tuant stultos magis euanescere
dictis A. 527. 778. adhuc infatuant
profanos balneis ire A. 677
infernus I 26, 4. 41, 7. II 28, 8.
39, 21. A. 314. 362. 447. 799. 1053
inferus A. 825. — inferi (*plur.*)
A. 444
inficere (= *fucare*) kapillos II 19, 10
infimus cf. imus
infinitiuus adiectiuo inhaerens: (ago-
nia) inpudica nosse pudicis A. 210
infin. consecut.: transmutat animos
in Domini credere crucem I 36, 9.
agonia inmittit, spec(tac)ulis ire
cruentis A. 209. contra suum do-
minum rebellant, dicere magum A.
396. excaecauit illos malitia sua
saeuire A. 500. infatuant stultos
magis euanescere dictis A. 527
infin. final.: Helias ueniet, prius
signare dilectos I 41, 8. nec ruent
ad manus, pacem aliquando tenere
II 1, 14. occurrit tradere sese II
9, 15. surrexerunt ludere filii II
17, 8 (*bibl.*). quo uenisti fundere

preces II 35, 3. Dominus ueniet
se ostendere nobis A. 634. in-
sanierunt quasi nequam perdere
morti A. 662. ibunt .. resistere
contra A. 911. ueniet implere pro-
missa A. 961. fontes exurgunt esse
parati A. 965
infin. pro gerundiuo: lautitias dines
perfrui quia ipse parabat I 26, 22.
nil sibi proponunt cognoscere A. 17
*infin. pro ut pendens a uerbis in-
citandi*: tamen uos adhortor
quantocius credere Christo I 25,
22. lex prudenter ait animo, non
pompa dolere II 32, 3. me solum
exposcit tempus uobis dicere
uerum II 29, 1. incendunt ..
senatum consurgere A. 849. lec-
tores moneo quosdam cognoscere
tantum II 26, 1. nos ipsum ad-
monent cognoscere Summum A.
745. idcirco commoneo uulneratos
cautius ire II 8, 10. abscissos .. a
saeculo praemonet esse A. 204.
ora tu credere Christo I 25, 13.
persuasitque dolo coitus infan-
dos amare A. 175. non ita su-
demur credere A. 301. petere
summo de rege subuenire tibi II
8, 12 sq. ymnus sibi soli Dominaus
profferre praecepit I 35, 22. II
1, 5. 19, 2. 37, 5. A. 681. 685.
gratia Domini prouocamur cre-
dere legi A. 766; cf. facere
infin. c. nominat. = *inf. c. acc.*
uiuere .. non spero defunctus I
29, 3. dum sperat (ex)spectans
credere canus A. 785
infin. = *partic. praes.* uane, non
insanis, colere deos pictos in axe?
I 9, 8. erras Dei seruus, adhuc et
in morte placere II 33, 2
infin. perf. = *inf. praes.*: amasse
debuerat I 11, 11. obisse debuerat
II 9, 6. nil melius (est) inueniasse
31, 10
infin. praes. = *infin. fut.*: respectum-
que bonum .. aeternum fieri I 1,
2 sq. illum non aliquis prophetauit
ante pronasci I 6, 13. ultime tu
speras Deum inridere I 28, 9. uiuere
.. non spero I 29, 3. a Domino
uobis spondeo (ego) dari quadrup-
tum II 30, 17. praedictum fuerat
illis .. perdere terram A. 245 sq.
sic ipse tradiderat semet ipsum

dici prophetis A. 365. dum sperat
(ex)spectans credere canus A. 785.
pollicetur reddere uitam A. 788
infin. substantiui loco positus: aut
ferro parantur supplicia .. aut
longo carcere flere I 28, 7 sq. non
fiet in uacuum confusio culpae pro-
inde, in reatu tuo sorde(?) mani-
festa deflere II 8, 4 sq. hoc est
beluarum adesse (= *ein thierisches*
Dasein?) A. 34
infirmus = *aegrotus* I 39, 2. II 30
inocr. et u. I. 37, 6. A. 574
infrenis = *inmodicus* II 32, 7
ingenia = *artes, inuenta* I 17, 12
(*saepe apud Tertullianum*)
ingruere: caeli ingruentis fulmine
A. 1023
inibi II 3, 12
iniquus = *malus*: contra bonum
pugnant, cum sit repugnandum
iniquo A. 764. I 24, 3. 36, 8.
40, 1. II 1, 37 (*bibl.* = *ἀδικος*).
2, 7. 9. 6, 5. 24, 4. 13. 15. A. 525.
705. 862. 869. 930. 988. 994
inire = *incedere*: super fluctus maris
inibat A. 639. — = *capere*(?)
praedas iniret(?) A. 412
initare: quasi initent(?) baln(e)o II
35, 11
inlibatus = *integer, inuolutus*: iu-
stitia pleni inlibato corpore uiuunt
A. 953
inlidere: te ipsum inlidis (= *laedis*)
II 24, 15. sed cum se inlidet exer-
citu (*dat.*) Dei tyrannus II 1, 39
inmaculatus I 39, 9
inmaturus: mors inmatura uagatur
I 16, 4 (*Lucret. V 221*)
inmittere: lapis inmissus .. in funda-
mina A. 265 (*bibl.*). — *instituere*:
inmittit luxurias .. agonia inmit-
tit A. 208 sq.
innocuus I 26, 38. A. 544
innonat altera iusta = *noua insti-*
tuit A. 489
inops animi I 4, 7 (*Verg.*)
inormis(?) A. 214 (*Woelfflini Arch.*
III p. 148. 336)
inponere: qui frenum inponeret illis
II 1, 12. — = *ἀνάγειν*: ab inferis
.. animam meam inposuisti A. 444
(*bibl.*)
inproperare = *obiurgare* II 10, 3
inprouidus = *inprudens* I 38, 1(?).
II 16, 24. A. 229

inquit = *legitur in scriptura sacra*
II 24, 4. (*Cf. August. ciu. Dei*
uol. I p. 409, 8 D?)
inquirere = *cogitare*: si nihil in-
quiras, hoc est beluarum adesse
A. 34
inrepere: inreperat .. rudibus teme-
rarius (= *diabolus*) A. 173
inrigare = *fluctuum modo inrum-*
perere: inrigat hostis II 9, 1; *cf.*
inundare
insanumque forum A. 587 (*Verg.*
Georg. II 502)
insatiabiliter I 29, 2 (*Lucret. III*
905. VI 978)
inscius = *uerae religionis expers*
I 1, 3. 5. 8
insequi *c. infin.* = *pergere*: et magis
insequitur plenius ostendere A. 482
insignis: tam clari et insigni reges
A. 511
inspector: est Deus inspector, pene-
trat qui singula corda II 18, 9
inspicere = *haruspiciis munere fungi*:
cruore fuso malus inspicit alter
I 22, 2. — = *respicere, reputare*:
inspice Liam typum synagogae
fuisse I 39, 1. — = *uisitare* II
29, 16
inspiratus = *Dei numine afflatus*
A. 481
instruere *c. dupl. accus.*: ignaros
instruo uerum I 1, 9
integra mente = *sana mente* I 17, 10
integrare = *integrum seruare, re-*
stituere: integrate locum II 27, 4.
integratur homo, fuerat qui mor-
tuus olim A. 144
intelligere = *sapere (absolute)*: quod
non intellegent in totum fine sub
ipsa A. 398. nec uideant oculis nec
intellegant corde durato A. 400
(*bibl.*). nunc intellegitis A. 465
(*bibl.*)
intendere (*animum*): ad Kain inten-
dite I 39, 8. stulte, non intendis
unum bellare pro multis II 20, 8.
susum intendentes II 27, 5
inter *postpositum cum datiuo*: cum
te facis musicis inter II 17, 12.
(*Cf. August. confess. I 18 extr.*)
interdum = *interim* A. 57. 83
interius(?) II 4, 12
interrogare = *inquirere in aliquem*:
interrogemus eum omni cum tor-
mento quietum A. 493 (*bibl.*)

interrogatio obliqua; cf. indicativus
intimare = *dicere, docere* II 23, 17.
A. 519

intra = *intra se*, ἐνδον A. 865; *cf.*
intus

intrare: in duas intrastis uias I 22,
15. intrate stabulis I 33, 5. intra
sub antra (?) I 34, 8. ad caecos
intras I 37, 3. intrabunt .. ad
antiquae ubera matris II 1, 44.
intrare (?) praedas A. 412

introi: mors introiuit in orbem A.
775 (*bibl.*)

intus in urbe A. 915. — = ἐνδον,
in animo A. 597; *cf.* intra

intuere = *respicere*: intuite dicta
Salomonis I 31, 1. nec intuis Do-
minum praeconio tanto clamantem
II 20, 13

inundare: duellum (?) hostis subito
(ubi) uenit inundans II 10, 1; *cf.*
iurigare

inuadere: seu luis inuadat I 26, 13.
ut famis inuadat A. 846

inuenire = *acquirere, sibi parare*:
inuenietis eum carnem inuenisse
pro nobis A. 54 (*cf. Plaut. Capt.*
438; *Blätter f. d. bayer. Gymn.*
V p. 197)

inventiones diabuli A. 152

inuideri = *inuidere* A. 154

inuigilare: mens bonis inuigilat II
5, 7

inuissus = *non uisus* A. 831

inuitatque sibi quam multas gentes
ad urbem A. 893

inuitus = καίπερ ἔκων I 26, 23.
34, 3

ioci = *uoluptates, deliciae* II 7, 2

iocundentur insulae multae A. 296

(*bibl.*). tu qui iocundaris II 17, 6

ipse = *idem* I 2, 11. 3, 9. 6, 1. 7,
7. 29, 6 sq. II 16, 9. 29, 18. A.

294. 322. 335. 345. 377. 609. 823.
829. — = *hic, is, ille*: I 6, 14. 29,
14. II 3, 7. A. 247. 258. 264. 270.

370. 381. 393. 452. 553. 612. 615.
670. 762. 1020 (*crebro extremo uer-*
sus loco positum). — = *ipse per*

se: deinde quod ipsa non patitur
nostra natura, infantem fecit ..

proloqui A. 630. — *pro reflexiuo*:
non ut illi putant Dauid de ipso

referre A. 452. — *pro articulo*: in
nuptias fuerat inuitatus matre cum

ipsa A. 657. — = *etiam*: ut lapides

ipsi liquecant II 2, 12. — ipsa =
domina I 7, 7; *cf. comment.*

ira caelestis II 2, 13

ire = *abire, praeterire*: iam paene
medietas annorum sex milibus ibat
A. 45

iste = *hic* I 2, 9. 3, 2. 25, 20. 26,
25 *etc.*

isti = *istic* I 26, 9 (32, 12?)

iterum = *deinde* I 14, 1. A. 891. —

= *av*: de duplici ligno dixi, mors
unde processit, et iterum inde pro-

cedere uitam frequenter I 36, 1 sq.
idolis seruit, iterum tricesima quae-
rit A. 695

iubere = *cogere*: Adam degustato
pomo mori iussus obi(n)it A. 323.

— *adiuncto* ut *c. coniunct.*: non
sum ego uates nec doctor iussus

ut essem A. 61. — *cum coniunctiuo*:
Emmanuel .. uocetur, iusserat illos
A. 407

iudaeidiare I 37 *inscr.*

iudicium dare per ignem II 1, 48.

in cuius iudicium cum ue(ne)ri(n)t
I 36, 15

iugum ferre = *se subicere*: iugum
ferre labori I 34, 1. iugum ferre

bonis praeceptis A. 199

iunior I 36, 6. 39, 11. A. 252

iurigare (?) A. 441

iura uacillant A. 588. — = *leges*:
illi legunt iura A. 593

iussa diuina = *mandata d.* II 16, 16

iusta = *sacra* A. 489

iustitia legis = *officia lege prae-*
scripta II 34, 7

iuxta = *secundum*: iuxta formam
eorum A. 111. iuxta prophetias A.

532. — = *in propinquo* II 20, 20

Kapere I 35, 10

kapilli II 19, 10

Labia luxaris II 35, 7

labor = *pro mercede laboris*: de la-
bore tuo dona II 12, 12. in gaze

praeterea de labore mittere debes
II 31, 14

lacrimae = *res familiaris cum lacri-*
mis aliorum parta: donas tu de

lacrimis II 24, 10 (*cf. Lucif. Calar.*
p. 145, 13 H.: si eleemosyna est

ista, quam de lacrimis das alienis)
lactans = *parvulus* II 2, 8. A. 412

- laetari in: populus iam in illo laetatur A. 386. — *c. inf.*: dummodo laetentur saginati uiuere porci A. 19. excipere sanctos ipsa creatura laetatur A. 964; *cf.* gaudere. — = *gloriari*: et sibi laetatur Dominum patrem esse caelorum A. 490. — laetandas aras I 15, 6
- lampada, ae A. 12
- lanæ: tingere lanas I 3, 6 (*cf.* *Ouid. met. VI* 9)
- languere = *aegrotare* I 26, 16
- languor: aut si pro languore datum, quod stulte profanas II 16, 10
- lapidare = *lapidibus occidere* A. 221. 515
- laqueo in isto (?) ruistis II 29, 8
- lares I 20, 3
- latēbra, latēbrae II 9, 10. A. 883. 1014
- latere *c. abl.*: ligno uita latebat A. 327
- latibuli nequitia II 38, 2
- latices animae = *occuli cuniculi* (?) A. 174 (*cf.* *Blätter f. d. bayer. Gymn. XVII p. 453*)
- latrare cum aliquo = *rixari* (?): inde modo latrant nobiscum re(ge) deserti I 37, 20
- laus = *meritum*: rustica mens hominum . . pro laude cum gratias agere uellent, . . uouerunt hostias I 15, 3 sqq.
- laute cibare II 20, 19. laute (?) frui A. 305
- lautitiae (lautities, *plur.* ?) I 26, 22
- lauacrum = *baptismus*: lauacro translati (= *in ecclesiam recepti*) II 7, 12
- laxare = *remittere* II 16, 2
- lectore legente II 35, 5. lectores II 26 *inscr. et u.* 1
- legere = *adoptare*: superant cui filii legendi A. 732; *cf.* 727. 735 *et comment.*
- legitima = *νόμιμα, leges* I 3, 3. 27, 4
- legitimus = *iustus* II 21, 12
- lenire damna II 8, 7
- leo *signum zodiaci* I 7, 16
- letalis uindicta A. 887. poena letalis A. 1018
- leuare: de (ab) inferno leuatus I 41, 7. A. 799. exanimata . . promeruit . . leuari II 18, 19 sq. de cloaca leuatus II 20, 1. Adam leuaretur a morte A. 314. leuat de tumulis A. 642. cruce leuatus A. 454. 457
- leuis: pro le(ui) uidetur II 16, 13; *cf.* 35, 1
- lex = *condicio*: seruitium . . hostibus sine lege deferre II 9, 7. — *scripturae sacrae pars*: lex et prophetae docent A. 671. — = *uniuersa scriptura sacra eiusque doctrina atque disciplina*: I 1, 6. 40, 2. 4. II 1, 7. 17, 12. 18, 12. 19, 8. 22, 15. 23, 5. 32, 3. A. 313. 579. — lex prima = *testamentum uetus* I 25, 10. 35, 15. 36, 11 sq. — lex secunda, sequens, noua, postera, nouella = *testamentum nouum* I 25, 10 sq. 35, 14. 18. 36, 11. 37, 19(?). II 1, 6. A. 287. — lex secunda *aliud uidetur significare* I 38, 4 sq.: aspicias legem, quam Moyses allisit iratus et idem Dominus dedit illi legem secundam
- libri = *scriptura sacra*: nunc ergo fas est credere (ei), quem libri designant A. 435
- licentia = *luxuria*: licentia uestra . . uos perdidit II 17, 14; *cf.* I 26, 3
- licet *c. coniunct.*: I 32, 7. 34, 15. II 19, 19. 32, 1. A. 132. 143. 305. 589. 894. — *c. indicat.* I 15, 8. II 10, 3. A. 616
- lignum = *arbor*: gustato pomi ligno I 35, 7. lex a ligno data est I 35, 11. 36, 11. mors in ligno fuit A. 327. — lignum (mortis) = *cruce Christi* I 35 *inscr. et u.* 8. 9. 14. 40. 9. A. 248. 295. 327. 518. 772. — lignum uitale, uitae I 35 *inscr. et u.* 8. 13. A. 325. 329. 333. — lignum duplex: de duplici ligno dixi, mors unde processit, et iterum inde procedere uitam frequenter I 36, 1 sq.
- lilium: inter agrestium benefactis lilia sitis II 26, 7
- limpide respondis II 35, 16
- linire = *linere* II 19, 10
- liquescere, liquere: ut lapides ipsi liquescant II 2, 12 (*bibl.*). montesque liquescunt II 4, 7 (*bibl.*). cum montibus ipsi liquendo II 39, 19
- lites: iniuriae, lites ibi sunt I 26, 10. lites fratri protendis II 6, 7. lites . . uitare II 26, 3
- liuor: in zelo liuoris A. 238
- locus: in omni loco A. 348. omni loco A. 902. 965. — si locus aut

tempus fauet I 32, 1. et locus et tempus et persona tibi donatur I 32, 9. — = *munus publicum*(?): erumpis miseris, dum fueris locum adeptus II 24, 5. integrate locum uestrum II 27, 4
 lolium II 14 *inscr. et u.* 1. 3. 7 (*bibl.*)
 longe discedere II 8, 2. 1. uitate II 7, 13. audient . . a longe A. 428
 longus = *diuturnus*: longo carcere flere I 28, 8
 loquella = *lingua, sermo*: Deus ut uidet fieri sub una loquella, descendit et fecit, loquerentur lingua diuersa A. 167
 loqui lingua diuersa, uario sermone A. 168. 170. — *c. dat.* A. 628
 lotus = *baptizatus* II 6, 6. 9
 lucernae Christi II 26, 9 (*bibl.*)
 lucra conari II 23, 13. A. 603. de lucro mercis su(m)is te piare II 24, 14. in ardore lucrorum II 23, 6
 lucrari: qui (quae?) * * malefacta lucraris I 28, 5. de malo lucrantem(?) II 23, 3
 ludicrum = *oblectatio*: sub ludicro suo honorem illi (Baccho) dedere I 12, 17
 luere = *soluere*: ac luitur(?) . . poena spiritalis aeterna I 29, 17
 lues A. 846. 899. luis I 26, 13
 lugere A. 480. 949 (II 32, 10)
 lugia *plur.* = *luctus* I 29, 18
 lunare comulas II 19, 11
 lupanus: cultura lupana II 18, 22 (*cf. Cypr. p. 196, 14 H.*)
 lusur *plur.*: lusibus in positis I 11, 19
 lux: lucem uidere = *nasci* A. 33.
 lux aeterna A. 108
 luxari labia II 35, 7 (*uidetur gestum superbe fastidientis significare uelut corrugare nares; cf. eu. Luc. 18, 10 sqq.*)
 luxuriae I 17, 7. 26, 3. II 12, 3. 17, 11. A. 202. 203. 213. 438
 luxur: decrepitus luxu I 24, 2. officite(?) luxu II 20, 5
Macerare: quod per tributa diu macebat omnes A. 890
 mactare = *occidere* I 39, 10. A. 219. 515. 896. 912. 916. — = *immolare* II 32, 14
 magis = *potius* I 16, 14. 20, 7. 21, 7. 24, 8. II 12, 16. 31, 5. 35, 6.

36, 6. A. 200. 440. 480. 865. — = *insuper, ultro*(?): non est culpa satis una, qui credere nolunt, sed magis infamant A. 439 sq. hi tamen (Gothi) gentiles pascunt Christianos ubique, quos magis ut fratres requirunt gaudio pleni A. 818. — *cumulans comparationem*: et magis insequitur plenius ostendere iustum A. 482
 magister *de Christo*: II 21, 2. 26, 6. 27, 2
 magnus: quos (deos) pro magno colebant = *quasi magni aliquid essent* A. 1015 (*cf. August. ciu. dei uol. I p. 71, 22. uol. II p. 355, 29 D.*)
 magnificare: apud quos eximium nomen meum magnificatur A. 349 (*bibl.*)
 maiestas Dei A. 102. sempiterna, ueneranda maiestas A. 130. 233. — maiestas = *diuinitas, numen, Deus* I 17, 5. 17. A. 280. 467. (*cf. Petschenig, Sitzungsberichte 1880 p. 708 et editionis meae Mnucii Fel. p. 125.*)
 maiores = *presbyteri* II 26, 5. maioribus natis II 29 *inscr.*
 maledictus II 13, 3. 14, 10. A. 668. — maledictum II 22, 6
 malefacta I 28, 5
 maleficus A. 457
 malignus = *malus, noxius, infaustus*: duceri in loco maligno I 24, 19. herbas incantando malignas A. 8. obliti Dominum, opera maligna sequentes A. 182. — malignum = *malum*(?) II 18, 23
 malum = *delictum*: exue te . . tantis malis I 30, 13(?). expiate malum uestrum benefactis I 30, 20. expiari malum nec sanguine fuso docetur II 6, 4. et uitare malum nesciunt nec lege tenentur II 7, 4. uince prius malum benefactis II 21, 5. obde(?) malis pectus II 35, 8. de malo lucrantem(?) II 23, 3. qui de malo (*unrechtes Gut*?) donant II 24 *inscr.*
 mandatum = *edictum, lex*: I 22, 11. II 15, 9. 16, 14
 manere = *uersari, habitare*: in silua manere quaeris I 25, 3. sub regi(a) tecta manentes I 33, 6
 manes I 16, 6

manifestare: se manifestare quid esset A. 363. manifestari eum principem nationibus A. 294
manifeste I 12, 15. 16, 1. A. 735.
manifesto A. 765
manifestus: in reatu tuo sorde(?)
manifesta deflere II 8, 5
manus dare = *hosti succumbere* II 9, 9. ad manus ruere = *mansueferi* II 1, 14
Marsus nomen appellat. = *magus*: A. 7; cf. *comment.*
martyr II 1, 9. 6, 2. 3. 17, 19. 21, 8. 14. 32, 6. A. 882
martyrium II 3, 7(?). 7, 14. 21 *inscr.* (martyrium?) et u. 1. 15. 22, 17. A. 859
mater = *ecclesia* II 1, 44. 8, 2. 10, 7
materia = *praeceptum*, *norma* (?): dare materiam ceteris exemplo uiuendi II 26, 2. dat tibi materiam (?) *momerium cod.*; momentum *scripsi* (Tabitha) II 18, 18
matrona (Christiana) II 18, 1. 21. 30, 10
maturus: maturum . . aeuum I 6, 4. aeo maturus A. 70. tempus . . maturum A. 925
matutinus (*adiect. pro adu.*) signa reuise II 12, 9
maxillasque meas (posui) palmis ferendas A. 355 (*bibl.*)
medicamina falsa inducere malis II 18, 6
medicare: malam medicatis quodam superducto rubore II 19, 12
medietas = *pars dimidia*: iam paene medietas annorum sex milibus ibat A. 45
mediocres = *humiles, pauperes* I 30, 8
medius: medio tempore = *inter antiquissimum et nouissimum tempus* I 5, 6. — = *dimidius*: quid? medius Iudaeus, medius uis esse profanus? I 37, 1. sed medium tempus Helias, medium Nero tenebit I 41, 11. flamma tamen gentis media partitaeque seruans II 2, 16. — in medio = *palam*: lex docet in medio I 22, 14
meditatur a morte renasci (auis Phoenix) A. 139. (*Cf. Min. Fel. 34, 11*: uideo . . , quam in solacium nostri resurrectionem futuram omnis natura meditetur.)

mel = *fomentum*: terreat in primis et postea melle perungat II 28, 4 mendicus Christi II 39. (*Cf. Lucif. Calar. p. 236, 18 H.*)
mens: mente mutata I 18, 11. aliena mente I 21, 2. mente integra (= *sana*) I 17, 11. mens serena I 21, 3. peruersa mente moratus I 26, 4. fera mente moratur I 28, 24. mens patiens fueris II 7, 18. inferior a mente recedis II 36, 2; cf. *comment.*
merere (mereri) c. *infin.*: unde bene meruit corruptor ascendere caelum I 6, 22. non prouides, quoniam merearis ire defunctus? II 33, 10; cf. *promerere*. — mereunt II 4, 11
meretrix Babylon I 41, 12 (*bibl.*)
mergis te in tenebris I 24, 10. — **mergi** = *baptizari* II 6, 9
meriti = *poena digni, noxii* I 28, 8
meta saeculi I 1, 2
metaplasmi declinationis: lampada, ae A. 12. de Persida homo A. 932. plasma, ae I 35, 2. A. 315. obsidiae II 3, 13. acto = *actu* II 39, 20. blasphemium I 31, 7. blasphemia *plur.* II 34, 8. flato = *flatui* I 12, 5. hostia *plur.* (?) A. 703. nuntia (= *nuntii*) dura A. 899. in modico sumpto = *sumptu* II 34, 5. sumpta (= *sumptus*) diurna II 34, 2. suppetium II 2, 15. 29. 12. A. 1013. tartara *plur.* I 26, 36. 39. tricesima *plur.* A. 695. tonitruum *gen. sing.* A. 1006. — insigni *nom. plur.* A. 511. paupera (*mulier*) II 30, 9. cum pauperis II 20, 16. — Danihele A. 246
Titano I 20, 3
milia cum substantiuo eodem casu conpositum: per duodecim milia stadia II 3, 16. sex milibus annis II 39, 8. A. 791
militiae nomen dare II 12, 1
minime = *parum* A. 72
minimi = *infimi, ignobiles* I 30, 15 (*cf. Matth. 25, 40; August. ciu. dei uol. II p. 560, 10 D^a*: obscuris, minimis, indoctis; *antecedunt u. 6 contraria*: nobiles, sublimes, docti)
ministri = *diaconi* II 27 *inscr.* et u. 2
minor = *natu minor*: pro minore (*sorore*) dilecta I 39, 3. minorem

708

- populum praecellere dixit A. 538.
 — minores = *inferiores, ignobiles*: oppressos miseris deprimere caue minores II 22, 8; cf. *minimi et Matth. 25, 45*
 minuire = *incommodis afficere, affligere* I 21, 6 (cf. *Tac. ann. I 72*).
 — minui c. *inf.* = *desinere*: minuiturque ferox esse I 34, 4
 minus: nec minus (et) II 1, 31. I 25, 12
 miserari c. *dat.*: miseratus egenis II 38, 3
 misericors: ut tibi misericors fiat, quem denegas ultro I 24, 12. et tibi misericors poterit Altissimus esse II 8, 3
 missa = *uigilia* (?): stat miles (*singul. collect.*) ad missam A. 77
 mittere = *demittere*: mittebant capita I 18, 5. mittuntur in morte secunda II 4, 11. mittetur in igne A. 751 (*bibl.*). neci te mittas II 23, 17; cf. *comment. et praefat.* in puteum misimus illum A. 440. 443. — = *ponere, iacere*: mittere discum in altum I 11, 19. mittere qui dixit lapidem in scandalo uestro I 40, 6 (*bibl.*). m. digitum, manum aliquo loco A. 557. 566 sq. (*bibl.*). lolium est natum, quod non miserat Dominus II 14, 3 (*bibl.*). in gazo .. mittere II 31, 14. in uestimentis .. sortem miserunt A. 419 (*bibl.*). — = *edere, proferre*: contra Deum uerba misere I 3, 6. sententiam misit in illis I 3, 7. Domini uox missa per illum II 15, 4. — = *compellere*: praecipitis populo, quem (ipsi) in schisma misistis II 25, 3
 moderatus = *σώφρων* A. 71
 modicus = *paruus*: in modico sumpto deficitis Christo donare II 34, 5
 modo = *nunc* I 3, 14. 4, 8. 6, 18. 7, 21. 18, 10. 25, 7. 29, 11. 36, 16. 37, 20. A. 79. 244. 344. 712. 780
 modum ponere II 36, 1
 moecha I 12, 6
 moechia I 11, 2
 moechus I 7, 9. 10, 6
 momentum: sub uno momento II 22, 16. momentum (?) dare II 18, 18; cf. *materia*
 monita = *imperia* A. 78
 monstruosus: rabie monstruosa I 4, 4. monstruosa natura I 13, 6
 mora = *temporis interuallum* (?) II 23, 12
 morari = *degere, habitare, manere*: I 9, 9. 24, 10. 25, 3. 26, 17. 27, 20. 28, 4. 33, 8. II 1, 2. 2, 11. 5, 10. 14, 8 (cf. *cod. Lugdun. ed. ab Ulysse Robert p. 153*, 2: morare in hac terra = *παροικεῖν ἐν τῇ γῇ*). — moratus = *fluvis* (?): gens .. sine lege morata I 2, 5. gens et ego fui peruersa mente moratus I 26, 24; cf. I 28, 4 fera mente moratur (cf. *incert. auct. carm. adu. Marcion. IV 127*: populi sub lege morantis, V 35 populum sub lege morantem)
 more = *stulte* (?) I 18, 3
 mores = *boni mores* I 6, 6 (cf. *Sitzungsberichte CVII p. 792*)
 mors: morte uiuentes I 36, 5 (cf. *biothanatus*). sine morte uiuentes II 3, 4. morti prosternere A. 321. perdere morti A. 662. mora secunda I 25, 19. II 4, 11. A. 748
 mox = *simulatque* I 24, 19. 29, 16. A. 979
 mugitus *plur.* A. 1039
 munde = *sante*: qui sine cruore offerunt meo nomini munde A. 350
 mundus, a, um: quos faciunt mundos ipsi Deo summo placere A. 678. ab idolis mundos haberi A. 682
 mundus = *saeculum*: nolite diligere mundum II 16, 12 (*bibl.*). gaudia mundi II 16, 20. caritas mundi II 19, 4. aduersante mundo II 20, 6
 muscipulum II 7, 13
 musicus: cantica musica quaeris II 16, 22. cum te facis musicis inter (= *inter musicos*) II 17, 12
 mutus: Mutae deae: I 20, 2; cf. *Ouid. fast. II 583*
 mysterium, mysteria I 39, 4. II 1, 15. 20, 27. I, 6 (?) A. 774. — sub mysteria I 17, 3
 Nam aduersarium I 26, 36. 30, 12. II 5, 9. 14, 7. 17, 16. A. 256. 430. 612. 617. 668. 708. 747. 819. 958. 1018
 narrata (?) legis II 1, 21
 nasci: natus .. Saturno I 5, 1. mortali patre .. nasci I 6, 11. semine mortali natos de gigantibus I 6,

20. de moechia natus I 11, 2. natus ex Ioue Proserpinâ I 12, 2

natiuitas = *genus*: dux natiuitatis I 35, 4. — = *ortus*: qua natiuitate (Christi) excordantur caeci Iudaei A. 777

natare = *haesitare, dubitare* A. 433

natura = *corpus* (?) : sunt homines pecorum similes in ista natura A. 753. quem si quis confessus non erit in ista natura, .. in poena sero de- clamat A. 783. — cum Deus .. exornasset mundi naturam I 3, 1

natus: maioribus natis = *m. natu* II 29 *inscr.*

nautica puppis II 2, 15

ne c. coniunct. praes. pro imperat.: ne dubites .., ne facias II 38, 4. 6

nec (neque) = *ne* .. *quidem*: I 40, 5. II 2, 15. A. 608. 741. 918. nec sic = *ὅδ' ὅς* A. 661. 865. — nec (neque) quidem, *cf. quidem*

nec altero loco omissum: exire .. nec plangere fas est II 32, 2 (*cf. aenigmat. senorum uersuum*: 41, 6. 55, 5. 59, 5; *Guil. Meyer in commentat. Acad. Monac. XVII p. 416*)

nec non et II 18, 6. 19, 13. 24, 14 (*cf. Cypr. p. 238, 14 H. Verg. Aen. I 707*). nec minus (et) II 1, 31. I 25, 12

necesse = *necessario*: necesse uoluerat bono corde uiuere natos A. 718. — necesse est c. coniunct.: necesse est uictorem adorent A. 913

negare Christum A. 426. negare in Christo A. 590. — *absol.*: Petro negante A. 550. — = *recusare*: in ista historia si fidelis ire negauit A. 877

nempe = *scilicet* A. 847

nequam I 36, 6. II 11, 2. A. 637. 662. — nequus (?) II 24, 1

nequitiae pleni A. 539. rumpe de latibuli nequitia uincula tota II 38, 2

nescire Deum I 2, 6

nigratus = *nigra ueste indutus* II 24, 10 (*contrar. candidatus*)

niger: in nigris (= *ueste nigra*) exire II 32, 2

nigror II 19, 10. 33, 14 (?)

nimum = *nimis* I 29, 1. 30, 5 (I 7, 9. A. 613)

nimis, nimium = *ualde*: nimis de- lectum A. 336. o nimium stulti I 7, 9. o nimium felix A. 613

nimius = *permultus*: terra .. nimium fundit II 3, 11. congere(re) nimium II 23, 10. — nimium (est) = *longum est* I 37, 15

nisi = *sed (tantum)*: nil de prae- ceptis Dei nisi mirabilia narrant I 37, 13. nec Deus est illis aliquid nisi saeculi uita A. 608. docere deberent seruire non aliis, nisi tan- tum Summo placere A. 688. nec erit anxietas ulla nisi gaudia semper A. 802 (*cf. Lucif. Calar. p. 13, 10 H.*)

nocens = *hostis, persecutor*: contu- max non sum neque contradico nocenti A. 353 (*cf. Lucif. Calar. p. 149, 11 H.*)

nominativus plur. neutr. gen. cum uerbo singulari numero posito: aurea .. ueniet tibi saecula I 34, 18. ut mysteria Christi .. comple- atur II 1, 16 (*cf. Roensch, li. et Vulg. p. 435; Ulyss. Roberti introduct. in cod. Lugdun. p. LXXIX.*)

non = *nē*: non pudeat neque pigeat procurre(re) sanum II 31, 13. — = *nonne*: non provides II 33, 10. non (te) pudet I 14, 6. II 32, 7

notare = *memorare*: aut os aut membra (Dei) notantur A. 115. iam qualiter .. surrexit, supra notauit A. 547

notatus = *cognitus*: is (Deus) erat in uerbo positus, sibi solo notatus A. 93. qui fuerint Christo notati A. 1017

nouare: saeclo nouato A. 704 (*cf. renouare*). terra .. nimium fundit sine fine nouata II 3, 11

nouellae traditio legis II 1, 6

nouitas caeli = *noua caeli forma* II 4, 10

nouissime = *postremo* A. 917

noxi(os)us I 23, 3

nubere (*de uirili uel utroque sexu*): et generant ipsi .. nubentes II 3, 9. (*cf. Roensch, Zeitschr. f. d. oesterr. Gymn. ann. 1885, p. 87 sqq.*)

nudatus a lege = *sine lege* I 24, 2

nudus benefactis = *sine b.* II 38, 5. — *expoliatus*: nouissime nudam

(urbem) adigunt incendio facto A. 917
 nugax A. 487 (*bibl.*)
 nulla = *nil*: maiestas . . illorum
 nulla locuta est I 17, 17
 nullificantes Deum (?) II 39, 18
numeralia cardinalia cum genetiuo partitiuo II 1, 3. 4, 8
numrale distributiuum singulari numero positum: ex duodena tribu = *ex duodecim tribubus* A. 946 (*cf. incert. auct. carm. adu. Marcion. III 92: tercenteno equite.*)
 numero abundans: per tot uates numero A. 673.
numerorum inconstancia I 24, 3 sqq. 30, 6 sq. II 18, 15 sq. 32, 13
 nummus (numus) = *pecunia*: aut si fenerasti duplicem centesima nummum II 24, 7. — *plur.* II 30, 8
 numquid II 6, 9
 nuncupare: dominos tibi nuncupas esse I 16, 7; *cf. esse*
 nundinae II 35, 12
 nuntius = *angelus* A. 99. — *nuntia plur.* = *nuntii* A. 899

Ob ea, ob ista = *propterea* I 1, 9. II 20, 15. 29, 18. I 2, 4. II 33, 13
 obaudire c. *accus.* A. 81
 oberrantibus austris A. 62. foras oberras I 25, 4
 obdere (?) II 35, 8
 obfulgere A. 249
 oblatio = *sacrificium* (?): nulla dies pacis tunc erit nec oblatio Christo A. 879; *cf. offerre*
 oblitus Dominum A. 182. *passive*: oblita Domini . . promissa II 32, 5. — obliuitos esse mortuos de gesto priore I 27, 8
 obrelinquere II 1, 8 (*cf. Lucif. Calar. p. 147, 24 H.*)
 obrepere: obrepit Dominus ueteri latroni celatus A. 317; *cf. inrepere, subrepere*
 obsceni quos equi trucidarunt calce remissa II 1, 13
 obscurare = *occultare*: obscurati nobis fuerunt tempore tanto II 1, 23. — = *obcaecare*: obscurauit sensus eorum A. 713
 obsequia iusta maiorum cuique (?) deferte II 26, 5. obsequia (Deo) redde II 30, 3

obseruare: terribilem legem . . obserua I 30, 17 sq. obseruas mandatum hominis II 16, 14. obseruetque prius, ut faciat ipse, qui dicit II 28, 5
 obsidiae = *insidiae* II 3, 13
 obsidiari = *insidiari* II 21, 11
 obstupe iam factus I 25, 13; *cf. imesis*
 obtemperare c. *accus.*: obtemperant quoniam uniuersa candide legis A. 956
 obtinere = *dominari*: rex autem iniquus, qui obtinet (*ὁ κατέχει* II *Thess. 2, 7*) II 1, 37 (*cf. Cic. Att. II 18, 1 qui tenent*)
 obumbrare = *obcaecare, decipere*: obumbrant populum supplicem perituri ne credant I 17, 14. — = *occultare*: dum facinus quaerunt obumbrare Christi de morte A. 689
 obuius = *praesens*: nec obuium patitur (filium impium) genitor A. 726
 occisio: o malo nutriri in occisione (= *ad immolationem*) praedicti II 25, 11 (*cf. Cypr. p. 9, 1 H.: saginatus in poenam*)
 occupare = *corripere*: impius occupetur ab igne II 2, 14. (hostis) paruulos occupauit inertes II 10, 2
 occurrere = *se conuertere ad*: nescit ubi primum occurrat inscius ille A. 694
 oculo cupere A. 607
 odor = *sacrificium (de operibus misericordiae)*: zelantes fauore Christo offerte odorem II 19, 23; *cf. comment.*
 offerre absolute = *sacrificium offerre*: sed in omni loco offerunt meo nomini gentes A. 348. — = *εὐαγγελισθαί*: oblata mercede . . structuram secutus . . muros eduxit I 11, 3
 offeror I 39, 9
 officere (?) luxu II 20, 5
 omittere = *relinquere*: omissae duae tribum haec sunt et dimidia nobis II 1, 4; *cf. II 1, 8*
 omnia = *omnino* II 23, 6 (*cf. Woelfflin. in Arch. II p. 95 sqq.*)
 omnimodo A. 487
 omnis = *quisque*: inde perit omnis, quando sibi maxime fidunt II 35, 10
 operae = *dona, opera misericordiae*: non operas facitis II 14, 12. tales operas omnino recusat II 24, 9

operare = *operas facere* I 30, 14 (cf. Roensch, *lt. et Vulg.* p. 298; Blaett. f. d. bayer. Gymn. XVII p. 448)
 oppressus inopia, miseriis, usuris II 20, 20. 22, 8. 24, 11
 optato = *ex sententia*: rex adest optato II 12, 12; cf. comment.
 opus est = *debet*: uerbis opus non est uisitare (*pauperem*) sed benefactis II 30, 12. ignauia pueris opus est, non certe robustis A. 69
 orare = *adorare* I 2, 6. 3, 15. 6, 19. 7, 2. 20. 8, 2. 8. 15, 5. 16, 5. 6. 8. 41, 14. — *sine obiecto* = *beten*: I 25, 13. II 32, 10. 38, 1. 3. 4
 oratio = *Gebet*: domus orationis II 35, 13 (bibl.). orationem facere II 38, 6
 orbis: mors intrauit in orbem I 35, 7 (bibl.). adclamat .. in orbem II 2, 4. declamasset in orbem II 15, 3
 ordinare = *instituere*: ordinasse talia Summum A. 55. si non Omnipotens ordinasset ante de nobis A. 288
 ordo: tortoris ordo I 24, 23. quadraginta dies cum illis ex ordine (= *ut conseruat* ?) fecit A. 571
 ornare = *ordinare, componere*: ornas .. cincinnos II 18, 5 (cf. *Sitzungsberichte CVII* p. 768)
 os: doctores ora procludunt II 16, 15 (cf. *August. ciu. Dei uol. I* p. 86, 31 D²). os laceras II 32, 8 (cf. *Ouid. met. XI* 726). frustrantes in ore (= *in os inludentes* ?) A. 505. infelix est ille, qui uenerit illis in ore A. 595. illi tonant ore A. 598
 ossibus cuius amor Cassandreae flagrauit I 11, 6. (*Verg. Georg. III* 258.)
 ostare = *arcere, francogall. ôter*: induite uestes, quas oportet, frigus ut ostent II 18, 15. (Blaett. f. d. bayer. Gymn. XVI p. 349.)
 ouantes = *victores* (?) II 20, 5
 oxyoron: lex sine lege I 7, 18.
 biothanati I 14, 8. morte uiuentes I 36, 5. sacra sacrilega A. 680

Pacificum redde te cunctis II 22, 7.
 ducatum pacificum praestare A. 970
 paenitens = *Büsser* II 8 *inscr. et u.* 1
 palma victoriae donatus II 17, 18. — = *manus*: maxillasque meas palmis feriendas iniquis praebui A. 355

(bibl.). palmas Deo dignas ligatis II 18, 15
 pandere (?) = *explicare, exponere* A. 62
 parallelismus et chiasmus: Esaiam serrant, lapidant Hieremiam erecti, Iohannem decollant, iugulant Zachariam ad aras A. 221 sq.
 paralyticus A. 649
 parataxis pro hypotaxi: sortiris .. extincta, aurea quaeris I 34, 13. ne dubites: quicquid petieris, datur oranti I 38, 4. spero, reus non est A. 81
 paratus: de ubique paratis = *de iis, qui modo gentili modo Christiano more uiuere uolunt* I 23 *inscr. et u.* 2. — = *aptus*: matura iam messis, tempus totidemque paratum I 25, 6
 parcere = *nimis indulgere*: legem datis istis, nam uobis parcitis ipsis I 30, 12. tu tibi .. in delictis parcere noli II 12, 15. — = *abstinere*: uino copioso parce II 22, 5
 parca bipinne (dorsa sua allidunt) I 17, 8
 parere = *comparere, apparere*: II 3, 15. 17, 11. 25, 8. A. 279. 298. 474. — = *subditum esse*: Christo sicut Caesari pares II 11, 4
 pariter = *unâ* I 41, 20. II 2, 6. A. 799. 939. 978
 parricida suorum I 6, 25. p. patris A. 729
 pars: ex alia parte = *contra, a^o* I 22, 11. — erant in parte legati = *participes legati, heredes ex parte* A. 740. — = *αἰσῶς, αἰσῶς*: alius in parte secedit II 11, 2. subdola gens .. tollit se in parte I 28, 4. (*Lucif. Calar. p. 122, 3 H.*). — = *regio*: in partem Boreae refugit II 1, 38
 particeps = *socius* A. 697. 871
 participium pro uerbo finito: sed sic quasi besteus errans I 34, 17. flamma tamen gentis media partitaeque seruans II 2, 16. laxantes (?) singula uobis I 16, 2. rursum uiuentes in aeo II 39, 14. et nemo sciebat Dominum passimque uiuentes A. 46. in scelere coepit uersari gens omnis humana nec respicientes, quis esset creator eorum A. 158 sq. qui scelere facto non

- sunt recordati legendo, sed per-
senerant (?) : Nos sumus electi,
dicentes A. 676. — per quod prius
hominem prostrauerat morti ma-
lignus, ex ipso deuictus (*est*) A.
321 sq. nam populus ille primitiuus
illo deceptus (*est*), quod filium
(Deus se) dixit A. 617. et locu(tu)s
iterum (*est*) A. 682. — *parti-*
cipium cum uerbo esse pro simplici
uerbo finito: fui nescius errans
I 33, 2. quasi sit Deus absens II
35, 20. — *nominat. partic. pro*
accus. c. inf.: simulantes (?) con-
cussi numine quodam I 17, 4
paruulitas = *infantia* I 6, 2
paruulus (paruolus) I 26, 20. II 10,
2. A. 412
pascere = *cibis recreare, ad cenam*
uocare I 30, 7. II 20, 17, 29, 17.
37, 1. 2. 5. 6. A. 817
pascha II 34, 1
passibilis = *malis obnoxius*: ut Deus
passibilis fieret A. 414
passim = *temere, inconsulte*: et
nemo sciebat Dominum passimque
uiuantes A. 46
passio Christi A. 311. 413
pastor = *episcopus, antistes ecclesiae*
II 27, 8. 28 *inscr. et u.* 1. 6. 10. —
= *conuiuator*: II 37 *inscr.*
patria = *ciuitas, oppidum* A. 1031:
cf. comment.
pati *absolute*: Dominus passus A. 362.
450. qualiter a populo pateretur
A. 560. mens patiens (= *mitis*)
fueris II 7, 18. sit patiens rector
II 28, 3
patienter omnia gessit A. 416
patientia uera I 28, 1
patriarcha A. 297
pauperculus (pauperclius) I 9, 4. II
36, 7
pauperie ureris I 26, 16
pausare = *quiescere*: pausantes in
lecto suo II 1, 27. omnium ut
pausent praecordia tanto tumore (?)
II 29, 4
pauidare = *terrere*: quae pauidat
totum orbem A. 1002
pax subdola II 25 *inscr. et u.* 7. 12.
29, 6. bellum in absconsum geritur
sub pace II 25, 9. — pax uobis
A. 554. 560 (*bibl.*)
peccare: bis Deo peccas II 6, 7: *cf.*
II 7. 8 regi delinquet
pectus: pectora nimis clausa A. 47.
pertundite pectus II 18, 11
peculantia (?) II 29, 13
pecus . . ferinum I 34, 5
pendere = *crucifigi*: in ligno pendit
uita I 35, 9. pependit ipse pro
nobis I 40, 10. nisi dux ciuitatis
. . penderet in ligno A. 247 sq.
ligno . . quo Deus pependit A. 327
sq. 518. 615. 772 (*cf. incert. auct.*
carm. adu. Marcion. II 191)
per locum, spatium, tempus, modum
significans: uidebitur . . quadriga
per astra A. 903. per duodecim
milia stadia lata, longa, sic alta
(ciuitas est) II 3, 16. ut tegeret
sese (dies) per sollemnia sancta A.
424. per nouem tribuum (cum)
agent II 1, 3. passum per miseriam
A. 450. per quod (= *qua ratione*)
prius hominem prostrauerat morti
malignus, ex ipso (= *eadem rati-*
one) deuictus A. 321 sq. — = *se-*
cundum: per legem uiuere II 1, 5
peraequare: radicem in terra (habet),
sed caput cum caelo peraequat II
3, 17
percipere = *pati*: haec mala perci-
piunt A. 821. — = *concupiscere uero*:
percepit hoc Semele iterum Iouis
altera moecha I 12, 6. — = *discere*:
percipite iuniores Christo probatos
I 39, 11
perdere = *tollere*: perdita lex prima
I 35, 15. — = *amittere*: perdere
terram A. 246. 393. perdita coniuge
defles I 26, 14. — perdere morti
A. 662
perditio = *perniciēs, pestis*: urbis
perditio Nero est A. 935
perducere: leuia uos corda perducant
poenali barathro I 34, 10
perennes gratias referre I 29, 13
perfidus = *incredulus, a fide Christi-*
ana alienus A. 575
perirui c. accus.: uitam p. I 26, 9.
perfruemur omnia saeculi A. 760.
— *absolute* I 26, 22
peritus: iure peritus A. 587
permissione Dei A. 976
permori I 27 *inscr. et u.* 1. 29, 18.
A. 752
permutati uino = *ebrii* I 12, 16
perpetuus = *aeternus*: hic erit per-
petuus A. 805. in perpetuo II 39,
24

persecutio flagrat II 25, 7. septima
persecutio A. 808

persequi = *sequi, imitari* II 17, 9

perseueranter (?) A. 676

perseuerare c. *inf.*: perseuerant fingere uana A. 526

persona = *dignitas, honor*: si locus aut tempus fauet aut persona prouenit I 32, 1; cf. u. 9. dum expectant munera uestra aut timent personas II 16, 2. nolite fugere(?) personam iudicis aequi II 27, 3

personans ait = *magna uoce* A. 449

pertingere = *peruenire ad*: tempora

postruma si uis pertingere II 12, 5

pertransire = *praeterire*: nulla sit luxuria, quae nos pertranseat aeuo A. 759

pertundere: casto ac pudico sensu

pertundite pectus II 18, 11. pectus

pugnis pertunde II 21, 13 (32, 8)

perungere (perungere): melle perungat II 28, 4. hunc sanctum sanctorum Daniel perungui designat A. 267

pestifera clades rugit A. 1009

pestis = *perniciēs* I 34, 15. A. 1005

petra I 13, 1. 3. A. 73

peticulones (?) I 12, 12

piare II 24, 14. A. 1036

pinguis opibus A. 23

pinnatus I 9, 2

pisces *sigillum zodiaci* I 7, 17

placere = *ἐπιελκεῖν* (?): uos tamen eligite arbitrio uestro placentes A. 85

placitus: ymnificato choro placitoque Christo seruite II 19, 22

plangere = *lugere*: plangis in imis I 21, 10. sub tartara planges I

26, 36. conclamant pariter plangentes II 2, 6. — = *deflere* II

32, 2. 7. A. 646. 1020

plasma, ae I 35, 2. A. 315

plaudere A. 20. 480; cf. *comment.*

plebs = *ecclesia Christiana*: ne peaeas forte de plebe II 8, 13. in plebe Dei II 18, 17. uos flores in plebe II 26, 9. uae miserae plebi II 28, 9. pro plebe deuota II 35, 17

plenius ostendere A. 482. plenius demonstrare A. 655

plenus = *ὅλος*: septem milia plena A. 860. — = *praegnans*: I 39, 5.

— c. *abl.*: obsequio plenus A. 733.

gaudio pl. A. 818. iustitia pl. A. 953

pleonasmus in *comparatione*: plus eram quam palea leuior A. 5

pluere: quis pluebat illo defuncto? I 6, 10 (cf. *Matth.* 5, 45: qui pluit super iustos et iniustos)

plurima = *plura*: quid plurimis opus est A. 385; cf. *comment.*

plus = *magis*: A. 5. 597

pluscula dando A. 600

plusquamperf. = *perf. uel imperf.*: suffecerat = *satis erat*: suffecerat illis per ignauiam tanta fecisse A. 711. illa prior utique debuerat deum amasse I 11, 11. obisse debuerat quam isse sub barbaro rege II 9, 6

poculum: suauia pocula uitae A. 86

polus = *caelum* I 7, 5. 28, 10

pompa: ubi <a> Satana fragoribus

pompa <pa>ratur II 16, 5. zabuli

pompa II 18, 4. 19, 16. adulteri

pompa A. 206. — = *exequiae* II 32, 3. 33, 1. 12

pomus: gustato pomi ligno I 35, 8 (cf. *Weissenborn in Liu.* XXIV 3, 4)

ponere lusum I 11, 19. p. modum II 36, 1. p. poenam I 28, 12. p. spem

uitae alicubi I 25, 21. A. 58. ponere tura simulacris A. 875. p.

dorsum ad flagella A. 354 (*bibl.*).

in uulnera positi I 7, 11. mortuos simulacro ponere I 3, 11 (cf. *Horat. carm.* IV 8, 7). Deus in uerbo

positus A. 93

populus Dei = *ecclesia* II 20 *inscr.*

Christi populus II 27, 9. A. 866

populare: populas (?) pretio tu sanctos

iniquus II 24, 13

portat salutis auxilium I 21, 8.

Deus omnia portat II 3, 20 (*bibl.*)

posterga remittis (epem) A. 604

posteritas: ut nostra posteritas (= *nos posteri*) Dominum cognosceret unum A. 194

postmodum I 2, 9. 11, 3. 31, 10

postquam = *posthac* (?) A. 779 (cf. *aenigmat. senorum uersuum* 32,

4. 24, 5. 52, 5. *Guil. Meyer in commentat. Acad. Monac.* XVII

p. 416)

potare: quem et potauerunt secundum scripturas acetum A. 418 (*bibl.*)

potens = *diues, nobilis* II 31, 7. 12

potestatem habeo de illa ponendi et sumendi iterum habeo potestatem in illam A. 471 sq. (*bibl.*)
 potior = *praestantior* A. 332
 prae oculis A. 305
 praebere: praebere laudes A. 37. pr. lumen A. 76. pr. operam II 31, 12. pr. se visibilem A. 111. subiectum te praebere I 34, 21
 praecedere mortem = *praecuenire*, *cauere* (?) I 11, 22
 praiceps = *temerarius*: tu autem dum praiceps sine Deo uiuere quæris I 27, 5
 praeceptum = *imperium*: I 23, 9 (?). 35, 1. 9. 37, 13. II 16, 25. 27, 2. 39, 14. A. 100. 150. 199. 331. 438
 praecipere = *ante auferre*: qui fuerat regno praeeptus A. 825
 praecipitare: libido praecipitat II 22, 3
 praeclaro gener(e) nati II 39, 12. nec erat praeclaræ figuræ A. 337. praeclarum nomen A. 344
 praeco = *propheta*: Dei praecones II 19, 8. bucina praeconum II 35, 5
 praeconium: legem tanto praeconio latam II 15, 1. praeconio tanto clamantem II 20, 13. praeconia (uatum) A. 53
 praeconiari: Moyses praeconiat illis A. 275
 praecordia = *animi* II 29, 4. A. 902
praedicati insolitus usus: quæ se iactabat aeterna (= *aeternam*) A. 923 (*cf. Verg. Aen. II 388*: ostendit se dextra)
 praedici *c. nomin. c. inf.*: praedictus est Deus carnaliter nasci A. 403. o malo nutriri . . praedicti II 25, 11
 praeferre = *praedicare*: sub caelo non aliud nomen est nisi Christi praelatum A. 299
 praeficere = *statuere* (?): in quorum stadia gentiles esse praefecit A. 263
praegnans qui dicitur uerborum usus: unde nunc erratur ordinasse talia Summum A. 55. magum Christum infamant A. 388. quid illi infamant in puteum esse demissum A. 477. exprobrat in totum nihil nostra lege teneri A. 485. innouat altera iusta A. 489. quid

illi decipiunt gentes puros esse laucris A. 686. unde quidam errant ignaui talia passum A. 773. quos inimici sui suspiciunt ire per auras A. 864; *cf. infin. consecut.*
 praelegere = *prius legere* A. 57
 praemittere = *edere* (?): manda(ta) praemisit I 22, 11
 praemium = *pecunia ad iudices corrumpendos impensa*: quod iura uacillant, praemio ni forte regantur A. 588. uobis autem deus est uenter et praemia iura I 31, 8
 praepondere = *proponere* (?): sunt tibi praepositæ (*cod.*) duae uiae A. 699
praepositio cum nomine pro adiectiuo: istis uoluptuosis et sine freno A. 437
praepositio longe a nomine remota: a scelere tanto refugit ipse cruentis I 37, 18; *cf. Sitzungsberichte CVII p. 775 sq.*
praepositiones ablatiuum regentes cum accusatiuo plur. neutr. gen. coniunctae: sub fata uiuentes I 7, 11. sub mysteria I 17, 3 (= sub figura I 17, 5). sub tartara I 26, 36. de Dei secreta I 27, 19; *cf. A. 502. in Dei secreta I 29, 11.* (in) malefacta I 28, 5. sub regia tecta manentes I 33, 6. in aurea castra II 3, 12. sine damna II 5, 10. in uolumina II 15, 5. in illius sancta moremur A. 205 (*cf. A. 693*). in quorum stadia gentiles esse praefecit A. 263. de sua facta A. 708. cum multa milia A. 813. cum milia multa A. 895
 praesagium: palmas . . praesagio malo ligatis II 19, 15
 praescius *c. accus.*: praescius hoc fuerat Dominus A. 259
 praesens: ad praesens II 24, 13
praesens pro praeterito: super fluctus maris inibat et uentis imperat A. 639 sq.
praesentis indicatiuus pro futuro: I 27, 1. 29, 11. 30, 10. 36, 15. II 2, 13. 31, 4. 38, 4. A. 53. 744 (?). 813 sqq. 835 sq. — *praes. inf. pro fut. inf.*: post mortem uiuere dicit I 14, 7. fieri dicit aeternum I 21, 8. mortuos uiuere dicit I 35, 21. promittit uiuere semper A. 763. pollicetur reddere uitam A. 788. uiuere . . non spero defunctus I 29, 3. spon-

- deo .. dari quadruplum II 30, 17.
 praedictum fuerat illis .. perdere
 terram A. 245 sq. de ipsis pro-
 nuntiant perdere terram A. 393.
 praedictum hoc fuerat fieri A. 423.
 praedictus est Deus carnaliter nasci
 A. 403. nutriri (?) in occisione
 praedicti II 25, 11. hunc sanctum..
 Daniel perungui designat A. 267.
 praesentaneus I 8, 1
 praesepe (?) = *mensa, cena*: decrepitu
 luxu praesepe I 24, 2
 praesertim = *disertim, manifesto* (?)
 I 6, 11. 41, 17. A. 647
 praestare: unum praesta tibi = *in*
ea una re tibi consule II 31, 3
 praesumere = *tamquam praecipuum*
sibi uindicare: quod libe(t) licere
 praesumunt II 16, 21. per gradum
 et lucra auidis fortunae praesumis
 I 32, 5. quid isti praesumunt, cum
 sint adoptati .. ? A. 727
 praetermittere = *neglegere, contem-*
nere A. 202
 praenire: terribilem legem prima
 cum pace (p)raenit I 36, 12
 prandium = *cena cottidiana (Imbiss)*:
 prandia .. prospice diurna II 20,
 15. quem (pauperem) ad prandium
 ducas II 20, 22
 precari *absolute* = *orare*: noctibus
 diebusque precare II 8, 1. prostrauit
 se precando A. 567
 premere tumorem (?) II 26, 4
 prex: quo uenisti fundere preces II
 35, 3. in prece fienda (fundenda?)
 ut fiant silentia uestra II 35, 15
 primatus: dum sibi primatum uindi-
 caret A. 262
 primitia I 11, 18
 primitiua = *ius filii primogeniti* A.
 252
 primitiuus = *primo creatus* I 35,
 11. A. 529. — primitiui *uel* popu-
 lus primitiuus = *Iudaei* I 41, 15.
 A. 213. 617. — = *uerus, genuinus*:
 in primitiua sua (gloria?) qualis
 sit (Deus), a nullo uidetur A. 109
 primogenitus A. 665
 primordium: neglecta lege primordi
 I 35, 12
 primores et duces II 1, 43. A. 987(?)
 primus: terreat in primis (= *primo*)
 et postea melle perungat II 28,
 4. quid Deus in primis (= *initio*)
 .. fecit A. 59. primi = *primores*
 II 25, 2 (cf. *Verg. Aen. IX 453.*
 785)
 princip(i)um = *principatus* (?) II
 39, 2
 prior = *praestantior* A. 434; cf. po-
 tior. — priores (?) = *principes,*
antistites A. 987 (cf. *interpret.*
Palat. Herm. Past. vis. II 2, 6.
 4, 2: priores ecclesiae)
 priscus = *sanctus, integer* (?): priscus
 immaculatus offertor (Abel) I 39, 9.
 praecepitque Christus per legem
 uiuere priscos II 1, 5. — memoria
 prisca debito II 39, 23
 pristinus: pristina gesta II 12, 2. in
 pristina carne A. 795. cum pristino
 corpore A. 826
 priuatum = *possessio*: caderet de
 suo priuato A. 254
 pro *interiectio*: pro! exanim(at)um
 corpus ornari II 33, 3
 pro *praepositio* = *ante*: exis pro
 foribus I 37, 8. II 3, 18. — =
propter: pro uictoria laetus II 12,
 13. pro eo timebis I 32, 10. non
 .. pro tempore clauso (?) sed prop-
 ter futurum tempus A. 301. —
 = *causa*: qui frustra pro uita
 coluntur A. 436. — = *tamquam*:
 et tibi pro le(ue) uidetur II 16,
 13; cf. II 35, 1 sq. quos ante pro
 magno colebant A. 1015 (cf. *August.*
ciu. Dei uol. I p. 71, 22. uol. II
p. 355, 29 D²)
 probare = *δοκιμαζειν, temptare*: ut
 homo post fata probetur, quis Deo
 dignus A. 88. si sermones illius
 sunt ueri, probemus A. 491. hic
 crudele nefas imperat de unico nato,
 ut probaret Abraham A. 621 sq. —
 = *ostendere*: Deus uerbo probatur
 A. 112
 probatio = *δοκιμασία*: ad probationem
 [nostram] daemones in mundo
 uag(ar)i I 22, 10
 procedere = *in publicum prodire*:
 gentili more quaeris procedere Domi-
 ni sancta II 19, 7. — = *existere*
oriri, institui: res semel in uano..
 processit, ut .. credantur .. falsa
 I 17, 15. unde processisti, nescis
 I 24, 6. optima lex .. de ligno pro-
 cessit I 35, 14. de duplici ligno
 dixi, mors unde processit, et iterum
 inde procedere uitam I 36, 1 sq.

- lex .. processit tanto labore II 15, 8. frenum procedere legis II 17, 4
 procella: surdis procellis A. 75
 proclamare = *prouocare ad*: sanguis .. fratris ad me proclamauit in altum I 26, 31 (*bibl.*). Deum (= *ad Deum*?) iam tunc .. sero proclamans I 29, 19. — = *clamare*: uox Domui proclamat II 15, 5. — = *prophe-tare*: nam testamentum uetus de isto proclamat I 25, 14
 procludere = *claudere*: doctores ora procludunt II 16, 15; *cf.* os
 procurrare = *cursoris, nuntii munere fungi* II 31, 13
 prodesse: portenta sua scisse quo profuit illi(s) I 22, 6. qui prodest I 24, 18. II 16, 9
 producere *intrans.* = *πρoδe-yew*: Dominus ipse producit cum illis II 1, 31
 proeliari: tu si proeliando moreris II 9, 9
 profanare: quod stulte profanas II 16, 10
 profanus = *gentilis, paganus* I 23, 13. 37, 1
 profata (?) = *uaticinia*: tot profatorum uolumina II 15, 5
 proferre = *inuenire*: ab ipsis .. artis prolatae fuere I 3, 9 (*Horat.*). — = *creare*: nescientem (Deus) protulit, deinde nutriuit I 29, 5. — = *edere*: (hymnum sibi soli Dominus proferre praecepit I 35, 22. — = *laudibus efferre*: sicut singularis (= *uidua*) illa, quam protulit (praetulit?) Vnctus II 31, 15
 proficere = *proficisci, euadere, fieri*: si fuerat castus, incestus proficit inde A. 211. (*cf. Tertull. spect. 19*: in homicidas proficiunt). — = *uolere, prodesse*: cuius medicina taliter in terra profecit A. 234. nil morte proficiet A. 590. sed nil proficiet illi; his tantum proficiet A. 1016 sq. quid proficit illi A. 1036
 profuio sanata est A. 652 (*bibl.*)
 profuso cruore I 12, 3. A. 414
 proicere = *ecere*: et de terra sua proiecit illos iratus A. 716
 proinde = *deinde* I 5, 3. 34, 4. II 8, 4 (?)
 prolepsis: domatur utilis equa I 34, 3. docuit nos ipse diuinos A. 38
 proles (prolis) Altissimi II 16, 7. A. 666
 proloqui = *diserte loqui* A. 630
 proloquia mira = *artificia dicendi* A. 593
 proludere = *palam ludere*: proludent fincto furore I 12, 13
 promere se = *notitiam sui exhibere* A. 51
 promereri (promerere) = *mereri*: ob delicta .. parentum fuere promeriti II 10, 5. in dando promeruit .. leuari II 18, 20. — = *meritis sibi conciliare*: promereri Dominum putatis inanes II 14, 13
 prompte: sufficeret illis utique, quod promptius edunt A. 22
 pronasci = *nasci*: I 6, 13. ex Saturno pronatus I 10, 1. germine zabolico.. turbae pronotae II 32, 12
pronomimis personalis accus. omisus, cf. accusatiuis
pron. person. genet. pro pronomine possess.: sui quoque locum II 7, 7
pron. possess. insolitus usus: maxima pars uestra = *uestri* II 17, 11. ut fiant silentia uestra = *a uobis* II 35, 15
 pronuntiare = *prophetare* A. 393
 propalare = *palam tradere*: si quis se propalat hosti II 9, 14
 properare (propiare?) alicui = *appropinquare* A. 979. 983. — *c. inf.* = *festinare*: properant compleri legis narrata II 1, 21
 propheta I 18, 14; 41, 3 *etc.*
 prophetare I 6, 13. 18, 9. 15. 19. 19, 13. A. 271. 481. 833. 839
 prophetia A. 225. 242. 532
 propheticus A. 352. 368. 548
 proponere = *statuere, uelle*: qui componi proponit (?) II 20, 18. nil sibi proponunt cognoscere A. 17. delere proposuit uniuersa paene creata A. 160
 proprie = *recte, accurate* (?): proprie Deum nosse A. 1
 propter *postpositum*: quem propter A. 227
 prosequi = *sequi* A. 177. 179. 585. — = *adire*: fana prosequi I 1, 5
 prosilire = *existere*: nec populus noster prosilisset in noua lege A. 287
 prospicere = *spectare, animum intendere ad*: ubi ludis aut prospicis ista

(*iudicra*) I 34, 13. finem tu prospice semper II 23, 21. (uana) uane prospicis I 24, 3. prospice Summum II 16, 17. — = *parare*: prandia . . prospice diurna II 20, 15 prosternere: hominem prostrauerat morti A. 321. prostrauit se precando A. 567. prostratus illi fatere II 11, 6
 protendere = *intendere*: bis Deo peccas, qui lites fratri protendis II 6, 7. (cf. *Cic. de orat.* I 10, 42: familiae litem tibi intenderent)
 protoplastus (protoplaustus *cod.*) I 35, 1. II 17, 4. 22, 2. (cf. *Tertull. exhort. cast.* 2 *extr. adu. Iud.* 13 *med.*)
 prouenire = *sorte obuenire*: persona (*honor*?) prouenit I 32, 1. gloriam . . homini prouenisse A. 797 cui digne prouenit pugnare pro patria II 9, 4. — = *originem ducere*: unde nobis uita prouenit A. 322; cf. *procedere*. — = *euenire* A. 354. 791
 prouidere = *uidere, noscere*: nec quo se auertat, prouidet gens omnis humana A. 1010. — = *consulere*: prouidete salutis A. 68. (cf. *Cic. Quint. fr.* I 1, 10, 31.)
 prouidus: quasi tu sis prouidus illi I 23, 12
 prouocare = *incitare*: gratia Domini prouocamur credere legi A. 766
 proximus = *ὁ πῆλας*: dum ardes proximi zelo II 23, 1. aut detrahis proximi fama II 35, 19; cf. *comment.*
 psalmi: cantantur pro psalmis amore(s) I 34, 12. II 19, 18. in libro psalmodum A. 451
 pseudopropheta I 41, 16. II 1, 41. A. 985
 pte (?) = *ipse*: rectorem caeli facis te tute (tupte *cod.*) pro illo I 23, 11
 puella = *mulier adulescens* A. 509
 pugillus = *manus* A. 116 (*bibl.*)
 pulex = *homo infimae fortunae* I 31, 9. (cf. *Sitzungsberichte* XCVI p. 457)
 pulsare domum stomachi II 35, 4 (= pectus pugnis pertundere II 21, 13)
 puppis nautica II 2, 15
 pure uiuentes A. 957
 purus animus I 21, 3

pusillus = *ignobilis, pauper* I 30, 16. 31, 6. II 22, 11
 pustula surget A. 147
 putare *c. inf. simplici*: ubi nil sentire putabas I 26, 32. et sic promereri Dominum putatis inanes II 14, 13. — = *uelle (ut oleodai; cf. Naegelsb. in Iliad. A. 170)*: dum uita frunisci putas II 16, 24. putant et resistere Summo A. 541. putant utrisque placere A. 769. — *c. coniunct.*: qui putas, post funera non sis I 27, 11. — *c. ut c. coniunct.*: si putas, ut isti te saluent I 21, 5
 puteus (puteum?) = *infernus* A. 440. 443. 477

Qua transeunt A. 972; cf. *comment.*
 quacumque fugit II 2, 14
 quadruplum II 30, 17
 quaerere = *inquirere*: Omnipotentis enim in legem quaerite cuncti I 22, 8. cuius nec initium nec finem quaerere fas est A. 124. cum quaerit(ur) = *cum quaestio apud iudices instituitur* I 31, 5. — = *sequi*: iterum tricesima quaerit A. 695; cf. *requirere*. — = *eligere*: ex ipsis (uiis) opportunam quaerere debes A. 701. — *c. inf. = studere*: I 7, 19. 16, 6. 17, 2. 7. 23, 4. 25, 3. 27, 5. 29, 2. 14. II 15, 7. 11. 17, 3. 19, 7. 20, 17. 21, 15. 23, 5. 15. 33, 1. 36, 6. 37, 1. A. 525. 607. 689
 qualiter *interrogatium* I 31, 2. II 19, 2. A. 59. 547. 550. 743. — *relatiuum* A. 57. 798
 quam *omisso* potius: obisse debuerat quam ire sub barbaro rege II 9, 6. — = *quanto opere*: dona quam et xenia corrumpunt iudices omnes I 31, 3. — quam *elatiuum*: quam multi = *permulti* A. 841. 893; cf. *quanta*
 quamquam *c. coniunct.* A. 882
 quando *causale* A. 719. — *aduersatiuum*: nobis praestat requiem ueram ipse Dominator, quando (quam *cod.*; cf. *praefat.*) lolium igne crematur II 14, 7. extinguis te ipsum, quando te incendis abactus II 23, 2. inde perit omnis, quando sibi maxime fidunt II 35, 10
 quanta = *permulta*: iam praedixi

- quidem de pace subdola quanta!
II 29, 6
quantocius I 25, 22
quapropter *interrogatium* A. 32.
244. — = *propterea* A. 441
quasi — sic: sic quasi bestes errans
I 34, 17. sic feminae quoque coeunt,
quasi inint balneo II 35, 11. quasi
centum inessent in umeris capita,
sic . . ferebar A. 5 sq. ut qui
credit ei, sic sit, quasi sumat ab
inde A. 330. — = *ὥς*: ut stet
quasi contra (re)pugnans = *ὥς*
ἀντιπαρσένους A. 982. — quasi
c. indic.: quasi bella quiescunt II
22, 1; *cf. comment.* — = *quippe*:
quasi cuncta qui nouit A. 259; *cf.*
comment. — = *scilicet*: ut te quasi
malum (malo?) depurges II 24, 8.
et quasi subsannant A. 56. ut quasi
. . possent ascendere caelos A. 166.
— quasi *cum uerbo putandi con-*
iunctum: quasi facile reris (?) II
35, 1. quasi deum esse putabunt
A. 832
que — et: II 8, 6 sq. A. 740. 910.
996. — que = *idque*, et *quidem*:
perit ipse priorque A. 154. cuius
de peccato morimur sic et omnis
itemque (idemque *cod.*) A. 324.
hymnos pariterque decantant A.
978. — que = *μέν*: uiuit certe
Deus, qui defunctos uiuere fecit,
innocuisque bonis ut reddat prae-
mia digna, uesantis autem . . tar-
tara saeua I 26, 37 sq.; *cf. et* =
μέν. — que = *quidem*, *ubi exem-*
plum affertur I 4, 1 (*cf.* 3, 15).
18, 3. — que *ab initio sententiae*
remotum A. 734 (*cf. comment.*).
884. 900. 977
querella = *controuersia* I 5, 8; *cf.*
comment.
qui = *ὅς*: Mars qui cum ipsa deprensus
I 7, 7. Malachiel . . , qui et angelus
ipse A. 345. quorum qui primores . .
in loco seruorum . . rediguntur A.
987 sq.
qui *interrogatium diuersum a quis*:
disce, Deus qui sit A. 90 (= *qualis*
sit; *cf. u.* 100). sciri de ipso qui
esset A. 117. certe iam apparet,
qui sit Deus et quis in ipso A.
381
qui prodest? I 24, 18. qui proderit
Vnus? II 16, 9. — = *aliquo*
modo (?): circumueniamus iustum,
si qui grauis esse uidetur A. 483
quia = *acc. c. inf.*; *cf. enuntiata*
transit.
quicumque (?) = *quilibet* II 35, 1
quidem = *dumtaxat* (*cf. Seyffert,*
Cic. Lael. §. 53): dignitosi . . rursum
uiuentes in aeuo, mille quidem annis
ut seruiant sanctis II 39, 14 sq. —
et quidem I 8, 7. 41, 15. II 1, 2.
A. 538. — nec quidem = *et quidem*
non: II 10, 4. — = *et ne . . quidem*
A. 475. 513. 973
quietus = *patiens* A. 493
quis = *uter* I 16, 3. A. 699
quisque = *quicumque* I 3, 10 (?). A.
611. 749. 803
quo = ut *finale* II 1, 47. A. 44
quod = cum *aduersatium*: omnes
isti uates alia sunt morte perempti,
quod Dominus ligno pependit A.
517 sq. — quod = *acc. c. inf.*; *cf.*
enuntiata transit. — quod ne =
itaque ne A. 183. — quod si =
sin autem I 25, 7. A. 581. 720
quoniam = *acc. c. inf.*; *cf. enuntiata*
trans.
quoque = *que* I 15, 3. II 9, 12. A.
975. (*cf. Vulg. Genes. 36, 3. 10.*
17. 46, 17. 48, 16 etc.)
quousque *c. coniunct.* = *donec*: quo-
usque ueniret Dominus, prophetae
canebant A. 241
Radix = *fundamentum (urbis)*:
radicem in terra, sed caput cum
caelo peraequat II 3, 17. — = *gens,*
natio: radix Chananaea II 13, 3
rapinae II 3, 13. A. 176
raptus = *morte assumptus* I 26, 20
ratio (?) mentis II 7, 2
reatus II 8, 5
rebellare, rebellis *de contumacia et*
seditione A. 261. 396. 431. 983.
I 3, 6
recalces I 38, 1. A. 229
recapitulare = *in memoriam reuocare*
I 41, 19
recedere = *decedere, mori* II 1, 27
(*cf. Cypr. p. 306, 6. 309, 20 H.*)
receptacula mortis I 27, 9
recipere = *accipere in matrimonium*:
quam (Liam) Iacob in signo recepit
I 39, 2. — = *accipere merito*:
recipiuntque bona, quoniam mala
passi fuere II 3, 8. recipietis enim,

- quicquid feceritis II 39, 5. — = *pati*: non caro recipiet ferrum A. 147 (cf. *Min. Fel.* 30, 1: tam paruulum corpus fata uulnerum capiat). — = *liberare, seruare*: non censuit illos recipi defunctos a morte I 3, 13
- recludere = *includere*: Herodes (Iohannem) iussit decollari reclusum A. 516 (cf. *Lucif. Cal.* p. 248, 3. 278, 4. H.)
- recognoscere = *agnoscere* A. 796
- recolligere se = *confugere*: recolligit se sub antra A. 66
- recondere = *condere, sepelire*: reconditur illa (caro) tuorum I 27, 16
- recordari *passive* = *moneri* (?): ex qua (lege homo) recordatur II 7, 6. qui (Iudaei) scelere facto non sunt recordati legendo A. 675. — = *reuocari, conuerti*: ad illum .. recordari debemus A. 787
- recte uiuere I 24, 18. II 21, 5. recte gubernare II 28, 11
- rectus = *iustus*: rectos corde, bonos II 15, 12 (*bibl.*). — recta uia (?) I 22, 15. II 21, 3. rectum iter A. 84. tramite .. recto (?) II 22, 10
- rector eras carnis I 27, 15. r. caeli I 23, 11. r. poli I 28, 10. — = *antistes ecclesiae* II 28, 3. — rector tuus = *Deus* I 24, 8. 27, 12
- recusare = *auersari*: Omnipotens tales operas omnino recusat II 24, 9
- redarguere = *arguere*: mactabant iustos redarguentes illos inique A. 219
- reddere = *offerre, deferre*: Omnipotenti laudes .. reddere debes I 27, 22. tota Deo reddite inlaesa mysteria (ministeria *cod.*) II 27, 6. obsequia redde (Deo) II 30, 3. honorem redde potenti II 31, 7. — = *collocare*: reddere decreuit nos ipsos in aureo saeclo I 29, 10. redditur in culpa pastor II 28, 6. — = *edere*: e caelo .. uox reddita A. 931 (*Verg.*). — = *dedere, ad-dicere*: reddite uos legi secundae I 35, 18. — = *praestare*: humilem te reddere debes II 7, 16. pacificum redde te cunctis II 22, 7. communem te redde pusillis II 22, 11. reddite uos Christo similes II 26, 6. — = *facere c. inf.*: non illa te reddunt hominem fuisse defunctum I 26, 6
- redigere = *collocare*: quaerat ubi sit sua uita redacta A. 591. in loco seruorum rediguntur sanctis iniqui A. 988. redactus in poenam II 33, 12. — = *cogere*: captiuitas illos ibidem redegit ut essent A. 945
- redire = *ad se, ad sanitatem redire* (?) II 23, 9
- reducere = *deducere*: caecus caecum in fossa reducit I 37, 4
- referre = *ferre*: ibi aurum, nestes, argentum uulnis refertis I 34, 11; cf. *comment.*
- reficere = *in uitam reuocare* A. 751; cf. A. 746. I 26, 35. 37. — = *satiare, alere* II 17, 8. 20, 23. 36, 7. A. 654
- reflectere: cincinnos fronte reflexos II 18, 5
- refouere = *cibo reficere*: refoueatut homo pauper II 30, 5 (cf. *Lucif. Calar.* p. 73, 9 H. fouit .. foueat = *ἐτροφοῦνεν* .. *τροφοῦναι*)
- refrenare linguam II 7, 16
- refrigerare = *recreari*: ut tandem (?) et illi refrigerent II 1, 45. si refrigerare cupis animam II 17, 19 (cf. *Iren. interpret. lat.* I 7, 1: istorum animas (acc. *subi.*) refrigerare; *similiter* I 7, 5)
- refringere = *infringere, flectere*: non illos iustitia (Christus) .. refregit A. 231
- refugae = *apostatae* II 13 *inscr.* r. Domini A. 1037
- refugere: refugis Dei (?) praecepta I 23, 9. refugite sub antro I 33, 7
- refugium regis pete II 11, 5
- refutare: clementiam Dei refutant (refugant *cod.*) A. 761
- regere = *manu gerere*: tridentem regit I 10, 2. — = *erigere, sustentare*: seu regant seu minuant I 21, 6 (cf. *Sophocl. Ant.* 1058 sq. *τύχη γὰρ ὁδοὶ καὶ τύχη καταφύονται*). si non fuerit ars, unde uita regatur II 31, 11; cf. *minuere*. — regens = *rex mensae*: regentis imperium tenens apud .. Cyclopes II 36, 3
- regio = *locus, spatium*: sumptus est in carnem, quem regio nulla capebat A. 120 (cf. *incerti auct. carn. adu. Marcion.* IV 20: nulla illum regio .. claudit)

- regius = *diuinus, Christianus*: sub regia tecta manentes I 33, 6; *cf. rex*
- regnum = *regnum Dei* I 33, 10
- religio . . falsa curatur I 12, 10. — = *amor, misericordia*: o pia religio (*Dei uel Christi*) A. 233
- remanere = *situm esse*: istic (*in Christo*) honor remanet et tota fiducia rerum I 32, 12. — = *relinqui, remoueri*: remanent a gratia Christi A. 606; *cf. II* 16, 20. sub tectis illa prior uenit remansitque diuinus I 11, 16
- remeare: rursus remeavit ad illos A. 559
- remittere Deo dorsum I 24, 9. terrorem legis ex auribus uento remittis II 18, 3. suam (spem) posterga remittit A. 604. obsceni quos equi trucidarunt calce (calci *cod.*) remissa II 11, 13 (*bibl.*). — remittere frena II 28, 3. — = *relinquere*: nec sibi nec patriae laudem remisit ineptus II 9, 16 (*cf. Cypr. p. 44, 16 H.*: remittetur *L*; relinquetur *ceteri mss.*). *Similiter* omittere
- remouere: gaudia te mundi remouent a gratia Christi II 16, 20; *cf. A.* 606
- remundabitur terra per ignem A. 1041
- renasci a morte A. 139. in aeterna saecula renatus A. 804
- renouare: cum renouasti saeculum I 26, 35. qui renouat hominem A. 746
- renuntiare: respicere nunc uis, cui renuntiasti, priora? II 16, 8; *cf. A.* 534
- repascere = *inuicem ad cenam uocare* II 37, 3
- reperiri = *ἀλλοτρεῖσθαι, ἐλέγχεσθαι*: Cain iuniorem occisit nequam repertus I 36, 6
- repertor = *auctor*: uitae nostrae repertor A. 328
- repetere = *redire*: repetet in terra Indaea A. 960 (*cf. Verg. Aen. VII 241*). — *absolute* = *iterare*: ecce canit repetens iterumque propheta A. 461
- replere = *consummare*: omnis propheta repleta est A. 225. sex milibus annis . . repletis A. 791. tollatur imperium, quod fuit inique repletum A. 889
- reponere = *reducere*: repositus castris II 11, 8. — = *ponere*: qui nunc est extra repostus A. 959
- reportare = *portare*: peccata nostra reportat (*Christus*) A. 339 (*bibl.*)
- reprobare = *repudiare* I 40, 2. A. 346. 487. 522
- repugnare: repugnantibus aduersus legem Christi I 26 *inscr.* foras ille repugnat II 20, 11. contra bonum pugnant, cum sit repugnandum iniquo A. 764. ut stet quasi contra (*re*)pugnans A. 982
- reputare: ipsi sibi reputent A. 737. — = *respicere*: nemo priora reputat A. 534; *cf. II* 16, 8. — = *inputare*: impia martyribus odia reputantur in ignem II 6, 2
- requies: nobis praestat (*Deus*) requiem ueram II 14, 6. expecta requiem futurorum II 17, 20
- requirere fana = *sequi, petere* I 24, 13. sancta requirit A. 693
- res: rem uideo miram I 9, 3. quod erat ante referre nunc ardua res est A. 131. foeda licet res est, sed utilis uitae futurae A. 616. tolle inimicos populi de rebus humanis A. 853 (*cf. Lucif. Calar. p. 80, 4 H.*)
- rescindere: tricensimas Altus rescidit (?) . . uestras I 40, 4. rescindere quaeris sententiam Summi II 17, 3
- rescire = *cognoscere* A. 12
- resecare = *perdere*: causa resecta est A. 262
- residēre = *sedere* I 23, 8
- resistere contra A. 973
- respectus = *spes, expectatio* (?): respectumque bonum . . aeternum fieri I 1, 2; *cf. II* 2, 12
- respicere = *intueri* I 9, 6. 26, 8. 28, 6. — *inspicere*: respice querellas I 5, 8; *cf. comment.* — = *voiv προσέγειν* I 30, 6. II 16, 8. 37, 6. A. 24. 239. 460. 543. — = *λοιγίζεσθαι cum enuntiatis transitivis* I 17, 10. 24, 4 sq. 26, 18. 32, 3 sq. 33, 8. II 34, 4. A. 158
- responsor = *oblocutor, contumax* II 31, 6
- respuere = *auersari* I 26, 1. 35, 17. II 19, 17. A. 230. 431. — = *reprobare*: respui debent II 13, 9. — = *nolle*: respuit ferre labori I 34, 1
- resultare = *resonare* A. 1001

resumere = *recreare*: unde se resumere possit II 30, 8
resurgere a morte I 25, 16. II 39, 6. — *resurgere Christo* I 21, 11. *resurgimus illi* (ciuitati caelesti) II 3, 3
resurrectio I 2, 11. 33, 10. II 3 *inscr.* 32, 5. A. 950
reticere: *retacuit* (*cod.*) I 18, 10
retinere c. gen.: *maledicti retine linguam* II 22, 6
retractare: *repugnare*: mors autem in uacuum non est, si corde retractes I 27, 13. — *reputare*: *tecum ipse retracta* I 34, 6
retributio digna A. 922
retro = *pone*: in caput eritis gentes, nam increduli retro A. 430 (*bibl.*)
rei sunt in ipso delicto I 37, 12
reuersere signa II 12, 9
reuoluere absolute = *legere*: historia clausa, de qua docti reuoluunt A. 411. — *reuolui* = *reuerti*: gens .. in scelere prisco reuoluta A. 200
rex = *Christus, Deus* I 36, 4. II 1, 32. 8, 12. 9, 4. 14. 11, 5. 12, 4. 11. 21, 6
robustus = *adultus* (*contrar.* puer) A. 69. — *robusta mar(tyr)ia* II 3, 7
rogare = *adorare* I 20, 2. II 19, 2; *cf. comment.*
rostrum = *os* A. 388
rotare intrans.: *uertitur a se rotans* I 19, 11
rubor = *medicamentum rubrum*: malas medicatis superducto rubore II 19, 12; *cf. nigror*
rudis = *ignarus c. genet.* I 2, 5. A. 70. 173. 580. — *sine genet.* I 12, 15. A. 58
ruere = *incidere*: *ruis in mortem* I 26, 2. in peruersitate (praeuaricatione?) saeua scel(er)ati ruerunt I 36, 13. laqueo in isto ruistis II 29, 8. — = *decidere, cadere*: ruunt dignitates ab alto I 26, 15. pestis ruet aethere toto A. 1005. et sic sine caede ruistis II 25, 8. — = *festinare*: postea mora (?) ruit II 23, 12. ruent(?) ad manus II 1, 14
rugit pestifera clades A. 1009
ruina: orbem in ruina cadentem A. 1002. — = *defectio a uera religione*

uel a Dei praeceptis II 8, 9. 25, 2. A. 529
rumores = *sermones iniqui*: bullit in inferno rumoribus ipsa gehenna II 28, 8
rusticus = *rudis*: rustica mens hominum I 15, 3
Sabbata I 40, 3
sac(c)ellus I 9, 3
sacculus I 9, 5. A. 611
saccus: uolutari saccis II 8, 12 (*cf. Cypr. p. 260, 14 H.*)
sacerdos Domini = *clericus* II 35, 14
sacra ferre (= *offerre*) A. 681
sacramenta legis A. 230
sacraria mortis = *templa* I 19, 15
sacrificans idolis periet A. 748
sacrificium I 39, 10(?). *sacrificia facere* I 40, 5
sacrilegus: *sacra sacrilega* A. 680
saecularia in totum fugienda II 16
inscr. pastor saecularia seruans II 28, 6. s. *prosequi* A. 585. s. *euigare* 613
saeculum = *mundus, ciuitas terrena* I 1, 2. 22 *inscr.* 26, 25. II 17, 16. 18, 1. 22, 10. 25, 2. 29, 9. A. 605. 829. 1012. — = *aetas, uita*: in aureo saeclo I 29, 10. aurea saecula A. 672. cum renouasti(s) saeculum I 26, 35. in nouo saeclo A. 312. saeclo nouato A. 704
saepire: *malus in angore saeptus* II 3, 19
saginati porci de hominibus libidinosi A. 19
salfactus: *perna minime salfacta* A. 72
salsus: *maria salsa* I 29, 9 (*cf. Enn. apud Macrob. sat. VI 4. Verg. Aen. V 158.*)
salutis auxilium portat I 31, 8 (*cf. Caes. b. g. V 48, 1.*) *salus aeterna* A. 610
salutaris lege praedictus de Christo A. 742
salutaria = *salus*: propter salutaria uestra II 5, 2
saluare I 21, 5
saluum facere A. 496 (*bibl.*)
sanare: *profluuiio sanata est* A. 650. — *absolute*: suo dicto sanauit A. 236
sanctus (xactus): *xancta Dei lex est* I 35, 21. *Domini sancta* II 19, 7. — *xancta Dei mulier* II 19, 21. — *sancti: Christiani* II 1, 44. 2, 17.

- 4, 5. 39, 15. — sanctus sanctorum A. 267
- sancta, orum = *domus Dei*: in illius sancta (cf. p. 232) moremur A. 205 (*sequitur u. 206* quid foris egredimur). nunc sancta requirit A. 693
- sane = *uero, autem*: II 31, 11. 38, 5
- sanescere — *ad sanitatem redire*: donec meo uerbo sanescant (mea uerba senescant *cod.*) A. 402
- saraballum = *pallium, abolla* I 9, 1. (cf. *Blätter f. d. bayer. Gymn. XVII p. 446. S. Dehner in Woelflin. Arch. II p. 611 sq.*)
- satagere = *laborare*: pro uentre satagitur A. 609. quisque sibi satagit A. 1016. satagit non uerbis = *nihil moratur uerba* II 30, 14
- satellem = *satellitem* II 12, 14
- satis (?) = *enixe*: orare satis debet II 9, 20
- sator = *creator* I 7, 5
- saxeus = *durus*: saxei sic homines mollescunt sero gehenna A. 74
- scandalum: mittere qui dixit lapidem in scandalo uestro I 40, 6 (*bibl.*). quo tollantur scandala mundo II 1, 47
- schisma (cisma, scisma *codd.*): quem (populum) uos in schisma misistis II 25, 3
- sciens omnia ferre A. 338
- scilicet I 41, 5
- scire = *noscere, nouisse*: portenta sua scisse quo profuit illis? I 22, 6. nemo scibat Dominum A. 46. nemo Deum sciebat A. 172. scire Deum A. 581. quid inuat .. scire de uitiis regum A. 585 sq.
- s(c)ite quid opponunt A. 432
- scriptura = *litterae sacrae* II 17, 7. A. 434. 577. — *plur.* I 41, 19. A. 258. 418. 460
- scripturae memorabilis exempla: ad (*M*) = *at* A. 553. 565. 855
- adulscens I 7, 8
- ager = *agger* I 37, 16
- Antechristus I 41 *inscr.* II 3, 6; cf. II 39, 13: anticristo (*C*)
- Apolion (*M*) A. 811
- as (*CM*) = — ae in *nom. plur.* II 26, 9. 31, 1. 35, 9. A. 699. 898 (cf. *Sitzungsberichte CVII p. 755*)
- catecuminis II 5 *inscr.* caticuminus (*codd.*) II 5, 9
- Chananei (*C*) I 36, 7. Cananea (*C*) II 13, 3
- concupiscenciae II 23 *acrost.* (concupiscenciae *inscr. codd.*)
- Dafinem I 11, 12
- Danihelo A. 246
- demonstat (*C*) II 19, 21; cf. sinistra
- diabulus A. 152; cf. zabulus
- dictos (*M*) = *dictus* A. 81
- dimissum (*M*) = *demissum* A. 477
- discendere (*M*) = *descendere* A. 756. 1006
- ebdomas (*M*) A. 834
- enplastrum A. 235
- eramen = *acramen* II 9, 19. eramine I 20, 6. *gramine* (*M*) A. 750
- excussare (*codd.*) II 10, 4
- exferri (*C*) II 33, 6
- exfugit (*C*) I 7, 3
- facinosus A. 156
- facta (*CM*) = *fata* I 7, 11. 28, 2. 12. A. 88; *at iusta uocabuli forma inuenitur*: I 27, 6. 32, 14. 34, 18
- ferclum A. 644
- Gaseus p. 57 *extr.* II 39 *inscr.*
- Goti (*M*) A. 810
- idem (*CM*) = *item* I 35, 4. A. 324. 583
- inquit (*M*) A. 298. 377 etc.
- iocundari II 17, 6
- Kain I 39, 8; *at* Cain I 36, 6
- kapere I 35, 10
- kapilli II 19, 10
- loquella A. 167
- luxoria (*C*) I 17, 7. 26, 3. II 12, 3. 17, 11. 22, 4; *at* luxuria (*M*) A. 202. 208. 213. 438
- luxoriosus (*M*) A. 819
- marturium II 21 (*acrost.*)
- paruolus (*codd.*) I 26, 10; *at* paruulus II 10, 2. A. 412
- pauperclius II 36, 7
- perunguere A. 267
- persecuntur A. 820
- posterga A. 604
- protoplaustus (*C*) I 35, 1. II 17, 4. 22, 2
- querella I 5, 9
- sacclum II 22, 10. A. 312. 572. 672. 704. 760
- scisma, cisma (*codd.*) = *schisma* II 25, 3
- scripsi, scriptum *codd. crebro*
- sinagoga (*CM*) I 39, 1. A. 253
- sinista (*C*) II 19, 19; cf. demonstat

sirica (C) = *serica* II 18, 2
sorbsit (C in marg.) I 4, 7
speculum (spelum C) II 18, 5
sterelis (C) I 30, 18. II 14, 9
strofa (C) II 7, 3
susum II 27, 5. 35, 14
totiens I 25, 5
tremescere II 2, 3. A. 881
tricensimae I 40, 3; *at tricesima* (M) A. 695
trophea (M) A. 767; *at tropea* (C) II 9, 2
xanctus I 35, 21. II 19, 21
ydria (M) A. 659
ymnus I 35, 22; *at* A. 978: hymnos
ymnificatio II 19, 22
zabulus II 16, 7. 19, 16; *at* diabolus A. 152; diabolus A. 775
zabolicus I 35, 22. II 32, 12
zacones II 27, 1
scrutari intrans.: per insulas atque latebras scrutantur A. 884
secedere in parte II 11, 2 (cf. Tac. ann. I 49: discedunt in partes)
secreta Dei I 29, 11. A. 502; cf. 936.
secreta caelorum A. 106
sectari peccatum II 6, 8. *strenia*(m)
sectantes A. 762; cf. *sequi*
secundum facta II 39, 24. *secundum* scripturas A. 258
seducere = *in errorem uel peccatum adducere* I 6, 15. 8, 10. 18, 9. 19, 1. — *seductus* I 11, 5. 26, 40. A. 178
seductor II 29, 7. *seductor antiquus* A. 207
semen = *stirps*: radix Chanaanæ, maledictum semen, erumpit II 13, 3
semis noue(m) semis = *nouem et dimidia pars* A. 946
semper = *eis æd.*: sunt (Iudæi) semper sprete A. 395
sempiterno adverb. A. 303
senior = *πρεσβυς* A. 633 (bibl.; cf. Cyp. p. 72, 1 H.)
sensus: obscurauit sensus eorum A. 713. casto atque pudico sensu pertundite pectus II 18, 11
sententia iudicis: sententiam misit in illis I 3, 7. sed pars in sententia (iudicis caelestis) flebit II 2, 11. sententiam Summi demissam II 17, 3
sentire poenas II 21, 11 sq. — = *cognoscere*: optandum noscas; nam

XV.

sero senties illum I 27, 14. incipe sentire iudicia Dei I 26, 40
septimana = *ἐβδομάς* II 32, 4
septizonium I 7 *inscr. et u.* 14
sepultus = *sopitus, occaecatus* A. 239
sequi = *animu conuertere in, cupide adire* (cf. *sectari*): idola sequeris I 34, 9. (cf. *Lucif. Cal. p. 42, 8. 12 H.*) deos sequitur A. 749. Deum sequitur A. 612. adulteri pompa(m) sequentes A. 206. caritatem mundi sequentes II 19, 4. structura(m) sequi II 11, 3. facinus s. II 1, 18. (cf. *incert. auct. carm. adu. Marcion. III, 17.* facinusque sequentes.) opera maligna s. A. 182. sinistra s. II 19, 19. antiqua s. A. 534. praecepta s. A. 100. azyma s. A. 696. sic Dominus ipse. ista secutus (= *haec spectans*) Oportet me, inquit, reprobari uoce Moysi A. 521. — = *pergere loquendo*: I 31, 4 (?); cf. *comment.*
sequens = *secundus*: optima lex Domini sequens de ligno processit; perdita lex prima I 35, 14
sericus: *serica* (sirica *cod.*) ueste II 18, 2
sero senties illum I 27, 14. sero proclamans .. Deum I 29, 19. sero gementes II 2, 6. mollescunt sero gehenna A. 74. displicet .. iam sero Iudæis A. 937
serrare: *Esaiam serrant* A. 221
seruare = *reseruare* II 2, 16. A. 826. 1019. — = *obseruare, colere*(?)
pastor saecularia seruans II 28, 6
seruator = *insidiator* I 35, 2 (cf. *Sitzungsberichte CVII p. 759. Tertull. paenit. 7:* itaque (diabolus) obseruat oppugnat obsidet)
seruus Dei II 33, 2
seruiliis: sub iugo seruili II 39, 16. in seruili gente .. refugit II 13, 4
seruire Christo II 19, 22
setis rectis *de hominum contumacia* A. 543
seu = *aut, uel* II 1, 11. 18, 8. A. 987
si = *si in interrogatione obliqua* I 18, 13. 37, 10. A. 491. — *omisso uerbo conandi* II 30, 4. — = *etiamsi*: mors autem in uacuum non est, si corde retractes I 27, 13. sic fuerit sapiens, si ceterum uituperatur A. 592. — si forte = *ἐι τῷχοι*

16

- I 30, 14. — si .. non = *nisi*: si prius non digitum misero A. 557
 sic = *tum*: de labore tuo dona, nudum uesti: sic uiues II 22, 12. tu .. si nudus benefactis Deum adores, in totum ne facias sic orationem II 38, 5 sq. immo prius quaerat, ubi sit sua uita redacta! sic fuerit sapiens A. 591 sq. immolat hos primum et sic ad ecclesias exit A. 858. — sic .. si = *non magis quam*: si martyres feceris, filios sic uoce deflebis II 32, 6. si false de ipsis pronuntiant perdere terram, .. sic erint et falsa de illo A. 394 sq. — sic = *atras, temere*: nec erat diuinus, sic deum esse dicebat I 4, 6. uulnera non parent et sic sine caede ruistis II 25, 8. = *totidem*: per duodecim milia stadia lata, longa, sic alta II 3, 16
 sic et = *et* .. *et*: altos sic et humiles A. 29
 sic .. quasi = *sicut*; cf. quasi
 siccatus fluuius A. 905. 960
 sigillum = *simulacrum* I 18, 18. — sigilla bis sena = *zodiacus* I 7, 14
 signare: Helias ueniet prius et signare dilectos I 41, 8. (signo) signat populum in nomine Christi A. 840
 signum: in illum sperabunt gentes, cuius signo tuentur A. 292. — = *typus, imago*: quam (Liam) Iacob in signo recepit I 39, 2. — signa = *miracula*: multa signa facit I 41, 16. A. 929. — = *indicia*: multa .. signa fient tantae termini pesti A. 807
 silentia = *silentium*: ut fiant silentia uestra II 35, 15
 silua = *uita indomita hominum extra ecclesiam uersantium*: in silua manere quaeris, ubi latro moratur I 25, 3. in silua lupi sunt I 33, 7. multi .. rapiuntur saeculi silua A. 605
 siluestres .. tauri = *homines saeculo inhaerentes* I 33, 5. (In interpretatione Palatina Herm. Past. sim. IX 26, 2 siluatici dicuntur.)
 simile: cur nos similemus ad illas (= illis) A. 36
 simplex = *fidelis, innocens*; simpliciter = *praecipue, potissimum*(?): qui simplicem fingis, simpliciter uiue cum isto I 23, 6
 sin autem, sin uero = *et de pñ* I 32, 10. A. 878 (cf. Roensch, It. et Vulg. p. 405)
 sine: ut genus hoc hominum faciant sine nomine Christi (*nomine Chr. priuare*) A. 874
 singularis = *uidua* II 31, 15
 sinistra = *iniusta, peruersa* II 19, 19
 sis (?) = *si uis* I 25, 11
 sitire: sitis tu super diuitias I 30, 4 sq.; cf. comment.
 sodalis c. dat.: eritis Deo sodales I 35, 20
 sollemnia sancta A. 424
 sollicitum esse = *curare*: ut tuo praeposito cottidie praesto sis ante, sollicitus esto II 12, 8 sq. de funeris pompa sollicitus esse qui quaeris II 33, 1
 soluere .. in uascula = *conflando in uascula conuertere* I 20, 7
 somnum cepi A. 445 (bibl.)
 sonare: uerbo sonauit A. 39 (cf. A. 598 tonant ore). eramen sonans II 9, 19 (bibl.)
 sopire: corde sopiti A. 16. optima (sunt) mihi bibere et corda sopire II 36, 5
 sorbere: lapidem pro filio sorpsit (Saturnus) I 4, 7
 sordis: sorde(?) manifesta deflere II 8, 5
 sors: et in uestimentis meis .. sortem miserunt A. 419 (bibl.)
 sortilegus I 11 inscr.
 spatari = *uagari* A. 3
 species = *pulchritudo* I 11, 10
 spelaea: errare .. per spelaea (spelunca C) ferarum II 11, 9 (Verg.)
 sperare: haec speranda nobis spes est A. 303. in illum sperabunt gentes A. 292 (bibl.)
 spernere = *repudiare*: sunt semper sprete (Iudaei a Deo) A. 395
 spes gentium A. 392 (bibl.). spes fortunata rursum .. uiuendi I 2, 12. ubi sit spes uitae ponenda I 25, 21. A. 58. spem subit alterius = *causam alterius defendendam suscipit* A. 604. — = *felicitas*: haec speranda nobis spes est sempiterno frunisci A. 303. nobis spes est in futuro quaerenda A. 310
 spiritus aui = *anima mundi* A. 108
 spiritalis poena aeterna I 29, 17

sputa: nec faciem auerti sputis eorum
A. 356 (*bibl.*)

stabula = *ecclesia* I 33, 5 (*contrar.*
silua)

stadia: in quorum (Indaeorum) stadia
gentiles esse praefecit A. 263. per
duodecim milia stadia lata (ciuitas
caelestis) II 3, 16

stat tempus in finem fumante Roma
maturum = *inclinat* (?) A. 925

status .. dies A. 994

statuta tempora complet A. 886

sterilis (sterelis *codd.*) = *expers*
operum bonorum I 30, 18. II 14, 9

sternere solo A. 984

stibium (inducis) in oculis II 18, 7

stifam (stipamen?) ducere I 30, 6

stipem tollere I 17, 12

stipula = *καρπος*: conspicitis sti-
pulam cohaerentem in oculis nostris
II 25, 5 (*bibl.*)

stomachus = *cor*: pulsare domum
stomachi (= *pectus*: *cf.* II 21,
13) II 35, 4

storia = *tegimentum* A. 151; *cf.*
comment. et incert. auct. adu.
Marcion. II 88 sqq.; 123 sq.

strenia(m) sectantes A. 762

stridere alicui = *maledicere* A. 739

strophæ = *mimorum ludicra* II 7, 3;
cf. comment.

structuram gerere I 10, 7. str. sequi
I 11, 3

suadere *c. acc. personae*: suadeo ..
altos sic et humiles A. 29. sua-
demur A. 301. saeculo suasi A. 765

sub *c. abl. pro accus.*: sub tectis
illa uenit I 11, 16. refugite sub

antro I 33, 7. ire sub barbaro rege
II 9, 6. sub barbaro rege refugit

II 13, 4. senatum sub iugo mittunt
A. 820. turrem fabricare sub astris

A. 165. — sub fine I 41, 9. fine sub
ipsa A. 398. sub ipso saeculi fine

A. 829. sub ipso tempore = *sub*
idem tempus A. 823; *cf.* A. 41:

Noe sub tempora. — = *in c. abl.*
Dei sub aspectu I 23, 14. sub in-

ferno cruciaberis I 26, 4. sub uno
morari = *uno loco* II 2, 11. 14.

8. sub uno momento II 22, 16.
sub latebra (te) conde II 9, 10.

sub pace II 25, 9. sub una loquella
A. 167. tormentum est totum, quo

uiuimus isto sub aeno A. 309. —
= *per modum significans*: sub

ludicio suo honorem illi (Baccho)
dedere I 12, 17. sub quorum mar-

tirio decima pars conruit urbis
A. 859. se sub figura fatigant I

17, 5. patitur sub imagine nostra
A. 224. — *temporibus alicuius*

sub Antechristo II 3, 6. sub Anti-
christo deuicto II 39, 13. — = *ἐν*

c. dat. uim atque dicionem signi-
ficans: mittebant capita sub numine

quasi praesenti I 18, 5. sub quo fiet
terra deserta I 41, 2. fac sub Deo

bonum II 30, 3. sub lege uiuere
A. 198. trucidantur isto sub hoste

A. 822. — sub *c. acc. plur. neutr.*
gen. pro abl.: sub fata uiuentes

I 7, 11. sub mysteria I 17, 3. sub
tartara planges I 26, 36. sub ..

tecta manentes I 33, 6. Noe sub
tempora A. 41; *cf. p. 232*

suauius gustare = *cum uoluptate*
A. 331

subdere se II 31, 7

subditus I 30, 7. 18(?)

subdole I 11, 7. A. 525

subdolos: subdola pax II 25, 7. 12.

29, 6. subdola fronte A. 425

subicere = *suggerere*: interdum sub-
icio, qualiter praelegi prophetas

A. 57. — *conferre, uti*: nemo petram
subicit, nisi solus ignis, ad escam

A. 73

subiectus = *oboediens*: subiectam
te praebe Deo I 34, 21

subinde = *identidem* II 30, 6

subire *c. dat.* = *succurrere, in men-*
tem uenire: stultitia subiit multis

Deum talia passum A. 357

sublabi = *elabi*: sublapsum (discum)
non potuit retinere I 11, 20

subministrare (stipem) infimo II 36, 6

suboles *mascul.*: generaui suboles
(*plur.*) .., qui me negarent A. 426.

impium et saeuum subolem A. 725

subornant aliis ex se .. falsum = *per*
fraudem inponere I 17, 3

subrepere: blandiendo uobis subrepsit
Euae seductor II 29, 7

subsannare = *illudere* I 38, 6. 40,
11. A. 56. 506

subsidunt montes II 1, 34

substernunt se montes A. 968

substituta morte = *θανάτου ἐν-*
στάτος A. 306

subtrahere se alicui = *abscedere ab*
aliquo I 21, 11

- subuenire = *in mentem uenire*:
fabulae subueniunt II 35, 3
subuertere = *διαφθελειν*: uagi (daemones) subuertunt corpora multa I 3, 14
successus = *res secundae* A. 605
succollare (*contrar.* deponere) I 19, 10
sudare: terra sudat fontibus aquae A. 845. — = *cum sudore opus facere* II 17, 17
sudor: Deus omnipotens cum sudore uiuere iussit II 17, 5
sufferre = *perferre*: sufferens tanto tempore uestra II 2, 5
sufficere = *satis esse*: sufficeret illis utique quod promptius edunt A. 22. suffecerat illis per ignauiam tanta fecisse A. 711. — = *satis habere* (?): ex corde qui credit femina marito probata sufficiat esse non cultibus, sed bona mente II 18, 13 sq.
suffigere pisces (tridente) I 10, 2.
suffigitur clauis (Christus) A. 417
suggerere uicta diurna II 23, 14. — *absolute* = *opem ferre*: suggerat illis II 20, 4. — = *monere, docere*: suggerit hoc Paulus I 31, 9
suillus: more suillo A. 758
sumere *absolute*: sume de ligno uitali I 35, 13. A. 326. 330. — prandia sumere (?) II 20, 15 sq. — = *suscipere*: tollite corda fraudis. . et sumite pacis I 30, 19. Domini figuram sumite I 33, 3 (*bibl.*).
agonia sume propinquus II 12, 10.
sumptus est (Deus) in carnem A. 120. — de lucro su(m)is te piare II 24, 14. — = *absumere, deuorare*: uiscera natorum. . sumebat (Saturnus) I 4, 4
summa tibi (est): grauiora peccata deuota tu semper II 5, 11
summittere oculos II 2, 3
summum = *supremum, finis* (II 1, 47): uentum est ad summum, ut Caesar tolleretur aurum I 18, 6 (*cf. Verg. Aen. XII 803*)
sumptum = *sumptus*: in modico sumpto II 34, 5. qui postulant sumpta diurna II 34, 2 (*cf. Brix in Plaut. Trin. 250*)
sunt quibus . . apparuit A. 119
super: sitis tu super diuitias I 30, 5. agis super omnia uictor II 23, 16
superaddere: tradidit se nobis (noua) superaddita lege I 37, 19
superare = *ὑπάρχειν*: Dominus, superant cui filii legendi A. 732
superbus = *contumax, inmodestus* II 31, 3. A. 82
superducere = *inlinere*: superducto rubore II 19, 12
superextolli (diuitias) A. 28
supertollere: nec me supertollo II 20, 2
superius = *plus, nimium* (?): bibendo superius II 36, 2
suppletus furia = *ira incensus* A. 855
supplicare c. acc. A. 842
supremus: in suprema (= *uehementer*?) ardes II 23, 13
suppetium (subpetium) II 2, 15, 29, 12. A. 1013
surdus: facti uel ut aspides surdi II 9, 19 (*bibl.*). surdae procellae A. 75. — = *inauditus* (?) A. 958
surgunt blasphemiae II 34, 8. surrexerunt ludere filii II 17, 8
suspensam in ligno uitam = *sublatum in crucem Christum* I 40, 9. — = *solicitus*: suspensus uiuis in ardore lucrorum II 23, 6
suspiciere: quos inimici sui suspiciunt ire per auras = *suspicientes uident* A. 864
susum intendentes II 27, 5. susum corda II 35, 14
susurrantque simul, quoniam sint fraude decepti A. 938
suus: quos inimici sui suspiciunt A. 864. nec moritur filius suus ante parentes A. 948
synagoga = *Iudaei* I 39, 1. A. 253. — = *ecclesia Christiana* I 24, 11 (*cf. Ad. Harnack in Herm. Past. mand. XI 9*)
Tabellae = *imagines*: non te pudet . . tales adorare tabellas I 14, 6
tabescere: oppressus inopia(cum) frater s(it) iuxta tabescens II 20, 20. tabescunt corda potentium A. 919
tacitus: Tacitae deae: I 20, 2; *cf. Ouid. fast. II 572*
tale(a) = *scissio ligni* I 19, 2; *cf. comment.*
talentum: cuius erint ista talenta = *opes* II 23, 12
taliter II 19, 9. A. 234. 360. 413

- tam** = *haud secus, sic* I 7, 16
tamen = *certe, tandem* (?) I 25, 22. 32, 10. 37, 14. II 8, 7. A. 462. 664. 701. 922. (cf. *Sitzungsberichte CVII p. 779 sq.*) — et **tamen** = *ceterum* (?) I 11, 13. 22, 11. A. 510
tangere laedere: iustos autem non tanget ignis II 2, 10. — = *commemorare*: uno uolo titulo tangere librum Deuteronomium A. 429
tantum ut = *dummodo* II 18, 16
tanti = *tot*: post funera tanta A. 999; cf. 882: tot funera
tartarus A. 635. **tartaros** acc. plur. I 29, 15. **tartara** acc. plur. I 26, 36. 39
tartareus: legem tartaream A. 641
taxare = *commemorare* (cf. *tangere*): is qui taxatur populus A. 386
taurus sigillum zodiaci I 7, 16. — **siluestris** .. **tauri** = *gentiles* I 33, 5
temerarius ille = *diabolus* A. 173 (cf. *carm. incert. auct. adu. Marcionem* I 5)
tempera te Christo = *subde te, obtempera* I 32, 11
tempestiua = *tempestates* A. 65
temptare: quae tunc mala gaudia temptant A. 212
tempus: tempore toto I 25, 16. 26, 4. II 3, 7. 18, 8. t. multo I 1, 4. A. 942. t. paruo A. 177. t. tanto II 1, 23. 2, 5. **tempus clausum** (passum?) A. 301. — per tempora = *breui tempore* I 21, 9. **temporibus primis** = *primo* II 5, 3 (cf. in primis II 18, 14. A. 59). = *καὶρός*: si locus aut tempus fauet aut persona prouenit I 32, 1. 9. blanditur quando tibi tempus I 32, 13. nec synagoga potuit cognoscere tempus A. 253. quod auis sua tempora norunt A. 255. — c. *inf.* ueniet tempus defunctorum uiuere rursum A. 142
temporum inconstantia A. 639 sq. 815 sq.
tempora: *caput* (?) : nec tempora (?) quoque promittis II 35, 16
tenere: loca dextera tenet I 26, 33. medium tempus Helias, medium Nero tenebit I 41, 11. longo morbo teneris I 26, 13. nec lege tenentur II 7, 4. nihil nostra lege teneri A. 485
teneri = *paruuli*: me uerum dicente sicut teneris II 16, 17
tenor = *cursus*: uertitur interea caelum tenore mutato II 39, 9. **carnelem (esse)** mundi tenorem A. 129
terreni iudices I 28, 6
terrere = *uehementer increpare* II 28, 4. 35, 13
terribilis lex I 30, 17. 36, 12 (cf. *August. ciu. Dei XVI 43 med.*: cum data lex fuisset in monte multum terribiliter)
terror caelestis II 1, 40. A. 966.
terror legis II 18, 3
testamentum uetus I 25, 14
testificare I 1, 7. (cf. *Neue² II p. 323*)
tingere lanas I 3, 10; cf. *lana. tingere crines* II 18, 8
tiro = *novicius Christianus, catechumenus* II 5, 5
titulare = *allegare*: cuius uoce .. titulatur talis edictus A. 462
titulus: de breuiori titulo II 29, 15. uno uolo titulo (= *loco*?) tangere librum Deuteronomium A. 429
tmesis: obstupe iam factus I 25, 13. (cf. *Lucif. Cal. p. 269, 20 H.*: experge autem factus = *ἐξυπνός δὲ γενόμενος*; *Petschenig in Zeitschr. f. d. österr. Gymn. XXXVII p. 641*)
tollere = *αἰρεσθα*: stipem ut tollant I 17, 12. causa uictoriam tollit iniqua I 31, 5. blasphemium tollat Salomon I 31, 7. martyrium tollere uerbo II 21, 15. quod ueritas odia tollat II 29, 5. primitiua tollere A. 252. — = *auferre*: tollite corda fraudis, fera I 30, 19. 33, 4. tollantur scandala mundo II 1, 47. sublato leone II 2, 1. tolle inimicos .. de rebus humanis A. 853. tollatur imperium A. 889. — tollere se: nimium te tollis in altum I 30, 5. — tollit se (= *secedit*) in parte I 28, 4
tonare: illi tonant ore A. 598 (cf. *Propert. III 17, 40*). — **tonans** = *Iuppiter* I 15, 4
tonitruare I 6, 7
tonitruum, ui A. 1006 (1025. 1028)
torquere = *cruciare (de flamma aeterna)* I 26, 32. II 13, 5

- torrere = *amore incendere*: torruit hunc uirgo specie I 11, 10. (cf. *Horat. Carm. I 33, 6 al.*)
 tortoris ordo (?) I 24, 23
 toruus: *de leone, sigillo zodiaci* I 7, 16. *de Cyclopibus* II 36, 4
 totidem = *itidem* I 7, 13. 25, 6. 41, 2. II 26, 3. A. 273. 623
 totiens I 25, 5
 totus: *plur.* = *omnes* II 3, 10. 27, 6. 38, 2. — *totum, tota* = *omnia*: I 26, 15. A. 104. 128. 309. — I 37, 15. A. 133. 523. — *in totum* = *omnino* I 37, 22. II 16 *inscr.* 38, 6. A. 204. 398. 485. (cf. *Woelfflin. Arch. IV p. 144 sqq.*)
 trabs: uestris in oculis non uultis cernere trabem II 25, 6 (*bibl.*)
 tractare: impie tractas cum ipso corpore I 30, 4. nil sua de causa tractat = *sibi non consulit* A. 603. — = *gubernare*: poli sidera tractauit (Iuppiter) I 7, 5
 tradere = *dedere*: trade te iam Christo I 28, 14. occurrit tradere sese (*hosti*) II 9, 15
 traditio = *disciplina*: nouellae traditio legis II 1, 6
 traiectum clauis Dominum I 36, 14
 tramite uos recto ducite II 22, 10
 transferre = *transducere*: translatis Iudaeis . . de terra Iudaea I 2, 8. — = *commutare, conuertere*: translati lauacro magis caritatem habete II 7, 12
 transfluuiat hostis = *flumen traicit* II 9, 10
 transgredieris legem II 17, 12
 transigere = *loco mouere*(?): debilitatos, transigere sese qui non possunt II 30, 16
 transire: qua transeunt omnia uastant A. 972. (numen) transit in ignem I 18, 7
 transitus: expecta requiem futurorum transitu mortis II 17, 20. qui legem instituit, fieret quo transitus inde A. 698
 transmutat animos I 36, 9
 tremebit I 41, 10
 tremescere II 2, 3. A. 881
 tribuere = *attribuere*: si tribuunt fata genesis, cur deum oratis? I 16, 5; cf. u. 1. — = *concedere*: Omnipotens tribuit, ut (spiri)tales eradat I 41, 18
 tribus Iudaeorum II 1, 3. 4. 8. 15
 tricensimae = *neomenia* I 40, 3. — *tricesima neutr. plur.* A. 695
 tristis: in illo (Christo) hilaris (esto), nam saeculo (= *in saeculo*?) cf. *Euang. Ioh. 16, 33*) tristis II 17, 16
 tristitia: cum tristitia pugna II 17, 17 (cf. *Herm. Past. mand. X 3*)
 tropaea (trophaea): uincere qui poterit aut latere, magna tropaea II 9, 2. fecit troph(a)ea latenter A. 767
 tuba: dat tuba caelo signum II 1, 1 (cf. *Verg. Aen. XI 474*). fremitum dat tuba de caelo A. 901 (1001). in tuba praesentem(?) caelesta uoce clamantem II 15, 2. uates de tuba canebant A. 227. audite uocem tubae A. 427 (*bibl.*)
 tueri *passium*: cuius signo tuentur A. 292 (cf. *Cypr. test. II 22 inscript.*). bono corde tuenda A. 580 (cf. *Eu. Luc. 8, 15*)
 tumorem(?) premere II 26, 4 (cf. *Cypr. p. 412, 2 H.*). pausent praecordia tanto tumore(?) II 29, 4
 tumulus = *sepulcrum*: descendit in tumulum Dominus A. 315. in bustis et tumulis II 39, 20. — *plur. de uno sepulcro*: de tumulis resurgeret A. 551. leuat de tumulis Lazarum A. 642
 tundis pectus II 32, 8 (21, 13)
 tura ponere simulacris A. 875
 turba: de turba fit unus A. 878.
 turba ciuica I 1, 7. t. choraulica I 32, 7. — turbae = *δῆλοι* II 32, 12
 turbare: sonitus praecordia turbat A. 902. turbantur caelicolae A. 1012. turbabantur mente Iudaei A. 237. — *passiu. c. acc.* = *ἐκπληττοῦνται*: turbatur Nero . . proxime uisum A. 910
 tutani(?) I 20, 1
 tutari *passiuum* II 1, 28; cf. tueri tute I 23, 11. (II 35, 18?)
 tutus c. *abl.*: latronibus tutus I 33, 6
 typus I 39, 1. 4
 tyrannus = *princeps iniquus* I 23, 8. 14(?) II 1, 39. 39, 24. A. 980. — *plur.* A. 924. — *de filio impio patrimonium iniuste usurpante* A. 725. 734

Vber: intrabunt .. sancti ad antiquae ubera matris = *ad aeternam felicitatem ciuitatis Dei* II 1, 44
 ubi *ad personam pertinens*: uno crede Deo, ubi mortuus uiuere possis I 33, 9. — = *quo*: nescit ubi primum occurrat inscius ille A. 694
 ulcus: ulceribus corpus uexatur I 26, 12. neque dolores .. sentiunt uel ulcera nata II 1, 26
 ullus: lex tibi non ulla est I 32, 6. non ullum de ferro secuit A. 235
 ulmus: sicut ulmus amat uitam, sic ipsi pusillos I 30, 16 (*cf. Herm. Past. siml. II*)
 ulna = *brachium*: ibi aurum uestes argentum ulnis refertis I 34, 11
 ulterius (= *postea*) caue delinquas II 11, 8
 ultime = *postremo* I 28, 9
 ultimus: in ultimo = *postremo* A. 1020
 ultra: ut neque uestigium eius appareat ultra A. 918
 ultro I 24, 12. 30, 6. II 7, 17. 29, 16
 ululatur ploratur II 2, 7
 umbra mortis A. 1026 (*bibl.*)
 umbraculum faciunt nubes A. 967
 Vinctus = *Christus* II 31, 15 (*cf. Tertull. Prax. 28 in.*)
 unde *ad personas pertinens*: at tu (t)alis adis, unde nihil discere possis I 37, 7. — = *περὶ οὗ*: unde non hoc curo disputare paruo libello I 22, 13. II 39, 6. — = *abl. instrumenti*: unde (= *quibus rebus*) perierunt illi, nos cauere debemus II 17, 10. retine linguam, unde Deum adoras II 22, 6. mitte numos ei, unde se resumere possit II 30, 8. si non fuerit ars, unde uita regatur II 31, 11 — = *quamobrem* I 26, 4. 28, 12
 undique te reddet tutum II 9, 12. tremebit undique terra I 41, 10
 unica gloria A. 107
 unus: ad unum = *cuncti* A. 620
 Vuus = *Deus* II 16, 9; *cf. I* 14, 7
 urere: uritur ab imis terra II 4, 7. pars incredulorum seruatur molliter usta A. 1019. quod (corpus) ignis ussit II 39, 7. ureris pauperie I 26, 16
 usque: nunc usque natatis A. 433. — = *semper*: status(us)que dies A. 994

usura: oppressus usuris II 24, 11
 ut *c. coniunct.* = *acc. c. inf.*: si putas, ut isti te saluent I 21, 5
 ut non = *ne*: (Deus) diros obumbrat, ut sibi non credant I 36, 4 sq.
 ut quid = *wa ri* II 17, 2
 ut si *c. indic.* = *quasi*: ut si bellum adest, in pace martyres ibunt? II 21, 8; *cf. II* 22, 1: quasi bella quiescunt
 uterus: ab utero (matris) II 35, 2. caecum ex utero natum A. 648 (*cf. eu. Ioh. 9, 1*)
 uti *c. acc.*: consilium neminis usus A. 359
 utique I 6, 6. 11, 11. 13, 5. 6. 26, 20. 30, 14. 34, 7. II 15, 4. A. 22. 717. 738
Vacillare = *errare, labare* II 28, 9. A. 10. 588
 uacuus = *nihil auxilii afferens* (*mit leeren Händen*) II 30, 2. — in uacuum = *frustra* I 27, 13. II 8, 4. A. 75. in uacuo I 12, 10
 uadis (ubi nescis) I 30, 3. 37, 5. 8. in altera uadit A. 488. et dein quae uadunt in piscis (= *usque ad pisces*) I 7, 17
 uae tibi I 23, 3. uae miserae plebi II 28, 9. uae refugis A. 1037. uae miseris A. 1049
 uagari: inter utrumque uias mors inmaturo uagatur I 16, 4 (*cf. Lucret. V 221*). daemones in mundo uag(ar)i I 22, 10. uagari tu quaeris I 29, 14. sine freno uagari I 26, 2. 754. sine pastore noli uagare I 33, 1
 uagus: uagi (daemones) I 3, 14. uult uagus errare II 13, 6
 ualere: quod uult esse ualebit I 7, 18. legitima cuius clamat(ur) ualere defuncto I 27, 4
 ualescere = *ex morbo conualescere* II 30, 4
 uanitas aeni I 34, 9. uanitatis (= *uanus*) decor II 18, 21. o uanitas uera II 33, 4
 uanus: deos uanos I 1, 8. idola uana I 2, 7. gaudia, spectacula uana I 26, 5. II 16, 4. res uanas adfectas II 18, 4. uana cogitatis A. 466. fingere uana A. 526. uane (*uocat.*) I 9, 8. 16, 6. (24, 3). — in uano = *frustra* I 17, 15. 19, 14. 21, 9. A. 585. 693. 781

uas = *supellex* (?): illic Dei uas est A. 105; *cf. comment.*
 uasculum I 20, 7. (*cf. Min. Fel.* 23, 12)
 uates = *propheta* A. 61. 397. 517. 673
 uectigalia terrae = *fruges* II 3, 10
 uehere = *ferre, offerre*: tempus uehit (?) nostris pacem II 25, 1 (*cf. Sitzungsberichte CVII p. 769*)
 uehiculum publicum A. 856
 uel *disiunctiuum postpositum* I 26, 11. II 9, 19. — = *saltem*: uel, si tonat ipse, lex ab ipso lata fuisset I 6, 14. uel, si Deus erat, occurreret illi per auras I 11, 15. certe si non ipse pugnat, uel suggerat illis II 20, 4. uel, si piget ire ad pauperem . . . mitte numos ei II 30, 7 sq. — uel maxime = *omnium primum* II 37, 5. A. 141. — uel si = *etiam si* II 30, 4
 uelle *c. acc. c. inf.*: uoluit se pati A. 318. — *c. coniunct.*: nunc uolo sis cautus I 28, 13
 uelocius; *cf. comparatiuus*
 uenire = *euenire*: quae saeclo uenirent A. 572. quando haec uentura putamus? A. 805. — uentum est ad summum, ut Caesar tolleretur aurum I 18, 6. (*Verg.*) uentum est ad finem . . . incipiet Dominus iudicium dare II 1, 47 sq. uentum est, ut ipse dominator caeli ueniret A. 257. — = *feri* (?): uenit inops animi I 4, 7; *cf. comment.*
 uenter: dum uentri seruis I 23, 1. uentrem . . . implere I 23, 7. aspicias ad uentrem I 23, 12. uobis Deus est uenter I 31, 8 (*bibl.*). distenso uentre II 20, 19. pro uentre (?) satagitur A. 609. — = *uterus* I 12, 5. II 10, 7
 uenia: quo nulla uenia liberat A. 178
 uento remittere ex auribus terrorem legis II 18, 3
 uerbena = *frons sacrata uelut laurus* I 11, 8
 uerbum = *iussus Dei*: exul factus a uerbo I 35, 5. in uerbo Domini II 14, 11. aegrorum cura (= *curatio*) de uerbo A. 232. meo uerbo chanescant (?) A. 402. — = *lógos, Christus*: is (= *Deus*) erat in uerbo positus A. 93. — = *proverbium* I 23, 5

uerborum insolitae formae: ex coniug. I: testifico I 1, 7. populas (?) II 24, 13. furare = *furari* I 15, 2. uagare = *uagari* I 33, 1. zelaris *deponens* II 23, 3. tutantur *passiuum* II 1, 28. domata I 34, 4. secatus A. 514. — *ex coniug. II*: credent = *credunt* I 25 *inscr. et acrost.* plaudent = *plaudunt* A. 20. 480 (*cf. Lucif. Calar. p. 42, 14. 49, 6 H.*). mereunt II 4, 11; *cf. comment.* consulète I 22, 14; *cf. comment.* tremebit I 41, 10. inuideri *deponens* A. 154. tuentur *passiuum* A. 292. — *ex coniug. III*: ardis (*cod.*) II 23, 1; *cf. u.* 13. intuis II 20, 13. languis (*cod.*) I 26, 16. respondis II 35, 16. subridis (*cod.*) II 35, 19. pendit = *pendet* I 35, 9. sorbitis II 29, 9. feruunt A. 1025 (*at feruet* A. 1021). lugunt A. 949. exercite II 27, 1. intuite I 31, 1. 39, 5. augère A. 607. lugère II 32, 10. A. 480. praebère A. 37. capebat A. 120. pendèret = *penderet* A. 248. desinuit A. 201. (*cf. Lucif. Calar. p. 240, 4 H.*). occisit I 36, 6. relinquit *perf.* A. 279. cluserunt A. 674. clusissent A. 388. considerat = *considerat* II 30, 4. fideris *fut. exact. uel coniunct. perf.* II 15, 10. consuli *depon.* I 22, 5. frunisci II 16, 24. A. 303. absconsus II 1 *inscr. et u.* 1. 25, 9. A. 101. 672. depinctus (*de-pangere*?) II 19, 11. distensus II 29, 19. finctus I 12, 13. 18, 16. 19, 4. nactus II 24, 12. oblitus *pass.* II 32, 5. obliuitus I 27, 8. repostus A. 959. — *ex coniug. IV*: linitis II 19, 10. experitis = *experimini* I 7, 2. blandire = *blandiri* II 12, 7. cupire II 7, 15. fugire II 26, 3. fugite II 18, 21. refugite I 33, 7. scibat A. 46. uenibunt A. 907. prosilisset A. 287. partitus *pass.* II 2, 16. A. 184. 834. 926. — *ex anomalis*: erint II 3, 4. 23, 12. A. 394. poterint I 27, 18. periet A. 748. obi(u)it A. 323. rediuit (?) I 24, 15. transit = *transiit* I 18, 7. fiendus (?) II 35, 15. — *ex compositis*: contange A. 562. disparis A. 169. retacuit (*cod.*) I 18, 10. depremere (*cod.*) II 22, 8.

uersari in scelere A. 157. II 16, 9.
uirgineusque pudor tecum uersetur
in agno II 5, 6

uerterese = *uersari* (?): tute in fabulis
uertis II 35, 18. — uertite uos
Christo I 35, 20. — uertere =
uvertere, *abigere*: uertebatque boues
I 13, 7 (cf. *Verg. Aen.* VIII 207
sq.). — uertitur a se rotans I 19,
11. uertitur interea caelum II 39,
9 (cf. *Verg. Aen.* II 250 et quae
Forbiger in hunc locum adnotat)

uertas: patientia uera I 28, 1. uanitas
uera II 33, 4. — = *iustus*: iudicia
uera II 11, 3. agonem uerum A.
610. — = *ratus*: benedictio uera
A. 297

uesci c. acc. A. 951

uestigium umbra non facit A 564.
ut neque uestigium eius appareat
ultra A. 918

uestimenta diducis II 32, 8 (cf. *Ouid.*
met. XIII 264)

uestire nudum II 22, 12, (*bibl.*) in
pace te uesti bonis II 21, 16

uestes II 18, 15, 19, 16

uestitos deos adorant I 35, 16

uexare: ulceribus corpus uexatur I 26,
12. ne uexentur a sole A. 967

uia = *uitae ratio*: in duas intrastis
uias I 22, 15. sunt tibi propositae
duae uiae: elige, quam uis A. 699

uicta diurna = *uictus diurnos* II 23,
14; cf. *sumptum, flatum et Brix*
in Plaut. Capt. 855 (852)

uictima = *mactatio, immolatio* A.
884; cf. *comment.*

uictor: agis super omnia uictor II
23, 16

uictualia ferre II 30, 10. portent
uictualia collo II 39, 16

uidere bona = *felicitate frui* II 15,
7. — uideri = *conspici* I 12, 11.
24, 5. A. 118. 903. uisus est con-
uersatus humanis = *ἐφαίνετο ἀν-
θρώποις ὁμιλῶν* A. 372

uiduare = *spoliare* A. 977

uigere corde = *prudentem esse* I 19,
15

uigilanter age II 9, 13

uigilare = *satis agere, curam habere*:
pro die tuo uigilas sine fraude
uiuendo II 23, 18 (cf. A. 609).
uigilare sacco A. 611

uincere = *potiorem esse*: uicit petra
deum I 13, 3. — = *convincere*
I 25, 19. 27, 3. — uinci = *impediri*:
quam describere uincor A. 880

uincula rumpere II 38, 2. (cf. *Forbiger*
in Verg. Aen. II 134)

uindemia uenit I 25, 8

uindicare sibi primatum A 262

uindicta letalis A. 887

uiniuoraces I 18, 16

uirescere: omnia uirescunt A. 963

uirgineus pudor II 5, 6 (cf. *Tibull.*
I 4, 14)

uirtus = *uis, potentia* A. 281. 284.
de uirtute Dei refertur, quam fecit
(= *edidit*) in illos A. 707. flammea
uirtus A. 104. imperio regis omni
uirtute (= *summa ui*) parendum
II 12, 4

uis ignea A. 1021. uim...facere..
reddere II 7, 17

uiscera natorum...sumebat I 4, 4.
sibi uiscera pascit (poscit *cod.*) I
19, 5

uisus(—um?): auis...inhaeret in-
prouida uisco II 23, 19. falluntur
uolucres et siluarum bestiae uiscis (?)
II 7, 1; cf. *comment.*

uisibilis A. 111

uisitare I 3, 2. II 30 *inscr. et u.* 2. 12

uita = *felicitas aeterna* A. 86. 172.
322 sqq. — uita futura I 35, 8.

A 616. — = *uitae auctor, Christus*
I 35, 8. — = *uictus* I 17, 2

uitalis: uitalia poma I 35, 10. de
ligno uitali I 35, 13. A. 325

uitare = *fugere*: uitas agrum pinguem
I 25, 2. daemonum fana (?) uitare
I 35, 19. uitare malum nesciunt
II 7, 4. escam muscipuli...longe
uitate II 7, 13. zabolicam legem..
uitate I 35, 23. — = *transgredi,*
laedere: ut Dei praecepta uitaret
I 35, 1. lege uitata A. 544

uitreus: uitrea uita (unda?) moraris
I 26, 17

uiuere rursum = *renasci* A. 142. —
quorum sanguine uiuant A. 18.
fraudibus uiuere II 15, 7. uiuere
non poterat de suo I 10, 7. de
cuius praestantia uiuis I 32, 3

uiuus: aduersus legem Christi Dei
uiui I 26 *inscr.*

uix tamen = *uix tandem* (?) A. 922;
cf. tamen

uocatiui adiectiuorum, quibus aduersarii appellantur: ignare I 34, 14. ingrate I 29, 4. impie I 26, 30. 28, 5. inepte I 26, 5. 37, 3. II 38, 6. inique II 24, 15. iniqui I 40, 1. inuide II 23, 3. heu miseri I 30, 8. moriture I 30, 1. nefande I 26, 34. seducte I 26, 40. stulte I 14, 6. 23, 3. 24, 5. 27, 1. 11. 29, 12. II 20, 8. 17. 22, 1. 36, 3. stulti I 20, 4. o stulti I 6, 1. 36, 5. o nimium stulti I 7, 9
 uoce loqui A. 119. uoce clamare II 15, 2. A. 416. uoce deflentes II 32, 6, A. 939. — uox Domini II 15, 4. sq.
 uocitare = *nominare*: ut uocitaretur .. Altissimi proles A. 666
 uoluptuosus = *libidinosus* A. 437
 uorago II 29, 11
 uorare: natos uorabat I 4, 2
 uulgo proloqui A. 630
 uulnus = *incommodum*: quid te bonum fingis alieno uulnere? II 24, 1. — = *peccatum* II 8, 6. (cf. *Sitzungsberichte CVII p. 779*). — uulnerati = *peccatores* II 8, 10

Xenia: dona et xenia I 31, 3 (*bibl.*)

Ydria; cf. hydria

ymnus; cf. hymnus

ymnificato choro II 19, 22; cf. *Ephes.* 5, 19

Zabolicus: zabolicam legem .. uitate I 35, 23. germine zabolico .. turbae pronatae II 32, 12

zabulus: filii zabuli II 16, 7. zabuli pompa II 18, 4. 19, 16

zacones II 27, 1

zelari: zelantes (= *certantes*) fauore II 19, 23. zelando pectus pugnis pertunde II 21, 13. zelarum alium II 23, 3

zelo maritali I 7, 8. de zelo concupiscenciae II 23 *inscr.* ardes proximi zelo II 23, 1. zelo liuoris A. 238

zona: de circulo zonae I 7, 1

zeugma: at ego non tota (*expono*) sed summa fastigia carpo A. 523. radicem in terra (*habet*), sed caput cum caelo peraequat II 3, 17